

Antenne Amsterdam 2021

Trends in gebruik van alcohol, tabak, cannabis en andere drugs

Author(s)

Benschop, Annemieke; Nabben, Ton

Publication date

2022

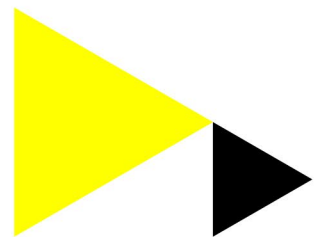
Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

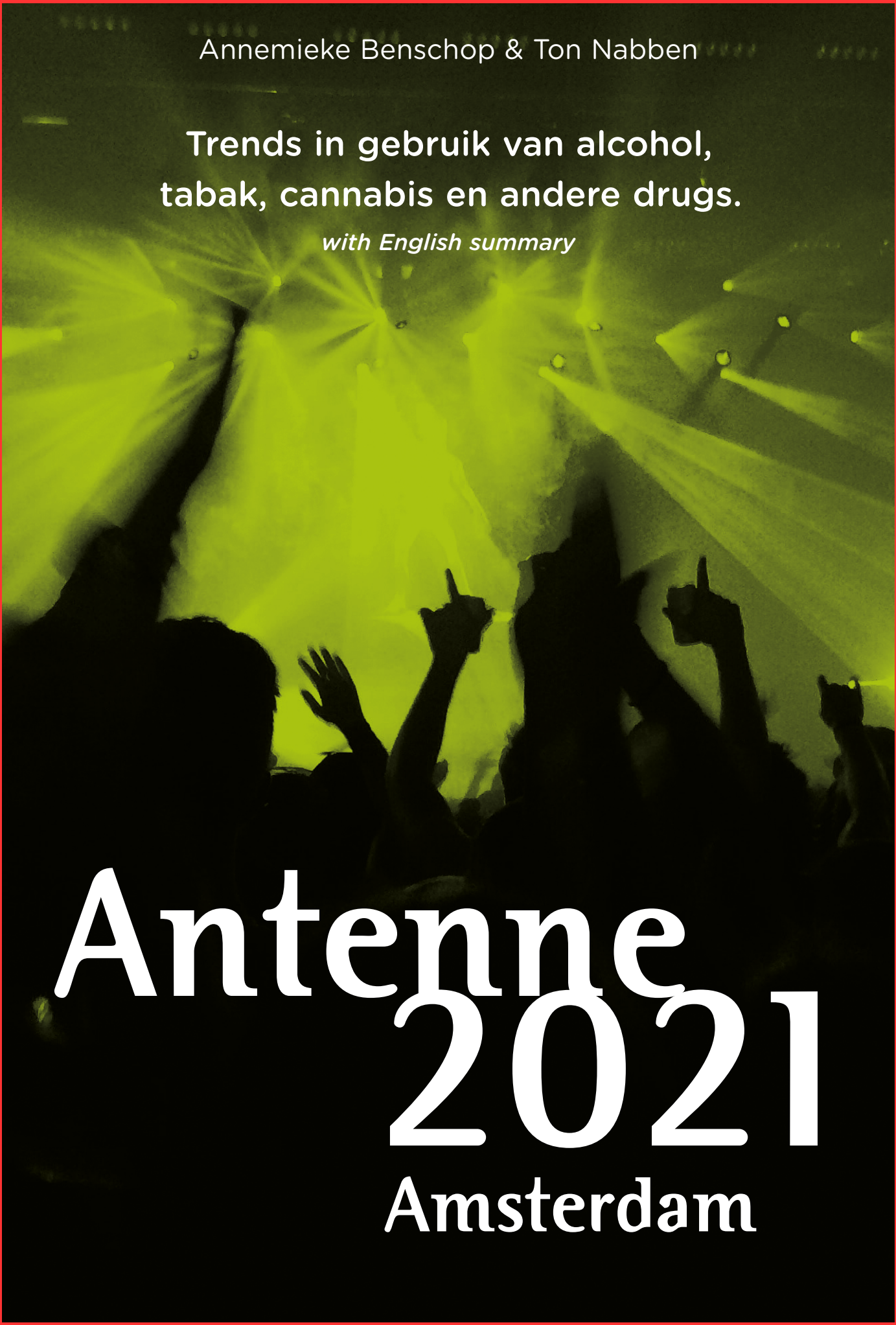
Benschop, A., & Nabben, T. (2022). *Antenne Amsterdam 2021: Trends in gebruik van alcohol, tabak, cannabis en andere drugs*. Hogeschool van Amsterdam.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

A photograph of a crowd at a concert or club. The scene is dimly lit with green laser lights creating a hazy atmosphere. In the foreground, the silhouettes of several people are visible, with their arms raised and hands pointing upwards. The background shows more people and the bright green beams of the lasers.

Annemieke Benschop & Ton Nabben

Trends in gebruik van alcohol,
tabak, cannabis en andere drugs.

with English summary

Antenne 2021 Amsterdam

MET MBO-SURVEY

Antenne Amsterdam 2021

In Antenne Amsterdam wordt sinds 1993 jaarlijks het gebruik van alcohol, tabak, cannabis en andere drugs in de hoofdstad in kaart gebracht. Dit gebeurt op basis van een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden: interviews met een uitgaanspanel van insiders die vertellen over het trendsettende uitgaansleven, interviews met een panel kwetsbare jeugd waarin professionals zijn vertegenwoordigd die met buurtjongeren werken, een survey (vragenlijsten) over middelengebruik bij wisselende doelgroepen, en analyse van testuitslagen van de Amsterdamse drugstestservices.

Het jaar 2021 ging van start midden in een harde lockdown met de invoering van een avondklok. In het voorjaar zit het uitgaansleven nog steeds op slot en zijn vooral thuisfeesten populair. Na een teleurstellende ‘bummer of love’ zonder festivals, komt het uitgaansleven na de zomer weer op gang, met een bloeiende ravecultuur en een overdag-editie van het Amsterdam Dance Event. Maar daarna worden door stijgende besmettingscijfers weer steeds strengere maatregelen ingevoerd en volgt in december een nieuwe lockdown. Niet alleen voor het uitgaansleven kende het jaar 2021 twee gezichten, op alle vlakken van het dagelijks leven was het een achtbaan. In deze Antenne onderzoeken we in hoeverre dat zijn weerslag had op het middelengebruik van uitgaanders, kwetsbare jongeren, en mbo-studenten in Amsterdam.

ANTENNE AMSTERDAM 2021

TRENDS IN GEBRUIK VAN ALCOHOL, TABAK, CANNABIS EN ANDERE DRUGS

MET MBO-SURVEY

WITH ENGLISH SUMMARY

Annemieke Benschop

Centre of Expertise Urban Vitality

Faculteit Gezondheid – Hogeschool van Amsterdam

Ton Nabben

Centre of Expertise Urban Governance and Social Innovation

Faculteit Maatschappij en Recht – Hogeschool van Amsterdam

I INTRO

II PANEL UITGAANDERS

III PANEL KWETSBARE JEUGD

IV MBO-SURVEY

V MARKT

VI SAMENVATTING

VII SUMMARY

VIII BIJLAGEN

Antenne Amsterdam 2021 is uitgevoerd door de Hogeschool van Amsterdam, in opdracht van Jellinek Preventie.

Omslagontwerp: Anne Toledo

Omslagfoto: Abigail Lynn / Unsplash

English summary: Michael Dallas

Met dank aan: Melissa Boekholt, Evelien Mettievier Meijer, het veldwerkteam (Bente Steenbeek, Cindy van der Linde, Daan van Monsjou, Juul Heeremans, Lily Heijman, Liv van der Horst, Natalja van der Laan, Plim Hendriksen, en Yara Bergsma) & Dirk J Korf.

Benschop, A. & Nabben, T. (2022) *Antenne Amsterdam 2021: Trends in gebruik van alcohol, tabak, cannabis en andere drugs*. Hogeschool van Amsterdam.

© 2022

Overname van informatie uit deze rapportage is toegestaan onder voorwaarde van correcte en volledige weergave van de uitkomsten met bovenstaande bronvermelding.

INHOUD

I	Intro	4
II	Panel uitgaanders	17
III	Panel kwetsbare jeugd	86
IV	Mbo-survey	103
V	Markt.....	141
VI	Samenvatting.....	182
VII	Summary	187
VIII	Bijlagen	193

INTRO

The bummer of love	5
1 Een gecombineerde monitor	6
2 Cijfers uit voorgaande Antennes	7
2.1 Coffeeshopbezoekers	7
2.2 Club- en festivalgangers	8
2.3 Cafébezoekers	9
2.4 Jeugdzorg	9
2.5 Antenne NL Corona Special	10
3 Andere Amsterdamse cijfers	10
3.1 Algemene bevolking	11
3.1.1 Rioolwater	12
3.2 Scholieren en studenten	13
3.3 Verslaving	15
3.4 Arrestaties	15
3.5 Sterfte	16
4 De volgende hoofdstukken	16

The bummer of love

Het had zo mooi kunnen zijn, die zomer van 2021. Een nieuwe start van het feestseizoen met artiesten, dj's, performers en andere smaakmakers op de Nederlandse podia. Maar het liep toch anders. Voor het tweede jaar op rij geen feesten, evenementen of meerdaags kamperen op een festival, waar je met artiesten een feestje bouwt en menigeen in de aanloop daarvan al voorpret heeft én napret in de weken daarna. Weer geen dance-events met dj's die popelen van ongeduld, het kippenvelmoment bij bezoekers, waar feestliefdes opbloeien, de beat weer klinkt en waar de tijd voor even stil lijkt te staan. De nakende *summer of love*, waarover de media in het prille voorjaar al begonnen, werd een enorme *bummer of love*. Deze anticlimax deed extra pijn toen het feestvolk lijdzaam toezag dat de voetbalstadions weer bijna vol zaten en de Grand Prix in Zandvoort met een verwacht aantal van 400.000 bezoekers (plus nabijgelegen kampeerterrein) groen licht kreeg uit Den Haag.

Met als gevolg dat 1.500 organisaties in augustus in vijf steden demonstreren tegen een beleid dat volgens de organisatie met twee maten meet. De demonstratie in Amsterdam trekt 15.000 sympathisanten met maar één vraag: waarom zij wel en wij niet? Ook deskundigen moeten het antwoord schuldig blijven. *'Wij willen ook stappen'*, lezen we op een bord, verwijzend naar onze Formule-1 held. *'Geen grappen maar house'*, klonk het, evenals de klassieker *'fight for your right to party'* die ook ruim dertig jaar geleden klonk toen de gemeente de wildgroei van houseparty's aan banden probeerde te leggen. We krijgen door een oud-panellid een foto toegestuurd van een jongeman met ontbloot bovenlijf, die een bordje omhooghoudt: *'Ik wil niet meer thuis snuiven'*.

Ook in 2021 blijft het reguliere uitgaansleven grotendeels gesloten maar beginnen de raves aan hun opmars. Blijven alcohol en cannabis middelen die het gevoel van spleen enigszins verzachten?¹ Hoe zit het met het stimulantiegebruik nu er nog steeds weinig feestmeters worden gemaakt. Neemt het gebruik van narcosemiddelen toe nu ook het nachtleven in slaap is gekust? Ook dit jaar blijft corona een stoorzender die de gemoederen nog wel even bezig zal blijven houden.

¹ Spleen = onbestemd gevoel van onbehagen en verlangen.

1 Een gecombineerde monitor

Antenne rapporteert al sinds 1993 trends op de Amsterdamse drugsmarkt. Elk jaar wordt op basis van kwalitatieve en kwantitatieve gegevens het middelengebruik van jongeren en jongvolwassenen in de hoofdstad in kaart gebracht. De **multi-methodische onderzoeks aanpak** van Antenne Amsterdam kent drie vaste onderdelen: (1) een panelstudie onder twee verschillende doelgroepen, (2) een survey en (3) analyse van testresultaten van drugstestservices. Sinds 2017 wordt Antenne ook uitgevoerd in de regio Gooi en Vechtstreek.²

In het **uitgaanspanel** worden de trends in de uitgaanswereld door middel van halfjaarlijkse individuele interviews met insiders op de voet gevolgd. De focus ligt op de gebruikersmarkt in het uitgaansleven, met specifieke aandacht voor de trendsetters. Globaal worden drie segmenten bestreken: (1) het reguliere uitgaansleven dat over de hele stad is verspreid, maar voornamelijk is geconcentreerd in het centrum (*mainstream*), (2) een veel kleiner segment dat voornamelijk buiten de ring ligt (*underground*) en (3) een overlappend segment dat het beste van de twee werelden wil verenigen en in de afgelopen jaren fors is uitgebreid (*upperground*). De trendsetters binnen de segmenten hebben een scherp oog voor nieuwe ontwikkelingen op de drugsmarkt en geven duiding aan het middelengebruik op sociale settings en het middelengebruik van hun eigen achterban. In het **panel kwetsbare jeugd** zijn veldwerkers vertegenwoordigd die contact hebben met de Amsterdamse straatjeugd. De jongeren zijn veelal laagopgeleid en brengen hun vrije tijd grotendeels door in de eigen woonbuurt. Zij zijn de tegenpool van de wat oudere, doorgaans hoogopgeleide trendsetters in het uitgaansleven.

De panelstudie onderzoekt geruchten, signalen, trends en hypes maar kan geen precieze cijfers leveren over het middelengebruik. Daartoe omvat Antenne ook een jaarlijkse **survey** onder bredere groepen jongeren of jongvolwassenen: coffeeshopbezoekers, club- en festivalgangers, cafébezoekers, mbo-studenten, en jongeren in de jeugdzorg. De verschillende doelgroepen worden eens in de 4 tot 6 jaar herhaald. In 2020 is wegens de coronapandemie gekozen voor een online survey waaraan iedereen van 16 jaar en ouder kon meedoen. In 2021 is weer een gebruikelijke doelgroepensurvey gehouden, ditmaal onder mbo-studenten.

Uitslagen van laboratoriumanalyses van drugs die door gebruikers bij de **testservice** van Jellinek Preventie en GGD Amsterdam worden aangeboden, leveren indirecte informatie over (trends op) de Amsterdamse drugsmarkt. Omdat deze informatie komt van een

² Zie: www.hva.nl/antenne-gooi.

selecte groep gebruikers, is deze op zichzelf niet representatief voor de gehele Amsterdamse gebruikerspopulatie of drugsmarkt. De testresultaten kunnen echter wel aanwijzingen verschaffen over de marktzijde van middelengebruik.

De ervaringen met Antenne hebben een model voor de algemene verspreiding van (uitgaans)drugs opgeleverd. In het onderstaande schema worden vier opeenvolgende fasen onderscheiden. De vierde fase van dalende populariteit kan, na korte of lange tijd, weer gevolgd worden door een herhaling van de cyclus.

I TRENDSETTERS
Introductie van nieuwe middelen of manieren van gebruik en revival van oude middelen of manieren van gebruik
II TRENDVOLGERS
Verspreiding van middelen in subculturele settings (vaak met muziek als dragende, bindende kracht)
III MAINSTREAM
Verdere verspreiding onder een breder publiek van jongeren en jongvolwassenen
IV DALENDE POPULARITEIT
Middelen verliezen aan invloed onder trendsetters

Figuur 1.1: Vier fasen verspreiding (uitgaans)drugs

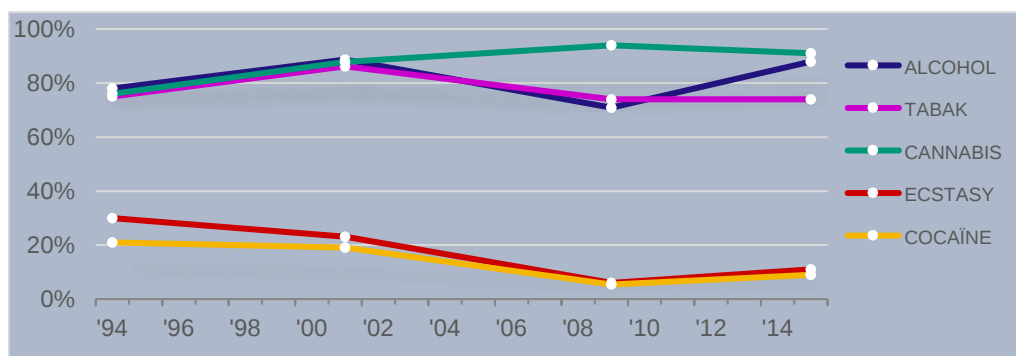
2 Cijfers uit voorgaande Antennes

In dit inleidende hoofdstuk worden de cijfers en trends uit de surveys onder coffeeshopbezoekers, club- en festivalgangers, cafébezoekers, jongeren in de jeugdzorg, en de online coronasurvey van eerdere jaargangen van Antenne Amsterdam kort weergegeven. We beperken ons hierbij tot *huidig* gebruik (laatste maand) van tabak, alcohol, cannabis, ecstasy en cocaïne.³ Resultaten van de eerdere survey onder mbo-studenten komen in *IV Mbo-survey* (pag. 103) aan bod.

2.1 Coffeeshopbezoekers

Coffeeshopbezoekers zijn in het kader van Antenne viermaal onderzocht. Bij de laatste survey in 2015 waren negen van de tien coffeeshopbezoekers huidige blowers (91%). Dat lijkt logisch, maar in 2001 en 2009 werden er meer niet-blowers aangetroffen in coffeeshops. Bijna driekwart was huidige roker (74%) en 88% was huidige drinker. Het aandeel rokers was vrijwel hetzelfde als in 2009, maar het aandeel huidige drinkers was fors gestegen. Het huidige gebruik van ecstasy en cocaïne nam af tussen 2001 en 2009, maar steeg weer in 2015: van 6% naar 11% voor ecstasy, en van 5% naar 9% voor cocaïne.

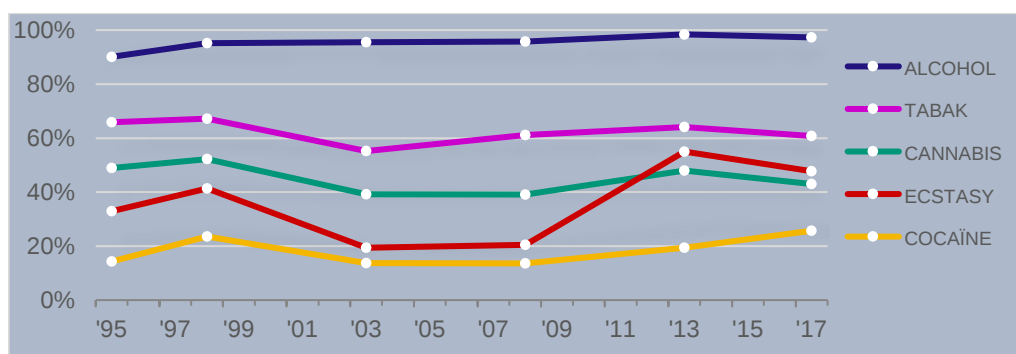
³ Volledige rapportages (vanaf 2003) met aanvullende cijfers zijn te vinden op www.hva.nl/antenne-amsterdam.

Figuur I.2: Huidig gebruik Antenne surveys coffeeshopbezoekers⁴

2.2 Club- en festivalgangers

Bezoekers van clubs en festivals (of party's of raves) waren zes keer onderwerp van de Antenne survey. In 2017 was vrijwel iedereen huidig drinker (97%), zes op de tien waren huidig roker (61%) en vier op de tien huidig blower (43%). Bijna de helft (48%) had de laatste maand ecstasy gebruikt en ongeveer een kwart (26%) cocaïne. Het aandeel huidige rokers bleef vrij stabiel, maar het aandeel dagelijkse rokers halveerde. Huidig ecstasygebruik verdubbelde tussen 2008 en 2013, maar in 2017 daalde dit weer licht. Huidig cocaïnegebruik nam tussen 2013 en 2017 juist toe.

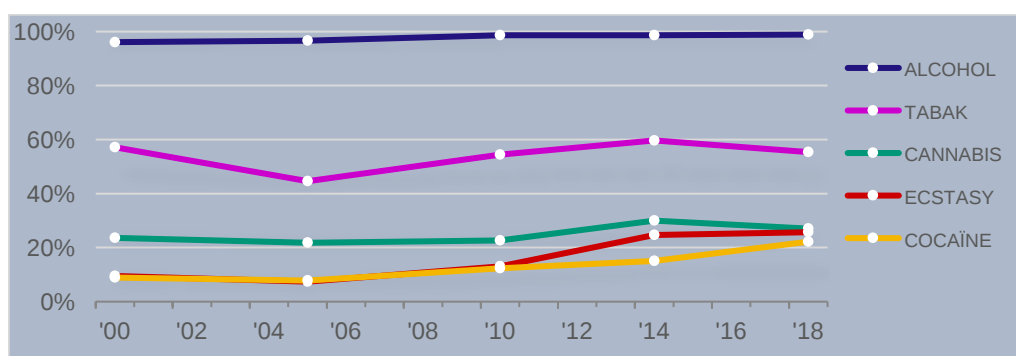
Figuur I.3: Huidig gebruik Antenne surveys club- en festivalgangers⁵

⁴ Steekproefgrootte respectievelijk 142, 230, 266, en 227. Gemiddelde leeftijd 21 tot 28 jaar. Bron: Korf DJ, Nabben T & Schreuders M (1995) *Antenne 1994*. De Jellinek. | Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2002) *Antenne 2001*. Rozenberg Publishers. | Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2010) *Antenne 2009*. Rozenberg Publishers. | Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2016) *Antenne 2015*. Rozenberg Publishers.

⁵ Steekproefgrootte respectievelijk 462, 456, 404, 646, 633 en 639. Gemiddelde leeftijd 24 tot 28 jaar. Bron: Korf DJ, Nabben T & Schreuders M (1996) *Antenne 1995*. De Jellinek. | Korf DJ, Nabben T, Lettink D & Bouma H (1999) *Antenne 1998*. Thela Thesis. | Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2004) *Antenne 2003*. Rozenberg Publishers. | Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2009) *Antenne 2008*. Rozenberg Publishers. | Nabben T, Benschop A T & Korf DJ (2014) *Antenne 2013*. Rozenberg Publishers. | Nabben T, Luijk SJ & Korf DJ (2018) *Antenne 2017*. Rozenberg Publishers.

2.3 Cafébezoekers

Bezoekers van cafés verspreid over Amsterdam zijn vijf keer onderzocht. In elke survey bleken, op een enkeling na, alle onderzochte cafébezoekers huidige drinkers. In 2018 was meer dan de helft (55%) huidige roker en ruim een kwart (27%) huidige blower. Het aandeel huidige rokers veranderde nauwelijks sinds 2000, maar het aandeel dagelijkse rokers is meer dan gehalveerd. De afgelopen maand gebruikte 26% ecstasy en 22% cocaïne. Na een aantal jaren van stijgende gebruikscijfers, stagneerde het ecstasygebruik, maar het cocaïnegebruik nam verder toe.

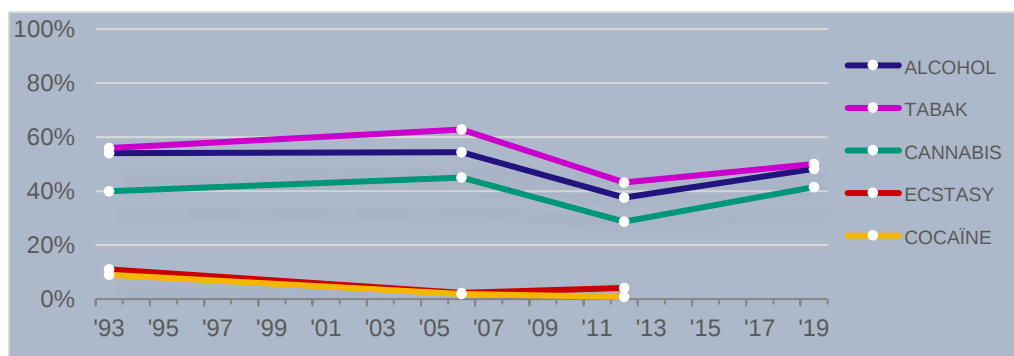

Figuur I.4: Huidig gebruik Antenne surveys cafébezoekers⁶

2.4 Jeugdzorg

De allereerste Antenne survey van 1993 werd uitgevoerd onder wat destijds 'probleemjongeren' heetten bij het Jongeren Advies Centrum (JAC) en het Psychologisch Pedagogisch Instituut (PPI) in Amsterdam. Na een lange tussenpose kwam de doelgroep weer in zicht bij de Antenne surveys van 2006, 2012 en 2019 onder cliënten van jeugdzorginstelling Spirit. In 2019 was 50% van de onderzochte jongeren huidige roker, 48% huidige drinker en 42% huidige blower. Huidig gebruik (laatste maand) van ecstasy en cocaïne werd niet gemeten, maar recent gebruik (laatst jaar) was 18% respectievelijk 5%. Wegens continue herinrichting van de jeugdzorg en veranderende onderzoeksmethoden zijn cijfers van de vier surveys onderling niet goed vergelijkbaar.

⁶ Steekproefgrootte respectievelijk 504, 408, 590, 523 en 540. Gemiddelde leeftijd 25 tot 27 jaar. Bron: Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2001) *Antenne 2000*. Rozenberg Publishers. | Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2006) *Antenne 2005*. Rozenberg Publishers. | Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2011) *Antenne 2010*. Rozenberg Publishers. | Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2015) *Antenne 2014*. Rozenberg Publishers. | Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2019) *Antenne 2018*. Rozenberg Publishers.

Figuur 1.5: Huidig gebruik Antenne surveys jeugdzorg⁷

2.5 Antenne NL Corona Special

In 2020 is de gebruikelijke survey op locatie in Amsterdam wegens de coronapandemie eenmalig vervangen door een landelijke online *Antenne NL Corona Special* survey, waarin gedurende acht maanden doorlopend informatie werd verzameld over veranderingen in het gebruik van genotmiddelen, gamen en gokken in coronatijd.⁸

De lockdowns en de 'alcoholklok' (verkoopverbod na 20:00) bleken van grote invloed op het alcoholgebruik van Amsterdammers. Gemiddeld gesproken daalde het alcoholgebruik tijdens de eerste lockdown in het voorjaar van 2020, liep het tijdens het zomerseizoen weer op, en daalde het weer in de tweede lockdown in de herfst/winter. Achter de gemiddelden gaan echter veel individuele verschillen schuil. Een deel dronk tijdens de coronacrisis evenveel alcohol; anderen dronken bij gebrek aan sociale gelegenheden minder of zijn (tijdelijk) gestopt; weer anderen dronken juist (fors) meer. Ook het gebruik van tabak en cannabis kenden zowel stijgingen als dalingen, maar voor veel verstokte dagelijkse rokers en blowers was zelfs een pandemie geen aanleiding om van gewoonte te veranderen.

Het opschorten van het uitgaansleven zorgde voor een flinke daling in het ecstasygebruik en ook voor amfetamine was er weinig animo. De afname van cocaïnegebruik was minder sterk.

3 Andere Amsterdamse cijfers

Antenne Amsterdam richt zich vooral op het uitgaansleven en middelengebruik van jongeren en jongvolwassenen. Om een breder beeld te krijgen van de Amsterdamse gebruikerspopulatie volgt hier een kort overzicht met additionele cijfers over (1)

⁷ Steekproefgrootte respectievelijk 105, 311, 247 en 118. Gemiddelde leeftijd 16 tot 18 jaar. Bron: Korf DJ & Van der Steenhoven P (1994) *Antenne 1993*. De Jellinek. | Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2007) *Antenne 2006*. Rozenberg Publishers. | Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2013) *Antenne 2012*. Rozenberg Publishers. | Nabben T & Benschop A (2020) *Antenne 2019*. Rozenberg Publishers.

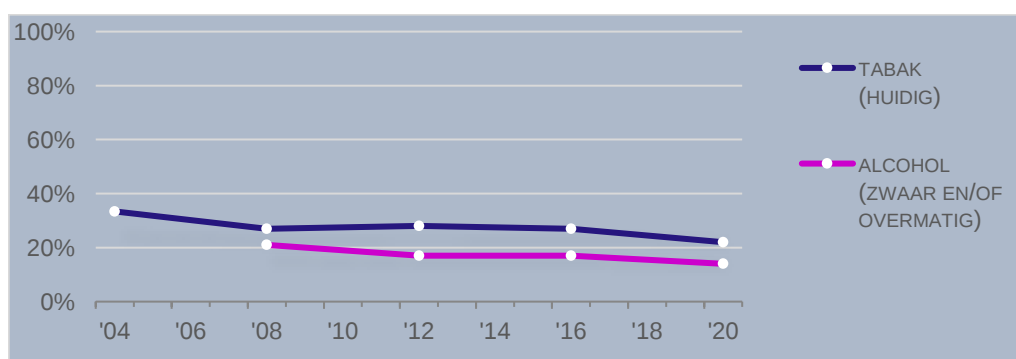
⁸ Nabben T & Benschop A (2021) *Antenne Amsterdam 2020*. Hogeschool van Amsterdam.

middelengebruik onder de algemene bevolking, (2) middelengebruik onder scholieren en studenten, (3) verslaving, (4) drugsmisdrijven en (5) druggerelateerde sterfte.⁹ Zie voor meer Amsterdamse cijfers ook de 'Genotmiddelenmonitor Amsterdam' die de GGD in 2020 publiceerde.¹⁰ Landelijke cijfers zijn te vinden in de Nationale Drug Monitor (NDM).¹¹

3.1 Algemene bevolking

De GGD Amsterdam voert sinds 2004 vierjaarlijks een gezondheidsonderzoek uit onder zelfstandig wonende Amsterdammers van 18 jaar en ouder, waarbij onder andere het gebruik van tabak, alcohol en drugs wordt gemeten.

Op basis van de gegevens uit de laatste Gezondheidsmonitor van 2020 rookt ruim een vijfde (22%) van de Amsterdammers, wat significant lager is dan vier jaar daarvoor. Het aandeel zware rokers (dagelijks 20 sigaretten of meer) daalde van 3% naar 2%. Qua alcoholgebruik wordt sinds 2008 vooral gekeken naar het aandeel 'zware' en/of 'overmatige' drinkers.¹² In 2020 kon 14% van de volwassenen tot deze groep worden gerekend, wat eveneens neerkomt op een daling.

Figuur I.6: Alcohol- en tabakgebruik algemene bevolking Amsterdam¹³

Het percentage recente (laatste jaar) cannabisgebruikers steeg tussen 2012 en 2016, maar is in 2020 gestabiliseerd op 22%. Recent lachgasgebruik daalde van 9% in 2016 naar 5% in

⁹ De meeste cijfers zijn ook in voorgaande Antennes terug te vinden. Waar mogelijk worden gegevens aangevuld en geactualiseerd.

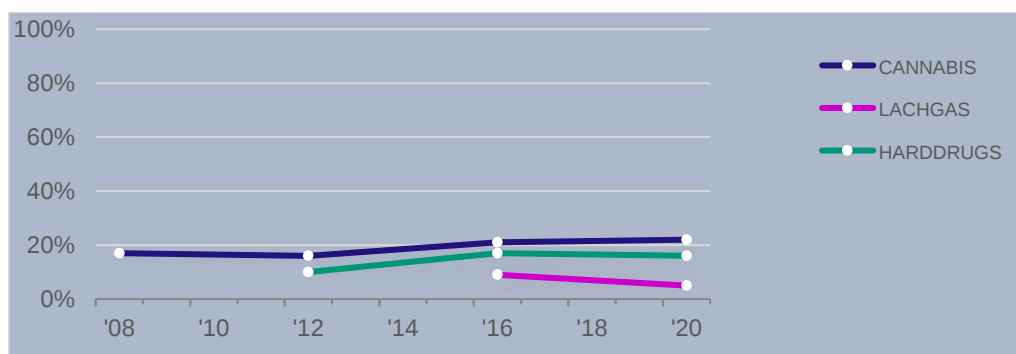
¹⁰ Wijffels C, Buster M, Steenkamer I, Schaap A, Uitenbroek D & Verhagen C (2020) *Genotmiddelenmonitor Amsterdam 2020*. GGD Amsterdam: Epidemiologie, Gezondheidsbevordering en Zorginnovatie (EGZ) / Jeugdgezondheidszorg (JGZ).

¹¹ Trimbos-instituut & WODC, *Nationale Drug Monitor*.

¹² Zware drinkers: drinken minstens één dag in de week zes of meer (mannen) of vier of meer (vrouwen) glazen alcohol. Overmatige drinkers: drinken gemiddeld meer dan 21 (mannen) of 14 (vrouwen) glazen alcohol per week. Bron: RIVM, *Alcoholgebruik > Cijfers & Context > Huidige situatie v Definities*, volksgezondheidzorg.info.

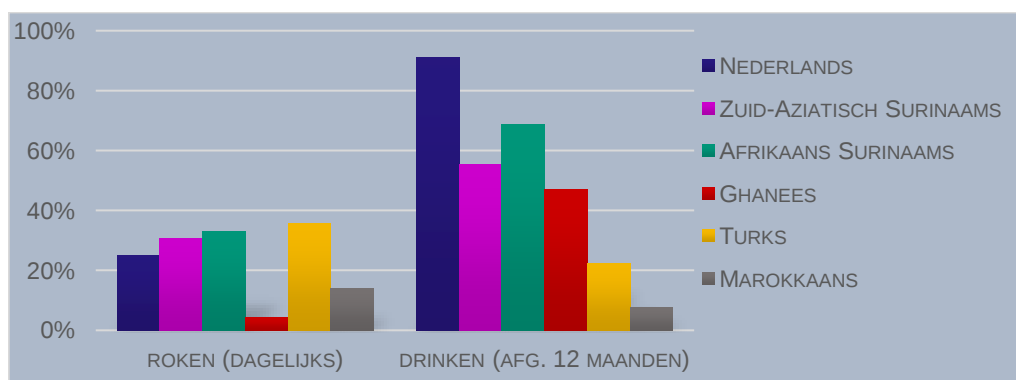
¹³ Dijkshoorn H, Janssen A, Julius M, Runtuwene N & Verhagen C (red.) (2021) *Gezondheid en welbevinden in Amsterdam*. GGD Amsterdam.

2020. Het aandeel recente harddruggebruikers bleef gelijk op 7%. Ecstasy (12%), cocaïne (10%) en ketamine (6%) waren de meest gebruikte harddrugs.

Figuur I.7: Cannabis-, lachgas- en harddruggebruik (laatste jaar) algemene bevolking Amsterdam¹⁴

In 2010 zijn AMC en GGD Amsterdam het HELIUS (*healthy life in an urban setting*) onderzoek gestart om inzicht te krijgen in de gezondheid van Amsterdammers met een verschillende afkomst en de oorzaken van gezondheidsverschillen. Hoewel de onderzochte Amsterdammers met een migratieachtergrond niet per se representatief zijn voor de totale etnische bevolkingsgroep die ze vertegenwoordigen, geven resultaten wel duidelijke aanwijzingen voor verschillen in rook- en drinkgedrag.

Figuur I.8: Roken en drinken naar etniciteit in Amsterdam¹⁵

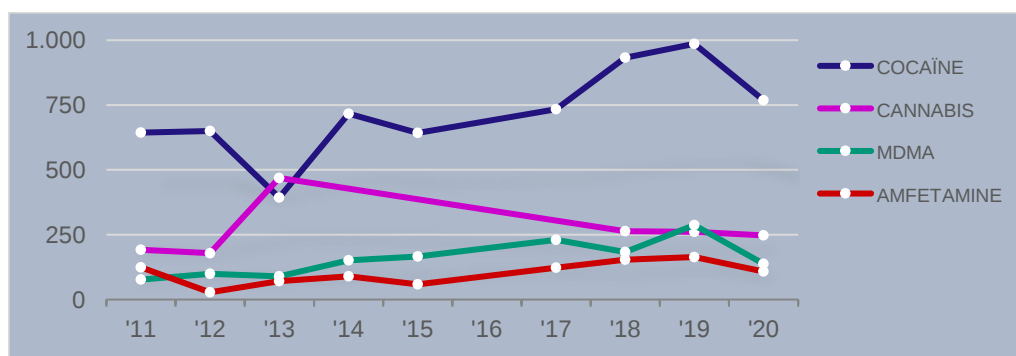
3.1.1 Rioolwater

Sinds 2011 wordt onderzoek gedaan naar drugsresiduen in afvalwater in Amsterdam (en andere Europese steden). De resultaten worden weergegeven in mg per 1.000 inwoners

¹⁴ Dijkshoorn H, Janssen A, Julius M, Runtuwene N & Verhagen C (red.) (2021) *Gezondheid en welbevinden in Amsterdam*. GGD Amsterdam.

¹⁵ Bron: Visser MJ, Ikram UZ, Derks EM, Snijder MB, Stronks K & Kunst AE (2017) *Perceived ethnic discrimination in relation to smoking and alcohol consumption in ethnic minority groups in the Netherlands: the HELIUS study*. *Int J Public Health*, 62(8): 879-887. | Van Amsterdam JGC, Benschop A, Van Binnendijk S, Snijder MB, Lok A, Schene AH, Derks EM & Van den Brink W (2020) *A Comparison of Excessive Drinking, Binge Drinking and Alcohol Dependence in Ethnic Minority Groups in the Netherlands: The HELIUS Study*. *Eur Addict Res*, 26(2): 66-76.

per dag. De cijfers houden dus geen rekening met de aanwezigheid van toeristen, forenzen en andere bezoekers die niet in de stad wonen, maar er wel werken, studeren, winkelen, uitgaan, recreëren of anderszins. Rioolwatercijfers kunnen niet worden vertaald naar aantallen gebruikers. In het Amsterdamse rioolwater werd in de loop der jaren steeds meer cocaïne, MDMA (werkzame stof van ecstasy) en amfetamine aangetroffen, maar het coronajaar 2020 liet een daling zien. Er werd ook een geringe hoeveelheid methamfetamine gemeten (26,5 mg per 1.000 inwoners per dag).

Figuur I.9: Rioolwateranalyses (mg per 1.000 inw. per dag) Amsterdam¹⁶

3.2 Scholieren en studenten

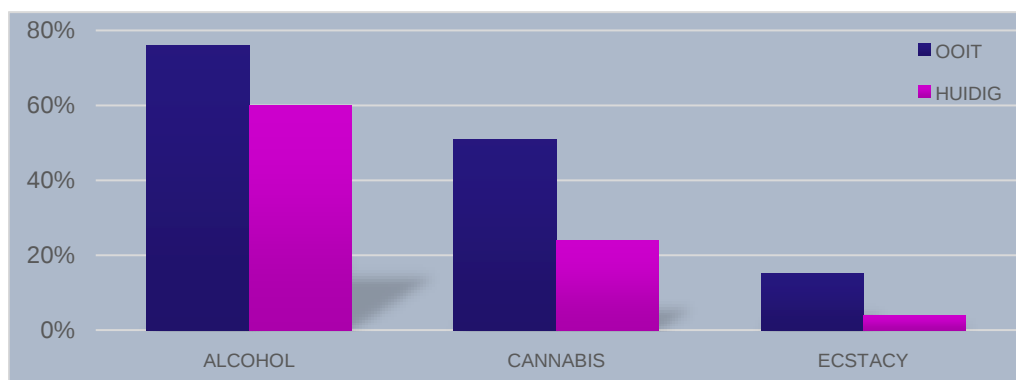
De landelijke Gezondheidsmonitor Jeugd, waaraan ook de GGD Amsterdam deelneemt, levert cijfers over jongeren uit de tweede klas en vierde klas van het voortgezet onderwijs in Amsterdam. Bij de laatste meting van 2019 had 17% van de leerlingen ooit gerookt, 35% ooit alcohol gedronken, en 14% ooit geblowd. De afgelopen 4 weken rookte 3% dagelijks, dronk 10% vijf op meer glazen alcohol op één gelegenheid (binge drinken), en blowde 8%. Landelijk zijn er grote verschillen tussen tweede- en vierdeklassers; voor Amsterdam zijn geen afzonderlijke cijfers per leerjaar beschikbaar.¹⁷

In 2016 is het alcohol- en druggebruik van 1.076 Amsterdamse leerlingen uit de vijfde en zesde klas (havo en vwo) onderzocht door de GGD Amsterdam en Jellinek Preventie.

Driekwart van de leerlingen had ooit alcohol gedronken (76%), de helft had ooit cannabis gebruikt (51%) en 15% had ooit ecstasy gebruikt. In de afgelopen maand dronk 60% alcohol, gebruikte 24% cannabis en gebruikte 4% ecstasy.

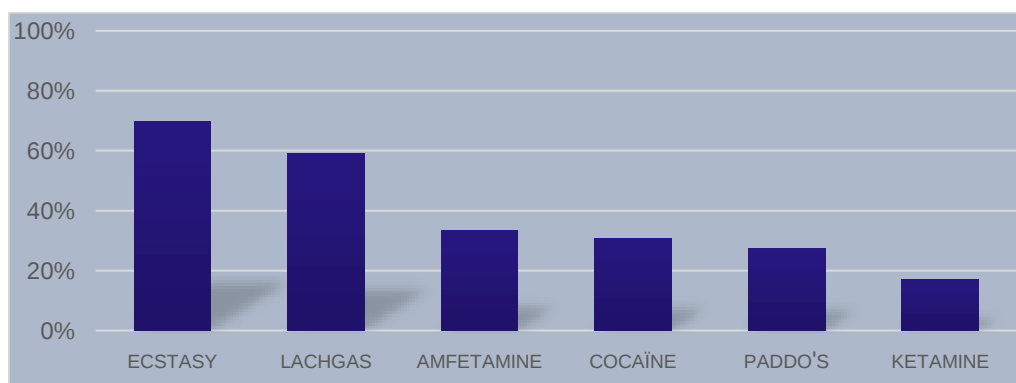
¹⁶ Bron: <http://www.emcdda.europa.eu/topics/pods/waste-water-analysis>. Hier zijn ook afzonderlijke cijfers voor weekend- en weekdays te vinden.

¹⁷ Bron: <https://statline.rivm.nl/#/RIVM/nl/dataset/50077NED/table?dl=3C946>

Figuur I.10: Middelengebruik Amsterdamse scholieren (5^e en 6^e klas havo/vwo)¹⁸

Eind 2013 deden 540 studenten van de UvA en de HvA mee aan een online drugsenquête van het universiteitsmagazine Folia. Een ruime meerderheid (87%) bleek ooit hasj of wiet te hebben gebruikt. Ook ecstasy (70%) en lachgas (59%) hadden de meeste studenten weleens gebruikt. Met amfetamine, cocaïne, paddo's en ketamine had een kleiner percentage van de studenten ervaring.

Figuur I.11: Middelengebruik (ooit) Amsterdamse studenten (UvA en HvA)¹⁹

In 2014 deed het Bureau Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam voor #STUD (een magazine voor eerstejaarsstudenten door Advalvas, Folia en Het Parool) onderzoek naar alcoholgebruik onder 332 HvA- en UvA-studenten. Van hen dronk 76% weleens alcohol; op een doordeweekse dag gemiddeld 3 glazen, in het weekend gemiddeld 5 glazen.²⁰

¹⁸ Bron: Dijkshoorn H, Schilthuis, W & Van Bakkum F (2016) *Jeugd en genotmiddelen 2016: Onderzoek naar alcohol- en druggebruik in klas 5 en 6 van havo & vwo in Amsterdam*. GGD Amsterdam / Jellinek Preventie.

¹⁹ Bron: Maartje Geels, *Zweven op een wolkje van geluk*, FoliaMagazine, 20 november 2013.

²⁰ Bron: Henk Strikkers, *Eén kater per maand*, #STUD, augustus 2014.

3.3 Verslaving

Verslaafden in behandeling

Bij de Amsterdammers die in behandeling zijn bij de verslavingszorg, staat alcohol bovenaan. In 2018 ging het om 2.481 alcoholverslaafden. Andere verslavingen volgen op afstand: heroïne 1.039, cannabis 1.020, cocaïne 704, amfetamine 133 en GHB 41.¹⁰

Crackverslaafden

In 2013 is een schatting gemaakt van het aantal crackverslaafden in Amsterdam.²¹ Dit aantal is lastig te bepalen omdat er voor crackverslaafden geen substitutiebehandeling beschikbaar is (zoals er wel een methadonprogramma is voor heroïneverslaafden). Op basis van een combinatie van registraties van methadonverstrekking (crackverslaafden die eveneens opiaten gebruiken) en gebruikersruimten, alsmede een veldsteekproef van crackgebruikers die via een variant van de sneeuwbal methode waren benaderd, werd het aantal crackverslaafden op circa 2.500 geschat. Ongeveer driekwart was man en verreweg de meesten waren ouder dan 35 jaar.

Spuitenruil

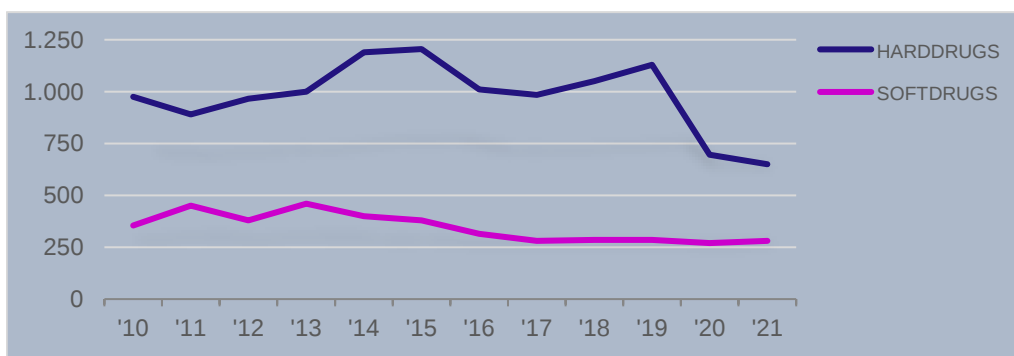
Om het risico van besmetting met gevaarlijke infectieziektes als hepatitis en hiv te beperken, kunnen druggebruikers hun gebruikte spuiten omwisselen voor schoon, nieuw injectiemateriaal. Met de daling van het aantal drugverslaafden is ook het aantal omgeruilde spuiten drastisch gedaald. Begin jaren negentig werden jaarlijks meer dan een miljoen spuiten geruild. Sinds 2007 waren dit er minder dan 200.000 en dit aantal is gestaag verder gedaald. In 2018 lag het aantal geruilde spuiten op 89.650.²²

3.4 Arrestaties

Volgens de voorlopige cijfers werden in 2021 in de gemeente Amsterdam 650 harddrugsmisdrijven en 280 softdrugsmisdrijven geregistreerd. Sinds 2017 steeg het aantal harddrugsdelicten, maar sinds het coronajaar 2020 is er een flinke daling. Het aantal softdrugsdelicten bleef de laatste jaren min of meer gelijk.

²¹ Pérez AO, Cruyff MJ, Benschop A & Korf DJ (2013) [Estimating the Prevalence of Crack Dependence Using Capture-Recapture With Institutional and Field Data: A Three-City Study in the Netherlands](#). *Substance Use & Misuse*, 48(1-2): 173–180. □

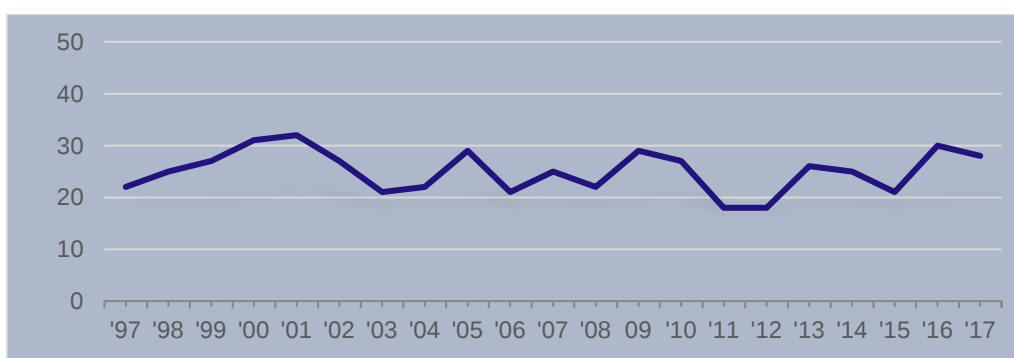
²² Bron: OIS Amsterdam (2019) [Amsterdam in cijfers 2019](#):. Gemeente Amsterdam: Onderzoek, Informatie en Statistiek.

Figuur I.12: Drugsmisdrijven Amsterdam²³

3.5 Sterfte

In 2017 werden er in Amsterdam 28 sterfgevallen ten gevolge van een overdosis drugs geregistreerd. Afgezien van wat schommelingen, is het jaarlijks aantal drugsdoden in Amsterdam al zo'n twintig jaar redelijk stabiel.

Figuur I.13: Drugsdoden Amsterdam²²

4 De volgende hoofdstukken

In de volgende hoofdstukken gaan we in op de trends in middelengebruik onder jonge en jongvolwassen Amsterdammers in 2020. De resultaten van het uitgaanspanel onder insiders uit verschillende scenes in de uitgaanswereld worden in **hoofdstuk II** uitgebreid besproken. **Hoofdstuk III** toont de resultaten van het panel over kwetsbare jeugd. De bevindingen van de survey onder mbo-studenten worden in **hoofdstuk IV** gepresenteerd. Tot slot wordt in **hoofdstuk V** op basis van informatie uit de panelstudie en een analyse van gegevens van de testservice een beschrijving gegeven van de Amsterdamse drugsmarkt. In **hoofdstuk VI** (Nederlands) en **hoofdstuk VII** (Engels) vatten we de belangrijkste bevindingen samen. Meer gedetailleerde informatie over onderzoeksmethoden en tabellen zijn te vinden in de **bijlagen**.

²³ Import/export, telen/bereiden/bewerken/vervoeren/leveren, aanwezig hebben, of vervaardigen van drugs (zie art. 2 en 3 Opiumwet). Bron: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83648NED/table?dl=5427D>.

PANEL UITGAANDERS

1	Het uitgaanspanel	18
1.1	Het Amsterdamse uitgaansleven	21
1.2	Het professionele perspectief	22
1.3	Het uitgaandersperspectief	28
1.4	Ontwikkelingen uitgaansleven 2021	35
2	Middelengebruik	36
2.1	Vijf profielen	42
2.2	Alcohol	46
2.3	Tabak en cannabis	48
2.4	Stimulantia	52
2.4.1	Cocaïne	53
2.4.2	Ecstasy	57
2.4.3	Amfetamine	60
2.5	Narcosemiddelen	63
2.5.1	Ketamine	64
2.5.2	GHB	66
2.5.3	Lachgas	70
2.6	Nieuwe psychoactieve stoffen	72
2.7	Psychedelica	77
2.8	Overige middelen	80
3	Samenvatting	81

In het uitgaanspanel worden trends in de uitgaanswereld op de voet gevolgd. Dit gebeurt door middel van halfjaarlijkse individuele interviews met insiders in het Amsterdamse uitgaansleven, met speciale aandacht voor dance en urban, genres die het meest geprogrammeerd worden naast talrijke concerten op kleine en grotere podia in de stad. We doen hier verslag van de vijfenvijftigste (T55) en zesenvijftigste (T56) meting in respectievelijk voorjaar en najaar 2021.

Een beschrijving van de panelmethodiek, de panelleden en de netwerken die ze vertegenwoordigen is te vinden in *1 Bijlage panel uitgaanders* (pag. 194) in *VIII Bijlagen*.

1 Het uitgaanspanel

Het huidige panel in het uitgaansleven telt **25 panelleden**, die **27 netwerken** omvatten. Ook in 2021 ligt het uitgaansleven dankzij de coronapandemie nog steeds 'aan het infuus', overleind gehouden door overheidsregelingen. Clubs bleven grotendeels dicht en festivals werden massaal gecancelld. Het is nog steeds 'de dood in de pot' verzucht een panellid als we hem vragen over het nachtleven. Normaal gesproken vertellen panelleden honderduit over het veelzijdige Amsterdamse uitgaansleven. Maar ook hier hangt de vlag halfstok en is het personeelsbestand fors gedecimeerd. De ooit zo bruisende homo-, kunst- en cafészenes proberen met alle mogelijke middelen hun hoofd boven water te houden. Historisch gezien is het een unicum dat er al zo lang niet meer gedanst wordt.

De panelleden die aan het woord komen maken zelf deel uit van een netwerk en/of hebben als professional contact met publieksgroepen. Panelleden met een **primair** contact vertellen vanuit een insidersperspectief over het middelengebruik in hun netwerk, scene of vriendengroep. Panelleden met een **secundair** contact vertellen vanuit hun professionele rol in het uitgaansleven (glazenophaler, portier, organisator, dj, barbediende, boeker of programmeur etc.). Normaal gesproken dan. Want na twee jaar op rij is het soms moeilijk voor te stellen hoe opwindend *saturday night fever* voelde voor het stappen gaan.

Een abrupte verstoring van het dagelijkse leven

Ofschoon menig een hoopte de draad in 2021 weer op te pakken, duurde het toch langer dan sommigen voorspelden. Halverwege het jaar kwam er weer enig leven in uitgaansland. Dat betekende nog niet dat het oude normaal vanzelfsprekend terug was. De verwarring onder de panelleden was groot. Begrijpelijk, omdat ze juist geselecteerd waren vanwege hun kennis van het grootstedelijke uitgaansleven. En dat viel opeens stil. Clubs bleven ook dit jaar grotendeels dicht. Voor festivals was hetzelfde lot beschoren. De cafés zijn open geweest in de lente- en zomermaanden, maar moesten ondanks alle beperkingen (o.a. tot

20.00 uur open) uit voorzorg van de nieuwe omikronvariant in het najaar toch hun deuren weer sluiten.

De jongste lichting uitgaanders kwam er ook in 2021 nog bekaaid af en is in afwachting van betere tijden. In Antenne Amsterdam 2020 beschreven we welke gevolgen dit had op het middelengebruik, in de wetenschap dat drugs en uitgaan in veel panelnetwerken vaak tegelijkertijd plaatsvindt. Ook 2021 was een abnormaal jaar, omdat wederom duizenden uitgaansuren in cafés, clubs, muziekpodia en festivals verloren gingen.

De plotse verstoring van het dagelijkse leven door corona doet denken aan een moderne crisis, een radicale breuk met het verleden. In Amsterdam komt een discussie op gang over de functie van de stad, de gebouwen, de vele hotels en de mensenmassa's opeengepakt in het fragiele en kleinschalige historische centrum. Tijdens de lockdowns, als de stilte is neergedaald in de drukke binnenstad, mijmeren sommigen over deze nieuwe realiteit, wetend dat deze slechts tijdelijk is en zal verdwijnen zodra de opgedroogde toeristenstroom weer op stoom begint te komen. De gemeente probeert versneld te reageren op het door toerisme gestuurde schrale winkelaanbod in de binnenstad door kritischer te gaan kijken naar de bestemming van panden. En Bram (94a), trendwatcher, wees voor corona al op de groep dertigers en veertigers die noodgedwongen de stad de rug toekeren omdat de huizenprijzen onbereikbaar zijn geworden. Minder paradijsvogels zullen de stad gaan bevolken en ook het immateriële belang van cultuur en nachtleven wordt door de politiek niet voldoende op zijn waarde geschat, aldus Bram. Kortom, hoe wil Amsterdam zich in het komende decennium gaan positioneren? Weer terug naar het globale, de grote winkelketens en een nieuwe stroom toeristen, of toch meer aandacht voor de couleur locale?

Een plotselinge breuk met het verleden

In invloedrijke (historische) stadsstudies van Berman en Harvey wordt het denken over moderniteit gezien als een continu proces van tegenstrijdigheden; het eeuwigdurende inherente conflict tussen destructie en constructie.²⁴ De tegenstelling tussen afbraak en opbouw is fundamenteel voor de ervaring van moderniteit en heeft ook zijn weerslag op het menselijk gedrag van de moderne stadsmens. De plotselinge maalstroom van dingen waarin we terecht zijn gekomen wordt treffend beschreven door Berman.

"To be modern is to find ourselves in an environment that promises us adventure, power, joy, growth, transformation of ourselves and the world – and, at the same time, that threatens to destroy everything we have, everything we know, everything we are. (...) Modernity can be said to

²⁴ Berman M (2010) *All that is solid melts into air. The experience of modernity (New Edition)*. Verso Books. | Harvey D (2005) *Paris, capital of modernity*. Routledge.

unite all mankind. But it is a paradoxical unity, a unity of disunity: it pours us all into a maelstrom of perpetual disintegration and renewal, of struggle and contradiction, of ambiguity and anguish. To be modern is to be part of a universe in which, as Marx said, "all that is solid melts into air." (pag. 15)

Moderniteit bestaat volgens Berman uit een proces waarbij het oude wordt afgebroken ten faveure van het nieuwe. Harvey, daarentegen, wijst het idee van de hand dat moderniteit alleen begrepen kan worden als een breuk met het verleden. Per slot van rekening heeft ook al het nieuwe zijn wortels in het oude: *"we must search (...) for the new in the lineaments of the old. But the emergence of the new (...) can still have a not-to-be-denied revolutionary significance."* (pag. 10)

Panelstudie in coronatijd

Ondanks alle malaise werd de panelstudie voortgezet. Al was het maar om de impact van corona op panelleden en hun achterban te beschrijven. In 2021 is driekwart van de panelleden face-to-face geïnterviewd; een kwart via videocall (in 2020 was dat nog 60%). Het kostte dit jaar minder moeite om panelleden te interviewen. Gewend als ze inmiddels zijn aan de nieuwe realiteit en een iets andere toonzetting van onze vragen. Hoewel uitgaan en feesten de kern blijft, beschrijven wij ook dit jaar nog het sociale leven met zijn beperkingen en welke invloed dat op het mentale vlak heeft (gehad) bij twintigers en dertigers, hun vriendschappen, opleiding en werk.

Wel valt op dat er meer mutaties zijn dan normaal het geval. Een deel van de panelleden moest noodgedwongen keuzes maken wegens het wegvallen van werk en inkomen. Zo hakte Soraya (150a) na alweer een verloren festivalseizoen de knoop door en switchte van culturele kwartiermaker naar de zorg. Ze kon de frustraties onder haar collega's niet langer aanzien. Het kostte ons meer moeite om nieuwe geschikte panelleden te vinden. Zo hadden we twee geschikte kandidaten (organisatoren) op het oog die op het laatste moment afhaakten toen bekend werd dat er eind 2021 weer een nieuwe lockdown zou komen. Murw als ze waren van alle regels, sluitingen, beperkingen, besmettingen en het zoeken van nieuw personeel. Dat de coronacrisis mensen uit het nachtleven diep raakt laat een sms-bericht zien van een potentieel panellid (clubmanager) die eerder aangaf graag mee te willen doen.

"Hoi Ton, ik heb een hele slechte week achter de rug. De maatregelen hakken er mentaal toch weer in. Los van [club X] waar ik parttime werk ben ik afhankelijk van mijn zzp-opdrachten en mijn evenementen waar er drie geen doorgang kunnen hebben."

Omdat zij door alle restricties mentaal en fysiek niet in staat is om te reflecteren op het uitgaansleven, spreken we af het eerste interview door te schuiven naar de volgende meting in het voorjaar van 2022. Hopelijk is de situatie dan verbeterd. De panelleden die

wel wilden meedoen vertegenwoordigen onder andere de ravescene die vanaf augustus 2021 op volle toeren begon te draaien.

1.1 Het Amsterdamse uitgaansleven

Het Amsterdamse nachtleven groeide in de periode voor corona uit tot een circuit van circa 40 clubs (circa 10 met een 24-uurslicentie), 30 culturele locaties en 60 muziek- en feestcafés (met een deels onregelmatige avondprogrammering).²⁵ Ook de dancefestivalsector groeide flink; 126 van de 1.244 Nederlandse muziekfestivals van 2019 vonden plaats in Amsterdam.²⁶ De schaalvergroting in de club- en festivalcultuur, met zijn vele artiesten en wekelijks duizenden internationale bezoekers, zette Amsterdam in het nieuwe millennium internationaal op de kaart. Amsterdam werd na de kredietcrisis van 2008 economisch en cultureel een magneet voor buitenlandse bedrijven, investeerders, expats, toeristen en huizen- en baanzoekers en bracht toenmalig burgemeester Van der Laan tot de uitspraak dat de hoofdstad een 'derde Gouden Eeuw' beleefde.

In 2020 constateerden we dat aan die bloeiperiode acuut een einde kwam. De panelleden vertelden dat het omschakelen naar een ander regime zonder clubkoorts en festivalpret velen zwaar viel. Sommigen konden zich na een poos zelfs geen volle club of festival drukte meer voorstellen. Ook voor organisatoren, dj's, bookers, clubuitbaters en horecapersoneel was de stilte een hard gelag. Temeer omdat een perspectief op betere tijden ongewis was en samenwerkingsverbanden wegens gederfde inkomsten afbrokkelden. Dj's, portiers en horecapersoneel moesten (tijdelijk) op zoek naar iets anders. In deze editie van Antenne bevinden we ons in een overgangsjaar, met een nog immer gesloten nachtleven, maar wel met aanmerkelijk meer raves en een groeiend aantal thuisfeesten bij vrienden en wildvreemden.

Coronamaatregelen

Sinds maart 2020 zijn er landelijke en lokale maatregelen ingevoerd om de verspreiding van het coronavirus terug te dringen.²⁷ Welke maatregelen precies gelden varieert per periode. Door de maatregelen is het uitgaansleven beperkt en veranderd.²⁸ Deze maatregelen omvatten onder andere een verplichte fysieke afstand (1,5 meter) tot anderen, een mondkapjesplicht, een maximumaantal personen op bijeenkomsten en een groepsverbod op straat. In de periode maart-mei 2020 en vanaf half oktober 2020 werden cafés, clubs, discotheken, restaurants en seksclubs gesloten en in de periodes tussen de

²⁵ Team Nachtvisie (2021) *Toekomst van de nacht. Nachtcultuur in Amsterdam*. Gemeente Amsterdam.

²⁶ Van Vliet H (2020) *Festival Atlas 2019: Muziekfestivals*. Plan B publishers.

²⁷ RIVM, *Tijdlĳn van coronamaatregelen*.

²⁸ Bilderbeek B & Spronk D (2021) *Corona, middelengebruik en het nieuwe uitgaan*. Trimbo-instituut.

lockdowns mocht de horeca maar beperkt gasten ontvangen. Evenementen en festivals bleven in 2020 (grotendeels) stilliggen. Vanaf januari 2021 is er een avondklok van kracht, wat het verboden maakt om tussen 21.00 en 4.30 uur zonder geldige reden op straat te zijn. Deze maatregel is voornamelijk ingesteld om samenscholingen te voorkomen. Ten slotte zijn er beperkingen aan de verkooptijden van alcohol en cannabis gesteld en mag er na 20.00 's avonds niet op straat worden gedronken. Veel van deze maatregelen werden halverwege 2021 weer opgeheven, maar de besmettingsgolf in het najaar van 2021 bracht opnieuw beperkingen met zich mee.

Wel racen maar niet raven

In 2020, tussen de eerste en tweede coronagolf, verzamelden zich op initiatief van de dance sector een paar honderd mensen op het Museumplein onder het motto 'De Nacht Wacht', om hun speciale steun te betuigen aan het zieltogende uitgaansleven.²⁹

Verschillende sprekers kregen de handen geregeld op elkaar bij hun noodkreet over de impact van overheidsmaatregelen op de sluiting van het nachtleven. Een van de sprekers verwoordde het toen als volgt: "We staan hier ook voor onze bezoekers. Want de nacht is zoveel meer dan een plek om dronken te worden en te experimenteren met drugs. We mogen dan misschien niet tot de cruciale beroepen horen, maar we vervullen wel degelijk een reeks aan cruciale menselijke behoeftes."

In 2021 zwelt de roep voor opening van het uitgaansleven opnieuw aan met het organiseren van twee protestraves door de Nederlandse evenementensector in verschillende grote steden. De eerste demonstratie *Unmute Us* vindt plaats op 21 augustus in Amsterdam en wordt gesteund door ongeveer 2.500 organisaties.³⁰ Naar schatting 70.000 demonstranten lopen mee. De opkomst overtreft de verwachtingen. Wegens grote drukte roept de gemeente in Amsterdam mensen op zich niet meer bij het protest te voegen. De verontwaardiging bij de organisatie is groot. "Wel een Formule 1 race met camping maar geen festival, wel de stadions vol laten stromen maar de nachtclubs op slot houden." Festival- en clubmedewerkers en hun publiek kunnen er met hun pet niet meer bij. Deelnemers verwijten het kabinet 'zwabberend beleid' en 'willekeur'. Het dringende verzoek om de branche weer volledig te openen vindt geen gehoor bij de politiek die verweten wordt te besturen vanuit een 'ivoren toren'.

1.2 Het professionele perspectief

We gaan nu dieper in op de perspectieven van professionals en uitgaanders door panelleden te horen over de impact van de coronacrisis op hun achterban in het

²⁹ Nabben T & Benschop A (2021) *Antenne Amsterdam 2020*. Hogeschool van Amsterdam.

³⁰ BNNVARA, *Zeer grote opkomst bij protest tegen verbod op festivals en uitgaan: Unmute Us*, 21 augustus 2021.

uitgaansleven. Eerst komen panelleden aan het woord die een professionele band hebben met het nachtleven (secundair contact, o.a. portiers, barmedewerkers, clubuitbaters en organisatoren van raves). Daarna volgen in 1.3 *Het uitgaandersperspectief* (pag. 28) de panelleden die zelf deel uitmaken van de stapcultuur (primaire contact).

Portiers

Sinds COVID-19 genadeloos toesloeg in 2020 is het kommer en kwel in de portiersbranche. Het ene na het andere festival werd afgelast en clubs moesten hun deuren noodgedwongen sluiten. Normaliter zou tijdens het jaarlijkse ADE een team van tachtig portiers, vooral zzp'ers, uitwaaiëren over tientallen locaties in de stad en zouden overal rijen met een internationaal publiek staan te popelen om naar binnen te mogen. In de andere weekenden waren er normaliter ten minste 20-40 horecaportiers actief in het clubcircuit. De sluiting van het uitgaansleven heeft in het afgelopen jaar geleid tot een uittocht van portiers. Hechte samenwerkingsverbanden brokkelden af en contracten werden verbroken. Om het hoofd boven water te houden lieten ze zich omscholen, begonnen een nieuwe studie of gingen bijklussen. "Wat deze periode zwaar maakt is dat er nog steeds geen uitzicht is op een nieuwe start", zegt een portier. Alleen al in Amsterdam gaat het om een groep van naar schatting 6.000 mensen (barkeepers, technici, portiers, etc.) die in de evenementenindustrie werken.

We schuiven aan voor een nieuw jaarlijks gesprek met twee portiers van het beveiligerscollectief (153a).³¹ De sfeer is gelaten. Een paar dagen eerder werd duidelijk dat we er weer een lockdown (november 2021) is afgekondigd. Ze zien voor de zoveelste keer hun plannen in rook opgaan. "Maar wat is het alternatief?", zegt een portier misnoeid. "We moeten door. We hebben geen andere keus." Ook 2021 was een slecht jaar voor het portierscollectief. De portiers hebben op verschillende locaties gewerkt. Een fors deel van de clubs is niet eens open geweest. Clubs die dat wel doen proberen er het beste van te maken. Met uitzondering van een enkele locatie wordt er op de meeste plekken gevraagd naar een coronabewijs. Maar de portiers hebben geen geduld met bezoekers die het beter zeggen te weten. "Het is makkelijk om principes te hebben als je een kantoorbaan hebt. Ik hou niet van dat bijdehante gedoe aan de deur. De club kan erop af worden gerekend. Ons inkomen hangt af van zo'n QR-check."

Het ADE was in 2021 makkelijker te managen, zeggen de portiers, omdat er veel minder bezoekers op de been waren. Portier II (162a) heeft in de zomer- en herfstmaanden, net voor de volgende lockdown, nog een paar volle zalen gehad met veel blijde bezoekers. Er

³¹ De twee portiers die aan het woord komen hebben één code.

zijn volgens haar geen specifieke doelgroepen die het af lieten weten, hoewel zij overtuigd is dat de principiële antivaxers vanwege de check-app wegblijven. “We hadden ons schrap gezet en verwachtten veel drugsincidenten, maar dat viel enorm mee.”

Het valt portiers (153a) wel op dat de jongste lichte bezoekers de gedragscodes in clubs nog niet snappen. Ze zien op één locatie opvallend veel ongewenste seksuele intimiteiten. Bovendien weten de slachtoffers vaak niet dat ze daarvoor ook bij de beveiliging terecht kunnen. Een mogelijke verklaring is dat een deel van de jonge mannen na een lang thuisverblijf (anderhalf jaar) een paar stappen overslaan en meiden ongevraagd willen betasten. Een ander opvallend punt is dat vrienden minder van elkaar lijken te weten wat ze gebruikt hebben. “Dan gaat er eentje bijna out van de GHB en dan haalt zo'n gast ernaast zijn schouders op. Het lijkt wel alsof mensen minder naar elkaar omkijken en egoïstischer zijn geworden.”

Er komt vast wel een moment dat het nachtleven weer met horten en stoten op gang komt. Maar wat is er dan nog van over? Veel professionele kennis en kunde is dan al stilaan weggevloeid. De portiers die in nauw contact met de clubs stonden zijn er dan ook niet zeker van dat iedereen de draad weer gaat oppakken. Portier II (162a) weet wel dat de scene zich verspreid heeft naar de randen van de stad, garages, loodsen en leegstaande kantoorpanden. “Op sommige van die feesten moet je zelfs je QR-code laten zien.”

Club en locatiemanagers

Ook vanuit clubperspectief blijft de toekomst nog ongewis. Het licht in het nachtleven ging uit op 15 maart 2020. Sindsdien zijn de deuren maar voor een paar korte periodes opengestaan. Op sommige plekken mochten bezoekers in kleine groepen alleen nog ‘zittend clubben’ en vanaf een kruk drankjes bestellen met een QR-code. Zo hier en daar werd nog een fundraising georganiseerd en werden nieuwe plannen bedacht om door te mogen gaan, maar de meeste initiatieven werden gestaakt bij een gebrek aan perspectief vanwege een onvermurwbare overheid die nauwlettend de besmettingscijfers en ziekenhuisopnames bleef volgen en voor de kunst-, cultuur- en horecasector erg zuinig is geweest met versoepelingen.

Clubmanager Jesse (147a) gebruikte de radiostilte om na te denken over nieuwe plannen en concepten, maar besluit halverwege 2021 te stoppen als panellid omdat de club waar hij nachtenlang zijn hart en ziel aan heeft gegeven niet meer opengaat. Ook voor de trouwe clubschare was dit een hard gelag. De ‘vette weekenders’ trokken een internationaal publiek. De felle politieke discussies met de clubachterban in laatste periode hebben tot veel commotie geleid op de sociale media. De gemoederen waren in de slipstream van *black live matters* en het stringente toegangsbeleid in sommige clubfracties zo hoog

opgelopen, dat de mooie herinneringen naar de achtergrond werden verdrongen. De afgelopen tijd zijn meer mensen bewust (*aware*) geworden van thema's die de *black lives matter* en *Me-Too*-beweging op de agenda zetten. Mede hierdoor denkt Jesse (147a) dat de bedrijfscultuur van een underground club meer in samenspraak met de club community moet gebeuren en een stichting moet zijn in plaats van een BV. "Daarmee sluit je aan bij de nieuwe richtlijnen van de gemeente van een safe space." Jesse denkt dat de tijd er nu rijp voor is. Dit sluit aan bij wat trendwatcher Bram (94a) enkele jaren eerder al voorspelde bij de opmars en profilering van Generatie Z (geboren na 1996) in het uitgaansleven. Deze generatie heeft meer awareness en is meer gemotiveerd om in actie te komen tegen maatschappelijke misstanden in de stad. Nu de rekeningen worden doorgeschoven naar toekomstige generaties, zou het Bram (94a) niet verbazen als jongeren zich meer sociaal dan wel op symbolische wijze gaan verzetten. Het is namelijk een ideale voedingsbodem voor meer radicale subculturen als punk, een jeugdstroming die veertig jaar geleden ook floreerde in de hoofdstad.

Bob (147a), die het stokje in de tweede meting heeft overgenomen van Jesse, is locatiemanager op een sprankelende plek in Amsterdam-Noord. Hij ziet dat punk helemaal van nu is bij groepjes twintigers. Ook de rauwe queeravonden die gerund worden door externe partijen trekken veel belangstelling, evenals de avonden met Afrikaanse muziek, waar een mix van wit en zwart publiek een perfecte blend vormt. Maar elke horecabaas weet altijd nog wel een minpuntje, zo ook Bob (147a), die ervan baalt om middernacht te moeten sluiten. Hij gaat liever de nacht weer in met zijn publiek. "Wat heb je aan een 24-uursvergunning als je die niet gebruiken kunt?"

Ook ander clubmanagers zien dat vanaf het derde kwartaal 2021 de loop er weer in komt. Nu wreekt zich weer het personeelstekort. MJ (146a) vertelt dat een nieuw publiek van queers, drag queens & kings trappelt van ongeduld. De bezoekersgroepen zijn heterogener: non-binair, trans, gay, biseksueel of genderfluïde. "Je moet bij ons sensitief zijn als het gaat over gender en seksualiteit", zegt MJ, die wijst op spanningen bij sommige bezoekers. "Je moet ertegen kunnen als je aangesproken wordt als man terwijl je in transitie bent naar vrouw." De club bruist met themafeesten voor gays die gekleed gaan als *panda*, *bear*, *wolf* of *cub*, of leerfeesten met de dresscode 'zo weinig mogelijk'. Vanwege de vroege verplichte sluitingstijd om middernacht loopt het al om 15.00 uur storm, bang om iets te missen.

"Het is enorm druk. Ik krijg het helemaal warm van de hoeveelheid liefde die we krijgen van onze bezoekers. Een bewijs ook dat feesten echt bijdragen aan het welzijn van mensen! We zien het ook terug in de fooienpot. Ondanks de stijgende prijzen geven onze bezoekers ruim. Mensen komen echt weer om te dansen en plezier te maken." (MJ, 146a)

Hoewel de clubscene het zwaar te verduren kreeg, kijken sommigen weer hoopvol naar de toekomst. Sommige clubs zijn weer een paar weken open geweest, maar voor festivals was het net zo'n armetierig jaar als 2020. Velen hoopten in de zomermaanden op *Lowlands*, *Zeezout*, *Dekmantel*, *Into the Wild*, *Milkshake* en andere geliefde festivals. Maar alle evenementen werden tot 13 augustus afgelast. Ook festivals die later van start zouden gaan besloten artiesten niet aan het lijntje te houden en alles vroegtijdig af te blazen. Zij moeten ook hun agenda vrijhouden, net als leveranciers die materialen beschikbaar moeten houden en personeel en bezoekers die willen weten waar ze aan toe zijn. Een kort geding tegen de overheid door tientallen evenementenorganisaties lag in het verschiet, maar werd op het laatste moment afgeblazen. Inzet was doorgang van de festivals onder voorwaarden van *fieldlabs* en anders uitbreiding van het garantiefonds en volledige vergoeding wanneer festivals niet door kunnen gaan.³²

Organisatoren van raves

In 2020 hielden organisatoren van raves zich nog grotendeels gedeisd. Na een korte eruptie in de zomer ging de scene opnieuw in sluimerstand. De animo voor raves nam met het aantal oplopende besmettingen zienderogen af. Enkele raves werden op het laatste moment afgeblazen uit angst voor mogelijke represailles van de overheid. Niemand kan zich een boete veroorloven sinds er geen inkomsten zijn. Jort (135a), een van de drijvende krachten in de Amsterdamse underground, vindt het een duivels dilemma nu zelfs de tegendraadse *do-it-yourself* ravecultuur niet kan excelleren. Een paar raves aan het einde van de zomer vond hij niet geslaagd. "Er kwam een hele jonge groep op af die schijt had aan onze eigen regels." Toen de politie moeilijker begon te doen dook hij met zijn rave-gevolg weer onder, wetend dat de underground dicht tegen de oppervlakte zit en snel kan accelereren. Hij baalt ervan dat het autonome gedachtegoed intussen verkwanseld wordt door een wildgroei van illegale feestjes met virusontkenners en complotdenkers die lak hebben aan de coronaregels en vaak negatief in het nieuws komen.

Een nieuwe lichting

In 2021 komen we op het spoor van een nieuwe lichting rave-organisatoren die tegen de stroom in furore begint te maken in de underground, waar een aanzwellende groep ravers meer meters wil maken in het weekend.

Flip (171a) hoort bij de jongste lichting die feesten organiseert. Alles valt opeens op zijn plek. Hij had nog geen plannen toen hij zijn havo had afgerond, maar merkte als zelfverklaard ADHD'er dat zijn hoofd rustig werd van techno. Hij besloot muziek te gaan

³² Fieldlabs zijn praktijkomgevingen waarin bedrijven en kennisinstellingen doelgericht oplossingen ontwikkelen, testen en implementeren, zoals een risicotaxatiemodel voor evenementen.

produceren en feesten te organiseren en parallel daaraan een opleiding muziekproductie, geluid en techniek te volgen. Flip is ervan overtuigd dat je met techno ook zonder drugs in een trance kunt komen. Inmiddels heeft hij met een groep vrienden vier raves georganiseerd. Het is precies deze spirit die Jort (135a) bedoelt als hij het over de pure ravecultuur heeft. Veel gangmakers maken deel uit van een netwerk van organisaties die in beginsel eenzelfde filosofie uitdragen. Corona heeft geleid tot meer onderlinge samenwerking en er is een handvol nieuwe organisaties bijgekomen. Daarnaast zijn er nog groepen actief die de ravescene zeggen te vertegenwoordigen maar zich volgens de puristen niet aan enkele basisprincipes houden: geen troep laten liggen na een feest, geen entreegeld heffen, maar ook geen inkomstenverwerving uit verkoop van lachgas bijvoorbeeld.

Flip (171a) vindt het geven van feesten het leukst. “Het is toch vet dat je op plekken komt waar je nog nooit bent geweest! En veel avontuurlijker dan clubs.” In aanloop van een rave moet de organisatie wel kloppen. Een locatie zoeken, bereikbaarheid checken en vooraf een terreinverkenning. Dan een datum prikken met de inner circle van vrienden. Uitnodigingen naar artiesten versturen, artwork verzorgen en een aankondiging op de socials met dj’s en een tijdstip. In de WhatsApp-groep gaan de eerste 250 uitnodigingen met exacte coördinaten en gedragsregels pas op de dag zelf de deur uit. Raves overdag van 12 uur ’s middags tot 12 uur ’s nachts trekken veel publiek. Ideaal met een zonnetje erbij, vindt Flip (171a).

“De groepen die op raves afkomen zijn vaak twintigers die studeren, werken of ergens daar tussenin zitten en raven als een ontlading zien. Om te vergeten of naar vette muziek willen luisteren. Queers voelen zich hier veilig en vrijer en kunnen pronken in uitbundige kleding. Zij bouwen het leukste feest met veel energie en iedereen in zijn tofste outfit.”

Volgens organisatoren was het kantelpunt voor de raverenaissance in augustus toen de Formule-1 losbarstte op Zandvoort. Vanaf dat moment was er geen houden meer aan, zegt Jan (144a) die in de weken ervoor al voelde dat er iets in de lucht hing. Normaliter buitelen de feesten vanaf het voorjaar over elkaar. De achterban begon te morrelen: geen feesten, geen kabaal, geen underground. Juist in een periode dat ook het reguliere clubdomein met handen en voeten gebonden is aan strenge maatregelen. Jan zag hoe de kleine feesten keihard werden opgerold.

Het resultaat is dat organisaties zich meer verenigd hebben en een belangrijk tegengeluid zijn tegen ‘slechte media’. De organisatoren zeggen nu een goed contact te hebben met de politie. Flip (171a) herinnert zich nog de verbazing bij agenten die zagen dat er ook prullenbakken waren en de QR-code werd gecheckt.

Een andere exponent die de nieuwe ravegeneratie vertegenwoordigt, is Dave (170a), afgestudeerd in creatieve business met een specialisme in de eventindustrie.

Oorspronkelijk afkomstig uit de Gooi en Vechtstreek toog hij al op jonge leeftijd met vrienden en pillen naar feesten in Amsterdam. Hoewel de jonge generatie vaker voor hiphop valt, wil Dave met behulp van elektronische muziek een platform en vrijhaven zijn waar jongeren hun 'passie en levensliefde' met anderen kunnen delen. Hij ziet de ravecultuur als een 'onverplichte vereniging', een nieuwe vorm van het buurt- of verenigingshuis. Tijdens ons gesprek haalt hij op zijn telefoon data op over zijn publiek. Over man-vrouw verhouding, leeftijd, middelengebruik etc. Het queer-publiek is goed vertegenwoordigd. Dave ging raves organiseren omdat de vrijheid in het klassieke nachtleven onder druk kwam te staan. "Ik kwam op feesten waar mensen openlijk negatief waren over gays. Ik hou niet van een sfeer waar mannen geobsedeerd zijn over vrouwen." Hij ging raves organiseren met als doel een ongedwongen sfeer te creëren; waar het niet uitmaakt wie je bent en wat je aan hebt. Net voor corona organiseerde hij met een eigen geluids- en lichtinstallatie zijn eerste rave voor 200 mensen. Die eerste keer zakte de partybus weg in de modder. De gezamenlijke inspanning om het voertuig weer vlot te trekken was precies wat hij voor ogen had: een 'unity gevoel' dat je minder in clubs hebt. Inmiddels heeft Dave tien illegale en zes legale feesten op zijn conto staan. Sommige overdag, andere de hele nacht door. "Een keer toen we aan het opbouwen waren, kregen we zelfs een tip van de parkwacht voor een ander terrein dat nóg beter was." Geïnspireerd op de Berlijnse techno-queen stroming wil hij ook een platform zijn voor muzikaal talent. De bookers hadden voor de crisis veel invloed, waardoor dj's soms niet op andere plekken mochten draaien. Illegale feesten hebben een extra boost gegeven aan de Amsterdamse clubscene, vindt hij. "Er was te weinig vernieuwing in de clubs omdat de toeristen vanzelf wel kwamen. Door de pandemie is er een nieuwe dynamiek ontstaan die reinigend heeft gewerkt en de arrogantie van bookers heeft bloot gelegd."

1.3 Het uitgaandersperspectief

In Antenne 2019 schreven we nog over de vele feestjes waar panelleden met hun gevolg neerstreken. De opties waren eindeloos: sjeke hotellobby's, rauwe clubs, coole terrassen, nieuwe festivals of socializen in smaakvolle champagne-, whisky- en cocktailbars. In 2020 sloeg de slinger ineens door naar de andere kant: van overvloed en vrij vertier naar noodgedwongen isolement. In 2021 beschrijven panelleden hoe zij de overgangperiode beleven van een lockdown naar meer versoepeling in de tweede helft van het jaar. De verhalen gaan deels over hoe zij de lockdown ervaren. Welke gevolgen heeft de coronacrisis (die zijn tweede jaar in gaat) op het welzijn van jongvolwassenen, hun werk,

studie en sociale contacten? Voordat we dit bespreken gaan we eerst nog even terug naar 2020 toen de coronacrisis uitbrak.

Wat nu? De impact van corona op panelleden

De coronacrisis maakte ook bij panelleden en hun achterban een hoop los. In 2020 werd stevig gediscussieerd over het verziekte ecosysteem en het ongebreidelde casinokapitalisme dat volgens sommigen hieraan ten grondslag ligt. Anderen stortten zich op de *black lives matter* beweging die na de dood van George Floyd aanzwol tot een wereldwijde beweging. In Amsterdam leidde de racismediscussie tot een fel debat tussen voormalige bezoekers en de leiding van een nachtclub die forse kritiek kreeg op het gemankeerde personeels- en deurbeleid.

Na een korte periode van versoepelingen in juni-augustus 2020, werden wegens snel oplopende besmettingscijfers wederom beperkingen ingevoerd. Sommigen verbaasden zich erover dat het ging wennen om niet automatisch meer te gaan clubben in het weekend. Toch bleef het schuren, want het nachtleven werd hard getroffen. De noodklok werd geluid. Wel met duizenden naar Ikea, tuincentra en op reis vanaf Schiphol, maar moeilijk doen over kleinschalige feesten? Uitgaan, ontspanning, dansen, naar concerten en nachtbraken met je vrienden. Het verlangen naar de nacht, de hunkering naar fysiek contact, het gevoel van saamhorigheid, je willen uiten in vrijheid. Voor de buitenwereld was dat soms moeilijk te begrijpen, hoe belangrijk en waardevol een *safe space* is. Thuis 'droog clubben' met een streamverbinding met een dj in een krappe zolderkamer ging ook vervelen na een paar keer. Het missen van sociale interactie en collectieve onderdompeling in het nachtleven was essentiëler dan het deelnemen aan kunstmatige online communities. Zeker in tijden van sociale isolatie. Dit bleek ook uit Nederlands sociologisch onderzoek onder uitgaanders in Rotterdam.³³ Een scheiding met het nachtleven geeft een 'ontheemd gevoel' zei *clubcat* Nicole (155a) in Antenne 2020. Ze miste het warme clubgevoel, de rush, de muziek, dansen als uitlaatklep, complimenten die je krijgt en die je geeft, het uitbundige van de nacht.

Maar alles lag stil. De lente was nog lang niet in aantocht. Dat was in grote lijnen de teneur in 2020, toen zelfs optimisten wegens gebrek aan perspectief met het verstrijken van de maanden steeds somberder werden. In de najaarsmeting (T54) heerste over de hele linie malheur, maar zwol ook de kritiek aan op het regeringsbeleid. Er was meer discussie over de besmettelijkheid van het virus en aanzienlijk minder consensus over de gevolgte

³³ Vandenberg F, Berghman M & Schaap J (2021) [The 'lonely raver': music livestreams during COVID-19 as a hotline to collective consciousness?](#) *European Societies*, 23:sup1, S141-S152.

aanpak. En tot overmaat van ramp stond ook nog de winter voor de boeg. De ondraaglijke eenzaamheid die zich met vlagen deed voelen. Het was voor veel jongeren op zijn minst een uitdaging om positief te blijven. Qua algehele gemoedstoestand was Antenne 2020 de somberste editie van de panelstudie.

In de loop van dat jaar tekende zich ook een scherpere tegenstelling af in groepen. De eensgezindheid van het begin van de coronapandemie werd in de loop van het jaar op de proef gesteld. Er ontstonden conflicten over de juiste aanpak van de crisis. Jarenlange vriendschappen werden op proef gesteld. We definieerden drie groepen: *ontkenners*, *rekkelijken* (pragmatisten) en *preciezen*. De *preciezen* besluiten niet meer naar feestjes te gaan en wachten af tot de regels weer versoepeld worden en de vaccinatiecampagne momentum krijgt. De *rekkelijken* beslissen pas bij elke situatie hoe druk de thuisfeesten zijn. In de categorie *ontkenners* zat een enkel panellid dat zelfs in een groter complot geloofde, namelijk dat de coronacrisis gebruikt wordt om de vrije geesten te knechten. Alles berust op één grote leugen en iedereen tuint erin. Behalve natuurlijk degenen die *woke* zijn.

Panelleden anno 2021

Kofi (132a) houdt de moed er nog steeds in door te blijven sporten, met een koude douche ter afsluiting. Veel mensen in het uitgaansleven hebben ander werk moeten zoeken. Als feestfotograaf valt er geen droog brood meer te verdienen. Hij werkt nu in het bron- en contactonderzoek van de GGD. Raffa (164a) is meer tot rust gekomen en zegt minder last te hebben van FOMO (*fear of missing out*). Hij grinnikt dat zijn feestconditie wel achteruit gehold is sinds het sluiten van de clubs. Het positieve is dat hij het wandelen heeft ontdekt. Tot zijn eigen verrassing geniet hij van het 'burgertrutten'. Lex (145a) mist de groepslol en de nachtelijke escapades met zijn vrienden, maar is ook trots dat hij met een fris gemoed echte meters kan maken met zijn psychologiestudie. MJ (147a) en Jesse (147a), voorheen clubmanagers, zijn uitgeweken naar ander werk. MJ (146a) werkt in een sauna en Jesse verkoopt roti's in Noord. Valentin (58a) is blij dat hij als steward weer vaker de lucht in kan; veel korte tripjes met weinig passagiers. Nuri (118a) probeert met vallen en opstaan haar leven op de rit te houden maar gaat soms door het lint met ballonnen. Naast de klantenservice heeft ze een baantje als bezorger erbij moeten nemen om de kosten van lachgas te kunnen betalen. Keesje (160a) werkt inmiddels bij een advocatenkantoor en was sowieso al van plan om minder extreem uit te gaan. Ze geeft het stokje over aan Sien (160a), die nog studeert. Koosje (175a) is tijdelijk weer bij haar moeder gaan wonen om op adem te komen na bewoning van zes kraakpanden en evenzoveel ontruimingen. Joshua (176a) heeft zijn opleiding aan de kunstacademie afgerond maar weet nog niet goed wat hij wil. De beheerder van het studentenhuus waar hij woonde wist het wel: Joshua moest het

studentenhuis verlaten, waar hij overigens nog steeds komt als er een feest is. Van Jamie (113a) krijgen we een alarmerend verhaal te horen over de grote reset van Klaus Schwab, visionair en mikpunt van complotdenkers.³⁴ Ava (165a) daarentegen ziet de huidige coronacrisis als een *wake up call* die ons aanzet tot nadenken over de snelle uitputting van onze planeet, aangejaagd door het onverzadigbare kapitalisme. Door de economische neergang zijn veel vrienden van Sarah (174a) veroordeeld tot Tozo (Tijdelijke Overbruggingsregeling Zelfstandige Ondernemers) of werken thuis, waar werk, drugs en feestjes steeds meer door elkaar zijn gaan lopen. Het gebeurt weleens dat een werkgerelateerde zoom-call op een after wordt gevoerd.

“Veel zijn overgeschakeld van hbo-opleidingen naar werk. Ze zijn niet serieus op zoek naar een passende baan omdat ze nog willen genieten van hun vrije tijd, uitgaan. Iedereen woont op kamers en zit financieel best wel krap zonder die extra stufi. Ze zien het als een betaalde time-out met banen in de sales, horeca, als het maar weinig inspanning kost en je ook brak kunt zijn op de klantenservice.” (Evita, 169a)

De vriendengroep van Stas (166a) is een etnische mix van jongens die ‘elkaar plagen uit respect’. Sommigen zijn van school getrapt, naar de gevangenis gestuurd, werken in de bouw, zijn kok of produceren drillrap. “We zijn er voor elkaar en zijn loyaal”. Stas heeft het alleen niet zo op clipjes met pistolen en boze rappers. Hij houdt meer van rustige liedjes, gangsterrap voor thuis en drum-’n-bass bij het uitgaan. Corona heeft het er niet makkelijker opge maakt. De groep slaat soms op tilt, zoals bij een knokpartij laatst met kakkers uit Oostzaan. Dat filmpje ging viral, vertelt Stas met enige trots. De groep stroopt in het weekend huisfeesten af en huurt soms een hotelkamer met meiden erbij. Ook undergroundfeestjes zijn in trek.

Ava (165a) zit in de underground BDSM-scene waar fetisjfeesten ook tijdens corona doorgang vinden. Tenminste, als je langs de *doorbitch* komt die streng op de kostuums (leer, rubber, latex, etc.) controleert. Ava voelt zich hier altijd als een vis in het water. Naast alle opsmuk is er een *dungeon zone* en zijn er shows, waaronder eentje waarin iemand met haken in de mond wordt opgehangen. Er wordt zonder schaamte openlijk drugs gebruikt. Na afloop zwermen de bezoekers vaak uit naar afters of gaan er met een spannende date vandoor.

³⁴ Klaus Schwab (83) econoom en ingenieur en ook oprichter en directeur van het World Economic Forum hield in 2020 een rede voor 3.000 gasten die kwamen om te netwerken en de toestand in de wereld te bespreken. Kort daarna kreeg Europa met de coronapandemie te maken.

De vaart komt er weer in

Met uitzondering van Oud en Nieuw en een feestflauwe Koningsdag valt er in de eerste helft van 2021 nog weinig te beleven in het reguliere nachtleven. Velen hadden al eerder festivalkaartjes gekocht maar geloofden met de oplopende besmettingscijfers niet meer dat de grote festivals nog door zouden gaan. Het in drie minuten uitverkochte *Dekmantel* gaat tot teleurstelling van velen weer niet door. Ook de nachthoreca zit nog op slot. De opwinding is dan ook groot als het ministerie van Volksgezondheid bij monde van de minister in juni verklaart dat jongeren met een Janssen-vaccin één dag na de prik al met een QR-code de disco in mogen zonder zich te laten testen en zelfs de 1,5 meter-afstandsregel binnen niet meer geldt.³⁵

Buiten het reguliere uitgaanscircuit bloeien de feesten op. Aliya (163a) brengt weekenden door met haar groepje in een auto, met muziek, drinken en iets te blowen. In andere panelnetwerken gaat het er steviger aan toe, zoals bij Sarah (174a), waar een dj een vereiste is op thuisfeestjes. "Corona heeft de grens tussen uit- en thuisfeestjes bij ons wel vervaagd", zegt ze. "In plaats van een after wordt er nu twee nachten doorgehaald." Ook bij Nuri (118a) zijn huisfeestjes schering en inslag tijdens de lockdown. Ze zegt dat ze best wel discipline kan opbrengen tijdens ramadan, maar in lockdown met alleen maar leuke huisfeestjes? Dan móet ze er toch heen! Alleen zo kan ze een lockdown overleven. "We beginnen met een paar mensen. Als het gezellig wordt gaan we Snapchats sturen naar bekenden: wakka (lopen) naar mij!". Soms boeken ze een hotelkamer en sluipen ze met een grotere groep naar binnen zonder dat het personeel het door heeft. "We luisteren dan muziek met ballonnen en alcohol erbij. Een paar meiden snuiven ook."

Op de raves is het vaak een kat-en-muisspel met de politie. Telkens als de politie lucht krijgt van een feest komt er via Instagram een nieuwe GPS-locatie door voor een andere feestplek. Nuri (118a) raakte verzeild op een grote illegale rave in de buurt van het Amsterdamse bos. Chaos was het. Ze waren met velen maar de politie kwam steeds terug. "Dan kregen we via insta een nieuwe GPS-locatie en dan ging het feest daar weer verder. Als er eentje verstoord wordt dan is er een plan B en zelfs een plan C. Als we om 7 uur 's ochtends op locatie D staan zijn we wel kapot moe haha." Evita (169a) vertelt over raves in de buurt van Schiphol, in parken en in lege loodsen.

"Sommigen hebben zich in coronatijd als feestorganisator ontpopt. Je betaalt €5 en gaat dan met een stoet van tien busjes, een soundsystem en wat grote speakers op pad. Ik krijg

³⁵ Velen voelen zich misleid omdat demissionair minister Hugo de Jonge nu zegt dat het doel van 'Dansen met Janssen' was om zoveel mogelijk jongeren tot vaccinatie aan te sporen. Bron: Holdert M & De Jonge H, *'Jongeren die gingen dansen na Janssen kunnen coronaschade verhalen op staat'*, NOS, 16 juli 2021.

een fijn feestgevoel als ik daaraan terugdenk. Gewoon met een groepje een reefje bouwen ergens onder een brug. Hoe puur kan het zijn! Alles gaat via WhatsApp, Signal of datingsites met feestvrienden. Een groepje van acht jongens doet een oproep wie er zin heeft in een feestje. Feestjes met minder dan vijftig gaan meestal goed.” (Evita, 169a)

De urbanfeesten waar Kofi (132a) over vertelt worden door de politie opgerold. In het begin gaat alles nog onder de radar, maar hoe meer bezoekers het weten, des te groter het risico. In het gaycircuit gebruiken mensen datingapps om te laten zien dat ze gevaccineerd zijn en af kunnen spreken met groepjes. In het feestmilieu van MJ (146a) pakken bezoekers flink uit met extravagante outfits. Een organisator heeft zelfs een officiële gastenlijst. Er liggen voorbehoedsmiddelen op tafels en er zijn speciale kamers voor mannen die zich willen afzonderen. Tommy (152a) komt op feesten waar mannen louter voor de seks komen. Ten slotte is er nog een groep die zijn heil buiten Nederland zoekt en richting Londen, Ibiza en Berlijn vertrekt waar het nachtleven alweer langer open is. Voor Evita (169a) en haar posse wordt er ook in barre tijden gefeest. Als het hier niet kan, dan maar in buitenland. Per slot van rekening moet het feestmoyenne op peil worden gehouden.

Alle remmen los: wederopbloei illegale feesten in tweede helft 2021

De bovenstaande impressies waren nog slechts een prelude op het stormachtige tweede deel van het jaar als panelleden zien dat er over de hele linie wordt gefeest. De groepen worden groter, de stemming uitbundiger. De ‘anderhalve meter dictatuur’ verdwijnt als sneeuw voor de zon als de vaccinatiecampagne op streek komt en ook jongvolwassenen zich massaal laten inenten. Zeker de helft van de panelleden belandde meermaals op een illegaal feest (thuisfeesten niet meegerekend). Ze vertellen over raves langs de randen van de stad, maar bezoeken ook feesten in studio’s, galleries, loodsen, tunnels, lege boerderijen, kantoorpanden, stukjes groen, of op een grote schuit met snuifjes in de kajuit. Op sommige feesten moet je zelfs je QR-code laten zien.

Ook de kleinschalige feestcultuur komt op stoom: in huiskamers, tuinen, bootjes, auto’s, hotelkamers, duinpannen, ja overal waar het kan met een mobiele boombox erbij. Het werkt volgens sommigen als een ventiel om stoom af te blazen en lol te maken. Op verschillende plekken in de stad loopt het storm in de nachthoreca. In Noord, waar Bob (147a) een clubcafé runt, spat het enthousiasme ervan af met een programmering van punk (populair bij twintigers), Afrikaanse muziek en feesten met ‘beetje rauw en guur queer publiek’. Ook Keesje (160a) dompelt zich een heel weekend met haar vrienden onder in uitpuilende kroegen. In Noord gaan in een bomvol café de tafels en stoelen aan de kant om meer ruimte te maken. In de randgebieden van de stad winnen de rave party’s geleidelijk terrein, merkt Koosje (175a) met haar voelsprietten in de underground.

"Een tekno weekend is vaak vrij heftig. Je begint ergens op een rave op vrijdagmiddag, maar als de politie langskomt dat ga je op zoek naar een nieuwe locatie. Dat gaat soms drie keer achter elkaar zo door, in de auto naar een nieuwe plek tot je ergens een keer eindigt op 't landje in Amsterdam. Dan plof je zondagavond doodmoe op de bank."

In het najaar worden de officiële maatregelen slechts als kennisgeving aangenomen.

Valentin (58a) ziet hoe in zijn staggroep het draagvlak afbrokkelt tijdens ADE dat plaatsvond nét voor een nieuw aangekondigde lockdown. "We gingen met een boot naar het HEM aan de overkant van het IJ met rijen voor de kluisjes en elkaar appen: waar ben jij?! Het was lang geleden dat ik zoveel mensen bij elkaar zag."

Ook Kofi (132a) staat weer elke week op een ander feest. Soms illegaal en soms in clubs als Paradiso waar het publiek losging op *amapiano*, een nieuwe sound uit Zuid-Afrika. Deze cross-over tussen deep-house en *gqom* is een hit in het Britse nachtleven en gezien het enthousiasme voorspelt Kofi (132a) dat het komend jaar vaste voet krijgt in de ubancultuur.

Voor- en tegenspoed

Voordat we dit hoofdstuk afsluiten met ontwikkelingen in het uitgaansleven, blikken we nog even terug op het tweede coronajaar en de grote impact op het welzijn van (groepen) jonge Amsterdammers. In de gesprekken met panelleden zijn uiteenlopende onderwerpen en issues besproken die sommige kringen sterk leven.

De frustratie in het creatieve kamp was groot tijdens de coronajaren. Voldoende ideeën, maar iets opzetten bleef lastig! Het was vechten tegen de bierkaai. Ook de heftige polemiek op de sociale media met het management van een eens zo geliefde club, ebt nog na in uitgaanskringen. Temeer omdat een nieuw podium nog ontbreekt. Raffa (164a) vertelt hoe de *woke* discussie in de zwarte club community de zaken op scherp zette een witte clubmanagers werden uitgedaagd om kleur te bekennen. In sommige radicale kringen was er felle weerstand tegen het deurbelid met QR-codes, de vroege sluitingstijden en de soms brute verstoring van illegale feesten door de Amsterdamse politie.

Maar de meeste zorgen gaan over het stille en 'onzichtbare' sociale leed van vrienden die vastgelopen zijn in hun leven of studie. Ze zijn niet meer te motiveren, verlamd door stress vanwege het geringe toekomstperspectief. Het gaat om jongeren die net in Amsterdam zijn komen wonen en nog geen uitgebreid sociaal netwerk hebben. Maar het komt ook in bestaande vriendenkringen voor dat sommigen tussen wal en schip vallen. Sarah (174a) vertelt dat het belangrijkste onderdeel van het leven weg valt. "Als je geen vaste vriendengroep hebt dan vindt er ook eenzaamheid plaats."

Het positieve is dat er na anderhalf jaar weer een beetje hoop gloort in panelnetwerken en uitgaanskringen. De ravecultuur floreert door de influx van een nieuwe generatie ravers. Er is elk weekend wel wat te beleven, horen we meermaals uit deze hoek. Creatieve partijen in Noord hebben in stilte gesmeed aan plannen rond *Supersexylandworld*, dat een nieuwe creatieve vrijplaats moet worden voor jonge Amsterdammers. Kofi (132a) is opgetogen over de 'gay friendly flow' in het doorgaans wat conservatieve urbanmilieu. Hij ziet dat groepen meer open staan voor elkaar en samen dansen voor meer verbroedering zorgt. En Raffa (164a) ziet hoe een nieuwe lichting twintigers zich uitbundiger en heftiger durft te uiten in fetisjmodes en maatschappijkritiek. Alsof de geest van de jaren '80 weer terugkomt. In het elektronische spectrum beleven industrial, techno en gabber met hun harde en donkere tonen een nieuwe lente. De *Freetekno* party's zijn in Amsterdam en Rotterdam populair. Door alles goedkoop te houden wordt niemand buitengesloten. Iedereen is welkom. Deze scene zet zich volgens Koosje (175a) af tegen QR-toegangscodes en andere dwingelandij van de overheid.

1.4 Ontwikkelingen uitgaansleven 2021

Na een periode van uitbundige groei is de nachthoreca tijdens de coronapandemie in twee jaar tijd maar zes weken open geweest. De discussies over groeiende festivallisering in de zomerperiode en geluidsoverlast zijn verstomd of naar de achtergrond verdrongen. Terwijl het nachtleven in Berlijn en Londen alweer een poos open is, groeit de frustratie in Amsterdam.³⁶ Niet alleen de danscultuur maar alle cultuur is in afwachting van betere tijden. Het gaat naar verwachting nog jaren duren voordat de schade enigszins hersteld is. Veel personeel en talent heeft elders emplooi gevonden. In Antenne 2020 was er sprake van een abrupte trendbreuk met de bruisende pré-corona periode. Alsof iemand in het feestrumoer opeens de stekker eruit trekt. Alles staat letterlijk stil: geen muziek geen publiek. Maar in de laatste maanden van 2021 is er dan toch een sprankje hoop en komt het uitgaansleven met de raves langzaam weer tot leven.

- De langdurige sluiting van het nachtleven heeft geleid tot het uiteenvallen van sociale en professionele netwerken met een *brain drain* als gevolg door het wegvloeien van organisatorisch en cultureel talent.
- Naar verwachting gaat het uitgaansleven zich na een krimpperiode op termijn herpakken. Onzeker is welke clubs en festivals het zullen bolwerken of een nieuwe

³⁶ Als er ook eindelijk versoepelingen komen voor de culturele sector halverwege januari 2022, geldt dit nog niet voor de nachthoreca die potdicht blijft. De nieuwe minister van Volksgezondheid heeft wel aangekondigd om in gesprek te gaan met vertegenwoordigers van de nachtcultuur.

doorstart gaan maken. Het aandeel met feesttoeristen (een substantieel deel van de inkomsten) is flink gekrompen.

- Ondanks de vroege openingstijden (sluiting middernacht) werden de clubnachten goed bezocht. De stroom met uitgaanders kwam al vroeg op de dag op gang.
- De ravecultuur beleeft een bloeiperiode met meer organisaties en een groeiende raveschare. Veel raves vinden overdag plaats tot middernacht. De politie toont zich vanaf de zomermaanden meer coulant naar organisaties met een plan (opruimen afval, QR-code controleren, etc.)
- Parallel hieraan is ook de geest van de jaren tachtig terug in muziek, mode en tegencultuur, met meer aandacht (en politieke strijd) voor brede maatschappelijke issues.
- Omdat de mogelijkheden om nieuwe mensen tegen te komen erg beperkt waren (clubs dicht, festivals gecancelled en strikte regels kroegen) hebben nieuwe apps die 'spontane' ontmoetingen managen, vleugels gekregen. Op deze platforms kun je ook buiten je eigen vriendengroep met anderen afspreken en avonturen beleven, waaronder thuisfeestjes.

2 Middelengebruik

In dit hoofdstuk verleggen we de focus van het uitgaansleven naar het middelengebruik in de panelnetwerken. We beginnen met de legale middelen (alcohol en tabak), waarna cannabis en andere middelen aan bod komen: stimulantia, narcosemiddelen en de Nieuwe Psychoactieve Stoffen (NPS). We eindigen met psychedelica en 'overige middelen'.

Voordat we het gebruik van de middelen afzonderlijk gaan bespreken, zullen ze eerst in de context van *drug* (wat), *set* (wie) en *setting* (waar) worden geduid en beschreven. De set- en settingfactoren zeggen iets over de gebruikers, de verwachtingen en culturele verschillen, en ook de omgeving waar middelen worden geconsumeerd. De panelnetwerken vertegenwoordigen een bont gezelschap van groepen en scenes die het uitgaansleven rijk is. Een groep die niet direct vertegenwoordigd wordt door panelleden, maar in het laatste decennium qua aantal toeneemt in het uitgaansleven, zijn de feesttoeristen. Panelleden die in nachtleven werken vertellen hier overigens wel indirect over.

In het vorige hoofdstuk keken we naar de gevolgen van corona voor het uitgaansleven (setting) en hoe de achterban van panelleden hierop reageerde (set). Net als het vorige jaar bleven Amsterdammers vaker thuis, alhoewel er ook zijn die een paar weken konden clubben of naar raves gaan in Amsterdam. We spreken ook panelleden die vaker berichten

horen over feesten in het buitenland. We zijn dan ook benieuwd of de veranderende gebruikspatronen ook dit jaar te zien zijn.

Op grond van 25 jaar kennis over drugsgebruik konden we in 2020 de hypothese staven dat het gebruik van stimulerende middelen (ecstasy, cocaïne en amfetamine) in een inerte, minder sociale en geïsoleerde omgeving bij een grote groep leidde tot een verwachte vermindering van gebruik. Zeker gelet op de motieven die doorgaans gelden voor het gebruik in groepsverband: meer energie, langer doorgaan, dansen, intensivering sociale interactie en verbinding zoeken. Daarnaast zagen we ook dat meer dempende middelen als alcohol, cannabis en narcosemiddelen in sommige fracties minder, maar soms ook juist meer werden gebruikt.

Factoren: gebruik nieuwe middelen in een groep

In de panelstudie worden de groepen in het uitgaansleven (panelnetwerken) door panelleden vertegenwoordigd die vertellen over de omgeving en de momenten van gebruik, met wie, waar, wanneer, hoe, etc. De groepen zijn vaak fluïde. Er komen mensen bij; anderen raken weer uit beeld. Ook het middelenpalet is variabel. Naast een paar bekende middelen, komen er soms nieuwe middelen bij. In het onderstaande rijtje sommen we factoren op die panelleden door de jaren heen (soms of vaak) hebben genoemd.

- De groep verandert van samenstelling. Een of meer nieuwe personen in de groep introduceren een nieuw middel en/of maken reclame daarvoor (evangelist).
- De groep is nieuwsgierig naar een vermeend positief middel wegens promotiepraat van een bezorger (sample testen).
- De groep is nieuwsgierig naar een middel als gevolg van positieve (soms ook negatieve) berichtgeving in de media en/of sociale media (media).
- De groep is jong en zit in een experimenteerfase waardoor in relatief korte tijd een scala aan nieuwe middelen wordt uitgetest (experimenteren).
- De groep ontdekt de positieve werking van een middel (o.a. communicatie, prestatie, activiteit, energie) die het groepsgevoel en de groepsbinding verstrekt (socialiteit).
- De groep ontdekt een effectieve c.q. functionele werking van een middel om een gewenst gevoel te verlengen, te veranderen of te dempen (roesmanagement).
- De groep identificeert zich met een middel dat qua werking en imago resoneert met de symbolische waarden van de beelden subcultuur (internalisering symbolisme).
- De groep stapt als gevolg van schaarste over naar een ander middel met een vergelijkbaar effect (substituut).

Macro perspectief van een trend (middel) in de panelstudie

De opkomst en afname van een middel in de panelstudie verloopt soms traag, maar kan zich ook razendsnel verspreiden over de deelnemende panelnetwerken. En zowel in een kleine subgroep als in een grotere groep. Deze dynamiek van verspreiding kunnen we binnen elk panelnetwerk volgen. Daarvoor gebruiken we een paar begrippen die dit kunnen verduidelijken.

Verticale groei of krimp: meer of minder panelnetwerken

Bij een **verticale groei** is er sprake van popularisering van een (nieuw of bestaand) middel dat in een toenemend aantal panelnetwerken doorbreekt qua gebruik en zo bekender wordt (toename aantal netwerken). Wanneer een middel in relatief korte tijd over de hele linie van panelnetwerken snel populair wordt dan is er sprake van een **sterke verticale groei**. Bij een langzame verspreiding spreken we van een **zwakke verticale groei**.

Bij een **verticale krimp** vindt het tegenovergestelde plaats en raakt een middel langzaam (weer) uit de gratie in een groeiend aantal netwerken. Wanneer een bekend middel over de hele linie van panelnetwerken snel afneemt (uit de gratie raakt) dan is er sprake van een **sterke verticale krimp**. Bij een langzame krimp verspreiding spreken we van een **zwakke verticale krimp**.

Horizontale groei of krimp: meer of minder gebruikers

Bij een **horizontale groei** is er in elk van de afzonderlijke panelnetwerken sprake van een toenemend gebruik binnen de groep. Wanneer een middel in relatief korte tijd over de hele linie in een grotere groep binnen panelnetwerken snel populair wordt dan is er sprake van een **sterke horizontale groei**. Bij een langzame toename van het aantal gebruikers binnen panelnetwerken spreken we van een **zwakke horizontale groei**.

Bij een **horizontale krimp** daalt het aantal gebruikers in een netwerk. Wanneer een middel in relatief korte tijd over de hele linie in een grotere groep binnen panelnetwerken snel impopulair wordt dan is er sprake van een **sterke horizontale krimp**. Bij een langzame afname van het aantal gebruikers binnen panelnetwerken spreken we van een **zwakke horizontale krimp**.

Drugsculturen

De gesprekken met panelleden gaan over specifieke middelen, maar ook meer algemeen over de beleden drugscultuur in een groep of omgeving. En dat is niet alleen maar van de zonnige kant bezien. Koosje (175a) moet bekennen dat ze in een toxische omgeving zit. “De stad en wereld zijn vergif. Alles is wel een keer geprobeerd, behalve heroïne”, zegt ze. De grens is dun. Ze gebruikt altijd meer dan ze van plan is, maar weer niet zoveel om zich zorgen over te maken. Toch moeten sommigen oppassen met een levensstijl die vaak op drugs leunt. In de vriendenkring van Sarah (174a) speelt drugsgebruik een belangrijke rol. Het nachtleven is een gepassioneerde plek waar iedereen zichzelf mag zijn, waar

zelfexpressie en inspiratie hand in hand gaan. “We kunnen ons kleden zoals we willen. Er is een vorm van seksuele vrijheid waar wij komen. Het voelt als een zelfgekozen familie. Het is echt ons alles.” Bij Nuri (118a) ligt dat familiegevoel iets gecompliceerder. Alles moet stiekem gebeuren. Ze denkt dat witte Nederlandse gebruikers zich minder zorgen maken over hoe hun omgeving over drugs denkt. Bij Joshua (176a) gaat het er soms wild aan toe bij de ‘doorhalers’, een kerngroep die per week kan verschillen. Sommigen weten niet van ophouden. Hun studentenhuus werd in coronatijd berucht vanwege de drugsincidenten. Ook bij Raffa (164a) ging het flink loos met ‘niet normaal veel raves’ die via de ‘insta tamtam’ hun weg vonden in o.a. het havengebied, of op uit de hand gelopen borrels bij vrienden thuis. Sarah (174a) heeft haar bedenkingen als ze ziet hoe de norm verschuift.

“Afgelopen weekend bijvoorbeeld begonnen we zaterdagmiddag die doorliep naar zondag, zondagnacht, ja zelfs tot aan maandagochtend. In plaats van een slaapje tussendoor pakken sommigen hun laptops voor hun werk terwijl ze door blijven gebruiken.”

Verschillende panelleden vertellen over die paar euforische weken na de officiële aankondiging van ‘Dansen met Janssen’ (toegang tot uitgaansgelegenheden een dag na vaccinatie) en de vrij plotse heropening van het nachtleven. “Opeens mocht alles”, zegt Raffa (164a), “maar twee weken later moest alles weer dicht.” We horen verschillende verhalen over die korte feestperiode; de soms chaotische controles aan de deur, de volle dansruimtes en de vreemde openingstijden die iedereen voor lief nam. Tot middernacht open betekende dat sommige feesten al om 6 uur ‘s ochtends begonnen. Bij sommigen was de nood hoog.

“We komen wel op kleine feestjes bij mensen die je kent. Maar ik kan ik niet wachten om weer naar een club te gaan. Het duurt gewoon te lang. Ik snak naar nachtavontuur, nieuwe mensen ontmoeten. Alleen die ventilatie blijft wel een dingetje. Benieuwd hoe ze daar uit denken te komen. Maar ze moeten zich ook realiseren dat clubs niet onder entertainment maar bij cultuur hoort.” (Raffa, 164a)

Enkele panelleden zijn benieuwd hoe stappers zich gaan gedragen na een periode van gematigdheid. Wordt het een gekkenhuis? Hoe gedragen de jongsten zonder clubervaring zich? En die anderhalve meter. Zit die nog tussen de oren? Voelen mensen zich weer vrijer naar anderen toe? Aliya (163a) hoopt van wel. Ze mist tijdens de lockdown reggae-feesten en urban festivals met jamrock en dancehall. Die vrolijke mix van Amsterdamse zwarte culturen maken haar blij. Ook in de staggroep van Lex (145a) was maandenlang geen teken van leven te bespeuren in de groepsapp. Een unicum vergeleken met de periode voor corona, toen de groepsapp voor het weekend ontplofte met berichten over feestjes. Totdat de stilte opeens verbroken werd toen eentje een bericht plaatste over een clubavond. Prompt kwamen er uit allerlei hoeken reacties van vrienden die meewilden. Bij Nicole

(155a) zijn door corona alleen vrienden in de 'inner circle' overgebleven. Ze denkt dat de intense feestcultuur voorlopig niet meer terugkomt. Ze trekt nu op met de restanten van de oude clubscene, vooral het jonge deel dat 'schijt aan de regels' heeft. Soms wordt ze gebeld of ze zin heeft in een thuis- of buitenfeestje, maar wel met minder publiek dan ze gewend is. Het blijft een beetje surrogaat, want ze mist de échte ontlading in de nacht. Een rave tot middernacht is leuk, maar niet altijd bevredigend. Een andere vorm van feesten was tijdens de avondklok voor 21.00 bij iemand afspreken en dan doorhalen tot 's ochtends vroeg. Een andere variant was om van 6 uur 's ochtends tot middernacht naar een club te gaan; een feest van 18 uur. Ook de aftercultuur bloeide op toen clubs maar tot middernacht open mochten blijven. Speciaal voor deze groep werd een app ontwikkeld waar je bij wildvreemden op bezoek kunt gaan. Nicole hoopt echter dat uit de puinhopen een nieuwe club ontstaat die groot en donker is en alle versplinterde fracties weer weet te verenigen. Maar Raffa (164a) ziet uit de puinhopen weer nieuwe groepen opdoemen die flink aan de weg timmeren. Opvallend zijn meer cruise- en fetisjachtige outfits op raves als gevolg van dichte clubs. "Er heerst een vrijheidssfeer van nu kan het weer." Op sommige locaties was iedereen best wel onder controle, hoewel hij ook op feesten kwam waar er toch aardig wat de weg kwijt waren.

Druggebruik in panelnetwerken

Het nachtleven bleef in 2020 en ook in 2021 (met uitzondering van enkele korte periodes met beleidsbeperkingen rond bezoekersaantallen, openingstijden en testen voor toegang) grotendeels op slot. Dit heeft er onder andere toe geleid dat de panelleden minder, maar soms ook juist meer contact zochten met hun (vrienden)groep. Voor professionals in het uitgaansleven ligt dat gecompliceerder. Zij hadden (bijna) helemaal geen contact meer met hun bezoekersgroepen. Door de verminderde contactmomenten was het druggebruik moeilijker of zelfs helemaal niet meer in te schatten. De portiers zaten net als het clubpersoneel en de technici grotendeels thuis. Door het ontbreken van een toekomstperspectief vertrok veel personeel naar andere sectoren met meer baanzekerheid. Een flink deel van panelleden heeft zeker tot halverwege het jaar 2021 minder contactmomenten gehad met hun vriendengroep of scene, simpelweg omdat je elkaar niet meer in de clubs en op festivals tegenkomt. Wat overbleef waren de auto-, hotel-, thuis- en tuinfeestjes die in de loop van 2021 toenamen in aantallen, plus een forse groei van raves sinds augustus 2021. De coronamaatregelen leidden tot nieuwe uitgaansvormen en andere settings van gebruik die, zoals we in 2020 al constateerden, ook

leidden tot andere gebruikspatronen en risico's rond middelengebruik in de thuisomgeving.³⁷

Bij de in de panelstudie beschreven uitgaanspraktijken hangt het specifieke gebruik van middelen vaak samen met het subculturele kapitaal (o.a. muziek, mode) in uitgaansnetwerken. Cocaïne is minder settinggevoelig dan ecstasy en bij GHB en ketamine houden gebruikers, evenals bij psychedelica, meer rekening met de setting. Hoewel de perceptie, roesbeleving en het imago van middelen door de tijd heen veranderlijk blijven, heeft de coronacrisis, met de sluiting van het nachtleven als gevolg, in 2020 en 2021 geleid tot bijzondere omstandigheden.

Patronen en effecten van poly-, serieel- en combigebruik

In de literatuur worden drie patronen van meervoudig druggebruik onderscheiden: (1) combigebruik, (2) serieel gebruik en (3) polygebruik.³⁸ Bij *combigebruik* is er sprake van meer dan één drug (of categorie) door één persoon op hetzelfde moment of binnen een nauwe tijdsperiode ('sessie'). Ook bij *serieel gebruik* is er sprake van meerdere middelen, maar binnen een langere tijdsperiode. De effecten van het gebruik overlappen elkaar niet vanwege de tussentijdse gebruiksintervallen. Bij *polygebruik* is er doorgaans geen beperking aan de tijdsperiode waarbinnen verschillende drugs worden gebruikt; dit kan zelfs in sommige publicaties enkele jaren zijn.

De subjectief beleefde interactieve effecten en motieven van (min of meer) simultaan gebruik kunnen worden gecategoriseerd in drie klassen: (1) synergetische, (2) antagonistische en (3) additionele reacties.³⁹ Het effect van de *synergetische* interactie ('samenwerkende') is groter dan de som van de effecten van de afzonderlijke drugs ($1+1=3$). Bij *antagonistisch* zijn de effecten 'tegenwerkend', waardoor het effect van de combinatie kleiner is dan van de afzonderlijke drugs ($1+1=1$). Bij *additioneel* zijn de effecten de som van de afzonderlijke effecten ($1+1=2$).⁴⁰ Maar in een dynamische setting zoals die in de panelstudie vaak beschreven wordt, komt het echter geregeld voor dat gebruikers verschillende middelen in een korte tijdsperiode combineren die zowel synergetisch, additioneel als antagonistische effecten geven, zeker als je ook alcohol en medicijnen meerekent. Daarom typeren we deze categorie als *eclectisch*, wanneer gebruikers diverse middelen impulsief mixen en in deze roes de som van de verschillende effecten niet meer kunnen overzien. Sarah (174a) vertelt over een trend uit Berlijn: laten we soep maken. "We stampen dan xtc, keta en speed fijn en snuiven dat in één mix op. Soms vervangen we

³⁷ Bilderbeek B & Spronk D (2021) *Corona, middelengebruik en het nieuwe uitgaan*. Trimbo-instituut.

³⁸ Laudens F (2004) *Dossier combigebruik*. VAD.

³⁹ Berenbaum MC (1989) *What is synergy?* *Pharmacological Reviews*, 41: 93-141.

⁴⁰ Leccese AP, Pennings, EJM & De Wolff FA (2000) Combined use of alcohol and other psychotropic drugs. A review of the literature. LUMC.

speed met 3-ммс.” Volgens Sarah is dit overgewaaid concept ontstaan uit een behoefte om iets nieuws te proberen tijdens een lange nacht.

Ten slotte wijzen we er nog op dat volgens het model van Zinberg de psychoactieve effecten mede beïnvloed worden door de dosis (drug), de verwachting van de gebruiker (set) en de omgeving waar het druggebruik wordt beleefd (setting).⁴¹

2.1 Vijf profielen

De meeste panelnetwerken behoren ideaaltypisch tot een van de vijf profielen:

instromers, alternatieven, creatieven, sensualisten en psychonauten.⁴² Allen hebben een speciale band met het uitgaansleven (cafés, clubs, festivals, concerten etc.), maar kunnen op achtergronden, kenmerken en leefstijlen verschillen. Overigens zijn de profielen niet strikt van elkaar gescheiden omdat er ook netwerken zijn waarbinnen twee of zelfs drie profielen zijn vertegenwoordigd.

Het komt ook voor dat een groep op zoek gaat naar een andere *playground*, zoals de vriendengroep van Aliya (163a) die zich niet meer thuis voelt in een urban scene, waar het vooral lijkt te draaien om de *looks* in plaats van met elkaar dansen. “Het is te veel zien en gezien worden, dat je erbij bent en dit ook weer op social media laat zien.”

Muziekvoorkeur kan een rol spelen in de samenstelling van een panelnetwerk, maar ook druggebruik (o.a. aard, frequentie, patronen), afhankelijk van de set en setting, afkomst en de sociaaleconomische status. Hoewel ook 2021 nog lager scoort qua uitgaansintensiteit, zijn er meer panelleden die vertellen dat de feestcultuur hortend en stotend weer op gang begint te komen. We bespreken per domein wat er gaande is.

Instromers (absolute beginners)

Jonge groepjes die het uitgaansleven ontdekken en waar bijvoorbeeld muzieksmaak, genderidentiteit of drugsvoorkeur zich nog moeten uitkristalliseren. Ze groeien door naar scenes die zich meer weten te profileren door middel van hun subculturele kapitaal.⁴³ Of ze haken vroegtijdig af en keren het uitgaanleven de rug toe. Ze vertegenwoordigen doorgaans de jongste netwerken vanaf 16 jaar. In 2020 vonden professionals het moeilijk om iets over deze groep te zeggen, simpelweg omdat alles gesloten was. In de loop van 2021 kunnen we daar aan de hand van enkele observaties van portiers nu iets meer over zeggen. Die zien vooral een onwennige groep die minder goed op elkaar let tijdens het

⁴¹ Zinberg N (1984) Drug, set, and setting. The basis for controlled intoxicant use. Yale University Press.

⁴² Voor een uitgebreide profielbeschrijving, zie: Nabben T (2010) *High Amsterdam. Ritme, roes en regels in het uitgaansleven*. Rozenberg Publishers.

⁴³ Thornton S (1995) *Club cultures. Music, media and subcultural capital*. Polity Press.

stappen. Daarnaast zijn er meer ongewenste handtastelijkheden op sommige feesten, alsof ze nog moeten leren dat jonge mannen ook in clubs niet vanzelfsprekend aan meisjes mogen zitten. Een heel nieuw fenomeen dat een stormachtige ontwikkeling heeft doorgemaakt zijn apps, waarop je kunt zien waar thuisfeesten zijn.

Alternatieven

Dit segment wordt bevolkt door een waaier van panelnetwerken die gelinkt kunnen worden aan (sub)genres in het dance- en urbanmilieu en in de alternatieve popcultuur. De deelnemers hebben kennis van coole artiesten en zijn goed op de hoogte van nieuwe muziekstijlen en opkomende dj's. Het middelengebruik in de dancetak ligt op een hoger niveau dan bij urban, waar jonko's (joints) en lachgas vaak favoriete middelen zijn en sterke dranken (o.a. brandy, cognac, whisky en wodka) meer status hebben. Ook in het alternatieve circuit zijn veel groepen uitgeweken naar thuisfeesten. Sinds het najaar beleven raves een opmars en groeit het aantal besloten feesten op speciale locaties.

De lachgasgroep van Nuri (118a) in Nieuw-West komt sinds het begin van corona vaker op de parkeerplaats bijeen, tevens vertrekpunt naar illegale feesten. Koosje (175a) vertegenwoordigt twee scenes: (1) een uit Europeanen bestaande teknoclan, die deels buiten de maatschappij (willen) leven, en (2) een groep creatieve alternatievelingen die bijeenkomt in vrije zones (urban spaces) aan de rafelranden van de stad. Aan de andere kant van het spectrum zit Aliya (163a), wier multi-etnische vriendengroep naar urbanfeesten gaat, die net als dancefeesten op een laag pitje staan.

Creatieven

Deze categorie is gevoelig voor cool en hip en werkt deels ook in het creatieve segment (o.a. dj's, bookers, designers, modemakers). Sommigen bedenken en/of faciliteren nieuwe concepten in het uitgaansleven (o.a. organisatoren, reclamemensen, clubeigenaren). Dit segment heeft het nog steeds zwaar onder de in 2021 geldende coronaregels. Nieuwe plannen en concepten blijven in de kast zo lang er nog geen sprake is van verbetering. Bovendien geldt in het nachtleven en de evenementindustrie een lange termijnplanning bij het boeken van artiesten, het inhuren van geluid en licht, etc. Om deze redenen valt de vraag naar dj's, artiesten en technici stil. "Velen die actief in de clubwereld waren, zijn vertrokken en hebben zich aangepast aan het dagritme", zegt Jesse (147a, clubmanager). Na anderhalf jaar gloort er in de tweede helft van 2021 weer een beetje hoop en mogen sommige clubs weer beperkt open voor een paar weken. Bob (147a), locatiemanager in Noord, vertelt dat de programmering in zijn clubcafé vooral een creatief Amsterdams publiek aanspreekt, aangevuld met een handvol toeristen die zijn neergestreken in *the capital of cool*. Maar het zijn vooral de organisatoren achter de raves die uren maken in het weekend. Voor beginnende dj's een ideaal podium om ervaring op te doen.

Sensualisten

Hieronder scharen we het LHBTI+-milieu, maar ook uitgaanders in heteromilieus die naar erotisch getinte fetisj- en kinky feesten gaan. De muziek staat wat minder centraal dan bij de alternatieven. Het drugsspectrum in dit milieu is breed, met middelen die de sekslust opwekken en/of worden gecombineerd bij het intensiveren van de lust. Vaak worden narcosemiddelen, stimulantia en erectogenen in wisselende combinaties gebruikt, op verschillende locaties in het nachtleven maar ook op besloten privéfeesten. Ava's (165a) scene stond lange tijd in de ruststand wat betreft de erotische feesten, maar een zomerweekend in een Frans kasteel was een nieuw begin om elkaar weer te treffen met behulp van een scala aan genotmiddelen ter verhoging van de seksuele lust. Voor de 'harde kern' bij Valentin (58a) is het een hard gelag dat er nog weinig valt te beleven in de stad. Ze blijven elkaar zien op thuisfeestjes, hoewel er soms wrijvingen ontstaan als niet iedereen zich aan de regels van een preventieve thuistest houdt. Het gros gebruikt vooral cocaïne en ecstasy, maar is netto tijdens corona toch minder gaan gebruiken wegens minder verleidingen in het nachtleven. *The family*, zoals Sarah (147a) haar groep pleegt te noemen, komt bijna wekelijks bijeen om een weekend door te brengen met GHB, dat met stip het populairste middel is. Het gezelschap deelt een passie voor gender- en diversiteitsthema's. Het merendeel vindt emplooi in de brede kunstsector of werkt in de mode of als dj in de muziekwereld. De homomannen die Tommy (152a) kent waren ook voor corona al minder op het uitgaansleven gericht. Deze groep gebruikt o.a. GHB, 3-MMC, Viagra en methamfetamine; bij voorkeur op seksfeesten waar 'iedereen erop los neukt.'

Psychonauten

De psychonauten vormen getalsmatig de kleinste groep in de panelstudie en zijn ook minder frequent te vinden in het uitgaansleven, waar ze minder belang aan hechten. Maar ze hebben vaak bovengemiddeld veel kennis van en ervaring met psychedelica en NPS. Ze volgen de actuele discussies op internetfora en zijn goed op de hoogte van (nieuwe) middelen, doseringen, werkingsduur, etc. Standaard clubs en evenementen bekoren hen niet, maar wel (psytrance) festivals, raves en sociale gatherings. Niet de muzikale en seksuele climax staan centraal maar de spirituele (trip)ervaring. In sommige panelnetwerken zitten subgroepen die avonden en weekenden organiseren waarin middelengebruik centraal staat. Er zijn vieringen waar ayahuasca, San Pedro-cactus of psilocybine in groepsverband worden gebruikt.

Gezondheid en risicogedrag

Naast verhalen over middelengebruik en verschillen tussen groepen, komen soms ook spontaan thema's aan de orde die iets zeggen over gezondheidsbeleving en risicogedrag. Sommigen discussiëren weer graag over maatschappelijke issues die in de scene leven. In

2019 ging het over drugsschaamte. De jaren daarna domineert corona. De aanvankelijke eensgezindheid onder jongeren tijdens de eerste lockdown (maart 2020) verdwijnt naarmate de tijd verstrijkt en de frustratie over het gevoerde beleid toeneemt. De een blijft voorzichtig en mijdt feesten terwijl de ander zich steeds minder aantrekt van de beperkende maatregelen en als vanouds elk feestje en rave afloopt. We vatten een paar discussielijnen met panelleden samen.

Lockdown als spiegel van gebruik

In veel panelnetwerken gaat uitgaan vergezeld met alcohol- en druggebruik. Binnen één panelnetwerk zien we verschillende patronen van gebruik bij subgroepen met een specifieke voorkeur voor middelen en combinaties. Sommigen gebruiken weinig (per sessie), anderen vaker en meer per keer (hogere frequentie gebruik). We vroegen panelleden welke impact corona dit jaar heeft gehad had op het middelengebruik in hun omgeving.

In Antenne 2020 vertelden panelleden dat sommigen de situatie aangrepen om te minderen met drugs of (voorlopig) helemaal te stoppen. Zo'n drugsvrij intermezzo kwam, eerlijk gezegd, zelfs wel goed uit. Menigeen zei ervan op te knappen; verlost van het dwingende keurslijf van uitgaan en automatisch gebruik. Het drastisch sluiten van het uitgaansleven leidde bij een grote groep tot een forse afname van stimulantia (zie *Figuur II.1*, pag. 52). Sociale cirkels verknoopt met het nachtleven raakten in verval of verdwenen simpelweg. Maar niet alleen daar. Ook op een psychonautisch online platform zag Ed (126a) een afname van berichten en vragen over nieuwe drugs tijdens de lockdown. De thuisfeesten die het uitgaan moesten vervangen waren voor sommigen een schraal alternatief. Hoewel de ene groep zich fitter ging voelen na weekenden zonder uitspattingen, waren er ook zorgen over vrienden die vereenzaamden en juist meer alcohol en drugs gingen gebruiken.

Die zorgen zijn er ook in 2021. Panelleden vangen ook in dit jaar verhalen op van vrienden met depressieve buien of die worden overvallen door sombere gevoelens, lusteloosheid en pessimisme. Sommigen lijden aan contactarmoede en uitgaansscenes en hechte groepen vallen tot verdriet uiteen. Mensen voelen zich soms verweesd. "Mentaal was het een rollercoaster," zegt Nicole (155a). En Lex (149a) voelde angst toen zijn sociale kring kromp en een vangnet ontbrak om vrienden in nood te helpen. Nota bene zijn eigen vriendenkring, waar iedereen altijd zorgzaam voor elkaar was. Ook MJ (146a) ziet met lede ogen toe hoe twee van zijn vrienden flink uit de bocht vliegen met fors cocaïnegebruik als uitvlucht voor mentale problemen. Raffa (164a) viel ten prooi aan een existentiële twijfel en ziet hoe dierbare mensen een burn-out krijgen vanwege een onzekere toekomst. De coronamoeheid begint ook zijn tol te eisen wegens een gebrek aan plezier en ontspanning

zoals uitgaan, dansen en flirten in je geliefde club. “De een heeft nu eenmaal meer behoefte aan een uitlaatklep en *shinen* dan een ander. Juist in deze tijd voelen mensen grote behoefte om zich op te laden in een club”, zegt Raffa (164a), die zelf minder FOMO (*fear of missing out*) voelt sinds het automatisme van uitgaan verdween. Om zichzelf te beschermen vermijdt hij sociale media. “Voordat je het weet zit je gevangen in een discussie met types die heel erg overtuigd zijn van hun eigen gelijk.” De wereld is complexer geworden, vindt hij. Hij kent mensen die tegen racisme zijn maar als antivaxers Forum voor Democratie stemmen vanwege hun ideeën over corona.

We blijven ook van enkele panelleden horen dat hun groep door de coronamalaise en het gebrek aan uitgaansperspectief minder drugs is gaan gebruiken. Voor sommigen breekt een andere levensfase aan. Op één vriendin na, ziet Keesje (160a) de een na de ander een baan inrollen. Joshua (176a) hoort vaker geluiden over minderen:

“Als je een periode niet wilt drinken of drugs gebruiken dan is daar begrip voor. Je moet het wel zelf aangeven want anderen trappen niet vanzelf op de rem. In deze omgeving wordt het woord ‘verslaving’ gemeden omdat het ook anderen met de neus op hun eigen drugsprobleem drukt.”

2.2 Alcohol

De overheid riep in oktober 2020 een ‘alcoholklok’ in het leven waarbij vanaf acht uur ’s avonds tot zeven uur ’s ochtends nergens meer alcohol mocht worden verkocht. Niet in de horeca, maar ook niet door supermarkten, avondwinkels, biertaxi’s, etc. Voor het nuttigen van alcohol in de openbare ruimte kon een boete worden opgelegd van €95. De alcoholklok werd in juni 2021 pas weer opgeheven. De horeca was in 2021 maandenlang dicht en evenementen en festivals bleven (grotendeels) stilliggen.⁴⁴

Door de opgelegde beperkingen in de nachthoreca konden panelleden weinig vertellen over het alcoholgebruik en de culturele verschillen in uitgaanssettings. Men moest zich wederom vermaken met online borrels, terwijl proeverijen, bedrijfsborrels en feesten en partijen op één hand te tellen waren. Door de (gedeeltelijke) drooglegging in het uitgaansleven bleef het zwaartepunt van alcoholgebruik op thuisfeestjes liggen en in de zomermaanden van 2021 gingen groepen ook in recreatiegebieden aan bier en wijn. In sommige kringen ontstond een echte cocktailcult. Door het uitsparen van rondjes in het nachtleven hou je meer geld over voor flessen sterk. Bob (147a) ziet dat kwaliteitswijnen een opmars beleven in kroegen.

⁴⁴ RIVM, *Tijdlĳn van coronamaatregelen*.

Meer of minder alcohol?

Het grootste deel blijft ondanks de beperkende maatregelen alcohol drinken. Enkele panelleden zien veranderingen in gedrag en gebruikspatronen, hoewel het de vraag blijft of er voor corona netto meer of minder gedronken wordt. Feit is dat er wel anders gedronken wordt, gezien de flinke boost van de thuisdrinkcultuur. Het drinkgedrag binnen één panelnetwerk kan al verschillen. Maar Joshua (176a) weet bijna wel zeker dat er thuis veel meer en gevarieerder wordt gedronken dan wanneer de horeca open is. Laat staan op een rave, waar je soms alleen bier kunt kopen met je QR-code.

Meer alcohol. Over de hele linie gezien wordt er op meer momenten (vooral ook door week) vaker gedronken, vaker alleen en ook meer sterke drank (hoger dan 15%). Raffa (164a) ziet dat vrienden regelmatig zijn gaan drinken omdat ze langer thuis zijn of, zoals Koosje (175a) ziet, bij wie het niet zo lekker loopt in het leven.

Het doorbreken van een (saai) dagritme en verveling blijven een riskante trigger. Daar zijn nu ook in toenemende mate thuisfeesten bijgekomen die meer aansporen tot (meer) drinken. Er wordt op feestjes 'harder' gedronken en/of meer met 'sterk' gecombineerd (mixdrankjes). Alcoholgebruik wordt meer over de week 'uitgesmeerd'. Het valt Kofi (132a) op hoe populair *Hennessy* nog steeds is in urbankringen. Zelfs vrouwen, die normaal van zoete drankjes houden, staan vaker met een glas cognac in de hand. Het merk heeft een echte fanschare, van mensen met een tattoologo op hun arm tot verjaardagstaarten met hotelformaat flesjes cognac erin. Ook bij Stas (166a) is *Hennessy* een statussymbool. Er wordt ook meer gepronkt op Snapchat. Ook MJ (146a), clubmanager, vindt het opvallend dat er (op de schaarse uitgaansavonden) steviger wordt gedronken. Hij weet niet of het aan andere openingstijden ligt of dat bezoekers misschien minder zijn gaan drinken vóór het uitgaan. Wat hij wel weet is dat er meer dronken mensen uit de club zijn gezet. Maar Sien (160a) wijst ook op de forse naborrelcultuur in de horeca na afloop van het werk. Ook portiers zien een grotere drang om door te drinken, nu het eindelijk weer mag.

"Het valt mij op dat sommigen al om 18.00 donken zijn. Ze komen vaak direct uit hun werk met hun laptop nog in de tas. Ze drinken door tot 22.00 of 23.00 en gaan dan naar huis." Ze geeft toe dat het deurbeleid soms wat soepeler is geweest: "Je wil mensen niet tegenhouden nu het eindelijk weer kan. Maar soms zijn bezoekers eigenlijk al te dronken bij binnenkomst". (Portier II, 162a)

Evenveel alcohol. In andere panelnetwerken blijf het alcoholgebruik min of meer gelijk. Dit kan zowel matig of net zo fors als altijd zijn. In sommige gevallen werd in 2020 in de eerste periode meer of minder gedronken, maar zijn de hoeveelheden nu weer terug op het oude niveau. In de vriendenkring van Valentin (58a) gaan de etentjes met vrienden altijd vergezeld van wijn en wordt er op thuisfeestjes zoals altijd eerder minder alcohol

gedronken en juist meer andere middelen gebruikt. Op vrijdag is in sommige kringen de werkborrel weer in ere hersteld en wordt net als altijd stevig gedronken.

Minder alcohol. Ook in deze categorie wordt in de meeste panelnetwerken gedronken, maar is het gebruik (soms flink) gedaald. “Als we elkaar zien drinken we minder dan dat we tijdens uitgaan doen”, zegt Aliya (163a). Bij Nicole (155a) hebben ze geen zin meer om ‘brak voor niks’ te zijn en wordt er weer minder gedronken. Bij Valentin (58a) wordt er bij drugs (vooral ecstasy en GHB) minder gedronken. In een paar andere panelnetwerken hebben mensen de strijd aangeboden met de coronacrisis en zeggen dat ze gezonder willen leven door meer te sporten en minder te drinken.

Combineren met alcohol

Bij een deel van de netwerken wordt alcohol gecombineerd met andere middelen die in de groep gangbaar zijn. Bij thuisetentjes ziet Valentin (58a) dat er na de dis een ‘snuifje’ op tafel komt om de sleur van alleen wijn te doorbreken. Hij vindt dit niet zo bezwaarlijk omdat de meesten door de week sporten en dan geen alcohol drinken. In het urbanmilieu wordt het drinken van alcohol gecombineerd met lachgas en cannabis en soms met andere drugs. Stas (166a) heeft het over ‘tappen’ en ‘smoken’ (drinken en blowen) met zijn vrienden zodra zijn ouders weg zijn. Andere bekende combinaties zijn Wodka-Redbull, Gin-Tonic etc. Met ecstasy wordt er doorgaans minder alcohol gedronken.

2.3 Tabak en cannabis

In het afgelopen decennium werd het tabakgebruik en het roken van joints in de reguliere horeca door regelgeving fors aan banden gelegd. Ook de sigarettenautomaten verdwenen in hoog tempo uit de nachthoreca. Voor wie zich toch niet kon bedwingen waren er uiteindelijk alleen nog slecht geventileerde rookcabines over. Ook deze speciale rookruimtes zijn gesneuveld sinds het algeheel rookverbod per 1 juli 2021 van kracht werd.⁴⁵ De NVWA houdt toezicht op het verbod op rookruimtes in de horeca. Bij overtreding krijgen ondernemers een boete. De maatregelen gelden ook voor het roken van tabaksjoints in coffeeshops. Puur, met een vaporizer of vermengd met een kruidenmengsel mag nog wel.

Overigens hebben de nieuwe maatregelen in de nachthoreca tot geen of weinig ophef geleid, aangezien deze al ruim twee jaar grotendeels gesloten is geweest. En veel panelleden waren er ook voor corona bepaald niet rouwig om dat het roken van tabak verboden werd in cafés en clubs. Zo hier en daar vangen we nog geluiden op van

⁴⁵ Rijksoverheid, *Rookruimtes in openbare gebouwen per 1 juli gesloten*, 29 juni 2021.

locatiemanagers en portiers over verzetshaarden van rokers die heimelijk toch een sigaret opsteken. “Ook het horecapersoneel weet hoe lekker een sigaret soms kan zijn”, zegt Bob (147a). Maar de portiers zien het als een achterhoedegevecht, nu er officieel ook geen rookruimtes meer zijn. De enige optie is naar buiten. Te veel gedoe vinden de meesten, maar niet bij de bezoekers in de club van MJ (146a), waar sommigen het presteren om elk kwartier hun jas bij de garderobe op te halen.

De voordelen van een rookvrije omgeving zijn steeds zwaarder gaan wegen in de discussie hierover. Zeker nu de tijdgeest van gezonder leven meer domineert. Zelfs onder rokers, in de meeste panelnetwerken nog steeds een riant meerderheid, was weinig verzet te bespeuren. Zeker sinds het uitgaansleven ook weinig meer voorstelt. De vrienden van Nuri (118a) zitten er niet mee. Iedereen rookt door op thuisfeestjes, in auto's en op straat. Ze constateert dat in de Turks-Nederlandse gemeenschap sowieso stevig gerookt wordt. Net als bij Joshua (176a) waar vooral op thuisfeesten en raves bijna iedereen rookt en blowl. Een beeld dat herkenbaar is bij meer panelleden, alhoewel sommigen wel willen stoppen met roken maar telkens terugvallen. Op sommige raveflyers wordt expliciet opgeroepen voldoende pakjes sigaretten mee te nemen. In een enkel netwerk wordt een toenemend gebruik van snus gezien.⁴⁶

Toch zijn er ook panelnetwerken waar de groep rokers af begint te kalven ten faveure van een gezonde leefstijl, waartoe ook vaker sporten gerekend wordt. Er is ook meer kennis over gezondheidsschade op de langere termijn. Het komt volgens Keesje (160a) steeds vaker voor dat de rookmomentjes alleen plaats vinden zodra de vriendengroep bijeen is. “Je merkt dat iedereen bezig is met gezonder leven. Het roken doen we nog wel af en toe. Als iemand eentje opsteekt dan wil de rest ook.” In rookringen van Koosje (175a) wordt vooral geklaagd dat sigaretten zo duur zijn geworden, met als gevolg dat er meer goedkopere shag gerookt wordt.

Hasj en marihuana

In de meeste netwerken wordt cannabis gebruikt. Maar de patronen van gebruik verschillen, van een minderheid van regelmatige en soms dagelijkse blowers, tot een grotere groep onregelmatige blowers. De dagelijkse gebruikers blowen vaak solo en blijven dat gewoon doen; coronacrisis of niet. Een joint is voor hen hetzelfde als een dagelijkse borrel voor anderen.

⁴⁶ Bij snus (afkomstig uit Zweden) zit de tabak in een zakje poeder dat onder de bovenlip wordt gestopt. De nicotine wordt via bloedvaatjes in het lichaam opgenomen.

In de panelstudie staat cannabis van oudsher vooral in het urbanmilieu hoog aangeschreven. De *mellow* roes, het delen met vrienden en het luisteren naar muziek worden als prettig ervaren. In de kring van Aliya (163a) zweren ze bij biowiet. Vijf euro per gram; de helft van wat de coffeeshop vraagt. Net als veel andere mensen in haar omgeving hecht ze veel waarde aan wat ze eet, rookt en drinkt. Zo werd de tabak in de joint al omgewisseld voor een subtiel kruidenmengsel van eucalyptus, papaja of mint. "Ik geloof erg in de energie van een plant. Als die energie slecht is, omdat er veel giffen zijn gebruikt, dan krijg je ook geen fijne ervaring als je die wiet rookt", zegt Aliya (163a). Om die reden gaat de voorkeur uit naar zongerijpte biowiet. "Wie in de coffeeshop koopt heeft meestal geen idee of er niet mee is gerommeld." Verschillende panelleden geven aan dat het gebruik van cannabis ook weleens in de plaats van alcohol komt. Terwijl de een kan genieten van een borrel, zweert een ander bij een jonko. Vooral dagelijkse blowers gebruiken vaak alleen, ter ontspanning. Flip (171a) heeft ADD en blowt elke dag één gram via een bezorger bestelde haze. Een paar jaar geleden blowde hij omdat hij school niet leuk vond. Maar nu past het naadloos in zijn leven als muzikant en dj. Panelleden zien meer blowers die cannabis ook gebruiken om anders over dingen na te denken. Het kan helpen je geest te verruimen óf juist te kalmeren. Ondanks de biowiet heeft Aliya toch besloten om te stoppen. Ze wilde het patroon doorbreken van bijna elke dag een joint. De rust die ze een paar jaar geleden nog had na een joint, veranderde tijdens de lockdown toen ze meer ging blowen in meer onrust en zelfs angst. Alsof ze een *bad trip* voelde. Ze is blij dat ze gestopt is.

Meer psychosociale problematiek

Omdat er naast de studie weinig te beleven is grijpen vier op de tien studenten vaker uit verveling naar drank en drugs. Zo blijkt uit een enquête onder ruim 7.000 studenten (mbo, hbo en wo) uit Leiden, Delft en Utrecht.⁴⁷ De helft geeft zijn leven een onvoldoende. Van de andere helft, die zijn leven een voldoende geeft, greep een derde vaker naar drank en drugs om zich iets beter te voelen. Studenten die in groepsverband wonen vinden het moeilijk om tijdens de lockdown aan de verleiding te ontsnappen als er in het studentenhuys gebruikt wordt. Een Amsterdamse studentenarts signaleert dat studenten minder zijn gaan drinken sinds de coronacrisis, maar wel meer cannabis gebruiken en cocaïne.⁴⁸ Ook het Sociaal Cultureel Planbureau ziet dat het welbevinden bij

⁴⁷ Geels ZE, Herbold JA, Van den Heuvel SCJ, Janse MA, De Jongh MM, Van Schoorl D & Vellenga CBLA (2021) *Lieve Mark. Onderzoek naar welzijn, behoeftes en meningen van studenten tijdens de coronapandemie*. Studenten Onderzoeken Samen.

⁴⁸ Schoenmacker I, *Verveling en sleur, dus zijn studenten meer drank en drugs gaan gebruiken tijdens de lockdowns*, Trouw, 3 maart 2021.

jongvolwassenen is gedaald.⁴⁹ Het aandeel studenten met een laag psychisch welbevinden steeg van een kwart in 2019 naar een derde in 2020, met mogelijk een groter beroep op de ggz-zorg in de toekomst.

Meer cannabisgebruik- of juist niet

Verschillende panelleden zeggen dat er consistenten en op meer dagen geblowd wordt en/of (weer) begonnen is met cannabisgebruik. Om de tijd te doden, weg te dwalen in de geest of als onderdrukker van stress (o.a. verlies van baan, studievertraging). Ook in de omgeving van Stas (166a) heeft de coronacrisis er flink ingehakt. “En meer momenten met je matties is ook meer blowen.” Hetzelfde geldt voor stress. Als hij met een groepje is gaan er zo tien joints doorheen. Bij Evita (169a) wordt er vaker op andere momenten geblowd sinds ze een deel de hele dag binnen zit. “De drempel wordt vanzelf lager en het gebruik hoger.” Ook Nuri (118a) ziet een kentering in haar groep en moet bekennen dat ze zelf ook weer begonnen is met blowen. Sommigen vrienden blowden jaren niet meer. “Er wordt vaker uit verveling geblowd. Die sleur weet je. Het is echt een drug die mensen ook thuis doen en in de auto als er niks meer te beleven is.” Ook Kofi (132a) is bezorgd.

“Het is echt toegenomen in mijn omgeving. Er was altijd al een grote groep die af en toe gebruikte. Daarvan is een deel nu gewoontegebruiker. Dit heeft echt met de lockdown te maken. Met frustratie en verveling. Ik denk dat we het effect nog lang zullen merken.”

Maar er zijn ook panelnetwerken waar cannabis bij een meerderheid een marginale rol speelt en het gebruik niet veranderd is sinds corona. In Sarah's (174a) vriendenkring zitten geen 'stoners'. Er wordt wel veel over drugs gepraat, maar niet over wiet en hasjesj. Er zijn meer panelnetwerken waar het gebruik van cannabis laag scoort en, zoals Sien (160a) het uitdrukt 'niet structureel' wordt gebruikt. In sommige netwerken wordt alleen maar meegeblowd. Vanwege het rookverbod in de nachthoreca is het volgens clubmanager MJ (146a) sowieso lastiger geworden. “Nu ze buiten moeten blowen voelen ze toch een drempel.” Een portier (162a) herkent dit beeld en vindt het verdwijnen van de rokersruimte niet erg omdat het ook een dekmantel was voor dealers die nu op zoek moeten naar een andere plek.

Vaporizers en e-sigaretten

In de voorgaande Antennes hebben we aandacht besteed aan de opkomst van vaporizers en blowers die door deze nieuwe technologie hun rook- en blowtechnieken kunnen aanpassen en verfijnen. De overtuigde vapers beargumenteren in navolging van producenten dat dampen een schoner alternatief is doordat tabak en cannabis niet meer verbrand worden maar op een lagere temperatuur verhit. Het vpen is inmiddels in kleine

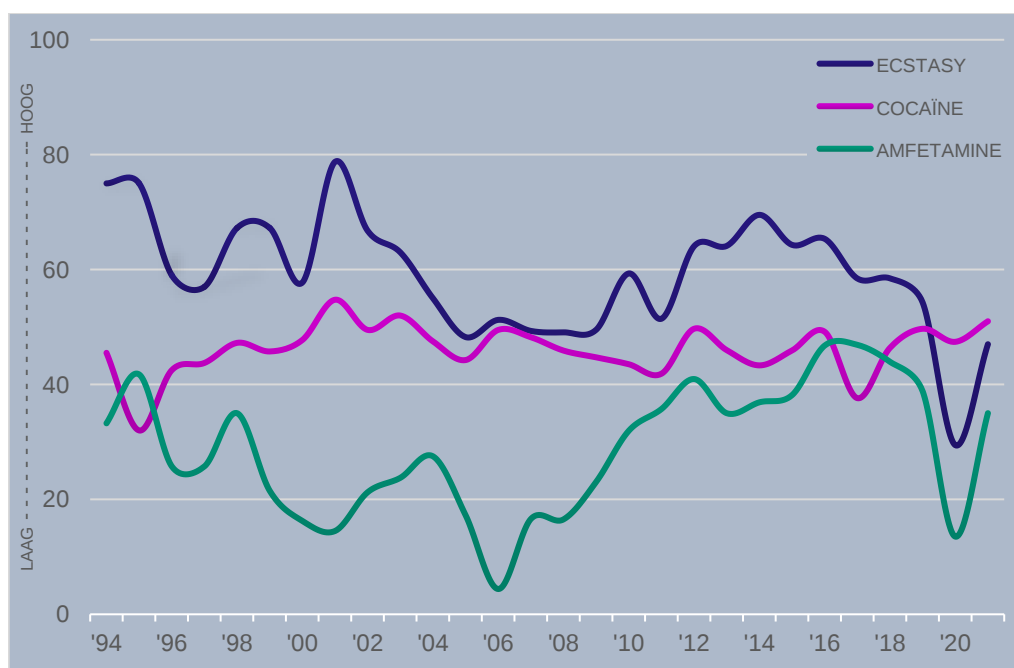
⁴⁹ SCP, *Een jaar coronacrisis*, 3 maart 2021.

kring doorgedrongen en ook coffeeshops stellen vaker vaporizers beschikbaar.

Desondanks rookt een meerderheid zijn joint nog steeds op de klassieke manier. Ze houden niet van gadgets, twijfelen of het werkelijk gezonder is, vinden een vaporizer te duur of vinden een klassieke joint (met tabak) nu eenmaal lekkerder. Maar de markt van e-sigaretten blijft in ontwikkeling. Het aantal verkooppunten in de stad is de laatste jaren uitgebreid en tabakswinkels hebben hun assortiment aangevuld met liquid smaken. Toch lopen in het panel maar weinig rokers warm voor deze nieuwe manier van nicotinedamp inhaleren.

2.4 Stimulantia

Hoewel de panelstudie kwalitatief van aard is, wordt de panelleden in de interviews telkens gevraagd welk deel van de scene of groep waar zij zicht op hebben regelmatig bepaalde middelen gebruikt. Dat biedt de mogelijkheid om (tot op zekere hoogte) ontwikkelingen op de kortere en langere termijn ook kwantitatief in kaart te brengen en te visualiseren in onderstaande *Figuur II.1*.

Figuur II.1: Trends in regelmatig gebruik van stimulantia

Voor de grafiek zijn alle schattingen van individuele panelleden over regelmatig gebruik in netwerken in de twee halfjaarlijkse metingen omgezet in een score en gemiddeld. Deze gemiddelde score per jaar loopt van 0 (laag, geen regelmatig gebruik in alle netwerken) tot 100 (hoog, omvangrijk regelmatig gebruik in alle netwerken).⁵⁰

⁵⁰ Zie voor de berekening 1.1.3 Scores regelmatig middelengebruik, (pag. 201) in 1.1 Panelmethode, VIII Bijlagen. De gemiddelde score reflecteert nadrukkelijk geen concreet gebruiksperscentage, maar geeft slechts een indicatie van de mate van regelmatig gebruik.

Let wel: het uitgaanspanel rapporteert vooral over trendsetters in het uitgaansleven. Zij zijn de (mogelijke) voorlopers van nieuwe ontwikkelingen, maar hun middelengebruik ligt hoger dan in het uitgaansleven in bredere zin (trendvolgers en mainstream).

Van de drie meest gebruikte stimulantia is de rangorde:

- 1 **Cocaïne** – op- en neergaande bewegingen de laatste jaren; in 2020 een daling, maar veel minder sterk dan bij andere stimulantia; in 2021 iets boven het pre-coronaniveau.
- 2 **Ecstasy** – sinds 2014 neerwaartse trend; in 2020 een forse daling; in 2021 weer een stijging, maar nog niet terug op het pre-coronaniveau.
- 3 **Amfetamine** – neerwaartse trend na een piek in 2016; in 2020 een forse daling; in 2021 weer een stijging, maar nog niet terug op het pre-coronaniveau.

2.4.1 Cocaïne

Wat betreft regelmatig gebruik van cocaïne was grofweg sprake van een stijging tot 2001, gevolgd door een daling tot 2011 (*Figuur II.1*, pag. 52). Daarna wisselden op- en neergaande bewegingen zich af. Na de laatste dip van 2017 was regelmatig cocaïnegebruik in de panelnetwerken in 2019 weer terug op het oude niveau. In 2020 daalde het cocaïnegebruik, maar veel minder dan dat van ecstasy en amfetamine, waardoor het middel voor het eerst sinds de jaren negentig weer bovenaan de ranglijst van meest gebruikte stimulantia belandde. In 2021 blijft cocaïne op nummer 1 en ligt het gebruik zelfs iets boven het pre-coronaniveau. In 7 van de 21 netwerken in de laatste meting van 2021 gebruikte minstens de helft regelmatig cocaïne.

In de ban van cocaïne

In de panelnetwerken waar ook voor corona weinig of niet werd gesnoven is er weinig veranderd. Niet in alle panelnetwerken wordt cocaïne begeerd. De status van cocaïne in de panelstudie is van oudsher wat problematischer. Uit de verhalen (zowel van gebruikers als niet-gebruikers) komt nog weleens een beeld naar voren van verslaving, egoïstisch en vaak drammerig en bijdehand gedrag. In de kringen van Ed (126a) halen psychonauten hun neus op over het middel dat volgens hen erg wordt overgewaardeerd. In de omgeving van Dave (170a) vinden de meesten cocaïne erg prijzig voor het schamele effect. Anderen vinden vooral de werking niet prettig, houden niet van snuiven óf hebben principiële bezwaren wegens alle criminaliteit die aan het middel kleeft. De cocaïneindustrie is ‘fucking slecht’ voor de wereld, vindt Koosje (175a). Verder zijn er ook groepen die cocaïne niet willen of kunnen betalen vanwege de hoge prijs. “Studenten hebben niet oneindig veel geld”, merkt Joshua (176a). Bij Evita (169a) voelen ze het ook in de portemonnee maar sturen ze tikkies na de nakkies. Over dat laatste verschillen de meningen soms; Evita zou niet zo snel een tikkie van €5 sturen naar iedereen. Ook verhalen over cocaïneverslaving bij

bekenden kunnen afschrikwekkend werken. Ten slotte zeggen een paar panelleden dat ze geen zicht hebben op het cocaïnegebruik of dat er gewoon geen belangstelling voor is. Jesse (147a), die er meer kijk op heeft, is blij dat het cocaïnegebruik bij zijn vrienden in de nachthoreca aanmerkelijk minder is geworden. “De spiraal van veel drinken en snuiven was schering en inslag, maar is door de lockdown radicaal afgenomen.”

Dosering en gebruik

Cocaïne wordt meestal gesnoven, soms gerookt (plofje), sporadisch gekauwd (gemalen cocablad) of gezogen als pastille (cocasnoepjes). Spuiten en basen komt niet voor in panelnetwerken. Een snuif wordt in Amsterdamse kringen vaak aangeduid met snuifje, lijntje, sleuteltje, puntje of nakkie; tegenwoordig heet het ook een ‘taghi’. Gebruikers ervaren vaak een licht stimulerend en helder gevoel dat kort aanhoudt. Vanwege het prettig ervaren rusheffect, wordt er herhaaldelijk gesnoven. Klachten over de kwaliteit zijn sporadisch. Bij Raffa (164a) denken snuivers een verschil in smaak en kwaliteit te proeven tussen Colombiaanse (hard), Boliviaanse (zacht) en Peruaanse (onrustig) cocaïne. De Amsterdammers die hij kent hoeven geen pep als ze geld hebben voor A-kwaliteit cocaïne. Een dosering tijdens sessies in groepjes waar gesnoven wordt, loopt uiteen van een paar lijntjes tot een kwart gram (4-5 lijntjes) per persoon. In sommige netwerken zijn er (groepjes) snuivers die een halve of hele gram (16-20 lijntjes) per sessie gebruiken, vooral als er meer alcohol in het spel is.

Snuiven in de privésfeer

Er zijn panelnetwerken waar cocaïne symbool staat voor gezelligheid en social talk, vaak vergezeld met alcohol. Cocaïnegebruik na afloop van etentjes (thuis en uit) komt eveneens regelmatig voor.

In 2020 zagen we een bijna stabiel cocaïnegebruik vergeleken met ecstasy en amfetamine (Figuur 1.1, pag. 52). Panelleden vertelden dat de coronacrisis, anders dan bij ecstasy, minder grip had op het cocaïnegebruik omdat het niet per se als partydrug wordt gezien maar ook wordt gebruikt in privésettings. Sommigen wijzen erop dat het snuiven een prominentere plek heeft gekregen bij uitgaansvrienden elkaar thuis gaan opzoeken.

Het zwaartepunt van cocaïnegebruik met vrienden lag sowieso al meer in de privé-thuissfeer en wordt ook dit jaar iets meer aangedikt. Het gebruik van cocaïne is in verschillende panelnetwerken (periodiek) toegenomen. Omdat mensen langer thuis gekluisterd zitten is cocaïne er *sneaky* in geslopen. “We deden eerst geen coke, maar door corona ligt de drempel lager”, bekent Evita (169a) en ook Lex (149a) ziet dat meer mensen in tijden van isolatie begonnen zijn met snuiven.

MJ (146a) vertelt hoe zijn omgeving in de ban kwam van cocaïne in het afgelopen jaar. Daarvoor speelde het nauwelijks een rol. “Het ligt gewoon standaard op tafel, dat stoort me weleens. Net zoals er ook meteen weer wordt bijbesteld als het op is.” Hij denkt dat cocaïne een surrogaat wordt voor diegenen die piekmomenten van het uitgaan missen, in verveling vallen en gaan snuiven als uitvlucht. Valentin (58a) vindt het geen positieve ontwikkeling dat er sinds corona meer cocaïne wordt gebruikt. “Wij associëren drugs liever met feesten en niet standaard als we bij elkaar op bezoek gaan. Toch is dat er ingeslopen tijdens corona. We komen iedere twee weken bijeen bij gebrek aan echte feesten.” Sinds de komst van twee nieuwe vrouwen in de groep van Nuri (118a) gaat er behalve lachgas en alcohol nu ook meer cocaïne rond tijdens hotelkamerfeestjes. “Eerst deden we dat niet zo, maar nu is het normaler om ‘moon’ (volgens Nuri roze coke en extra sterk) te nemen.” Daarnaast wordt er ook cocaïne gebruikt in de context van werk, zoals door een deel van Keesje’s (160a) vrienden in de recruitment, “een omgeving op sales gericht waar coke bij past. De sfeer is *work hard, play hard*. De vrijmibo’s met veel drank en coke.” In de kringen van Raffa (164a) staat de ‘snuifas’ symbool voor ‘coke in pak’. Een wereld waar ze weinig mee op hebben. Maar hij ziet dat cocaïne ook een ‘werkmiddel’ is in de (nacht)horeca en bij hotelpersoneel. Ook in zijn eigen omgeving is cocaïne geen onbekende, hoewel er wel een scheidslijn bestaat tussen de snuifgroep en anderen die er niks van moeten hebben.

“Bij ons is coke gelinkt aan het moment. Als je rond de tafel zit met feestvrienden die niet voor het toepen (kaartspelletje) zijn gekomen, dan weet je het wel voor die avond. Toch was het bij ons eerst een horecadrug. En nu een thuisdrug die je deelt met vrienden tijdens het zuipen.” (Raffa, 164a)

Indicatief voor een groeiend gebruik vinden ook portiers (153a) vaak meer pakjes dan pillen tijdens het fouilleren. “Het lijkt alsof het taboe op snuiven minder wordt omdat we meer coke dan ecstasy tegenkomen.”

Golfbewegingen

Panelleden wijzen erop dat het gebruik van cocaïne ook een fluctuerend patroon kan hebben. Eerst lijkt iedereen zich eraan over te geven en gaat het snuiven crescendo. In de daaropvolgende periode wordt er weer gas teruggenomen en gaan er meer op de rem staan omdat het geen gewoonte moet worden. Men vermijdt cocaïnefeestjes. Valentin (58a) “Het gaat een beetje met golfbewegingen. Dan is het er ineens weer, terwijl we er soms ook klaar mee zijn.” Ook bij Keesje (160a) is dit patroon herkenbaar. In de beginperiode van corona (2020) werd elk sociaal gebeuren met vrienden bezegeld met drank en cocaïne. Na een poos wordt het snuiven beperkt tot speciale avonden.

Minder leuke kanten van cocaïne

Cocaïne staat niet bepaald als een geestverruimer te boek, eerder als een geestverleider. Aangejaagd door alcohol kan er met een beetje cocaïne flink op los worden getetterd.

Zonder taboes. Alhoewel sommige snuivers, naarmate de tijd verstrijkt, nadrukkelijker aanwezig zijn en vooral zichzelf horen praten. Op een feestje waar je niemand kunt ontlopen kan dit knap op de zenuwen gaan werken. In de kring van Lex (149a) is het een grote irritatiefactor als iemand op een feest zich laat gaan en zich dominant gaat gedragen. ‘Testosteronmannen’ op cocaïne kunnen onverdraaglijk zijn, vinden ook andere panelleden, die zich soms het hoofd breken over de vraag hoe je zo iemand het meest effectief kunt afremmen in een gezelschap waar anderen ook snuiven. Naast asociale karaktertrekken, wordt ook het heimelijke snuifgedrag bekritiseerd. Mensen met partners die niet mogen weten over cocaïnegebruik, maar ook die alles voor jezelf houden en stiekem snuiven op een feestje. In sommige kringen zijn afspraken dat je nooit in je eentje cocaïne mag gebruiken, hoewel dit moeilijk te controleren valt. Het is vaker voorgekomen in de panelstudie dat problematische snuivers het lang kunnen verbergen voor hun omgeving. In de omgeving van Evita (169a) zijn de reacties verdeeld over het plotse gebruik van cocaïne, dat ecstasy in de lockdown verdrongen heeft naar de tweede plek. “Het is niet echt een gezellige drug. Maar de volgende dag blijf je wel normaal doen.” In de kringen van Raffa (164a) wordt er soms op het scherpst van de snede gediscussieerd over actuele maatschappelijke issues. Ook snuifschamte kwam aan bod, maar de meerderheid wil niet aan boetedoening doen zolang de overheid niet ook serieus de schadelijke kanten van de illegaliteit ter sprake brengt. “Bestrijding leidt vaak tot meer problemen. Een verbod maakt het alleen maar bloediger”, vindt Raffa (164a), ofschoon hij ook ziet dat cocaïne ‘een langer bloedspoor’ kent dan bijvoorbeeld LSD of amfetamine. Ten slotte pakte het cocaïnegebruik in de omgeving van Jamie (113a) helemaal verkeerd uit bij een vriend die zich moeilijk kan beheersen en in een slechte bui na twee pakjes cocaïne een acute psychose kreeg.

Combigebruik

De combinatie van cocaïne met alcohol (en vaak ook tabak) blijft gewild en doet vaak denken aan het Pavlov-effect: snuivers in gezelschap die na een paar drankjes automatisch een bezorgdienst gaan regelen voor cocaïne. “Coke is alleen lekker als je erbij drinkt vanwege de buzz”, vindt Raffa (164a). “Drinken en coke: je kunt de klok bij ons erop gelijkzetten”, zegt hij grinnikend, omdat iedereen zich in het begin van de domme houdt en niemand de eerste wil zijn om over het C-woord te beginnen. Ook Lex (149a) ziet cocaïne en alcohol als een ijzersterk tandem. Het is een bekende weekendformule: “meestal begint het met twee biertjes, dan één nakkie; één bier, één nak; en dan een half bier en weer één nak. Als het pakje op is na zes lijnen dan spant het erom. Het feestje stopt of als het doorgaat komt de 3-MMC tevoorschijn.” In kringen waar minder stug wordt ‘getankt’ wordt cocaïne ook gebruikt met ketamine en GHB. In de omgeving van Sien (160a) is de combi met ketamine erg geliefd. In plaats van te blussen met alcohol wordt ketamine gebruikt. “Als je

opgefokt wordt van de coke dan neem je een beetje keta. Andersom is het ook fijn, als je te wazig wordt door te veel ketamine.”

2.4.2 Ecstasy

Regelmatig gebruik van ecstasy in de panelnetwerken schommelde tussen 1994 en 2001 (*Figuur II.1*, pag. 52). Na de piek van 2001 was er een gestage daling tot 2005. Vervolgens bleef het regelmatig gebruik van ecstasy tot 2009 vrij stabiel, maar op een lager niveau dan in de jaren negentig. Met een lichte aarzeling in 2011 ging het daarna weer omhoog, maar na 2014 was de trend weer dalend. In het coronajaar 2020 spraken we van een keldering naar een historisch dieptepunt. In het najaar van 2020 gebruikte in veel netwerken (vrijwel) niemand regelmatig ecstasy. Een jaar later is het beeld anders en gebruikt bij de laatste meting van 2021 in 8 van de 21 netwerken de meerderheid regelmatig ecstasy. Het ecstasygebruik is echter nog niet terug op het pre-coronaniveau.

Ecstasy door de tijd heen

Tot voor de coronacrisis stelden we dat ecstasy telkens een nieuwe aanwas kende van jonge clubbers en festivalgangers en qua populariteit nog steeds niet had ingeboet. In de uitgaanssurvey van Antenne 2017 (clubs en festivals) streefde ecstasy zelfs cannabis voorbij in populariteit, in een drugslandschap waar ecstasy onder gebruikers slechts één van de middelen is.⁵¹ Zo vertelt Raffa (164a) over een groep prille twintigers die in het centrum van het uitgaansleven de plek van de eind-twintigers overnemen. “Ze zijn allemaal met ecstasy begonnen, maar stappen dan over naar andere middelen. Ze vinden 3-MMC nu spannender.” Het past in het beeld van opeenvolgende generaties die op termijn, als ze ouder worden, alleen nog bij uitzondering ecstasy nemen. “Ecstasy is common”, vindt Koosje (175a). “Iedereen heeft het weleens gedaan of gebruikt af en toe nog maar.” De redenen blijven vaak hetzelfde. Naast een groeiend besef van een mentale dip na afloop van de roes, dooft ook de feestintensiteit met het verstrijken der jaren en komen er andere prioriteiten, vaak in de sfeer van serieus werk, relatie, etc. De tijdloosheid van jong met elkaar zonder deadlines verdwijnt langzaamaan naar de achtergrond en maakt plaats voor nostalgie. “Zoiets als een dj die af en toe nog een ouwe klassieker draait”, zegt Raffa (164a).

“XTC is echt een feestdrug, dus doen we dat nu minder dan voorheen. Toch blijft het onze favoriet, zelfs nu we die dip erna vaker voelen. We hebben allemaal onze dosis omlaag gebracht naar een kwart tot een halve over een hele avond. Dat was vroeger echt wel anders.” (Valentin, 58a)

⁵¹ Recent (laatste jaar) gebruik 66% versus 64%, wat overigens niet wil zeggen dat ecstasy ook meer frequent wordt gebruikt. Bron: Nabben T, Luijk SJ & Korf DJ (2018) *Antenne 2017: Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Rozenberg Publishers.

Ecstasygebruik weer in de lift

Ecstasy wordt in de panelstudie, net als bij veel gebruikers elders in het land, nog steeds als een ultieme feestdrug gezien die in een speciale feestsetting thuishoort.⁵² En daarmee zijn we ook getuige van een historische trendbreuk veroorzaakt door de coronacrisis die grote delen van het feestsegment platlegde. Voor Stas (166a) is het zonneklaar als we vragen naar het ecstasygebruik in zijn posse. “Zero festivals dus minder X.” Hij vertelt dat zijn kornuiten weleens ecstasy thuis doen voor de gekkigheid, maar ook van mening zijn dat pilletjes niet gemaakt zijn voor een feestje in een krappe doorsneewoning.

Die preoccupatie met een grote rumoerige setting is een belangrijke oorzaak dat er in het jaar 2020 sprake was van een historisch scherpe daling van ecstasy in de panelstudie (*Figuur 1.1*, pag. 52). In 2021 stijgt het ecstasygebruik weer, maar is nog niet terug op het pre-coronaniveau. Er wordt over de hele linie ecstasy gebruikt, maar eerder sporadisch. En ook niet alleen bij de wat oudere garde (eind-twintigers en begin-dertigers) die toch al minder vaak gebruikte, maar deels ook in de jongere uitgaanskringen die voor de coronacrisis hoger in hun gebruik zaten. In het milieu van psychonauten heeft MDMA geen geheimen meer. De trend lijkt eerder dat mensen ‘niet meer zo wap willen zijn’, denkt Ed (126a) die veel discussies volgt op speciale drugsfora. Het valt hem op dat er weinig vragen en discussies over ecstasy zijn. Naast te weinig feesten heeft ecstasy na ruim dertig jaar mogelijk ook te weinig geheimen meer.

Dosering en gebruik

Ecstasy wordt meestal geslikt als tablet, als poeder/kristal opgelost in sap en soms gesnoven. Gebruikers ervaren een licht stimulerend, euforiserend en emphatogeen gevoel. Klachten over de kwaliteit zijn sporadisch. De dosering van XTC-pillen varieert van een kwart tot soms vijf pillen per persoon. Vrouwen nemen vaak wat minder dan mannen. De meerderheid neemt niet meer dan twee pillen per gelegenheid. De dosering van MDMA-poeder of -kristallen is moeilijker te bepalen omdat gebruikers vaak op het oog doseren door een schepje uit een zakje te halen of simpelweg met een natte vinger een ‘likkie’ te nemen. Volgens sommige panelleden is de kans op overdosering daardoor groter.

Toen het uitgaansleven grotendeels dicht was, werd er aanmerkelijk minder frequent gebruikt. Volgens de portiers zat de klad in ecstasy: ze zagen meer pakjes cocaïne dan pillen tijdens het fouilleren. Op de grond vinden ze meer lege *ponypacks* (papieren envelopjes) of zakjes met restjes poeder. Het taboe op snuiven is verminderd. Er is ook minder sprake van decorumverlies; ‘kaakschaatsers’ als gevolg van (veel) ecstasy zijn

⁵² Van Beek R, Van Miltenburg C, Blankers M & Van Laar M (2020) *Uitgaansgedrag middelengebruik tijdens de coronapandemie van maart tot september 2020*. Trimbos-instituut.

zeldzaam. De portiers merken wel op dat de vroege sluitingstijd ook invloed kan hebben op het gedrag.

Panelleden zien dat een thuisfeest echt iets anders is dan een donkere club of groots festival. Bij Sarah (174a) blijft het gebruik van ecstasy thuis over een heel weekend beperkt tot maximaal anderhalve pil. Thuis ecstasy is eerder om een beetje in de stemming te komen. In veel panelnetwerken wordt tegenwoordig hooguit nog maar een paar keer per jaar ecstasy gebruikt. Uitzonderingen daargelaten. Bij groepen die jonger zijn ligt de gebruiksfrequentie hoger (maandelijks), net als bij ravers die vaker op pad gaan. Flip (171a), een van de gangmakers, zegt dat er in zijn netwerk altijd wel gasten rondlopen met pillen op zak. De dosering varieert van een halve tot ongeveer twee per persoon, met uitschieters naar een stuk of vijf. Ook in uitgaansscene van Evita (169a) slikken sommigen net zo lang pillen bij totdat ze 'door het geluid gaan'.

"Vroeger hadden we iedere twee maanden een geweldig festival met elkaar, zoals *Milkshake* of *DGTL*. Daar konden we dan even op teren! Nu wordt er vaker gebruikt, om toch een beetje dat feestgevoel te hebben." MJ (146a)

Sommigen kregen de smaak heel even te pakken toen er in de loop van 2021 een kleine opleving was, de clubs weer open mochten en er elk weekend tal van wilde buitenfeestjes werden georganiseerd. Sarah (174a) denkt er nog met weemoed aan terug: samen dansen en iedereen uitgelaten op ecstasy. Kofi (132a) koestert zoete herinneringen aan die ene dampende clubnacht en een paar illegale feesten waar iedereen genoot en waar hij veertigers tegenkwam die ecstasy sinds kort ontdekt hadden. Ook Sien (160a) en Nuri (118a) togen met hun gevolg naar lockdownraves in o.a. het Rembrandt- en het Vondelpark in het hart van sjiek Oud-Zuid. "Heb je ons gezien op televisie?", vraagt Nuri (118a). "Dat festival in het Vondelpark? Wij werden eerst geweigerd bij de ingang, maar toen zijn we op avontuur gegaan en verderop over de hekken geklommen. Binnen ging het helemaal los: lachgas, xtc, drank, blowen, dat was zo ontzettend leuk. Drie uurtjes later moesten we vertrekken."

Flip (171a) en zijn vrienden nemen pas ecstasy als de rave succesvol is geweest. Op de rave zelf willen ze liever scherp blijven. Zeker als Flip ook nog dj is. Echte blijdschap voelen ze pas na een goede afloop. In een paar andere netwerken wordt ecstasy in kleine kring ook thuis gebruikt of ergens in een studio, galerie, garage of vakantiehuisje. Ecstasy thuis met vrienden wordt ook gewaardeerd. Flip (171a) vindt ecstasy nog steeds een bijzonder middel omdat het gevoel van verbondenheid versterkt wordt. Met speed heeft hij dat niet met vrienden.

Voor sommigen is juist die eigenschap van verbondenheid in deze tijd van vervreemding, eenzaamheid en sociale isolatie extra belangrijk. Nicole (155a) vindt dat alles minder blasé is geworden nu het nachtleven al zo lang slaapt. De bijzondere momenten en speciale gelegenheden die mensen koesteren zijn schaars tegenwoordig. "Sommigen staan te popelen dat ze weer ecstasy mogen gebruiken op een feest met alles erop en eraan. Een hele dag door en niet zoals nu een paar uurtjes knallen." Bij Evita (169a) is het optimaal feest als er ecstasy in het spel is.

"Iedereen praat en beweegt meer. Je kunt het zien wie op de xtc is: ogen, meer aanrakerig. Het is makkelijk te nemen en je voelt het aankomen. Het is de leukste drug en je weet nog steeds wat je aan het doen bent. Je maakt je geen zorgen en je bent blij!"

Net als vorig jaar zijn er weinig ecstasyincidenten geweest, zeker ook vanwege het massaal wegblijven van buitenlandse bezoekers die op zoek gaan naar pillen op festivals en in clubs. In de panelstudie worden dips na gebruik genoemd, maar ook weleens misselijkheid tijdens het gebruik. Evita (169a) vertelt ook nog over een akkefietje in Londen waar ze pillen kochten en het helemaal misging. Sommigen werden paranoïde. En ze waren door hun Londense vrienden nog zo gewaarschuwd dat de markt onbetrouwbaar was.

Ecstasy wordt vaak gecombineerd met alcohol en/of stimulantia (amfetamine, cocaïne, 3-MMC) voor meer energie en/of demping van euforie. Door het stilvallen van het uitgaansleven is daar in 2021 veel minder sprake van. Ecstasy wordt ook gecombineerd met cannabis en/of narcosemiddelen (ketamine, GHB, lachgas), maar vaker thuis of op een after. Een kleine groep combineert ecstasy (ook) met psychedelica.

2.4.3 Amfetamine

Het regelmatig gebruik van amfetamine liet – ondanks soms forse schommelingen – een duidelijk dalende trend zien tot 2006, gevolgd door een even duidelijke stijging, tot het gebruik in 2016 hoger lag dan ooit tevoren (*Figuur II.1*, pag. 52). Daarna was er een licht neerwaartse trend. In 2020 keerde amfetaminegebruik bijna terug naar het dieptepunt van 2006. Tijdens de laatste meting van 2020 waren amfetaminegebruikers in geen enkel netwerk in de meerderheid. Bij de laatste meting van 2021 wordt amfetamine weer in 8 van de 21 netwerken door de meerderheid gebruikt. Helemaal terug op het pre-coronaniveau is amfetamine echter nog niet.

Dosering en gebruik

Amfetamine wordt gesnoven, geslikt als 'bommetje' (poeder in een vloeitje gewikkeld) of in een vloeistof (o.a. cola, bier) opgelost en gedronken. Sommigen reinigen hun (natte) speed nog een keer met aceton, waardoor het zachter aanvoelt en minder scherp in de neus. In geen enkel netwerk wordt speed gespoten. Speed, dat aanzienlijk goedkoper is dan

cocaïne (zie *V Markt*, pag. 141), kent een vaste schare liefhebbers. De werking van amfetamine is moeilijker direct te herkennen omdat het geen korte rush of eufoor gevoel geeft zoals bij cocaïne of ecstasy wel het geval is. Speed wordt vooral geroemd om zijn energieke natuur en de verlenging van het uithoudingsvermogen. Op een avond wordt een enkel lijntje tot een kwart of halve gram per persoon gebruikt, met soms uitschieters naar een gram of meer. Amfetamine wordt ook weleens functioneel door de week gebruikt (als hulpmiddel bij een activiteit) en soms gecombineerd met alcohol, cannabis, ecstasy, GHB en/of cocaïne.

In enkele netwerken worden **dexamfetamine** en **Ritalin** (afkomstig van de grijze markt) gebruikt ter verhoging van de concentratie en verbetering van leerprestaties. Of het altijd voor medisch gebruik is, wordt betwijfeld. Dave (170a): "Ritalin is echt een studiedrug en geen taboe onder studenten. Wie in tijdnood zit kan altijd nog bij 'tante Rita' terecht." In enkele panelnetwerken worden 'Dexxies' en 'Ritas' in normale tijden bij het stappen gebruikt. Onder gebruikers zijn er ook voorkeuren. Sommigen zeggen meer baat te hebben met dexamfetamine dan met Ritalin omdat het meer focus geeft en milder voelt.

Rave-vitamine

In tegenstelling tot het meer sophisticated cocaïne, geniet amfetamine vooral faam als een gangmaker, niet gespeend van enige decadentie. Het houdt gebruikers bij de les en op de been tot in de vroege uurtjes. Het middel circuleert van oudsher in de underground en het rauwere segment in het uitgaansdomein: drum-'n-bass, hardcore, techno en tekno. Sommigen hebben genoeg aan een lijn in het begin van de avond, terwijl anderen 'keihard doortrekken' en bij blijven nemen. In tegenstelling tot andere panelleden, heeft Sarah (174a) het gebruik van speed niet zien teruglopen in de coronaperiode. Hooguit zijn de doseringen lager sinds er minder feesturen worden gemaakt. Haar groep hecht belang aan het vinden van zo puur mogelijke speed waar 'echt goeie hoeveelheden' van worden genomen in de aanloop naar het weekend tot de daaropvolgende ochtend. Ook in de teknoscene is speed een vaste waarde. "Het is overal", zegt Koosje (175a), die haar verhaal kracht bijzet met een foto op een 'illegale', van een bord vol wit poeder en het bijschrift *speed for everyone*. "Het ligt gewoon voor het opsnuiven." Ook voor Flip (171a) is speed nummer 1: "Omdat de feesten lang duren kun je speed ook uitdelen omdat het goedkoop is en de ideale drug blijft voor dit soort events."

Maar zo populair als in het rave- en kraakmilieu is het niet overal. Elders komt speed pas tevoorschijn als er diep in de nacht nog meters gemaakt moeten worden of op een after. In sommige kringen wordt ook buiten het uitgaan door de week speed gebruikt (functioneel) om de moeheid na het werk of feestweekend te verdrijven, 'fitter' de avond in te gaan, of tijdens de studie. Ook Dave (170a) en Flip (171a) zien dat speed het energieniveau

hooghoudt. Een soort ‘rave-vitamine’ waar je af en toe een beetje van bij neemt, maar minder vaak als cocaïne. Joshua (176a) heeft kijk op zijn huisgenoten:

“Als student is het aan de ene kant fantastisch, maar ook wel heftig. Als je dinsdagochtend thuiskwam na een weekend dan zag je hier ook nog een ploegje rond een berg speed. De meeste huisgenoten konden het wel combineren met hun studie, zolang je na het feesten weer een periode serieuzer bent. Mensen met een passie voor hun opleiding hebben de focus.”

Enkele panelleden zien wel met enige zorg hoe sommigen standaard in de ochtend beginnen met een opkikker, als ware het een kop sterke koffie. Joshua (176a) kent een paar ‘grootgebruikers’ in zijn omgeving die ook na het feest door blijven snuiven. “Maar elk weekend met zijn tieners rond een spiegel met drugs zitten is niet echt inspirerend.” Lichamelijke ongemakken als hartkloppingen, overmatig zweten en wondjes in de mond van het knarsetanden worden ook gerapporteerd. En thuis speed gebruiken viel niet goed in de omgeving van Valentin (58a), die ervan overtuigd raakte dat het wel moet worden gekoppeld aan een activiteit, bijvoorbeeld dansen.

Methamfetamine

Ondanks dat methamfetamine (crystal meth, tina) al twintig jaar verkrijgbaar is op de Amsterdamse drugsmarkt, blijft het gebruik ervan in de panelstudie beperkt tot geïsoleerd gebruik in niches.⁵³ Volgens rioolwateranalyse ligt het gebruik ervan per duizend inwoners in Amsterdam aanzienlijk lager dan het gebruik van andere stimulantia.⁵⁴ In een recente rapportage wordt een beeld geschetst van de Nederlandse chemsex cultuur waarin seks en drugs op excessieve wijze worden beleefd, met alle risico's van dien.⁵⁵ Naast methamfetamine wordt er ook GHB, ketamine en ecstasy gebruikt tijdens seksescapades in groepsverband. 3-MMC wordt hier populairder en (vasculair) gespoten. Methamfetamine wordt gesnoven, gerookt, in een ader, spier of onderhuids gespoten (slammen), of toegediend als een *booty bump* (anaal). In de panelstudie zien we nog geen duidelijke verspreiding van methamfetamine. Het taboe op gebruik blijft groot vanwege de verslavende reputatie.

⁵³ Eigenlijk is methamfetamine al langer op de markt. In de jaren '70 van de vorige eeuw was het namelijk onder de naam Pervitine verkrijgbaar in de Amsterdamse drugscene. Bron: Nabben T (2010) *High Amsterdam. Ritme, roes en regels in het uitgaansleven*. Rozenberg Publishers.

⁵⁴ KWR, *EUSEME: Rioolwateranalyse naar drugs tijdens de intelligente lockdown in Nederland*, kwrwater.nl, 17 juni 2020.

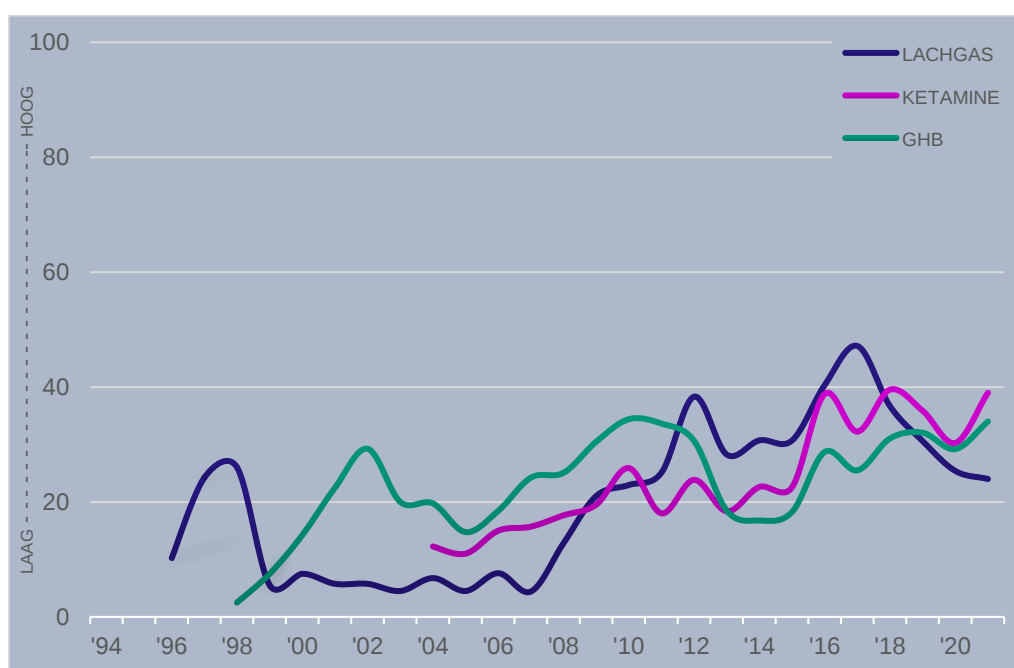
⁵⁵ Knoops L, Van de Poll S & Albers T (2021) *Slammen in Nederland 2020. Het injecteren van drugs in een seksuele setting*. Mainline.

Verhalen over methamfetamine komen vaak uit het geruchtencircuit. En toch begint het een beetje te schuiven op de markt. De prijs van methamfetamine is fors gedaald naar €70 per gram (zie *V Markt*, pag. 141) en Joshua (176a) hoort vaker dat iemand weleens crystal meth gebruikt. “Het was ooit een ver-van-je-bed-show.” Ook Raffa (164a) hoort links en rechts wat meer over methamfetaminegebruik. Tommy (152a) kent als enige de scene van binnenuit omdat hij handelt in methamfetamine en zelf ook gebruikt. Hij heeft een kleine klantenkring die hij thuis ontvangt met een ‘kop koffie’, want de burens mogen het niet merken. Sommigen ziet hij 1 á 2 keer per maand, anderen wekelijks en een paar zitten volgens hem in de gevarezone. Op de seksfeestjes waar ze komen wordt ook ‘tina’ uitgedeeld door andere dealers. Een gram gaat er zo doorheen op een avond. Met een man gaat het niet goed. “Die ziet nu overal dingen die er niet zijn.” Een paar van zijn klanten willen alleen nog ‘slamseks’ of zijn het stadium inmiddels voorbij en hebben geen lust meer in seks.

2.5 Narcosemiddelen

De narcosemiddelen (GHB, ketamine en lachgas) hebben al geruime tijd een vaste plek op de Amsterdamse drugsmarkt. Deze middelen werden oorspronkelijk alleen op privéfeesten en afters gebruikt, maar tegenwoordig ook wat vaker in uitgaanssettings. Lachgas wordt op feestsettings aangeboden en tegenwoordig ook thuis aan de deur bezorgd.

Ook voor narcosemiddelen (lachgas, ketamine en GHB) zijn scores van panelleden over regelmatig gebruik in hun netwerk gebruikt om trends te visualiseren in *Figuur II.2*.

Figuur II.2: Trends in regelmatig gebruik van narcosemiddelen

Voor de grafiek zijn alle schattingen van individuele panelleden over regelmatig gebruik in netwerken in de twee halfjaarlijkse metingen omgezet in een score en gemiddeld. Deze

gemiddelde score per jaar loopt van 0 (laag, geen regelmatig gebruik in alle netwerken) tot 100 (hoog, omvangrijk regelmatig gebruik in alle netwerken).⁵⁶

Let wel: het uitgaanspanel rapporteert vooral over trendsetters in het uitgaansleven. Zij zijn de (mogelijke) voorlopers van nieuwe ontwikkelingen, maar hun middelengebruik ligt hoger dan in het uitgaansleven in bredere zin (trendvolgers en mainstream).

De rangorde van de drie meest gebruikte narcosemiddelen is:

- 1 **Ketamine** – heeft door een toename van regelmatig gebruik eerst GHB en later ook lachgas ingehaald.
- 2 **GHB** – stond tussen 2000 en 2010 bovenaan, maar werd na een daling van de eerste plaats verdrongen door de andere narcosemiddelen.
- 3 **Lachgas** – stond een aantal jaar terug op de eerste plaats, maar eindigt na een fikse daling op plek drie.

2.5.1 Ketamine

Sinds het gebruik van ketamine vanaf 2004 systematisch in Antenne wordt gemonitord, signaleerden we een stijging tot 2010, een periode van stabilisatie tot 2015, een sprong in 2016, en wat leek op een schommelende nieuwe stabilisatie op een hoger niveau (*Figuur II.2*, pag. 63). In het coronajaar 2020 nam regelmatig ketaminegebruik net als dat van de meeste andere drugs af, maar in 2021 scoort het weer vrijwel hetzelfde als voorheen. Bij de laatste meting werd ketamine in 6 van de 21 netwerken door de meerderheid regelmatig gebruikt. Ondanks de groeiende populariteit zijn er nog genoeg panelleden wier omgeving onbekend is met het middel of de 'vreemde' en 'onvoorspelbare' effecten van ketamine niet vertrouwt.

Zweverig euforisch

Ketamine was lange tijd minder populair dan GHB in de panelstudie, maar werd bekender toen het meer werd aangeboden en ook buiten de underground (o.a. tekno) ontdekt werd. Sindsdien behoort ketamine tot het vaste repertoire in sommige uitgaanskringen en heeft het ook zijn weg gevonden in clubs en op festivals. Verschillende panelleden melden dat het middel uit de schaduw is getreden en meer zichtbaar is geworden. Volgens Koosje (175a) hoort ketamine nu standaard op een feest en ook Sien (160a) ziet dat ketamine in studentenkringen tijdens de lockdown populair is geworden. In Bob's (147a) scene heeft ketamine met zijn 'slappe grappige' effecten een zekere reputatie op feesten. Op de raves van Dave (170a) komt ketamine pas na de stimulantia tevoorschijn voor het euforische,

⁵⁶ Zie voor de berekening 1.1.3 *Scores regelmatig middelengebruik*, (pag. 201) in 1.1 *Panelmethode*, VIII *Bijlagen*. De gemiddelde score reflecteert nadrukkelijk geen concreet gebruikspercentage, maar geeft slechts een indicatie van de mate van regelmatig gebruik.

visuele en zweverig gevoel. “Mensen die gebruiken kunnen elkaar wel goed volgen in hun discognitieve gesprekken.” Bij het afteren vormen zich meestal twee groepen: een die doorgaat op ketamine en een andere groep die liever GHB neemt.

Dosering, gebruik en kwaliteit

Ketamine (keta, ket) is verkrijgbaar in poedervorm, wordt gesnoven en soms opgelost in een vloeistof als ‘neusspray’. Enkele portiers zeggen hier alert op te zijn bij het controleren. Ketamine werkt relatief kort. De meerderheid beperkt zich tot een paar lijntjes per keer. Ervaren gebruikers nemen hogere doseringen, oplopend van in totaal een halve (ca. 15-20 lijnen) tot een hele gram. De lijntjes zijn gemiddeld kleiner dan bij cocaïne, waardoor gebruikers langer met een pakje ketamine doen. Bij een lage dosering is de trip mild en kan er nog gecommuniceerd worden. Gezien het mild-psychedelische en desoriënterende effect (dissociatief) voelen gebruikers zich vaak het prettigst in een afgeschermd omgeving en/of privésfeer.⁵⁷ Er wordt zowel solistisch gebruikt (psychonauten) als in groepsverband. In sommige kringen (zoals bij Evita (169a) komen de lijnen met ketamine pas op tafel als iedereen op dezelfde golflengte zit. Per persoon worden plusminus tien lijntjes gesnoven. Niemand is op zoek naar een k-hole (tijdelijk ego-verlies en gevoel van gewichtsloosheid), maar een beetje gekkigheid is wel spannend. Sommigen kijken ook naar *space video's* (visuele tripfilmpjes) op YouTube. Evita (169a) legt uit waarom ketamine zo bijzonder is:

“Mensen blijven kletsen in het begin, maar dan bouwt het zich op. Je snapt het niet meer zo goed en gaat raar doen. Je snapt de wereld niet meer, wat best wel grappig is. Je denkt niet meer na over wat je doet en voelt geen schaamte. Het is vooral leuk als iedereen in die trip zit. De gemeenschappelijke deler is dat het verstand op nul gaat: je durft meer en je bent extravert. Je komt echt van de werkelijkheid los.”

Combinaties

Ketamine wordt gecombineerd met ecstasy (kitty flip), amfetamine of met cocaïne, een combinatie die ook in de omgeving van Sien (160a) in zwang is en ‘Calvin Klein’ heet. “Als je opgefokt wordt van coke neem je een beetje keta, of andersom als je te wazig wordt van ketamine.” Er zijn meer panelleden die vooral stimulantia als combinatie noemen voor het dempen van ‘vage’ en soms onvoorspelbare effecten na ketamine. Het combineren met psychedelica (LSD, 2C-B) voor meer ‘spacegevoel’ komt minder voor. In enkele netwerken wordt ketamine gecombineerd met GHB (soms met ecstasy erbij). Complexere combinaties komen ook voor. Bij Valentin (58a) worden eerst ecstasy en speed gebruikt en dan tijdens

⁵⁷ Onder ervaren ketaminegebruikers gaan verhalen rond over twee varianten: de linkse die meer lichamelijk, stroever, verdovend en minder sociaal is en een rechtse (staafjes) die meer trippend en magischer is.

de after ketamine en GHB. In ravekringen wordt ketamine volgens Dave (170a) gecombineerd met MDMA, 2C-B, LSD, 3-MMC en cocaïne. Hoewel een deel ook alcohol gebruikt bij ketamine, wordt dit niet als een serieuze combinatie gezien of zelfs afgeraden vanwege de kans op misselijkheid.

Naast kolderieke taferelen van onhandig gedrag, moeite met lopen en hoe je te verhouden met anderen in je omgeving, blijft het risico op incidenten aanwezig: van omvallen tot angst- en paniekaanvallen. Sommigen durven of kunnen niet meer lopen en kijken vol verbazing naar het veranderde landschap in de buurt en zijn tot niets anders meer in staat. Ed (126a) ziet op fora, na een toenemend aantal vragen en discussies in de laatste vijf jaar, nu vooral meer vragen over gezondheidsproblemen (o.a. blaasproblemen) als gevolg van frequent gebruik.

Ketamine in tijden van corona: runner up in jonge netwerken

Ook tijdens de coronaperiode komt ketamine vaak pas later op de avond in beeld. Ook als de groep niet is uitgegaan en er thuis wordt gefeest. Omdat er net als vorig jaar minder feesten en afters waren, wordt er minder ketamine gebruikt in clubkringen. Dit wordt deels gecompenseerd door thuisfeestjes die in de plaats van de uitgaansavond zijn gekomen. In sommige kringen werd door het ontbreken van feesten en afters minder ketamine genomen. Lex (149a) weet nog dat iedereen er vroeger als de kippen bij was als iemand op een feestje ketamine op zak had. Nu de groep uiteen is gevallen is deze ketaminefase voorbij. Maar elders wordt juist meer ketamine gebruikt ter verlichting van de lockdownperiode. In de omgeving van MJ (146a) komt een avond op de bank hangen met ketamine vaker voor. In sommige onstuimige feestgroepen is ketamine een onbetwiste *runner-up*.

2.5.2 GHB

Het regelmatig gebruik van GHB zwol aan vanaf 1998, bereikte een tussentijdse piek in 2002, daalde vervolgens weer een paar jaar, maar bereikte na een gestage stijging vanaf 2005 een tweede piek in 2010 (*Figuur II.2*, pag. 63). Na wederom een paar jaren van lagere gebruikscijfers, leek regelmatig GHB-gebruik sinds 2015 op weg naar een derde piek. In 2020 vielen de scores wat lager uit dan in 2019, maar een echte dip was het niet. In 2021 ligt het gebruik zelfs weer iets boven het pre-coronaniveau. In 5 van de 21 netwerken van de laatste meting gebruikt de meerderheid regelmatig GHB.

Dosering, gebruik en kwaliteit

GHB wordt aangeboden als vloeistof, waarna gebruikers deze in een (zoet) sapje oplossen of soms puur drinken. GHB in poedervorm is zeldzaam. In een paar panelnetwerken gebruikt een kleine groep alleen de precursor GBL. De dosering is in milliliters, waarbij vaak

een maatspuitje wordt gebruikt voor het afmeten. De dosering per keer is meestal 2-4 milliliter, met een tijdsinterval van 1-2 uur oplopend tot 6-10 keer per sessie. Dave (170a): “De dosering is kritisch. Daarom maken mensen screenshots en zetten ze wekkertjes na elk anderhalf uur. Die precisie verdwijnt wel weer na verloop van tijd.” Er zijn ook gebruikers die bijdoseren op gevoel. Een dosering wordt vaak een ‘buis(je)’, ‘dop(je)’ of ‘spuit(je)’ genoemd. “Binnen onze scene wordt denk ik wel het meeste GHB gebruikt”, zegt Sarah (174a). Sinds vijf jaar is er altijd en overal GHB in haar feestomgeving. De frequentie van gebruik in panelnetwerken varieert van één tot een paar keer per maand. Soms wordt er ook op doordeweekse dagen gebruikt.

De kwaliteit van GHB verschilt van ‘stroperig’ tot ‘dun’ en ook de geur en kleur is wisselend. Kenners ruiken en zien het vaak meteen als de GHB van inferieure kwaliteit is en te zuur of te zout smaakt en/of niet goed uit is gereageerd, waardoor er nog vlokken in drijven. De meeste GHB wordt gemaakt met natronloog (natriumhydroxyde, gootsteenontstopper). Maar bij Jan (144a) maken ze ‘hybride GHB’ met een eigen blauw gekleurd brouwsel met natrium en kalium. Volgens de ‘Jan-methode’ houdt het lichaam minder vocht vast. Bij Joshua (176a) maken huisgenoten hun eigen GHB. “Onze feestjes zijn wild en duren vaak het hele weekend.”

Combinaties

GHB in combinatie met alcohol vergroot de kans op ‘out’ gaan. Maar een deel blijft er toch gewoon bij drinken. GHB wordt vaak met stimulantia (ecstasy, cocaïne, (meth)amfetamine en 3-MMC) gecombineerd voor het intensiveren, neutraliseren of dempen van de roes. Bij Raffa (164a) wordt GHB als ‘afterdrug’ afgewisseld met pep. In de afgelopen jaren zat vooral de combinatie met 3-MMC in de lift. Voor meer lustbeleving combineren sensualisten het vaak met poppers of Viagra. De grenzen van seksuele lustbehoefte worden makkelijker overschreden.

Stigmatisering GHB

GHB is inmiddels ruim twintig jaar op markt en is vanwege de vele comateuze incidenten niet onomstreden in het uitgaansmilieu. In de beginperiode kwam GHB vanwege zedenmisdrijven vaak negatief in het nieuws waardoor het stempel ‘rapedrug’ kreeg toebedeeld.⁵⁸ In de jaren nul groeide het gebruik gestaag en daarmee ook het aantal ‘outgaanders’ in clubs, tot grote zorg én ergernis van clubpersoneel en feestorganisatoren. Niemand wil ambulances voor de deur en daarom werd er geleidelijk aan harder opgetreden tegen gebruik en bezit van GHB. Er kwamen clubverboden en bezitters van GHB

⁵⁸ Korf DJ, Nabben T, Leenders F & Benschop A (2000) *GHB: tussen ecstasy en narcose*. Rozenberg Publishers.

werden zonder pardon overgedragen aan de politie. Een paar clubs hielden een zwarte lijst bij van bezoekers die wegens bezit en gebruik betrapt waren en er (voorlopig) niet meer in mochten. Vanwege een stringenter GHB-beleid in de nachthoreca waren er op termijn minder incidenten. Tegelijk groeide het besef dat GHB ook verslavend kan zijn.

Ondanks alle negatieve aandacht storen sommigen zich aan mensen die *judgen* over GHB, terwijl ze andere drugs wel okay vinden. Alsof het niet mogelijk is dat je ook verantwoord GHB kunt gebruiken, zegt Sarah (174a). Het stigmatiseren van GHB lijdt volgens haar niet per se tot veiliger gebruik. Ze gelooft er ook niet in dat een zerotolerance clubbeleid automatisch leidt tot het voorkomen van incidenten. Maar horecamanager MJ (146a) ziet het toch anders. Het is zonneklaar dat GHB hard aangepakt moet worden. "Wie zichtbaar onder invloed is, krijgt gelijk een clubverbod." Het is de enige manier om controle te kunnen houden, vindt hij.

Sensuele roes

Er zijn genoeg panelnetwerken waarin de effecten van GHB als positief ervaren worden. Naast een plezierig en ontspannen gevoel, kun je ook seksueel opgewonden worden. Een paar panelleden vertellen over oplopende geilheid, uitmondend in 'seksfeestjes', met de opmerking dat bezoekers daar soms ook op aansturen. "GHB heeft een sensueel imago," zegt Dave (170a) die een zekere scepsis merkt bij gasten die moeite hebben om de controle te houden. "In queer kringen heeft GHB nog steeds de reputatie van een afrodisiacum." Een enkeling gebruikt het ook als een antidepressivum, maar veel vaker nog als een sensueel en tactiel middel dat een wazig en broeierig gevoel oproept. In de scene van Sarah (174a) is GHB niet meer weg te denken.

"In onze queer community gebruikt bijna iedereen deze seksdrug. Het lijkt wel of GHB nu is wat xtc in de nineties was. Je kunt er ook lang op dansen. Het is een trend die je niet kan tegengaan."

De tijd lijkt soms stil te staan op de afters die Valentin (58a) beschrijft. "In de ochtend bestellen we een noedelontbijtje bij Gorilla's en letten we op de G-wekker. Eentje erbij en hop, voor je het weet is het weer twee uur later!" Een deel van de panelleden (alternatieven en sensualisten) ziet hoe stevig verankerd GHB in hun netwerk is, terwijl psychonauten een zeker dedain blijven houden. Daarnaast zit het ook in vriendengroepen die minder scenegebonden zijn. Het middel wordt vaak als *sidekick* (naast andere middelen) gebruikt tijdens het uitgaan, maar door de coronacrisis vaker nog in privésettings. Voor sommigen is GHB een vervanger van alcohol.

Naming & shaming

Maar zeker bij GHB zijn er twee kanten van de medaille. Er zijn ook panelnetwerken waar GHB laag scoort en soms zelfs verafschuwd wordt. In de omgeving van Koosje (175a) bijvoorbeeld, waar wel fors ketamine wordt gebruikt. Ook bij Stas (166a) kijken ze vies als je over GHB begint. Niet vanwege de zoute smaak, maar om de junkiereputatie die aan het middel kleeft. Er zijn ook groepen waarbinnen slechts een paar leden GHB gebruiken. Sien (160a) kent één sologebruiker: "GHB heeft toch een beetje een slecht imago". Eén vriendin met problemen is ze uit het oog verloren; twee hebben de lockdown gebruikt om zich te laten behandelen. Flip's (171a) vrienden houden zich er verre van en vinden het een gevaarlijk middel.

In kringen rond Lex (149a) hebben een paar negatieve gebeurtenissen ertoe geleid dat het gebruik minder heftig werd. Naast verhalen over 'out' gaan vertellen panelleden ook over 'ongeremd' en 'opdringerig gedrag' en aan GHB verwante zedenmisdrijven die tot veel commotie leiden. Overigens ziet Tommy (152a) het zogenaamde 'out' gaan eerder als iemand die 'vredig in slaap sukkelt'. Ook zijn er verhalen over verslaving bij 'vrienden met issues'. Raffa (164a) dist een verhaal op over *naming and shaming* op een platform tegen een vermeende dader die er lang mee weggekomen is. "Er is meer kritische reflectie op grensoverschrijdend gedrag. Soms wordt er tot een boycot opgeroepen." In een panelnetwerk wordt gewag gemaakt van een overleden GHB-dealer. Panelleden begrijpen waarom er aan GHB een negatief stigma kleeft bij een grote anti-groep. Maar ze zien ook dat het middel ondanks alle grimmigheid in kleinere kring populair blijft. Bob (147a) ziet op zijn nieuwe werkplek minder incidenten dan vroeger in de club. Maar op een van die schaarse feesten in de nachthoreca moest hij wel een ambulance bellen. Het viel hem al eerder op dat er meer cola wordt besteld. De doffe aanslag in de glazen (gevolg van GHB) maakt hem extra alert. Zijn zorg gaat vooral naar onervaren jongeren die geen benul hebben van dosering en responseffect.

Club- en feestorganisaties weten uit ervaring dat slachtoffers van GHB-incidenten moeilijk te behandelen zijn. Op de raves van Dave (170a) staat daarom altijd een auto klaar voor eventuele calamiteiten en loopt een klein team een rondje over het omliggende terrein. Vooral op een niet-omhekt terrein komt het weleens voor dat mensen onder invloed, bijvoorbeeld van GHB, gaan dolen. Niet lang geleden vonden ze ergens op een rave een verward iemand langs een spoorlijn. "Zoiets geeft illegaal raven een slechte naam", zegt Dave (170a). Maar ook in het reguliere circuit kan het volgens portiers fout gaan. "In een warme volle club tijdens ADE als de moeheid na dagen feesten kan toeslaan."

GHB in tijden van corona: stil thuisgebruik?

In Antenne 2020 waren verschillende panelleden bezorgd over het toenemend solistische GHB-gebruik dat als gevolg van corona wat meer lijkt losgezongen van het oorspronkelijke gebruik in een club of op een after. Ook dit jaar horen we geluiden van 'stil thuisgebruik' tegen de sleur tijdens de coronaperiode. Jan (144a) zegt dat de verleiding groter is om ook door de week GHB te nemen.

2.5.3 Lachgas

Regelmatig gebruik van lachgas binnen de panelnetwerken vertoonde een duidelijke piek eind jaren negentig, viel daarna terug en bleef jarenlang stabiel op zeer laag niveau, en bereikte na een opleving sinds 2008 een hoogtepunt in 2017 (*Figuur II.2*, pag. 63). De laatste paar jaar nam regelmatig lachgasgebruik al af en in het coronajaar 2020 zette de daling door. In 2021 blijft het gebruik op dat lage niveau. Bij de laatste meting wordt lachgas in niet meer dan 2 van de 21 netwerken door de meerderheid gebruikt en in 5 netwerken gebruikt (vrijwel) niemand lachgas.

Van cilinders naar tanks, kentering in imago

Het inmiddels al eeuwenoude lachgas ontpopte zich de afgelopen vijf jaar opeens als een grote hit bij jongeren in de urbancultuur.⁵⁹ Een nieuwe groep die niet eerder bekend was met lachgas, maar getriggerd werd door clips van rapartiesten en andere influencers via sociale media. In het dancemilieu is lachgas al sinds de jaren negentig van de vorige eeuw bekend. Het verschil met toen is dat naast de verkoop van kleine patronen, grotere spelers zijn ingestapt die kilotanks verkopen. Lachgasverkopers in het centrum deden goede zaken, totdat de gemeente de grootschalige straatverkoop en de daarmee gepaard gaande overlast aan banden legde. Ook feestorganisatoren kondigden aan geen ballonnenverkoop meer toe te staan. De bezorgdiensten blijven tot op heden lachgastanks op bestelling direct aan consumenten leveren (zie *V Markt*, pag. 141). Door alle maatregelen en de daaropvolgende coronaperiode zijn ballonnen in het straatbeeld zo goed als verleden tijd. Portiers zien, nog even los van de coronaperiode, eenzelfde beeld. Portier (153a): "Lachgas is echt afgenomen! Vroeger stonden ze ook bij de uitgang te wachten om ballonnen te verkopen, dat zie je bijna niet meer! Binnen is het sowieso verboden."

Ook in ravekringen werd de verkoop van lachgas verder teruggedrongen, zegt Dave (170a), die geen zin meer had om na afloop in het veld overal verspreide lege ballonnen te zoeken. "Het scheelt wel omzet maar we willen ook onze verantwoordelijkheid nemen en niet vastgekleisterd zitten aan die ballonnen." Net als bij een paar andere rave-

⁵⁹ Zie voor het gebruik van lachgas bij jonge gebruikersgroepen buiten het uitgaansleven: Nabben T, Van der Pol P & Korf DJ (2017) *Roes met een luchtje. Gebruik, gebruikers en markt van lachgas*. Rozenberg Publishers.

organisatoren probeert hij het gebruik en verkoop van lachgas te ontmoedigen. Ook Jan (144a) is niet blij als jongens met hun eigen tanks komen op zijn feesten. Hij heeft het er wel mee gehad. "Lachgas op mijn rave staat raar en bederft de gezelligheid. Ballonnen zijn nu passé." Ook andere panelleden in het dancemilieu zien een flinke afname van gebruik. Het beeld is dat er af en toe nog een tank voorbijkomt op een feestje, maar meer als gimmick. Er komt ook meer draagvlak voor een verbod, merkt Ed (126a) in discussies op fora waar het sentiment rond lachgas begint te draaien en de kritiek toeneemt op gebruik in het verkeer en de milieuoverlast van afval.

In de urbanhoek klinken echter andere geluiden. Daar is lachgas nog steeds populair, onder andere op illegale dancehall feesten, waar het bijna standaard aanwezig is. En ook bij dertigers, merkte Kofi (132a), die op een feest zag hoe een gast met een tank in een rookruimte iedereen aan de ballonnen kreeg. Het meest bizarre vond hij nog dat de aanwezigen altijd neerkeken op het lachgasgebruik bij de groep geboren na 2000.

Kilotanks nog steeds verhandeld

We schreven eerder al dat de opmars van de kilotanks het gebruik van lachgas heeft aangejaagd en in sommige kringen zich ontwikkeld heeft tot meer problematisch gebruik.⁶⁰ Door een grotere beschikbaarheid en meer volume in de vorm van kilotanks, verdween het gebruik van de kleine patronen bij de meer ervaren gebruikers. Sindsdien blijven ze langer in een roes, die duurt zolang er nog gas is.

De meest verhandelde vorm zijn de 2-kilotanks, goed voor ongeveer 250 ballonnen. Dealers weten dat gebruikers na een tank vaak meer willen en gaan bellen om de lege voor een volle in te leveren. Nuri (118a) doorziet haar valkuil maar kan er niet voldoende weerstand aan bieden. "Het is irritant dat de dealer er altijd binnen een kwartier is! Daardoor blijf je maar bestellen, ook al wil je het niet." Stas (166a) kent een paar dealers uit de buurt die met de auto bezorgen en alleen al in het weekend ongeveer 30-40 tanks verkopen. Over sommigen heeft hij geen goed woord over. "Er zitten echt mongolen tussen: spookrijders op lachgas hier in Noord." Hij weet dat ook dealers er moeilijk vanaf kunnen blijven en onder invloed bezorgen. Als hij met zijn vrienden een tank aanschaf is het een 'burgertje en ballonnetje' voor de gezelligheid thuis.

In Antenne 2019 meldden we dat het langdurig en hevig gebruik van lachgas ook in enkele panelnetwerken werd gezien en tot lichamelijke en geestelijke problemen leidde. Zo ook bij Nuri (118a), die ons in de panelstudie al een paar jaar op de hoogte houdt van het lachgasgebruik in haar omgeving en niet in het minst bij haarzelf. De ballonnenbinges

⁶⁰ Nabben T & Bahara K (2020) *Als de tank je beste vriend wordt*. Hogeschool van Amsterdam.

(excessief gebruik van honderden ballonnen per keer) vallen haar zwaar. Haar vriend is wegens veelvuldig lachgasgebruik in een rolstoel beland en kan nog steeds niet goed lopen. Ze zegt dat ze er moeilijk vanaf kan blijven. Als ze zich verdrietig voelt gaat ze gebruiken totdat ze helemaal verdoofd is. In de zomer ging het mis toen ze een paar maanden haar eigen huis had. “Ik was iedere dag bezig met lachgas. Mensen kwamen alleen maar naar mijn huis om te gebruiken en gingen dan weer weg, terwijl ik achterbleef met alle rotzooi. Ik was echt een junk geworden.” Nu ze weer terug is bij haar ouders gebruikt ze volgens eigen zeggen minder, ongeveer drie keer per week een tank. Het zoeken van hulp vindt ze moeilijk.⁶¹ Ze is inmiddels wel naar de huisarts gegaan voor vitamine B12 injecties toen de tintelingen in handen en voeten heviger werden. Vooralsnog blijft ze gebruiken, ook omdat de klachten minder worden door de injecties.

“Bijna al mijn vrienden hebben klachten: tintelingen, misselijkheid, hoofdpijn of geen gevoel meer in je tenen. Soms neem ik me voor om het niet meer te doen, maar heel mijn omgeving gebruikt lachgas, drinkt en snuift. Als ik dat opgeef, dan mis ik alle pret.”

Nuri (118a) heeft een dubbel gevoel bij haar gebruik. Ze ziet lachgas als haar 'safe-drug' omdat ze precies weet wat ze kan verwachten. “Ik ben bang als ik stop dat er dan iets anders voor in de plaats komt dat nog erger is.”

Lachgas in tijden van corona: weinig veranderingen

Een meerderheid van de panelleden ziet geen veranderingen van lachgasgebruik. Maar een paar panelleden zien vaker groepjes met tanks om de tijd te doden thuis, in auto's en op hotelkamers. Ze zeggen dat de coronaperiode het problematisch gebruik verder heeft aangewakkerd. Behalve in de groep wordt er ook solistisch gebruikt door jongeren die impulsief een bezorger bellen voor een 'tankje plezier'. Bijna iedereen in het netwerk van Nuri (118a) heeft gezondheidsproblemen en schulden vanwege lachgas.

2.6 Nieuwe psychoactieve stoffen

De markt van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS, ook wel *research chemicals* of *designer drugs*) begon sinds 2008 fors te groeien.⁶² Sindsdien werden in Europa jaarlijks 50-100

⁶¹ Het panellid blijft terughoudend als wordt aangedrongen om hulp te zoeken. “Amsterdam is klein en mijn familie is groot”, zegt ze. “Ik ga mij schamen als mijn familie dit via-via te weten komt.” De drempel om hulp te zoeken werd in eerder onderzoek naar problematisch lachgasgebruik al geconstateerd (zie: Nabben T & Bahara K (2020) *Als de tank je beste vriend wordt*. Hogeschool van Amsterdam.) In de daaropvolgende ronde laat ze weten dat ze toch hulp is gaan zoeken.

⁶² Met nieuwe psychoactieve stoffen worden over het algemeen synthetische en (tijdelijk) legale middelen bedoeld die het effect van traditionele drugs nabootsen. Er is echter (internationaal) niet altijd consensus over

nieuwe stoffen aangemeld bij het EMCDDA.⁶³ Slechts een klein deel hiervan komt terecht op de Nederlandse en Amsterdamse gebruikersmarkt. De meeste NPS-varianten blijven echter onbekend, zijn ongeschikt als uitgaansmiddel of voegen qua werking niets toe aan al bestaande middelen. Na de opmars van nieuwe NPS-moleculen en veel aandacht in de (sociale) media is de belangstelling voor NPS, met uitzondering van een paar middelen, flink gedaald. Zelfs in psychonautische kringen valt er minder opwindende te bespeuren over NPS. Maar Ed (126a) ziet dat het op zijn online platform sinds juni 2021 weer op begint te leven, tegelijkertijd met de versoepelingen van de maatregelen. “Tijdens de lockdown waren er minder vragen over nieuwe drugs, terwijl er wel gebruikt werd, maar dan vooral de bekende middelen.” Hij somt drie redenen op waarom het gebruik van NPS toegankelijker is geworden. Legale websites zijn opener geworden over hun producten en makkelijker te vinden via google. “Je moet echt zoeken naar het zinnetje ‘not for human consumption’.” Ook kan de consument vaker met Ideal betalen, terwijl het daarvoor vaker via het dark web moest. “Voor veel mensen toch een flinke drempel.” En als derde is het bij een groter publiek bekend dat je NPS via legale websites kunt bestellen. Ed ziet vooral een verbreding van de gebruikersgroep. Waren NPS voorheen vooral het domein van experimentele gebruikers, vaak ook wel psychonauten genoemd. Tegenwoordig kun je zonder enige kennis een middel aanklikken. “Ze hebben vaak geen idee, maar horen dat iets lijkt op ecstasy en speed.”

3-MMC-verbod

Veel van de ‘exotische middelen’ binnen het NPS-spectrum worden vooral op gespecialiseerde internetfora besproken. Hier worden ervaringen in *trip reports* opgetekend en wordt kennis gedeeld over (nieuwe) illustere moleculen die enthousiast worden ontvangen of waar de goegemeente verdeeld over is. Als een zwaard van Damocles hangt de invoering van de generieke wetgeving boven deze nog ongecontroleerde markt.⁶⁴

welke middelen wel en niet tot de NPS worden gerekend. Bron: Benschop A, et al. (2017) *New Psychoactive Substances: transnational project on different user groups, user characteristics, extent and patterns of use, market dynamics, and best practices in prevention*. NPS-transnational Project (HOME/2014/JDRU/AG/DRUG/7077).

⁶³ EMCDDA (2021) *European Drug Report 2020: Trends and Developments*, Publications Office of the European Union.

⁶⁴ Met dit wetsvoorstel wordt voorgesteld de Opiumwet te wijzigen door aan de bestaande lijsten I en II een lijst IA toe te voegen. Deze lijst IA bevat een aantal stofgroepen met een psychoactieve werking waarvan de chemische structuur is afgeleid van meerdere middelen die op lijst I van de Opiumwet staan vermeld. Bron: Rijksoverheid, *Wetsvoorstel Blokhuis en Grapperhaus plaatst groepen designerdrugs op lijst Ia van de Opiumwet*, rijksoverheid.nl, 6 maart 2020.

De stofgroepen van synthetische cathinonen en fenethylamines zijn het meest bekend bij gebruikers. Eens in de zoveel tijd komt een nieuw middel bovendrijven dat de meeste aandacht trekt. 4-MMC werd opgevolgd door 4-FA, dat weer werd opgevolgd door 3-MMC. Samen met 2C-B is de laatste de meest populaire NPS van 2021.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
CATHINONEN ⁶⁵									
2-FMC (FLEFEDRON)	1	1	1	-	1	-	1	-	-
3-MMC	1	1	3	5	5	6	7	11	15
4-FMC (FLEFEDRON)	1	1	1	-	1	-	-	-	-
4-MEC	-	-	1	1	-	-	-	-	-
4-MMC (MEFEDRON)	3	2	3	4	4	3	2	2	3
BUPHEDRON	-	-	1	-	-	-	-	-	-
METHYLON (BK-MDMA)	1	1	1	2	2	1	1	1	-
FENETHYLAMINES ⁶⁶									
2C-B (FLY)	4	6	7	11	12	11	9	13	14
2C-E	-	-	1	1	-	1	-	-	-
2-FMA	-	-	-	-	-	-	-	1	-
3-FPM	-	-	-	-	-	-	1	1	-
4-FA	8	12	15	20	14	9	4	1	3
4-FMA	-	-	-	-	-	-	1	1	-
5- OF 6-APB	4	4	4	3	2	3	3	2	3
5-MAPB	-	-	-	-	-	-	2	-	-
ANDERE NPS									
1P-LSD	-	-	1	2	2	1	1	1	1
2F-K (2-FLUORDESCHLOORKETAMINE)	-	-	-	2	1	-	1	-	-
3-MEO-PCP	-	-	-	-	-	-	-	1	-
4-ACO-DMT	-	-	-	-	-	1	1	1	1
4-ACO-MET	-	-	-	-	-	-	-	2	1
4-HO-MIPT	-	1	1	-	-	1	1	-	-
5-MEO-DMT	1	1	1	3	-	1	1	1	-
5-MEO-MIPT	-	1	1	1	1	1	1	1	-
ETIZOLAM	-	1	1	-	-	1	1	1	2
LSZ	-	-	1	-	1	-	1	-	-
MDPV	-	-	1	-	1	-	-	-	-
MXE (METHOXETAMINE)	4	5	3	4	1	-	1	1	-

Figuur II.3: Nieuwe psychoactieve stoffen in panelnetwerken

Cathinonen

Toen **4-MMC** (mefedron, miauw-miauw) in 2012 op lijst I van de Opiumwet kwam, verdween het middel geleidelijk naar de achtergrond. 4-FA, zijn opvolger (een fenetylamine) kwam vijf jaar later, in 2017, onder restrictie van de Opiumwet. En negen jaar na het 4-MMC verbod is ook **3-MMC** verboden.⁶⁷ Van 4-MMC wordt weinig meer vernomen, hoewel er nog groepjes zijn die het middel gebruiken. Het verbod van 3-MMC (3M, 3, magnetron) kwam pas laat in het jaar 2021 en dat verklaart misschien dat dit middel ook in 2021 nog gewild was. Dit blijkt ook uit de groei van het aantal panelnetwerken dat 3-MMC gebruikt (van 11 in 2020

⁶⁵ Chemisch verwant aan cathinon, het werkzame bestanddeel in khat.

⁶⁶ In [PiHKAL](#) beschreef het echtpaar Shulgin meer dan 150 fenethylamines, waarvan MDMA de bekendste is.

⁶⁷ 3-MMC wordt (met nog 12 stoffen, waaronder etizolam) in november 2021 onder lijst II van de Opiumwet gebracht.

naar 15 in 2021, *verticale groei*). Binnen deze netwerken gaat het ook om een groeiende groep gebruikers (meer dan de helft van het netwerk) (*horizontale groei*).⁶⁸

3-MMC wordt aangeboden als poeder, kristallen of pellet (tablet). Het middel wordt meestal in poedervorm gesnoven, als ‘bommetje’ geslikt of opgelost in een sapje. Een gram kost gemiddeld €10 maar is voordeliger bij grotere afname (zie *V Markt*, pag. 141). Valentin (58a) vertelt over een groepje dat het poeder online bestelt, vervolgens afweegt en in een capsule stopt. In verschillende panelnetwerken werd 3-MMC als voorschot op het verbod ‘bulk’ (tot soms wel tientallen grammen) ingekocht. Valentin (58a) maakt zich vooralsnog niet druk, nu hij weet dat een vriend nog een flinke voorraad heeft liggen. Er zijn ook panelleden die er niet om malen dat 3-MMC verboden wordt.

Milde werking versus jachtig gevoel

In Antenne 2020 vertelden diverse panelleden over ‘blijpe pep’ en ‘milde ecstasy’ bij 3-MMC dat een lichte euforie teweegbracht. Lex denkt te weten waarom het middel aanslaat. “Het heeft die warme *experience* die coke niet heeft en je gaat niet zo gek doen als bij ecstasy.” Sommigen doet het denken aan 4-MMC. Maar er zijn ook panelleden die nog steeds niet goed begrijpen waarom 3-MMC zo populair geworden is. In de achterban van MJ (146a) waren de reacties eerst lauw. Ze hebben het er alleen over gehad toen het in het nieuws kwam. In ons tweede gesprek (T56) vertelt MJ dat een groepje gebruikers overstag is gegaan en het een fijn middel vindt. Joshua (176a) zegt dat hij het beeld in de media van 3-MMC en verslaafde jongeren niet herkent. De meesten zijn volgens hem *chill* met hun gebruik en halen geen nachten door. Het is een middel dat niet tot het vaste palet behoort. “De meesten hebben hun *drug of choice* al gevonden. Die hoeven niet iets nieuws.” Dat vindt Bob (147a) ook. “De meesten hebben al een favoriet.”

Daarnaast zijn er ook panelnetwerken waar de fracties verdeeld reageren. 3-MMC is fantastisch en iets nieuws, of juist helemaal niks. Ook zijn er discussies over de verschillen tussen 3-MMC en 4-MMC en welke voorkeur mensen hebben. Evita (169a) is benieuwd of het een blijvertje is of dat het gebruik door het verbod minder wordt. Sommigen zijn van mening dat 3-MMC door de coronaperiode meer bekendheid heeft gekregen en vanwege de milde werking daarom ook geschikt was voor thuisfeesten. Het middel leent zich, net als amfetamine, vanwege de lage prijs als een middel dat vaak in een grotere groepen gedeeld wordt.

Dave (170a) ziet 3-MMC als vervanger van MDMA en speed. Het is een combi in één en daarom perfect volgens liefhebbers. “En geen pillenkater”, voegt hij er nog aan toe. 3-MMC

⁶⁸ Zie toelichting over verticale en horizontale groei in de panelstudie op pagina 38.

laat zich makkelijk combineren met ecstasy en alcohol en met GHB heeft het in sommige kringen de reputatie van een seksdrug op afters.

Verschillende panelleden noemen ook negatieve effecten als gevolg van gebruik. Soms wordt een vreemd soort *buzz* in het hoofd gevoeld, of een onaangenaam 'jachtig gevoel'. Maar ook een 'brandende en zere neus' met soms tranende ogen, evenals keelpijn. Meer panelleden noemen de snelle tolerantie voor het middel en (soms sterke) verschijnselen van craving. Reden waarom Koosje (175a) het 'rotspul' vindt. "Mensen die het door blijven gebruiken, is niet relaxt." Lex (149a) ziet het niet in zijn eigen groep, maar vindt de verhalen van plattelandstieners die extreem veel gebruiken best zorgelijk. Raffa (164a) ziet van dichtbij hoe dagelijks 3-MMC-gebruik je leven in kan sluipen. Hij snapt niet waarom een groep gevallen is voor 3-MMC en het 'helemaal de shit' vindt. Hij zag hoe het drie jaar geleden begon. Wie ermee begon weet hij niet, maar iemand heeft het bij zich in zijn cirkel, maakt mensen nieuwsgierig en als het aanslaat volgen er meer in de groep. "Het is ook betaalbaar en populair bij gebruikers die het soms afwisselen met cocaïne en amfetamine."

Fenethylamines

De snelle opmars van **4-FA** in de periode 2013-2016 werd na het verbod afgeremd en is sinds 2019 bijna verdwenen. Een groepje *believers* bleef over, maar het middel speelt in de panelstudie nauwelijks meer een rol (*Figuur II.3*, pag. 74).

De oudgediende **2C-B**, die al sinds de jaren negentig in de panelstudie wordt genoemd (in 1997 Lijst I Opiumwet), blijft het meest bekende middel binnen deze stofgroep en wordt in de helft van alle netwerken gebruikt (weliswaar door een minderheid). 2C-B ligt qua effect (o.a. introspectie, vervorming van beelden, patronen) in het psychedelische spectrum, waartoe ook paddo's en LSD worden gerekend. 2C-B kan worden vergeleken met een milde LSD-trip die beter te controleren is volgens gebruikers, hoewel de setting belangrijk blijft. Volgens Ed (126a) blijft het vooral in nichekringen bekend, ofschoon ook 'mainstreamers' het af en toe nemen.

Bij Sien (160a) gaat 2C-B mee naar een weekend in een vakantiehuisje. En Tommy (152a) heeft een nieuwe volgens eigen zeggen 'supercombinatie' ontdekt: 2C-B plus methamfetamine. Hij moest zich verontschuldigen tegenover zijn kat dat hij high en helemaal de weg kwijt was. De vrienden van Evita beleven 2C-B toch weer anders. Het voelt tegenover anderen toch wel ongemakkelijk als je 'dood op de bank' zit.

Van de overige stoffen komen alleen **4-FMP** en **5-** of **6-APB** voor in een niche. Sarah (174a) ziet het 'empathogene' 6-APB bekender worden, hoewel het moeilijker te krijgen is en vergeleken met de andere NPS ook prijziger is. Ed (126a) merkt dat 5- en 6-APB meer ervaren gebruikers aantrekt en niet bij degenen die iets willen dat op ecstasy lijkt.

Andere NPS

Vergeleken met andere Europese landen, waar synthetische cannabinoïden fors scoren, komen deze middelen slechts sporadisch voor op de Amsterdamse markt. In een panelnetwerk wordt met **4-ACO-MET** geëxperimenteerd, een tryptamine (synthetische variant van psilocybine) die volgens sommigen doet denken aan 2C-B. Gebruikers waarderen de dromerige, visuele en warmkleurige aura-effecten. Muziek wordt intenser ervaren en het middel werkt niet introspectief. Bij een hogere dosering (20-30 mg) worden de effecten sterker. Een trip duurt ongeveer 4-5 uur. Ook **1p-LSD** is in kleine kring populair, zegt Ed (126a). Gebruikers geven aan dat ze dit middel makkelijker kunnen doseren dan LSD. Bovendien is LSD soms moeilijk te krijgen. “Niet iedere dealer biedt dit standaard aan.”

2.7 Psychedelica

Psychedelica (o.a. LSD, DMT, ayahuasca) spelen vanwege hun complexe werking van oudsher een marginale rol in het nachtleven, maar worden wel op andere settings gebruikt. In de helft van de panelnetwerken wordt **LSD** gebruikt (variërend van een enkeling tot de meesten binnen een netwerk). De belangstelling voor psychedelica vertaalt zich echter niet direct in frequent gebruik zoals bij stimulantia wel het geval is. De kennisbehoefte over psychedelica zit al jaren in de lift, gezien de grote belangstelling voor discussie- en informatieavonden rond dit thema. Kritische deskundigen vinden dat er vaak nog een hoop vooroordelen aan psychedelica kleven, evenals clichés over paddo's en hippies en ayahuasagebruik. Een LSD- of ayahuasca-ervaring kan een diepe invloed hebben op iemands wereldbeeld. Enkele jaren geleden al schreven we in de panelstudie over de groeiende wetenschappelijke belangstelling voor onderzoek naar psychedelica en meer berichtgeving in de media over therapeutische toepassingen van ketamine, LSD, psilocybine, MDMA en ayahuasca. Het boek *How to change your mind*, dat een overzicht geeft van de ontwikkelingen in de onderzoekswereld vanaf de jaren '60 tot nu, spreekt een nieuwe generatie aan.⁶⁹ In november 2021 werd 'Een nuchtere kijk op psychedelica' van neurowetenschapper Michiel van Elk in een uitverkochte Balie bediscussieerd door neurowetenschappers, psychologen en psychonauten, waarbij het onder andere ging over de spirituele meerwaarde van psychedelica en de mogelijke toekomst van geestverruimende middelen in de geestelijke gezondheidszorg.

De interesse in psychedelica manifesteert zich ook in meer ceremonieel gebruik op speciale locaties, weg van de dichtbevolkte stad. Panelleden met contacten in het clubcircuit zien vooral truffelgebruik bij feesttoeristen die hun inkopen doen in

⁶⁹ Pollan M (2018) *How to change your mind*. Penguin Press.

smartshops. Portier II (162a) ziet dat bezoekers truffels weleens naar binnen willen smokkelen. Soms gaat het mis. "Ze mogen blij zijn als we ze betrappen voordat ze het innemen."

Trippen in quarantaine

In de afgelopen jaren vertelden panelleden over microdosereren, een overgewaarde trend uit Silicon Valley (Californië) die ook de media niet ontging. Het microdosereren van LSD (en soms paddo's) werd als kuur (één of twee keer per week) genomen met een dosis van 10-20 microgram. Een verdunning van een vijfde tot een tiende vergeleken met een normale dosering (75-125 microgram). De bedoeling was dat de gebruiker door de microdosering het effect niet voelde en in principe normaal kon blijven werken, studeren, sporten, mediteren en socializen. De microdoseer hype bleek echter van korte duur te zijn, hoewel sommigen nieuwsgierig werden naar een grotere dosering voor een 'geestverruimende' ervaring. Sien (160a) ziet vooral het creatieve deel in haar netwerk experimenteren met psychedelica en weet dat er over microdosering een beetje lacherig werd gedaan. Liever dan nog een halve LSD-zegel met een effect vergelijkbaar met truffels of 2C-B.

Mede door de coronaperiode merken panelleden dat er in 2021 meer belangstelling is voor psychedelica die 'echt bij deze tijd' horen nu meer mensen zich bezighouden met grotere vragen over de verstoring van ecologische systemen bijvoorbeeld, de klimaatcrisis en ook de wereldwijde gezondheids crisis. Maar het gebeurt ook dat mensen het bos of de duinen ingaan, het water opgaan, of een vakantiehuisje boeken om te trippen met vrienden. Het gebruik van LSD, paddo's en ecotrips (o.a. DMT, ayahuasca) is in T56 (najaar 2021) vergeleken met T55 (voorjaar 2021) (fors) toegenomen, mede vanwege de zomer. In de groep van Sarah (174a) wordt een kwart zegel LSD soms met GHB gecombineerd. Dave (170a) weet van zijn eigen enquête onder ravers dat ongeveer 40% ervaring heeft met psychedelica op de dansvloer. De vrienden van Jesse (147a) ontdekken LSD vooral buiten de clubsetting, waar het vóór corona vooral ging om 'lang wakker blijven en pompen'. Een veilige thuissetting leent zich meer om te experimenteren met psychedelica. "Soms maken we echt een uitje naar het strand en de duinen of tijdens een wandeling." Raffa (164a) grapt zelfs over een 'nieuwe hobby', nu de groep af en toe 'tripjes' maakt. Bij MJ (146a) in de groep werden paddo's, truffels of 2C-B eerst niet gebruikt, maar zijn psychedelica vooral bekender geworden toen de clubs gesloten waren. Hij vergelijkt het met zijn passie voor kookprogramma's: "Als je niet kunt uitgaan ga je op zoek naar andere alternatieven!" Maar sinds alles weer open is, verflauwt de belangstelling weer.

Vrolijk truffelsap

Volgens sommigen neemt de belangstelling toe voor truffels (rauw of bewerkt, bijvoorbeeld in chocola). Bij Aliya (163a) is een klein groepje dat truffels microdoseert. "Het

werkt goed op het focussen, beter in anderen in te leven en gedachten uit te spreken. Ik krijg er ook veel energie van.” Maar wie een echte tripevaring wil, neemt soms meer. Als bijkomend voordeel wordt gezien dat truffels geen dip geven na gebruik en er ook voor zorgen dat je minder trek krijgt in blowen. Valentin (58a) herinnert zich nog de grappige momenten met truffels die ze voor de gein kochten in een smartshop. Ze wilden vooral de variant met visuele effecten. “We hebben twee uur lang zitten huilen en lachen tegelijkertijd.” Het gebruik in Bob’s (147a) kring is toegenomen maar dan vooral van een truffel verpakt als chocolaatje met een groep thuis op de bank. Ed (126a) vindt het verleidelijk om het groeiende gebruik van truffels te koppelen aan corona. Komt het door de tijdelijke afname van stimulantia of het gemak van een smartshop, waar je truffels kunt kopen?

Een paar panelleden maken ook gewag flesjes met truffeldruppeltjes (‘liquid mushrooms’). In truffelland volgens Sarah (174a) de grootste nieuwe trend. “Iedereen vindt dit leuk en de drempel is laag: één druppel is een toegankelijke dosering.” De roes is vrolijk en licht en kan overal worden gebruikt: van kroeg tot club. Ook Bob (147a) roemt het truffelsap als opvallende trend. “Flesjes met truffelvloeistof zijn de laatste tijd helemaal in! Het wordt onderling uitgedeeld. Het is een soort ritueeltje; druppel op je hand, innemen en gaan.” Volgens de verkopers bestaat de vloeistof uit: HCO-4DMT en psilocybine. Een flesje bevat zo’n 150 druppels en kost €120.

In verschillende panelnetwerken (creatieven en psychonauten) namen kleine groepjes in de afgelopen jaren deel aan **ayahuascaceremonies**, die overal in het land werden georganiseerd.⁷⁰ Onder de deelnemers is een groeiende wens om meer holistisch te kijken naar de relatie tussen de natuur, de mens en zijn wereld.⁷¹ Ed (126a) vindt het intrigerend dat de sessies met ayahuasca in toenemende mate ook ‘huismoeders’ aantrekken die geen ervaring met andere middelen hebben en de trip louter als helend en spiritueel zien. Hij ziet op online platforms en fora met argusogen een wildgroei van meer aanbieders. “Wat mij zorgen baart is dat lang niet iedereen adequaat kan handelen als er sprake is van een bedreigende situatie, mentaal of fysiek.” Dit jaar lijkt het aanbod, mogelijk door corona, een stuk minder groot. In een paar netwerken wordt **changa** (ook wel ‘rookbare ayahuasca’ genoemd) als kruidenmengsel gerookt. Het bevat onder andere DMT-extract. Een changatrip duurt ongeveer tien minuten. Twee keer zo lang als bij DMT, dat lastiger te doseren is. **DMT** wordt gerookt en/of via een vaporizer geïnhaleerd.

⁷⁰ Het vervoer, bezit en gebruik van het hallucinogene drankje ayahuasca is in 2019 door de Hoge Raad definitief verboden in Nederland.

⁷¹ Van Bussel I (2016) *Entheogen: Het ontdekken van het goddelijke in jezelf*. Masterscriptie Religiestudies UvA.

2.8 Overige middelen

Viagra en/of Kamagra, Cialis en Cobra (de laatste twee worden soms 'weekendpil' genoemd vanwege de langere werkingsduur) worden in de helft van de panelnetwerken (soms door een minderheid, soms door de meesten) gebruikt. Viagra is verkrijgbaar in pilvorm (strip van vier) maar als Kamagra ook in gelvorm (oral jelly) met een smaakje (zeven sachets voor €15). Kamagra is op de zwarte markt makkelijker te krijgen en goedkoper dan Viagra. In een niche wordt Kamagra ook geïnjecteerd. De erectogenen zijn vooral in zwang bij seksdates, in promiscue milieus (o.a. seks- en fetisjfeesten, nachtsauna's). Viagra wordt gecombineerd met stimulantia, narcosemiddelen (vooral GHB) en poppers. Voor de combinatie van poppers met Kamagra wordt gewaarschuwd in de gayscene, omdat het bloeddrukverlagend werkt en mensen flauw kunnen vallen. Viagra wordt ook gebruikt als erectiebevorderend middel na gebruik van (veel) alcohol of stimulantia.

Poppers worden vergelijkbare milieus gebruikt als Viagra. In de helft van de panelnetwerken worden poppers gesnoven en soms gecombineerd met stimulantia of Kamagra. Poppers worden in verschillende sterktes aangeboden in winkels, evenals op sommige uitgaanslocaties. De flesjes gaan rond bij bezoekers en worden ook tijdens de seks gebruikt (o.a. ontspanning anus). Poppers geven een korte euforie en veroorzaken een high gevoel. Ongelukken komen weinig voor, maar knoeien kan leiden tot huidirritaties. Soms wordt er geklaagd over hoofdpijn na gebruik. Op thuisfeesten ziet Sara (174a) soms een flesje op tafel staan. Maar het wordt niet gemist als het er niet is. In gaykringen zijn poppers bekend, maar MJ (146a) heeft het met succes ook bij zijn heterovrienden geïntroduceerd. Op de feestjes van Evita (169a) worden poppers als een veiliger optie gezien dan ballonnen. "Gewoon aan het flesje ruiken of met een doekje. Effe een poppertje doen."

Slaap- en kalmeringsmiddelen ('pammetjes', 'benzo's') worden in driekwart van de panelnetwerken genomen (meestal door een minderheid).⁷² Ze worden gebruikt om in te slapen of als dempend c.q. ontspannend middel na het gebruik van stimulantia. In de kring van Raffa (164a) zijn slaapmiddelen na het weekend 'vaste prik'. Slaapmiddelen worden ook door de week gebruikt, soms vanwege een lang weekend met weinig slaap. Ook bezorgdiensten (06-dealers) bieden slaap- en kalmeringsmiddelen aan. In een enkel panelnetwerk komt 'benzoverslaving' voor. Ed (126a) zou wel willen weten hoe groot de

⁷² Middelen die genoemd worden zijn Oxazepam, Diazepam, Clonazepam, Etizolam en Xanax.

gebruikersgroep is die ongeregistreerde slaap- en kalmeringsmiddelen bestellen via internet. Het is in ieder geval opvallend hoe weinig vragen er over deze middelen zijn.

Verschillende panelleden zien een toename van gebruik van kalmeringsmiddelen, die ook vaker in WhatsApp-menu's wordt aangeboden. In de omgeving van Sarah (174a) wordt na een lang feestweekend Xanax gebruikt om niet angstig in slaap te vallen. Sommigen hebben er een gewoonte van gemaakt om standaard een halve Valium te nemen na een after. "Het is fijn om zonder onrust of angst te kunnen gaan slapen." Ook Ed (126a) ziet in zijn omgeving een opkomende trend van *designer benzo's* (o.a. Etizolam en Clonazolam). "Het werkt als een wipwap als je veel uppers hebt gebruikt en weer een downer neemt voor het slapen gaan." Hij waarschuwt dat door het recente verbod van Etizolam andere downers zullen worden gepusht door de markt.

3 Samenvatting

Het jaar 2021 kent twee gezichten. In de voorjaarsmeting zit het uitgaansleven nog steeds op slot en zijn vooral huisfeesten in trek, met zo hier en daar een illegaal feest in een loods, galerij of garage. In de najaarsmeting zien we een kentering en komt het uitgaansleven na anderhalf jaar sluiting langzaamaan weer in beweging. De grote festivals worden voor het tweede jaar gecancelled, maar de ravecultuur bloeit als nooit tevoren. Nieuwe organisaties poppen op met in hun kielzog een fanatieke raveschare die elk weekend ruimschoots aan hun trekken komt. Veel raves vinden overdag plaats. De politie toont zich meer coulant naar organisaties met een plan (opruimen afval, QR-code controleren, etc.). Omdat de mogelijkheden om in het uitgaansleven nieuwe mensen te ontmoeten beperkt waren, waren bij de jongste feestgarde apps populair die ook 'spontane' ontmoetingen managen (lees thuisfeesten) buiten hun vriendengroep.

Sinds het nachtleven halverwege 2021 weer in een stijgende lijn zit, zien panelleden dit ook weerspiegeld in het middelengebruik. Maar ze zien ook dat corona diepe sporen heeft nagelaten op het alledaagse leven van jongeren en jongvolwassenen, waarvan een substantieel deel niet lekker in zijn vel zit. Ook dit heeft gevolgen voor het middelengebruik.

Een breed middelenrepertoire in panelnetwerken

Het repertoire van middelen verschilt in netwerken die we ideaaltypisch hebben ingedeeld in vijf profielen: instromers, psychonauten, sensualisten, alternatieven en creatieven. Een constante in de panelstudie is dat hypes en trends onderhevig blijven aan de heersende moleculenmode. Naast alcohol en cannabis blijven de klassieke uppers als ecstasy, cocaïne en amfetamine de belangrijkste middelen in uitgaansland, gevolgd door narcosemiddelen,

psychedelica en designerdrugs. De algemene ontwikkeling is dat de drugsmarkten in de afgelopen vijftientig jaar – mede door de opkomst van internet, mobiele telefonie, sociale media en een groeiend aantal bezorgdiensten – veel gedifferentieerder zijn geworden en vanuit bestrijdingsoogpunt veel meer inzet vergen. Met de op handen zijnde invoering van de generieke wetgeving probeert de overheid meer greep te krijgen op nieuwe synthetische stofgroepen die nu via speciale webwinkels worden aangeboden. De laatste stof in het illustere rijtje van populaire designerdrugs, 3-MMC, is in de loop van 2021 onder de Opiumwet gebracht.

Alcohol

Een ruime meerderheid in (bijna) elk panelnetwerk drinkt regelmatig alcohol. Er waren minder sociale momenten tijdens de lockdowns, waardoor het alcoholgebruik soms daalde. Anderen gingen juist op meer momenten drinken, vooral door de week. Of er werd vaker sterke drank genuttigd, vooral op huisfeesten waar in sommige kringen een levendige cocktailcultuur is ontstaan. Het veranderende drinkgedrag is ook een gevolg van een andere, soms collectief ervaren, gemoedstoestand (rusteloosheid, verveling of juist het doorbreken van een voorspelbaar ritme) in groepen. De vraag blijft of er, gezien de flinke boost van de thuisdrinkcultuur, nu netto meer of minder wordt gedronken?

Tabak

De tijdgeest en het denken over roken is het laatste decennium drastisch veranderd. Ook veel jongvolwassenen omarmen een rookvrije omgeving. Rokers laten het gelaten over zich heen komen dat ze niet overal meer hun sigaret kunnen opsteken. De rookmomenten zijn steeds selectiever geworden. Het definitief opheffen van alle speciale rookruimtes per 1 juli 2021, leidde niet tot problemen in de nachthoreca, aangezien deze vanwege corona toch al grotendeels dicht was. Overigens wordt er in kringen van jongeren op thuisfeestjes nog flink gerookt.

Cannabis

In de meeste netwerken wordt cannabis gebruikt, maar de patronen kunnen erg van elkaar verschillen: van een kleine groep regelmatige en soms dagelijkse blowers tot de grootste groep van onregelmatige blowers. Bij een deel heeft corona geen invloed gehad op het blowgedrag. Een tweede groep van meeblowers gebruikt minder omdat ze door corona minder blowers zagen. Een derde groep is meer (of weer opnieuw) gaan blowen omdat ze tijdens de coronacrisis vaker in de verleiding kwamen. Verveling, sleur, het zoeken naar vergetelheid en het zoeken naar ontspanning waren belangrijke triggers voor het opsteken van een joint.

Cocaïne

Het gebruik van cocaïne bleef tijdens de coronaperiode stabiel en nam in sommige vriendengroepen eerder toe, sinds deze veroordeeld waren tot thuisfeesten in plaats van festivals. In 2021 blijft cocaïne net als het jaar ervoor op nummer 1. Overigens is het middel lang niet in alle netwerken even geliefd. Terwijl in het ene deel van het panel alcohol en cocaïne een beproefd recept is voor urenlange pret, heeft cocaïne bij het andere deel, afgezien van de (veronderstelde) onprettige werking, ook de reputatie van een egoïstisch middel. Er zijn ook meer bedenkingen over de gewelddadige wereld die achter dit lucratieve middel schuilgaat.

Ecstasy

De animo voor ecstasy nam door het platleggen van het uitgaansleven en met slinkende aantallen bezoekers zienderogen af, hoewel er voldoende groepjes overbleven die ecstasy in kleiner verband gebruikten. Maar wel meer ingetogen en minder eufoor. Met als gevolg dat ecstasy sinds de jaren negentig cocaïne weer voor zich moet dulden. Maar voor hoe lang? Want de jongste garde staat te popelen om de verloren feesturen in te halen. Het laat zich makkelijk raden welke 'gangmaker' hiervoor de komende tijd in aanmerking komt.

Amfetamine

Ook speed zakte in de stille feestperiode qua gebruik fors terug. In tegenstelling tot het meer sophisticated cocaïne, geniet amfetamine enige faam in de brede onderstroom van het uitgaansleven. Zeker nu de ravecultuur weer op volle toeren begint te draaien en een nieuwe postcorona groep aan zich weet te binden, bloeit ook amfetamine weer op als een middel zonder kapsones, goedkoop en bekend als de enige echte 'rave-vitamine'. Wat betreft methamfetamine wordt dit vooralsnog alleen in niches buiten het clubleven gebruikt.

Ketamine

Ketamine wordt van oudsher meer gereserveerd voor kleine privéfeesten of na het uitgaan op een afterfeest bij vrienden. Toch heeft het middel in de afgelopen jaren zijn weg weten te vinden in het rave- en festivalmilieu. Er werd in de stille coronaperiode minder ketamine gebruikt. Nu de feestperiode weer aantrekt, komt ook ketamine weer in beeld als het meest geliefde narcosemiddel.

GHB

GHB heeft zich vooral in de niche van het nachtleven ontpopt als een *sidekick* naast andere uitgaansdrugs. Het middel blijft echter controversieel. Club- en feestorganisaties zijn beducht voor calamiteiten en letten extra scherp op bezit en gebruik. Maar in sommige uitgaanskringen (alternatieven en sensualisten) zweert men nog steeds bij het behaaglijke

en ontspannen gevoel in combinatie met amfetamine. Dat geldt ook voor het erotiserende effect waar sommigen naar hunkeren op afters. Er zijn enkele signalen dat een (kleine) groep in de coronaperiode in de verleiding is gekomen om vaker GHB te nemen.

Lachgas

In 2019 kondigde de gemeente een APV-verbod van lachgas af, waardoor vooral de verkoop op horecapleinen aan banden werd gelegd. Mede door het tegelijkertijd terugdringen van de verkoop in het uitgaansleven (clubs, cafés en festivals) verdween het gebruik uit het zicht. In de panelnetwerken was al eerder sprake van een neergang. Wat overblijft zijn groeps-kernen die met lachgas in de weer zijn op feestjes thuis, in hotels en soms op raves. Terwijl de animo voor lachgas verder afneemt, lijkt het problematische en chronische gebruik in kleine kringen juist te intensiveren.

NPS

De markt van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) heeft zich gestabiliseerd. Het aantal stoffen die hun weg naar het grote publiek vinden blijft beperkt tot enkele varianten. In de afgelopen tien jaar zien we een patroon waarbij om de paar jaar een nieuwe stof als blikvanger opduikt, die na een toenemend aantal incidenten verboden wordt (4-MMC in 2012, methylon in 2015, 4-FA in 2016). In 2021 was 3-MMC – dat steeds populairder werd in de panel netwerken – aan de beurt en werd op lijst II van de Opiumwet gezet.

Psychedelica

Psychedelica (o.a. LSD, paddo's, psychedelische truffels, DMT) spelen een betrekkelijk marginale rol in het klassieke uitgaansleven van clubs en festivals, alhoewel LSD nog steeds een favoriet is in enkele subculturen. In veel panelnetwerken trekken groepjes ook het bos in of nemen deel aan speciale sessies of rituelen waar psychedelica worden gebruikt of verstrekt. Het gebruik van psychedelica neemt vooral toe in de zomermaanden. De context van gebruik is geheel anders dan in het uitgaansleven en ligt eerder op het vlak van individuele (weliswaar in groepsverband) spirituele en mystieke ervaringen. In de huidige tijdgeest is er volgens sommigen een grote behoefte om meer vrije tijd in de natuur door te brengen en meer eenheid en minder stress te ervaren dan in de stad. Sommigen geloven dat het doelmatig inzetten van psychedelica ook antwoorden kan geven op persoonlijke vragen of grotere vragen over ecologie, milieu en over de wereld waarin we leven.

Belangrijkste drugstrends

Na een forse daling van ecstasy en amfetamine in het coronajaar 2020 nam cocaïne, dat vrij stabiel bleef, de eerste plaats over in het uitgaanspanel omdat feesten in huiselijke kring gewoon doorgingen. In 2021 zijn ecstasy en amfetamine de sterkste stijgers, maar nog net iets minder populair dan cocaïne. Ook ketamine en GHB, waarvan het gebruik in

2020 daalde (maar minder sterk dan ecstasy en amfetamine), zitten in 2021 weer in de lift. Lachgas daalt daarentegen al vijf jaar. De animo voor NPS was al voor corona gestabiliseerd, met uitzondering van enkele populaire varianten, zoals 3-MMC dat in de loop van 2021 werd verboden.

PANEL KWETSBAIRE JEUGD

1	Achtergrond	87
2	Buurtgroepen	89
2.1	De professionals	90
2.2	Sociaal milieu, opvoeding en gezinssituatie	91
2.3	De straat als vangnet	92
2.4	School, werk en vrije tijd	93
3	Drugsmarkt en middelengebruik	94
3.1	Middelengebruik	95
3.1.1	Alcohol	95
3.1.2	Cannabis	96
3.1.3	Snus wordt populairder	98
3.1.4	Lachgas	98
3.1.5	Overige middelen	100
4	Samenvatting	101

1 Achtergrond

In Amsterdam wonen zo'n 150.000 jeugdigen (0-18 jaar) van wie ongeveer 1:20 jeugdhulp krijgt.⁷³ Uit Amsterdamse cijfers blijkt dat circa 1.100 jongeren (ongeveer 2% van de 12-23-jarigen) in 2019-2020 vroegtijdig de school verlieten zonder startkwalificatie.⁷⁴ Naar schatting 15% van de Amsterdamse jongeren (16-27 jaar) ondervindt problemen (schulden, baan woonruimte, geen dagbesteding of mentale (prestatie)druk) waarbij ze zich onvoldoende gesteund voelen door het eigen netwerk.⁷⁵ Er zijn naar schatting 913 overlastgevende jongeren in de stad, van wie 338 onderdeel zijn van de Top600 groepsaankpak.⁷⁶ Meer dan 24.000 jeugdigen in Amsterdam groeien op in een minimahuishouden.⁷⁷ Bijna 9.000 Amsterdamse kinderen en jongeren (tot 18 jaar) groeien op in kwetsbare omstandigheden, waarbij veelal sprake is van een multiproblematiek.⁷⁸ Tussen de 10% en de 39% van de jongeren groeit op in een huishouden waarin de ouder(s) geen werk hebben én geen opleiding volgen.⁷⁹ Personen met een lage sociaaleconomische status worden vaker verdacht van het plegen van een misdrijf, als gevolg van verminderde normatieve integratie en vervagend normbesef.⁸⁰ Slachtoffers van misdrijven (o.a. geweld, cybercrime) komen vaak uit dezelfde maatschappelijke risicogroepen als de daders.⁸¹ De laatste twee jaar zijn vooral de vetes tussen drillrap-groepen negatief in het nieuws geweest. Een ontwikkeling die professionals niet is ontgaan. Maar daarover straks meer.

Meer aandacht voor jongerenwerk en straathoekwerk

Om te voorkomen dat jongeren 'ontsporen' en 'uit beeld' raken is er vanuit gemeentelijk en landelijk beleid in de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in preventie en de aanpak van schooluitval, risicojeugd en jeugdcriminaliteit.⁸² De zorgen rondom jeugdigen richt zich

⁷³ Van Kempen J, *Amsterdam steekt twaalf miljoen in jongerenwerk*, Het Parool, 21 december 2019.

⁷⁴ Onderwijs in Cijfers, *Vsv in de gemeenten*, onderwijsincijfers.nl, 12 februari 2021.

⁷⁵ Combiwel, DOCK, Dynamo, Stichting Volksbond, Streetcornerwork, Swazoom & The Mall (2019) *Sterk en toegankelijk jongerenwerk en straathoekwerk in Amsterdam*.

⁷⁶ Goedvolk M, Jongebreur W & Sederel C (2018). *Samenhang Aanpak overlast gevende jeugd en jeugdstelsel*. Significant.

⁷⁷ IOS (2020) *Amsterdamse Armoedemonitor 2019*. Gemeente Amsterdam: Onderzoek, Informatie en Statistiek.

⁷⁸ Oude Ophuis R & Van Zelm I (2019) *Kwetsbare bewoners in de stadsdelen*. Gemeente Amsterdam.

⁷⁹ Steenkamer I, Verhagen C & Van der Wal M (2021) *Sterk en Zwak in Amsterdam, Jeugd*, GGD Amsterdam: Epidemiologie, Gezondheidsbevordering en Zorginnovatie (EGZ).

⁸⁰ CBS (2019) *Armoede & sociale uitsluiting 2019*. Centraal Bureau voor de Statistiek (p.105).

⁸¹ Van der Laan AM & Beerthuizen MGCJ (red.) (2018) *Monitor Jeugdcriminaliteit 2017*. WODC/CBS.

⁸² Van Grinsven S & A Verwest (2017) *Vijf jaar Aanpak Top600: waar staan we nu? Justitiële verkenningen*, (43)1: 127-141. | Segeren M (2020) *Caught in adversity. The development, persistence and escalation of criminal behavior from a public mental health care perspective*. Proefschrift VU.

vooral op specifieke groepen. Driekwart van de jeugddelicten wordt in groepsverband gepleegd.⁸¹ De focus op grootstedelijke problematische en/of kwetsbare jongerengroepen is daarom niet zonder reden. Onderzoek in de afgelopen decennia laat zien dat het deel uitmaken van een jongerengroep van grote invloed is op de levensloop van jongeren.⁸³ Bij problematische groepen is er eerder sprake van afname van positieve sociale attitudes en contacten en een toename in delinquent gedrag en negatieve invloed van leeftijdsgenoten. Deelname aan een jongerengroep kan ook doorwerken op andere leefgebieden als financiën, opleiding en werk.⁸⁴

De gemeente Amsterdam vindt in de nieuwe plannen dat er meer aandacht moet komen voor het jongerenwerk dat samen met scholen, jeugdhulp en andere jeugdvoorzieningen de handen ineen moet slaan. Jongerenwerkers krijgen een grotere rol toebedeeld in de ontwikkeling en begeleiding van probleemjeugd. Te veel projecten zijn volgens de wethouder niet duurzaam. Menig professional die het vertrouwen heeft bij jongeren verlaat vroegtijdig de buurt.⁸⁵ De professionals zijn blij met meer erkenning voor hun aanpak, werkwijze en signalering. Tot voor kort werd het belang van het jongeren- en straathoekwerk door andere ketenpartners onvoldoende erkend, terwijl zij juist de ogen een oren van de buurt zijn en daarom van grote preventieve waarde. Het belang van frontwerk, signalering en succesvolle interventies als *best practice* krijgt nog te weinig aandacht, zelfs binnen de eigen organisatie. De wisselwerking tussen signalen in het veld en het management moet volgens de frontlijnwerkers beter op elkaar worden afgestemd. Verder wensen sommigen meer straituren en aandacht voor het werken met 'moeilijke groepen' dat qua werkaanpak meer tijdsinvestering vergt.

Impressies van het jeugd- en straathoekwerk

Onze focus ligt op impressies en verhalen van professionals (vooral jongeren- en straathoekwerkers) die op rootsniveau dagelijks in de wijk met kwetsbare jeugd werken. Het jongerenwerk biedt laagdrempelige ondersteuning (motiveren, activeren, coaching etc.) aan kwetsbare jongeren met een moeizame ontwikkeling naar volwassenheid. Veel

⁸³ Hadioui I (2011) *Hoe de straat de school binnendringt*. Uitgeverij Van Gennep. | Kaldenbach H (2004) *Respect! 99 tips voor het omgaan met jongeren in de straatcultuur*. Prometheus. | Peters E (2015) *De straatcultuur in retrospectief*. Masterscriptie Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid EUR. | Van Strijen F & Postema S (2009) *Van de Straat: De straatcultuur van jongeren ontrafeld*. SWP Uitgevers.

⁸⁴ Weerman FM, Lovegrove PJ & Thornberry T (2015) *Gang membership transitions and its consequences: Exploring changes related to joining and leaving gangs in two countries*. *European Journal of Criminology*, 12: 70-91.

⁸⁵ Kukenheim S, *Positief Perspectief: weerbaar opgroeien in Amsterdam*, Gemeente Amsterdam, Raadsbrief BD2020-000114, 19 december 2019.

problemen liggen in de sfeer van thuis, school en straat.⁷⁵ Samen met andere partners (o.a. ouders, scholen, jeugdhulp, wijkteams en politie) ligt de nadruk steeds meer op vraag- in plaats van aanbodgericht werken.⁸⁶

Het straathoekwerk richt zich vooral op kwetsbare jongeren en jongvolwassenen (16-27 jaar) wier levens en dagritme door meervoudige persoonlijke en/of maatschappelijke problemen ernstig ontregeld zijn en die aansluiting met de omgeving c.q. samenleving dreigen te verliezen. Deze groep maakt weinig gebruik van reguliere voorzieningen en is niet in staat om zelf hulp te vragen (zorgmijders). Veel cliënten worstelen met dak- en thuisloosheid, werkloosheid, ongeschooldheid, schulden, verslavingsproblematiek, psychische problemen of (licht) verstandelijke beperking (LVB).⁸⁷ Deze groep is gevoeliger voor het plegen van criminaliteit.⁷⁵

2 Buurtgroepen

In het panel kwetsbare jeugd worden de problemen, zoals eerder beschreven, aangekaart door professionals (buurtpanel) die intensief contact hebben met groepen probleemjongeren en die kunnen vertellen over hun leefsituatie en middelengebruik. De verschillende jongerencliques zijn verspreid over de stad en brengen hun vrije tijd (grotendeels) door in de eigen woonbuurt.

De professionals werken met groepen (buurt)jongeren, waarvan een deel (subgroepjes) als problematisch wordt getypeerd.⁸⁸ Maar niet alle jongeren komen uit een kansarm milieu. Professionals vertelden in Antenne 2020 dat het beeld over zogenaamde hanggroepen door het fluïde karakter aan herziening toe is. De netwerken waar zij deel van uitmaken kunnen in een kort tijdsbestek veranderen van formatie. De invloed van sociale media werkt sturend in waar je met wie afspreekt om te chillen.

De **4 professionals** (jongeren- en straathoekwerkers) in verschillende stadsdelen werden tweemaal geïnterviewd (voorjaar en najaar 2021). Zij vertellen over **5 groepen/netwerken** met in totaal ruim **150 Amsterdamse jongeren** (16-27 jaar). *Figuur III.1* (pag. 90) geeft een beknopt overzicht van de panelleden en groepen. Abid (168a) en Driss (158a) waren dit jaar onbereikbaar voor een interview. Cora (167a) heeft een andere baan en is geen panellid

⁸⁶ Sonneveld J, Metz J & Manders W (2019) *De preventieve kracht van het jongerenwerk*. HvA: Lectoraat Youth Spot.

⁸⁷ Rauwerdink-Nijland E & Metz J (2020) *Leven en werken in de rafelrand*. HvA: Lectoraat Youth Spot.

⁸⁸ Jongeren ervaren problemen op een of meer verschillende leefgebieden (o.a. huisvesting, financiën, ouders, politie, LVB).

meer. Otis (177a) is een nieuw panellid. De namen van de panelleden en de jongeren zijn gefingeerd (en dus niet hun werkelijke namen).

NAAM(CODE)					
Functie	N	Leeftijd	Jongens	Afkomst	Problematiek / risicofactoren
FARED (83A)					
Straathoekwerk Oost	30	18-27	100%	80% Mar 20% Ned	Gezinsproblematiek, drugshandel, blowen, LVB
	25	13-17	100%	100% mix	Hanggroep
SENNA (155A)					
Meidenwerk Oud-West	20	16-20	0%	60% Mar/Tur 40% mix	Huisvesting, school, financiën
MARIUS (103A)					
Jongerenwerk Oud-Noord	14	19-20	100%	100% mix	Hanggroep, druggebruik, dealen
OTIS (177A)					
Ambulant jongerenwerk	75	16-24	100%	100% Mar	Hanggroep, lachgasgebruik

Figuur III.1: Professionals panel kwetsbare jeugd

Net als in het uitgaanspanel komt ook hier de coronacrisis aan de orde, ofschoon de focus hier meer op de eigen woonbuurt is gericht en het leven op straat. We bespreken later in dit hoofdstuk de impact die corona heeft gehad op de jongeren. Zien ze hun vrienden nog? Blijven ze in beeld bij professionals?

2.1 De professionals

Straathoekwerker Fared (83a) in Oost heeft verschillende van zijn cliënten (18-27 jaar) in de afgelopen jaren richting drugshandel zien opschuiven. Hun buurt is het afgelopen decennium door gentrificatie drastisch van karakter veranderd. De straten waar ze zijn opgegroeid worden nu vaker bevolkt door studenten en kapitaalkrachtige bewoners die neerstrijken in hippe cafés en eetgelegenheden. Het territorium van de jongste lichte staat onder druk als gevolg van klachten uit de buurt over provocerend gedrag, achtergelaten vuil, etc. Ook de coronacrisis heeft een zware wissel getrokken op hun leven. De achterstanden in het onderwijs zijn eerder toe- dan afgenomen.

Senna (155a), meidenwerker in Oud-West, coacht jonge vrouwen met een migratieachtergrond. Ze treffen vaak vrienden in andere stadsdelen waar ze naar shishabars en coffeeshops gaan. Senna begeleidt vrouwen die veel stress ervaren vanwege hun problematische thuissituatie of het verkeerde pad dreigen op te gaan. De coronaperiode viel velen zwaar. Het straathoekwerk bood ondersteuning via FaceTime. Door het gedwongen thuisblijven namen de spanningen en ruzies met ouders en broers en zussen toe. Het meidenhuis bood deels uitkomst voor wie op verhaal wilde komen. Ook kan de meidenbus in Nieuw-West (Slotermeer) worden bezocht. “Die bus is belangrijk. Hier kun je met ze praten over schuldhulpverlening, seks en hoe ze hun vrije tijd goed kunnen invullen.”

Marius (103a), jongerenwerker, werkt al lang in Amsterdam-Noord en heeft veel jongeren van jongs af aan ondersteund. Hij vertelt over een groep die zich de laatste jaren meer met drugshandel bezighoudt. Het gaat vooral over de loopjongens in de buurt. Zo nu en dan verdwijnt er iemand wegens ingrijpen van de politie. Marius probeert ze in gesprekken op andere gedachten te brengen en te overtuigen dat ze het dealerschap niet moeten romantiseren.

Otis (177a) vertelt dat er pasgeleden een brandbom in zijn kantoortje naar binnen is gegooid. Het is gissen wie het heeft gedaan, maar hij denkt dat iemand uit frustratie en kwaadheid zijn woede wilde koelen. Hij vertelt over de mentaliteit van jongeren die 'te weinig power' hebben om negatieve omstandigheden om te buigen en meer naar hun hand te zetten. De beperkingen van corona heeft hun positie eerder verzwakt dan versterkt. Toch zijn er ook lichtpuntjes. Er wordt weer werk aangeboden en de overlastgevende jeugdgroepen lijken te slinken in aantal. Er zijn minder overlastmeldingen in de buurt.

2.2 Sociaal milieu, opvoeding en gezinssituatie

In het werkveld van jeugd- en verslavingszorg weet men al langer dat een forse groep jongeren moeite heeft om aansluiting te vinden en mee te komen in het leven. De beschermfactoren zijn zwak ontwikkeld in hun omgeving, waar minder toezicht is op hun opvoeding dan gehoopt. Een grote studie naar gezondheid en welzijn van middelbare scholieren in Nederland laat zien dat jongeren uit onvolledige gezinnen vaker roken, drinken, blowen en ook xtc en lachgas gebruiken dan jongeren uit volledige gezinnen.⁸⁹ Door meer kennis van de factoren zou de ontwikkeling naar middelengebruik bij kwetsbare jongeren afgeremd kunnen worden en in een eerder stadium geholpen kunnen worden.⁹⁰ Maar de praktijk is weerbarstig. Jongeren die zich op hellend vlak begeven zijn niet altijd goed bereikbaar of verdwijnen simpelweg een poos uit beeld. Sommigen keren gehard weer terug in de buurt.

Volgens professionals versterken verschillende factoren bij kwetsbare jongeren de ontwikkeling van middelengebruik. Deze komen in grote lijnen overeen met in de literatuur genoemde risicofactoren: gebrekkige controle, antisociaal gedrag, angst, traumatisering,

⁸⁹ Stevens G, Van Dorsselaer S, Boer M, De Roos S, Duinhof E, Ter Bogt T, Van den Eijnden R, Kuyper L, Visser D, Vollebergh W & De Looze M (2018) *HBSC 2017: Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Universiteit Utrecht.

⁹⁰ Snoek A, Wits E, Van der Stel J & Van de Mheen D (2010) *Kwetsbare groepen jeugdigen en (problematisch) middelengebruik: Visie en interventiematrix*. IVO.

LVB, disfunctioneel gezin, verslaafde ouder(s) of broers/zussen, armoede, en de invloed leeftijdsgenoten.⁹¹ De risicofactoren spelen op verschillende niveaus. De professionals zien veel (maar niet altijd alle) van de ondergenoemde problemen in één of meerdere domeinen terug op individueel niveau, in subgroepen en soms zelfs bij de meerderheid.

We hebben ze in vier soms overlappende domeinen onderverdeeld. Deze zijn eerder al in Antenne 2020 uitgebreid besproken. We volstaan hier met het noemen van de vier domeinen.

- 1 **Persoonlijk niveau** (genen, persoonskenmerken): Psychosociale of gedragsproblemen, LVB-problematiek.
- 2 **Directe leefomgeving** (gezin, ouders, peers, culturele achtergronden): Gezinsproblematiek in brede zin. Optrekken met deviante en getroebleerde leeftijdsgenoten. Culturele en religieuze achtergronden.
- 3 **Institutionele leefomgeving** (instituten, school): Problemen met huisvesting, dakloos en/of thuisloze status.
- 4 **Brede sociale omgeving** (maatschappelijke context): Kwetsbare volksbuurten. Gezinnen met meervoudige problematiek.

2.3 De straat als vangnet

Door de lage maatschappelijke positie van ouders beginnen sommigen met een achterstand in hun jeugd. Door verlies van controle en zwakke sociale structuren ervaren ouders veel stress, dat weer ten koste gaat van voldoende aandacht voor hun kinderen. De coronacrisis heeft het leven nog complexer gemaakt. Door een instabiele thuissituatie zoeken jongeren hun heil op straat bij andere lotgenoten. Marius (103a) vertelt over toenemende spanningen en escalaties in gezinnen die de hele dag op elkaars lip zitten. Hij heeft meer meldingen gedaan van huiselijk geweld. "Nu iedereen weer naar buiten mag, zijn er minder problemen thuis."

Jongeren- en straathoekwerkers zien hoe snel jongens in een negatieve spiraal raken. Wat hen zorgen baart is dat onderlinge loyaliteit in de straatgroep én onvoldoende ouderlijk toezicht de kans op delinquent gedrag vergroot. Zeker als dit gedrag in de groep ook nog eens positief wordt bekrachtigd. Vooral jongeren met een lage intelligentie zijn extra gevoelig voor status en groepswaarden. Professionals zien dat de hulpverlening moet concurreren met de straat, waar 'vrienden' ook buiten de normale uren bereikbaar zijn. Fared (83a) ziet dat een groepje scholieren de vrije tijd grotendeels op straat doorbrengt en

⁹¹ Wits E, Doreleijers T, Van den Brink W, Meije D, Van Wijngaarden B & Van de Glind G (2017) *Richtlijn Middelengebruik*. NVO/BPSW/NIP.

zo eerder in de invloedsfeer van de straatcultuur komt. De ouders zijn lang niet altijd op de hoogte wat hun kinderen op straat uitspoken. Het komt ook voor dat jongeren elkaar uittesten, betrokken raken bij een vechtpartij, of rijden zonder rijbewijs. Bij de meer ernstige delicten is er sprake van drugshandel en bezit of gebruik van vuurwapens. De meiden bij Senna (155a) zijn vaak al op vroege leeftijd (11-12 jaar) van huis. Hun dagen verlopen chaotisch waardoor ze veel onderwijsuren missen. Door het aanbieden van een opvangplek kan de kans op zwerfgedrag worden verkleind.

2.4 School, werk en vrije tijd

De meeste jongeren in dit panel zijn laaggeschoold c.q. praktisch opgeleid (vmbo of mbo-niveau 1-2). Bij een deel verloopt de schoolcarrière moeizaam. De meeste meiden bij Senna (153a) gaan naar school of volgen een opleiding, maar het gaat met horten en stoten. Ze stoppen halverwege het jaar en moeten zich in het volgende leerjaar weer inschrijven. Senna schetst een problematiek van huisvesting, schulden en het gevoel door de familie te worden beknot in hun vrijheid. De conflicten thuis gaan over kleding, roken, drinken en vriendjes (die lang niet altijd koosjer zijn). De meesten hebben een baantje als kassière bij een tankstation, supermarkt of fastfoodbedrijf.

“Veel meiden hebben een multiproblematiek: psychische problemen, wonen, werkloosheid, moeite met het halen van een startkwalificatie (mbo niveau 2). Ze zijn niet gemotiveerd. Sommigen worden onderhouden door oudere jongens, vaak uit een andere stad. Ze willen wel de lusten maar niet de lasten. Ze hebben ook weleens seks tegen hun zin in. Als ik daarop inga zeggen ze dat hij ook weleens lief is. Er zitten ook een paar slimme meiden tussen op havo/vwo-niveau. De conflicten thuis gaan vaak over vrijheid en uitbundig gedrag (roken, alcohol). Ze kunnen zichzelf niet zijn en dat geeft wrijvingen en stress.” (Senna 153a)

Veel jongeren in de groep van Marius (103a) kiezen voor praktijkonderwijs in de traditie van hun vaders. Maar voor sommigen is het vallen en opstaan met baantjes. Marius helpt ze met solliciteren. Soms lukt het om een jongen te begeleiden die met succes zijn mbo-opleiding afrondt. De kansen liggen niet bij iedereen voor het oprapen. “Met een lage opleiding is het lastig om te klimmen op de maatschappelijke ladder.” De meesten wonen nog thuis, werken door de week en gaan feesten in het weekend. Een andere groep zit haast fulltime in de drugshandel. Ze leveren de hele dag door poeders en pillen.

Otis (177a) is blij dat bedrijven (pakketdiensten, distributiecentra, etc.) weer werk aanbieden. “Veel jongens hebben te lang stil gestaan. Ze zien gelukkig weer perspectief.”

3 Drugsmarkt en middelengebruik

In de afgelopen jaren heeft de drugshandel zich in volkswijken steviger genesteld.

Professionals weten dat (groepjes) jongeren worden gerekruteerd voor dealklusjes en maken zich vooral zorgen over het impulsieve gedrag van jongeren.

Drugshandel in de wijk

Sommigen dromen over het dealerdom en de snelle weg naar succes. In de voorgaande jaren vertelden professionals over jongeren die de verleiding van de misdaad niet konden weerstaan in hun drang naar geld, status en luxe. Ze wijzen jongeren op de gevaren en alle stress. Je moet uit handen van de politie blijven. Je kunt betrokken raken bij ruzies, afpersing en liquidaties. Fared (83a) vertelt dat een paar van zijn (ex-)cliënten zijn omgekomen in vetes tussen bendes. De entree in de misdaad verloopt schijnbaar simpel. Jongeren kunnen worden aangesproken in de buurt of tijdens een avondje stappen. Wie langdurig op straat rondhangt, loopt kans een keer te worden aangesproken voor een klusje: het bezorgen van een pakketje, het uitlenen van je scooter of een andere gunst.

De professionals vertellen hoe de drugshandel in de afgelopen jaren sluipenderwijs greep begon te krijgen in de wijken en ook buurtjongeren wist te verleiden. Het komt ook voor dat jongeren opgroeien in een familie die al diep in de drugshandel zit.⁹² Fared (83a) vertelt hoe een groepje minderjarigen doorschuift naar de groep 18-plussers, met jongeren actief in de criminaliteit. De 13-jarigen komen weer in de invloedssfeer van 15-plussers die hun eerste stappen in de criminaliteit zetten. Ook Marius (103a) volgt de carrières van jongeren in Noord die hun school vroegtijdig hebben verlaten en connecties hebben met spelers in de schaduweconomie, vaak gedreven door drugshandel. Een paar jongeren zijn cliënten van hem. Een groep valt de laatste tijd op en is ook bekend bij de politie. De groep verdween een poosje uit beeld, maar is weer volop actief met de verkoop van snuif- en rookbare cocaïne. Marius is verbaasd dat er toch weer jongens bij zijn gekomen ondanks dat de groep hartstikke in beeld is.

“Deze groep veroorzaakt overlast in de wijk. Soms gaat het mis en dan belt een van de bureaus de politie omdat er gedeald wordt op straat. Laatst ging er eentje halsoverkop vandoor, de pakjes vlogen door de lucht. Bizar! De hele grond lag bezaaid met *ponypacks*. Dan zit de politie ze toch ineens op de hielen. Het verbaast mij dat ze ook ‘bruin’ verkopen. Ze willen liever klanten die snuifcoke willen. Bolletjesrokers vinden ze onbetrouwbaar, net als heroïnejunkies.”

⁹² Ferwerda H. Brouwer N. Holzken I & Kroese R. (2021) *Misdaadcarrières voorkomen en doorbreken*. Bureau Beke.

De dealers in Marius' groep werken samen, regelen de inkoop en zijn ook een beetje elkaars concurrent. De laatste tijd pappen ze aan met een meidengroep in de buurt waar ze lachgas mee gebruiken.

3.1 Middelengebruik

Het alcohol- en druggebruik bij risicojongeren verschilt van de vaak hoger opgeleide stappers in het uitgaansleven. De bandbreedte van middelen is smaller en het gebruik meer controversieel. Zeker bij moslimjongeren die vaak nog thuis wonen, waar middelengebruik niet is toegestaan volgens de richtlijnen van het geloof (haram). Jongeren die wel gebruiken hebben tolerante ouders of timmeren aan hun eigen weg. Professionals delen hun zorg over de positie van LVB-jongeren die makkelijker te beïnvloeden zijn.

Marius (103a) heeft de indruk dat de behoefte aan uitspattingen in het weekend is toegenomen als gevolg van de lockdowns. Hoe groter de verveling hoe meer kans op kickgedrag. Leeftijd speelt ook een rol. Zeker nu een deel zelfstandig wordt en de drang om te gaan experimenteren met drugs toeneemt. Een oudere groep (twintigers) is voorbij dit stadium en combineert alcohol, lachgas en 2c-B. "Ze vinden het leuk om te trippen na een werkweek." Fared (83a) weet van een groepje ongevaccineerden die wegens de controles nergens naar binnen kunnen. Ze hebben schijt aan alles en ontkennen dat corona bestaat. "We proberen ze bij de inloop te motiveren maar ze hangen meestal rond in portieken, bij auto's en op voetbalveldjes hier in de buurt. Deze groep is meer drugs gaan gebruiken."

In de komende paragrafen wordt het gebruik per middel besproken.

3.1.1 Alcohol

	83a Fared	103a Marius	155a Senna	177a Otis
ALCOHOL				
gebruik	***	****	***	*
dynamiek	=	=	=	=

Figuur III.2: Alcoholgebruik kwetsbare jeugd⁹³

In alle groepen wordt alcohol gedronken, maar alleen in Noord drinkt de meerderheid. Nederlandse jongeren drinken vaker op verschillende gelegenheden; Marokkaans-Nederlandse jongeren drinken het minst; Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse jongeren zitten daar tussenin. Van de sterke dranken zijn wegens het rap-imago vooral *Jack Daniels*

⁹³ Gebruik (laatste halfjaar): - 0%, * 1-10%, ** 11-25%, *** 26-50%, **** 51-75%, ***** 76-100%

Dynamiek (laatste jaar): + toegenomen, - afgenomen, = stabiel

en *Hennessy* populair. Alcohol wordt soms met cannabis, energydrinks of cocaïne gecombineerd.

In sommige buurten in Noord geldt alcohol als een sociaal smeermiddel dat hoort bij het buurtgevoel, zegt Marius (103a). “Die cultuur verander je niet zomaar.” Toch is de tijd dat in jongerencentra alcohol geschonken wordt voorbij. Maar thuis is er nog weinig veranderd. Veel minderjarigen drinken thuis samen met hun ouders. Hij ziet ook dat tieners in de wijk weer eerder alcohol drinken, en vermoedt dat dit gedrag gelinkt kan worden aan de naweeën van corona.

In de andere groepen ligt het alcoholgebruik lager. Bij Marokkaans-Nederlandse jongeren komt alcohol pas na cannabis op de tweede plaats. Er wordt soms alcohol gedronken op feestjes, nooit overdag en zeker niet thuis, zoals bij de Nederlandse groep. Het drinken van alcohol in een moslimomgeving is een beladen onderwerp en minder sociaal geaccepteerd. Ouders mogen niks weten en zijn extra streng voor dochters die moeten voldoen aan het beeld van een net meisje, zegt Senna (155a). “De ouders zijn erg gevoelig voor het beeld dat anderen in de buurt hebben.” Maar Fared (83a) merkt op dat op sommige momenten alle remmen losgaan en soms flessen tegelijk besteld worden. “Het gaat erin als limonade.” Bij dit soort uitpattingen gaat het drinken vaak gepaard met stoerheid en status. Wie een fles wodka bestelt in de club, laat zien dat hij geld heeft. Maar Fared ziet ook een andere reden voor het gebruik van alcohol. Met meisjes erbij zijn jongens onzeker. Hoe moet je een meisje het hof maken? Door te gaan drinken worden ze losser in hun gedrag. De plek is belangrijk omdat ze ook vrij met meisjes willen zijn. Soms is dat makkelijker op vakantie in Marokko.

3.1.2 Cannabis

	83a Fared	103a Marius	155a Senna	177a Otis
CANNABIS				
gebruik	*****	*****	****	****
dynamiek	+	+	+	+

Figuur III.3: Cannabisgebruik kwetsbare jeugd⁹⁴

Cannabis scoort over het algemeen hoger dan alcohol en wordt (veel) frequenter gebruikt. Cannabisgebruik komt ook door de week voor en elke professional kent wel een paar dagelijkse ‘smokers’. Het aantal jonko’s (joints) per dag loopt uiteen van een paar tot soms een stuk of tien. Sommigen beginnen al ‘s ochtends. Senna’s (155a) cliënten blowen niet

⁹⁴ Gebruik (laatste halfjaar): - 0%, * 1-10%, ** 11-25%, *** 26-50%, **** 51-75%, ***** 76-100%

Dynamiek (laatste jaar): + toegenomen, – afgenomen, = stabiel

overdag, en als ze het van plan zijn liever in een andere buurt. In de coffeeshop komen ze liever niet. Stel je voor dat ze daar bekenden tegenkomen. Ze hebben genoeg kopzorgen.

Een deel van de jeugd gaat eerder experimenteren met cannabis dan met alcohol. In de Marokkaanse oudercultuur is het taboe op cannabis kleiner dan bij alcohol. Het is niet uitzonderlijk dat er ook vaders zijn die (thuis) blowen. Marokkaans-Nederlandse jongeren roken vaker hasj (chocobars) dan wiet en combineren het vaker met lachgas dan Surinaams-Nederlandse jongeren, die er soms bier of wodka bij drinken. Blowen gebeurt vaak in groepsverband, wanneer jongeren elkaar zien op hangplekken in de buurt of bij een geparkeerde auto van een ouder groepslid. Shishalounges en theehuizen zijn ook bekend blowterrein.

Hoewel een deel recreatief gebruikt, zien professionals ook een groep die blowl ter bezwering van geestelijke en/of lichamelijke problemen. Jongeren met ADHD en stress blowen vaak om te kalmeren. Professionals waarschuwen al jaren dat cannabisgebruik de ontwikkeling kan remmen van jongeren in een belangrijke fase van hun leven. Vooral jongeren met problemen thuis en op school kunnen zo vluchten uit de werkelijkheid, in een fase waar ze op allerlei vlakken keuzes moeten maken. Ze komen op een leerachterstand die vaak moeilijk is in te lopen. Sommigen kunnen zo jaren van hun leven verliezen doordat ze in 'pauzestand' staan.

Fared (83a) vertelt over een groepje hardnekkige blowers dat kampt met financiële problemen. Sommigen besteden €500 per maand aan cannabis (tientje per dag) en sigaretten. Hun motivatie is 'nul komma nul'. In de coronaperiode is deze groep onzichtbaarder geworden omdat ze minder in shisha- en koffiehuisen komen. "Tijdens corona bleven ze tot 3 uur 's nachts uit verveling bij auto's hangen. Ze zetten geen wekker. Als ze wakker worden lopen ze naar een box in de buurt om te smoken." In de groep van Senna (153a) blowl ook iedereen. Ze probeert eerst een goed beeld te krijgen wat er speelt, voordat ze besluit haar cliënt door te verwijzen naar de hulpverlening. Ook hier heeft corona geleid tot meer stress. Cannabis wordt vaak als kalmeringsmiddel gebruikt.

Behalve in coffeeshops ziet Marius (103a) ook (minderjarige) blowers op straat, in portieken en bij vrienden thuis. Veel cannabis komt uit hun eigen circuit (thuissteelt) of van straatdealers waar het vaak goedkoper is. Je hoeft ook niet per se 18 jaar te zijn. "Soms staan ze hier om de hoek te blowen, maar dat ruik je van een kilometer afstand. En maar stiekem doen, hè. Ze zijn als de dood dat ik het tegen hun oudere broer of hun ouders vertel".

Otis (177a) merkt dat de sociale omgeving een belangrijke rol speelt in de startfase van gebruik, maar ook als je wilt stoppen of minderen met blowen. "Als eentje zin heeft in een

jonko doen de anderen vanzelf mee." Voor wie hier geen weerstand tegen kan bieden zou het beter zijn een poosje weg te blijven, denkt Otis, die jongeren coacht bij hun hulpvragen. Hij weet dat ouders vaak wel een vermoeden hebben en dat jongeren, als ze high zijn, liever zo laat mogelijk naar huis gaan. Met een ochtendkater als gevolg. Veel jongeren in zijn buurt zijn gevoelig voor de aantrekkingskracht van de straat. Niet meebloven te midden van andere blowers is voor veel jongeren moeilijk. Het liefst werkt Otis met een rolmodel uit de wijk die wordt gekoppeld aan een groepje forse blowers (18-20 jaar). Inzetten op sport kan voor sommigen een positieve trigger zijn om te veranderen.

3.1.3 Snus wordt populairder

Enkele panelleden zien snus populairder worden bij jongeren die niet roken. Het middel bevat nicotine in poedervorm dat via het wangslimvlies wordt opgenomen in het lichaam. Het middel zou een licht tintelend gevoel geven, maakt energiever en sommigen zeggen er ook rustiger van te worden. Snus wordt ook tijdens schoollessen gebruikt ter verhoging van de concentratie. Professionals zien het gebruik bij jongeren vanaf 14 jaar sinds twee jaar toenemen. In sommige groepen gebruikt de meerderheid snus, dat online in sloffen wordt verkocht en vervolgens wordt doorverkocht. Ook op straat en bij de sigarenboer is het verkrijgbaar. Sommigen gebruiken de hele dag door. Voor €10 heb je vijftien eenheden. Er zijn verschillende varianten op de markt die verschillen qua sterkte. Jongeren van Marokkaanse komaf weten dat snus volgens het geloof niet mag: alles wat schadelijk is, is niet toegestaan. Het argument van jongeren is dat ze niet mogen drinken en roken, maar dat snus ertussenin zit. "Je eet het toch die snus?!" Otis (177a) ziet groepjes die elke dag gebruiken. Snus heeft tijdens corona aan populariteit gewonnen toen jongeren uit verveling in de box gingen 'snussen' in plaats van naar de shishalounge te gaan.

Otis heeft vooral vragen over snus. Zet het middel bij jongeren die niet roken mogelijk aan tot overstappen naar tabak? Zijn de snusvarianten die meer nicotine bevatten ook schadelijker?

3.1.4 Lachgas

	83a Fared	103a Marius	155a Senna	177a Otis
LACHGAS				
gebruik	***	*****	****	**
dynamiek	-	+	=	-

Figuur III.4: Lachgasgebruik kwetsbare jeugd⁹⁵

⁹⁵ Gebruik (laatste halfjaar): - 0%, * 1-10%, ** 11-25%, *** 26-50%, **** 51-75%, ***** 76-100%

Dynamiek (laatste jaar): + toegenomen, - afgenomen, = stabiel

Lachgas heeft in de afgelopen jaren na cannabis de tweede plek overgenomen van alcohol. In elke groep wordt lachgas gebruikt; in één groep gebruikt bijna iedereen. In Noord wedijvert lachgas zelfs met cannabis als meest populaire middel. Er wordt thuis gebruikt (als de ouders er niet zijn), in lounges en theehuizen, maar ook in tunneltjes, parken en auto's. Er wordt gecombineerd met alcohol, cannabis, shisha's en energydrinks. De kleine patronen zijn grotendeels vervangen door 2-kilotanks, die nu de markt domineren. Er zijn verschillende bezorgdiensten (soms in dezelfde wijk) die zich gespecialiseerd hebben in de verkoop van tanks. Deze worden voor ongeveer €50 (excl. borg van €30) verkocht. Veel jongeren kennen inmiddels verhalen in hun omgeving van gebruikers met (ernstige) gezondheidsklachten of die (tijdelijk) in een rolstoel zijn beland. De groep die er niks mee te maken wil hebben is groter geworden. Jongeren hebben de neiging om de risico's bij anderen hoger in te schatten dan bij henzelf. De professionals maken zich al jaren zorgen over het (soms extreme) gebruik en melden fysieke (o.a. tintelende handen, gevoelloze benen, brandplekken) maar ook geestelijke klachten (o.a. verwarring, angstaanvallen, paranoïde gedachten). Lachgas wordt nog weleens gebruikt om stressgevoelens te onderdrukken. Sociale en financiële problemen zijn er ook. Een paar binges in de maand loopt al snel in de honderden euro's. Ook Marius (103a) is bezorgd over het dwangmatige gebruik van sommigen. Soms stuit hij tijdens zijn ronde op een lachgasfeestje. "Ik zie ze dan zitten op de bank. Een lachgasautootje komt drie tanks bezorgen. Het gaat achter elkaar door met die ballonnen. Ik heb die auto nog twee keer voorbij zien komen." Dit soort uitspattingen vinden thuis plaats, maar soms ook in een Airbnb-appartement. "Ze boeken er meteen een schoonmaker bij en gaan twee dagen lang de boel op stelten zetten." Het doet Marius (103a) verzuchten dat het gebruik van lachgas in Noord onverminderd populair blijft.

In Nieuw-West gebeurt alles meer bedekt, maar ook hier beleefde lachgas een stevige opmars en gaan verhalen rond over jonge slachtoffers. Senna (155a) vertelt over een cliënt die een tijdje van de radar verdween en nu in revalidatie zit als gevolg van een verlamming in de benen. De laatste keren dat ze haar zag liep ze al een beetje wiebelend. Ze trok op met een groep in Den Haag, waar ze ook stage liep. Soms kreeg Senna foto's met ballonnen doorgestuurd. Senna kent meer meiden die regelmatig gebruiken; soms met jongens achter het stuur. De hotspots waar jongeren lachgas gebruiken zijn deels bekend bij het straathoekwerk, dat echter moeite heeft om contact te leggen met stevige gebruikers. Fared (83a) in Oost probeert altijd met ze in gesprek te gaan en ziet qua problematiek vergelijkbare patronen als met cannabis. Zijn cliënten zitten nog in de ontkennende fase en bagatelliseren de risico's die kleven aan het gebruik van lachgas. Motivatie om naar de dokter te gaan ontbreekt. Eén cliënt moet na lang soebatten zijn huis uit omdat hij overlast

veroorzaakte wegens lachgasescapades met vrienden. “Hij zegt dat ie wil trouwen, kinderen krijgen en serieus wil gaan leven. Maar zolang hij aan die ballonnen blijft zitten wordt het niks.” Voor een kleine groep is het een vlucht, zegt Fared (83a). Het gaat momenteel om kleine groepjes die in de weer zijn met grote tanks. Soms ziet hij een paar geparkeerd auto’s met lachgasgebruikers. Otis (177a) ziet jonge gebruikers op straat, terwijl de 25-plussers zich verschansen in hun auto’s op afgelegen plekken. Er zijn ook huizen in de wijk waar veel gebruikt wordt, maar er komen minder meldingen van hotels. Mogelijk hebben ze een beter beeld van de groepjes gebruikers. Otis ziet langzaamaan een kentering in de buurt. Als het onderwerp ter sprake komt laat hij weleens foto’s en video’s zien van jongeren die verlamd zijn geraakt. Hij spreekt jongeren die onder druk van vrienden zijn gestopt.

3.1.5 Overige middelen

	83a Fared	103a Marius	155a Senna	177a Otis
ECSTASY				
gebruik	**	*	-	-
dynamiek	=	=		
COCAÏNE				
gebruik	**	**	.	-
dynamiek	+	=		
AMFETAMINE				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
KETAMINE				
gebruik	.	.	.	
dynamiek				
GHB				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
PSYCHEDELICA				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
HEROÏNE				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
CRACK/BASECOKE				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
METHAMFETAMINE				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
POPPERS				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				
MEDICIJNEN ZONDER RECEPT				
gebruik	.	.	.	-
dynamiek				

Figuur III.5: Overig middelengebruik kwetsbare jeugd⁹⁶

⁹⁶ Gebruik (laatste halfjaar): - 0%, * 1-10%, ** 11-25%, *** 26-50%, **** 51-75%, ***** 76-100%

Dynamiek (laatste jaar): + toegenomen, - afgenomen, = stabiel

Het gebruik van andere middelen beperkt zich tot ecstasy en cocaïne. Het zijn vooral subgroepjes die elkaar treffen in de privésfeer, hotelkamers en cabarés (Marokkaanse uitgaansgelegenheden). Nu er weer wat meer feesten zijn, wordt er in kleine groepjes weer ecstasy gebruikt. In Noord heeft een groepje 2C-B ontdekt dat met lachgas gecombineerd wordt.

4 Samenvatting

Kwetsbare jongeren staan de laatste jaren volop in de aandacht van de gemeente. Om te voorkomen dat zij 'uit beeld raken' of afdrijven richting misdaad, wordt er breed geïnvesteerd in preventie en aanpak van schooluitval, risicogedrag en jeugdcriminaliteit. Deelname aan een problematische jongerengroep leidt tot een verhoogde kans op delinquentie en afname van positieve sociale attitudes en gedrag. Een getroebleerde levensloop werkt negatief door op verschillende leefgebieden (o.a. financiën, opleiding en werk). Om de problemen beter het hoofd te bieden moeten verschillende partijen (waaronder, scholen, jeugdhulp, jongeren- en straathoekwerk) meer de handen ineenslaan.

De geïnterviewde professionals (jongeren- en straathoekwerkers) in dit buurtpanel vertellen over de leefsituatie en middelengebruik van vijf groepen (in totaal 150 jongeren in de leeftijd 16-27 jaar) die hun vrije tijd grotendeels in de eigen buurt (in vier verschillende stadsdelen) doorbrengen. Veel jongeren worden gehinderd door meervoudige persoonlijke en ontwikkelingsproblemen die elkaar kunnen versterken bij middelengebruik. Bekende risicofactoren op individueel niveau en in (sub)groepen zijn: antisociaal gedrag, LVB, disfunctionele gezinnen, armoede en een negatieve invloed van leeftijdgenoten.

De professionals zien dat sommige jongeren ook na corona moeite hebben met het oppakken van hun leven. Het vacuüm dat is ontstaan heeft veel overhoop gehaald. Het herstel en de teruggang naar school gaat niet iedereen makkelijk af. Een ander deel probeert zich echter te herpakken. Stages worden ingehaald en nieuwe baantjes aangepakt. Over drillrap (de bevlieging van 2020) wordt weinig meer vernomen. Professionals hopen dat het daarbij blijft.

Als het om middelengebruik gaat, zijn de naweën van corona nog goed merkbaar. Sommige jongeren zijn aanmerkelijk meer gaan blowen en doen dat ook vaker op andere momenten van de dag. Professionals zijn bezorgd over groepjes extreme lachgasgebruikers die kampen met lichamelijke en geestelijke klachten, naast financiële problemen. Veelvuldig lachgasgebruik leidt ook tot sociale vereenzaming. Terwijl de problematiek tot meer dwangmatig gebruik leidt, is de nieuwe aanwas sceptischer over lachgas, mede door verhalen en voorbeelden van jongeren met (ernstige)

gezondheidsklachten. Het nicotinehoudende snus maakt snel naam in de volkswijken. De professionals denken dat het middel in de coronaperiode is doorgebroken als nieuw alternatief tegen verveling. Sommigen vragen zich af hoe schadelijk snus is en of het ook kan leiden tot een overstap naar tabakgebruik.

IV MBO-SURVEY

1	Het onderzoek	104
2	De mbo'ers	106
2.1	Geslacht, leeftijd, achtergrond en woonplaats	107
2.2	School, niveau, leerweg en sector	108
2.3	Geestelijke gezondheid	109
2.4	Vrije tijd	110
3	Middelengebruik	113
3.1	Energiedrankjes	113
3.2	Alcohol	115
3.3	Tabak	117
3.3.1	E-sigaret, shisha-pen, waterpijp en snus	119
3.4	Cannabis	119
3.5	Lachgas	122
3.6	3-MMC / 4-MMC	124
3.7	XTC-pillen	124
3.8	Amfetamine	125
3.9	Cocaïne	125
3.10	Overige drugs	126
3.11	Medicijnen	126
3.12	Gamen en gokken	127
4	Verschillen tussen subgroepen	128
4.1	Geslacht	128
4.2	Leeftijd	129
4.3	Achtergrond	130
4.4	Niveau	132
4.5	Sector	133
5	Trends	133
5.1	Mbo'ers in 2016 en 2021	134
5.2	Energiedrankjes	135
5.3	Alcohol	135
5.4	Tabak	136
5.5	Cannabis	136
5.6	Lachgas, xtc, amfetamine en cocaïne	137
5.7	Overige drugs	137
5.8	Gokken	138
6	Samenvatting	138

Mbo-studenten verkeren in een levensfase waarin verhoudingsgewijs vaak wordt gestart en geëxperimenteerd met middelengebruik, waarmee zij een belangrijke doelgroep vormen voor preventie. Er is in Nederland een lange traditie van onderzoek naar middelengebruik onder middelbare scholieren, maar middelengebruik onder mbo-studenten bleef lang onderbelicht.⁹⁷ In Amsterdam werden in het verleden (tot 2002) eerstejaars studenten op het mbo meegenomen met de Antenne surveys onder middelbare scholieren en voerde de GGD in 2005 een eenmalig onderzoek uit onder eerstejaars mbo'ers.⁹⁸ Daarna werd jarenlang geen onderzoek meer gedaan op de mbo's, waardoor het middelengebruik van Amsterdamse mbo-studenten lange tijd uit zicht verdween. In 2015, 2017 en 2019 werd weliswaar door het Trimbos-instituut een landelijk onderzoek uitgevoerd, maar dat leverde voor de gemeente Amsterdam geen cijfers op regionaal of lokaal niveau.⁹⁹ Daarom is in 2016 opnieuw gestart met een Antenne survey op het mbo. Niet alleen onder eerstejaars, maar onder een brede steekproef van bijna 2.000 mbo-studenten van verschillende leerjaren, opleidingen en niveaus bij diverse mbo-instellingen.¹⁰⁰ In 2021 is dit onderzoek herhaald.

We beschrijven in dit hoofdstuk achtereenvolgens **(1)** hoe het onderzoek is uitgevoerd, **(2)** de mbo'ers die aan het onderzoek deelnamen, **(3)** hun middelengebruik, **(4)** verschillen in middelengebruik tussen subgroepen, en **(5)** overeenkomsten en verschillen in gebruikscijfers met de mbo-survey van 2016. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een **(6)** samenvatting. Tabellen behorende bij dit hoofdstuk zijn te vinden in *2 Bijlage mbo-survey* (pag. 208) in *VIII Bijlagen*.

1 Het onderzoek

De manier waarop de data werden verzameld wordt hier kort beschreven. Meer gedetailleerde informatie over de methode is te vinden onder *2.1 Surveymethode* (pag. 210) in *VIII Bijlagen*.

⁹⁷ Van Dorsselaer S & Goossens FX (2015) *Alcohol-, tabaks- en drugsgebruik door studenten. Inventarisatie van (onderzoeken naar) prevalentieschattingen onder MBO-, HBO- en WO-studenten in Nederland*. Trimbos-instituut.

⁹⁸ Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2003) *Antenne 2002*, Rozenberg Publishers; Stolte IG, Schilthuis W & Van der Wal MF (2005) *Genotmiddelengebruik onder 1e-jaars MBO leerlingen in Amsterdam*. GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).

⁹⁹ Van Dorsselaer S, De Beurs D & Monshouwer K (2020) *Middelengebruik onder studenten van 16-18 jaar op het MBO en HBO 2019*. Trimbos-instituut.

¹⁰⁰ Nabben T, Luijk SJ, Benschop A & Korf DJ (2017) *Antenne 2016*, Rozenberg Publishers.

Amsterdam kent vijf publieke instellingen die mbo-opleidingen bieden aan bijna 30.000 studenten op in totaal veertien scholen. Acht van deze mbo-scholen – met in totaal meer dan 20.000 studenten – deden mee aan het onderzoek:

- Mediacollege
- ROC TOP Business
- ROC TOP Events & Hospitality
- ROC TOP Health & Sport
- ROC van Amsterdam College West
- ROC van Amsterdam College Westpoort
- ROC van Amsterdam College Zuid
- ROC van Amsterdam College Zuidoost

Hier hebben telkens twee tot vijf getrainde veldwerkers tijdens pauzes in de aula/kantine aanwezige mbo-studenten gevraagd om mee te doen aan het onderzoek. Afgezien van een minimumleeftijd van 16 jaar werd geen voorselectie of quotum gehanteerd; in principe werd iedereen aangesproken. Veldwerkers rapporteerden weliswaar dat sommige studenten weigerden of de vragenlijst niet afmaakten, maar dan vooral uit ‘puberale’ onwiligheid en desinteresse (“geen zin”). Op de ene locatie waren de reacties van studenten minder enthousiast dan op een andere locatie, maar echt selectieve non-respons, waarbij bepaalde subgroepen weigerden, werd niet gesignaleerd.

Deelname aan het onderzoek bestond uit het invullen van een anonieme online vragenlijst over het gebruik van alcohol, tabak, cannabis, medicijnen, andere drugs, gamen en gokken. Studenten deden dat op hun eigen telefoon. De vragenlijst werd gestart via een link of door het scannen van een QR-code. Het invullen van de vragenlijst duurde circa 10 minuten. Voor het geval de vragenlijst emoties, vragen of zorgen oproep over het eigen of andermans middelengebruik, werd aan het einde van de vragenlijst verwezen naar telefoonnummers en websites voor informatie, advies en hulp.

AVG

Voor dit onderzoek werden de richtlijnen van de algemene verordening gegevensbescherming (AVG) gevolgd. Invullen van de vragenlijst was vrijwillig en stoppen kon op elk moment, zonder opgaaf van redenen en zonder enig gevolg. De vragenlijst was anoniem; naam of andere direct identificerende gegevens werden niet gevraagd en IP-adres werd niet geregistreerd.

De verzamelde gegevens werden bewaard op beveiligde netwerken van Qualtrics (surveyprogramma) en HvA en waren alleen toegankelijk voor de onderzoekers. Gegevensbestanden werden niet gedeeld met derden. In deze rapportage worden

uitsluitend geaggregeerde, niet tot individuele personen herleidbare resultaten gepresenteerd.

Bij de start van de vragenlijst werd het onderzoek toegelicht, benadrukt dat deelname anoniem en vrijwillig was, en uitgelegd wat met de geleverde informatie werd gedaan.

Door op OK te klikken gaven deelnemers toestemming hun antwoorden te gebruiken voor het onderzoek. Wegens de minimumleeftijd van 16 jaar was geen ouderlijke toestemming nodig.

In de eerste week van de dataverzameling, begin november 2021, verliep de werving van mbo-studenten nog heel vlot. Op het Mediacollege, waar het veldwerkteam toen was, konden honderden mbo'ers worden geworven. Maar op 12 november leidden toenemende besmettingscijfers tot landelijke coronamaatregelen die ook de Amsterdamse mbo's troffen.¹⁰¹ Het aantal studenten per ruimte werd beperkt en veel onderwijs ging online. Daardoor troffen de veldwerkers bij de andere scholen geen honderden, maar slechts enkele tientallen mbo-studenten aan. Op 19 december 2021 ging een lockdown in waarin alle scholen helemaal dicht gingen. Om het achterblijvende aantal ingevulde vragenlijsten enigszins te compenseren, is na de heropening van de scholen extra veldwerk verricht in februari en maart 2022. Ook toen was het echter rustig op de scholen door afgelaste lessen en thuisonderwijs wegens quarantaine van docenten en klassen.

In totaal hebben 29 veldwerkdagen geresulteerd in **1.174** mbo-studenten die de vragenlijst invulden, wat neerkomt op circa 6% van de studentenpopulatie van de deelnemende scholen. Om te corrigeren voor het relatief grote aantal vragenlijsten van studenten van Mediacollege, is een weging toegepast. De gewogen data kunnen gezien worden als voldoende representatief voor de Amsterdamse mbo'ers als het gaat om type opleiding, geslacht en leeftijd. Zie 2.1.2 *Weging en representativiteit* (pag. 211) in 2.1 *Surveymethode*, VIII *Bijlagen*.

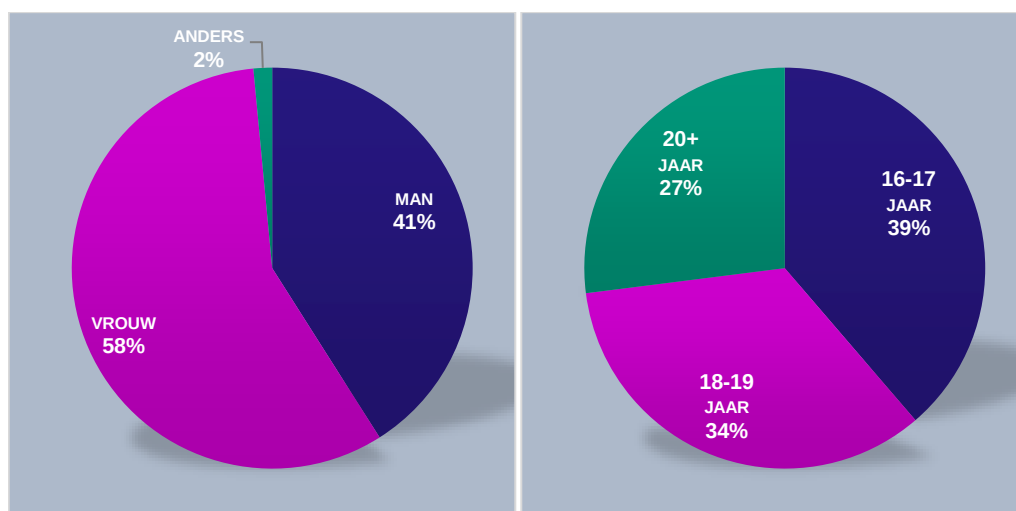
2 De mbo'ers

We starten met een beschrijving van demografie, opleiding, geestelijke gezondheid en vrijetijdsbesteding van de **1.174** onderzochte mbo'ers. Dit gebeurt op basis van de gewogen gegevens. In tekst en figuren worden afgeronde percentages en gemiddelden gepresenteerd. Voor meer informatie over de weging en gedetailleerde cijfers zie 2 *Bijlage mbo-survey* (pag. 208) in VIII *Bijlagen*.

¹⁰¹ RIVM, *Tijdlĳn van coronamaatregelen*.

2.1 Geslacht, leeftijd, achtergrond en woonplaats

Er zijn wat meer vrouwelijke (58%) dan mannelijke (41%) mbo-studenten. Vier op de tien (39%) zijn minderjarig (16-17 jaar), een derde (34%) is 18 of 19 jaar, en 27% is 20 jaar of ouder. De meeste twintigplussers zijn begin twintig, maar er zijn ook enkele dertigers, veertigers en vijftigers die een mbo-opleiding volgen. De gemiddeld leeftijd is 19 jaar.

Figuur IV.1: Geslacht en leeftijd

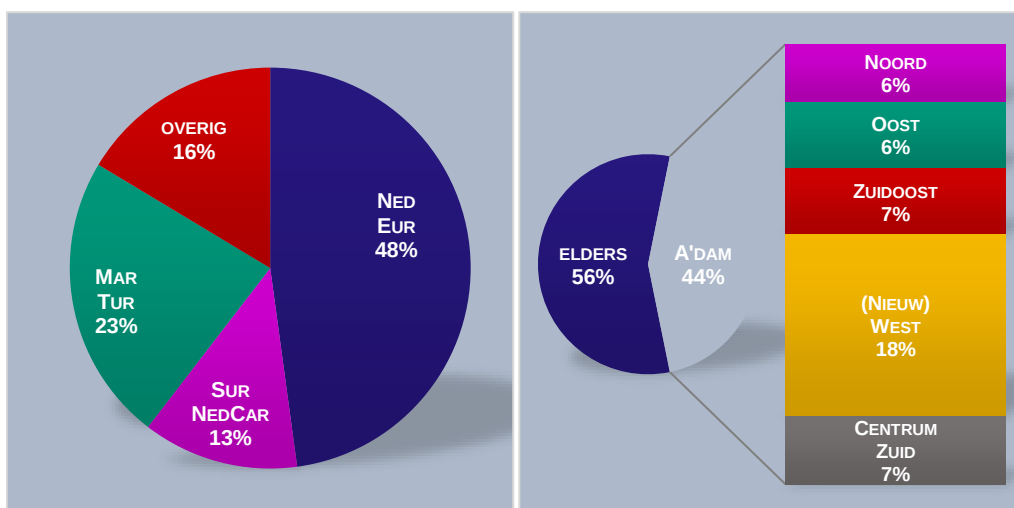
Ruim vier op de tien mbo'ers (44%) identificeert zichzelf als Nederlands, 15% als Marokkaans-Nederlands, 9% als Surinaams-Nederlands, 8% als Turks-Nederlands, en 3% als Antilliaans/Arubaans-Nederlands.¹⁰² De resterende 22% rapporteerde vele verschillende achtergronden (van Afghaans tot Zuid-Koreaans) of gemengde niet-Nederlandse afkomst (bijv. Zambiaans-Moluks-Engels). Voor de vergelijkingen naar achtergrond is een vierdeling gemaakt zoals weergegeven in *Figuur IV.2*:

- **Nederlands** (NED) of overig **Europees** (EUR), 48%
- **Surinaams** (SUR) of **Nederlands Caribisch** (NEDCAR), 13%
- **Marokkaans** (MAR) of **Turks** (TUR), 23%
- **Overig**, 16%

Meer dan de helft (56%) van de studenten op de Amsterdamse mbo's woont niet in de hoofdstad. Degenen die wel in Amsterdam wonen, komen het vaakst uit de stadsdelen West (9%) of Nieuw-West (9%), en het minst vaak uit Centrum (3%) of Zuid (4%).¹⁰³

¹⁰² Zelf-gerapporteerde achtergrond/afkomst. Zie 2.1.3 *Achtergrond* (pag. 213).

¹⁰³ Deels parallel met de algemene bevolking, waar jongeren (15-26 jaar) vaker in Nieuw-West wonen (20%) dan in Centrum (10%) (Overige stadsdelen: Noord 10%, Oost 16%, West 16%, Zuid 15%, Zuidoost 12%). Bron: Gemeente Amsterdam Onderzoek Informatie en Statistiek (OIS), *[Dashboard: Kerncijfers gebieden](#)*.

Figuur IV.2: Achtergrond en woonplaats

2.2 School, niveau, leerweg en sector

Het ROC van Amsterdam is verreweg de grootste aanbieder van mbo-opleidingen in Amsterdam en dus vormen ROCvA-studenten in de (gewogen) steekproef de grootste groep (72%). De overige mbo'ers volgen een opleiding aan het Mediacollege (14%) en het ROC TOP (14%).¹⁰⁴

Het mbo kent twee leerwegen: de beroepsopleidende leerweg (BOL) en de beroepsbegeleidende leerweg (BBL). BOL-studenten volgen een opleiding en lopen daarnaast stage. Vaak komt het neer op 4 dagen school en 1 dag stage per week. BBL-studenten hebben een leerbaan in dienstverband en volgen daarnaast een opleiding. Hun week bestaat meestal uit 4 dagen werk en 1 dag school. Er zijn veel meer BOL-studenten (90%) dan BBL-studenten (10%).¹⁰⁵

Er zijn vier verschillende opleidingsniveaus:

- 1 Entreeopleiding voor eenvoudig uitvoerend werk (1 jaar, geen startkwalificatie)
- 2 Basisberoepsopleiding voor uitvoerend praktisch werk (1-2 jaar)
- 3 Vakopleiding voor zelfstandig uitvoerend werk (2-3 jaar)
- 4 Middenkaderopleiding tot volledig zelfstandig beroepsbeoefenaar (3-4 jaar)¹⁰⁶

Bijna twee derde van de mbo-studenten volgt een niveau-4 opleiding (63%). De entreeopleidingen hebben de minste studenten (4%).

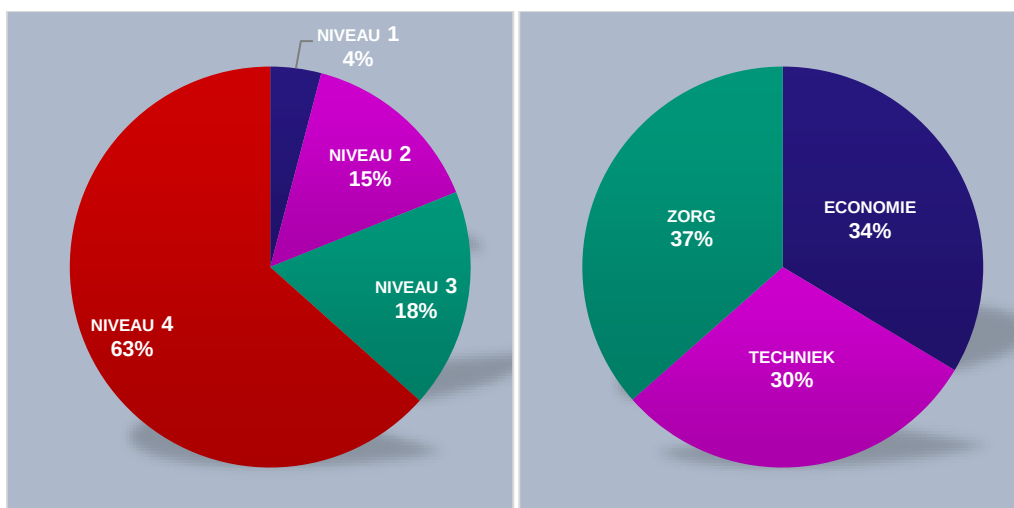
¹⁰⁴ Mediacollege, ROC TOP en ROCvA vormen gezamenlijk vrijwel het gehele publieke mbo-aanbod in Amsterdam. Zie 2.1.1 Steekproef (pag. 210).

¹⁰⁵ BBL-studenten zijn wel wat ondervertegenwoordigd in de steekproef. Omdat zij minder vaak op school zijn, is de kans kleiner dat ze daar tijdens een veldwerkdag werden aangetroffen.

¹⁰⁶ Een mbo-4 diploma is aan te vullen met een specialistenopleiding (1 jaar) en biedt de mogelijkheid door te stromen naar het hbo.

De duizenden verschillende mbo-opleidingen worden op verschillende manieren ingedeeld in categorieën (o.a. domeinen). Voor vergelijkingen is gebruikgemaakt van de indeling in sectoren van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO).¹⁰⁷ In Amsterdam zijn drie sectoren min of meer gelijk verdeeld:¹⁰⁸

- Economie (o.a. administratie, handel, horeca, toerisme, veiligheid), 34%
- Techniek (o.a. bouw, laboratorium, ICT, media, mobiliteit, industrie, logistiek), 30%
- Zorg en welzijn (o.a. verpleegkunde, maatschappelijke zorg, pedagogisch werk, uiterlijke verzorging, sport), 37%

Figuur IV.3: Niveau en sector

2.3 Geestelijke gezondheid

In hoeverre de mbo'ers lekker in hun vel zitten, is gemeten aan de hand van de *Mental Health Inventory 5* (MHI-5). Dit is een kort screeningsinstrument dat bestaat uit vijf vragen over positieve en negatieve gevoelens:

- Voelde je je erg zenuwachtig?
- Zat je zo erg in de put dat niets je kon opvrolijken?
- Voelde je je kalm en rustig?
- Voelde je je neerslachtig en somber?
- Voelde je je gelukkig?

Aan de antwoorden (nooit, zelden, soms, vaak, meestal, altijd) worden punten toegekend en opgeteld tot een score tussen 0 en 100. Bij een score van 60 of meer is iemand geestelijk gezond en bij een score van minder dan 60 geestelijk ongezond. Zie 2.1.4 *Geestelijke gezondheid* (pag. 213) voor meer uitleg en de scoreberekening. Gemiddeld

¹⁰⁷ DUO, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Erkende opleidingscode (Crebo) en beroep 2020-2021*.

¹⁰⁸ De sectoren 'Groen' (o.a. veehouderij, land- en tuinbouw) en 'Overig' (combinatie van sectoren) worden in Amsterdam nauwelijks aangeboden en ontbreken in de steekproef.

scoren de mbo'ers 67 punten. Twee derde (68%) is geestelijk gezond; een derde (32%) is geestelijk ongezond.

In de algemene Nederlandse bevolking van 2021 is 21% van de jongeren in de leeftijdscategorie 16-20 jaar geestelijk ongezond.¹⁰⁹ Hiermee vergeleken lijken de onderzochte mbo'ers dus vaker geestelijk ongezond. Een mogelijke verklaring voor het hogere percentage is dat we hier te maken hebben met grootstedelijke mbo-studenten, vaak van niet-westerse komaf.¹¹⁰ Cijfers laten namelijk zien dat mensen in de regio Amsterdam vaker een slechte geestelijke gezondheid rapporteren.¹¹¹ En datzelfde geldt voor mensen met een niet-westerse migratieachtergrond.¹¹² Ook het gezinsinkomen hangt samen met geestelijke gezondheid: hoe lager het inkomen des te vaker zijn mensen geestelijk ongezond.¹¹³

Geestelijke gezondheid kan geassocieerd zijn met middelengebruik, maar de interactie is complex.¹¹⁴ Onderzoek onder studenten in het hoger onderwijs laat ook wisselende resultaten zien wat betreft de samenhang tussen mentaal welbevinden en middelengebruik.¹¹⁵ Deze complexiteit vergt uitvoeriger onderzoek en analyses die buiten de reikwijdte van deze Antenne monitor liggen.

2.4 Vrije tijd

Vrije tijd wordt meestal doorgebracht bij vrienden of kennissen thuis (72%). Daarnaast gaan mbo-studenten ook wel winkelen (46%), naar een eetgelegenheid (restaurant of snackbar, 39%), naar een sportschool, club of vereniging (33%), de bioscoop (31%) of naar

¹⁰⁹ CBS Statline, [Gezondheid en zorggebruik: persoonskenmerken](#).

¹¹⁰ Van mbo'ers woonachtig in Amsterdam heeft 73% (12.891/17.683) een niet-westerse migratieachtergrond. Bron: CBS Statline, [Leerlingen, deelnemers en studenten; onderwijssoort, woonregio](#).

¹¹¹ In de periode 2015-2017 was naar schatting 15% van de bevolking in de GGD-regio Amsterdam psychisch ongezond, tegenover 8-14% in de overige regio's. Bron: CBS, [Psychische gezondheid per GGD regio](#).

¹¹² Van de totale Nederlandse bevolking is 15% psychisch ongezond, maar onder inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond is dat 21%. Bron: CBS Statline, [Gezondheid en zorggebruik: persoonskenmerken](#).

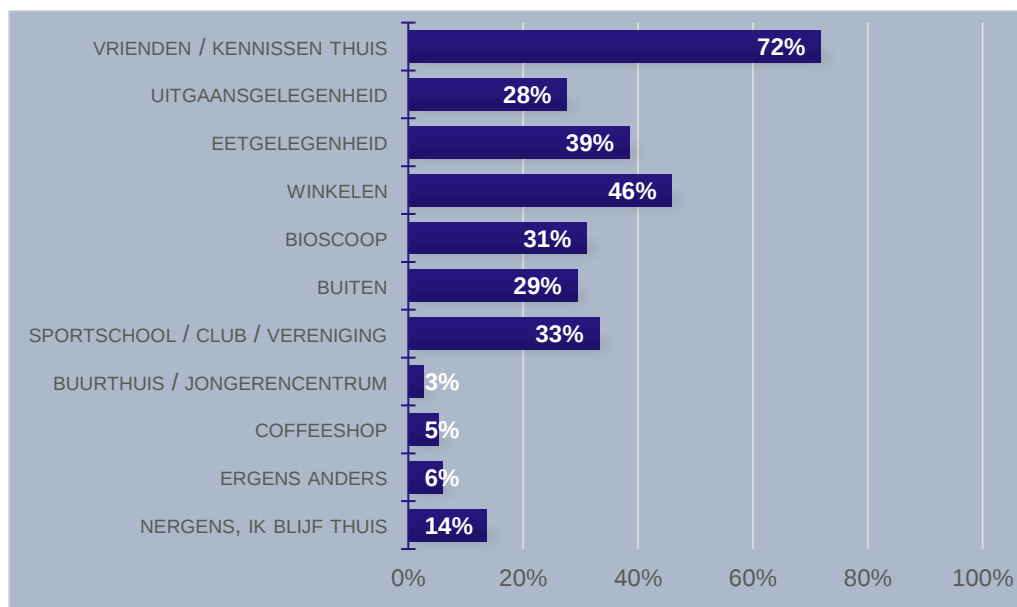
¹¹³ In de laagste inkomensgroep is 26% van de Nederlandse bevolking psychisch ongezond, tegenover 9% in de hoogste inkomensgroep. Bron: CBS Statline, [Gezondheid en zorggebruik: persoonskenmerken](#).

¹¹⁴ Esmaealzadeh S., Moraros J., Thorpe L. & Bird Y. (2018). [Examining the Association and Directionality between Mental Health Disorders and Substance Use among Adolescents and Young Adults in the U.S. and Canada: A Systematic Review and Meta-Analysis](#). *Journal of clinical medicine*, 7(12), 543.

¹¹⁵ Dopmeijer JM, Nuijen J, Busch MCM, Tak NJ, Van Hasselt N & Verweij A (2022) [Monitor Mentale gezondheid en Middelengebruik Studenten hoger onderwijs 2021: Deelrapport II Middelengebruik van studenten in het hoger onderwijs](#). Trimbos-instituut, RIVM & GGD GHOR Nederland.

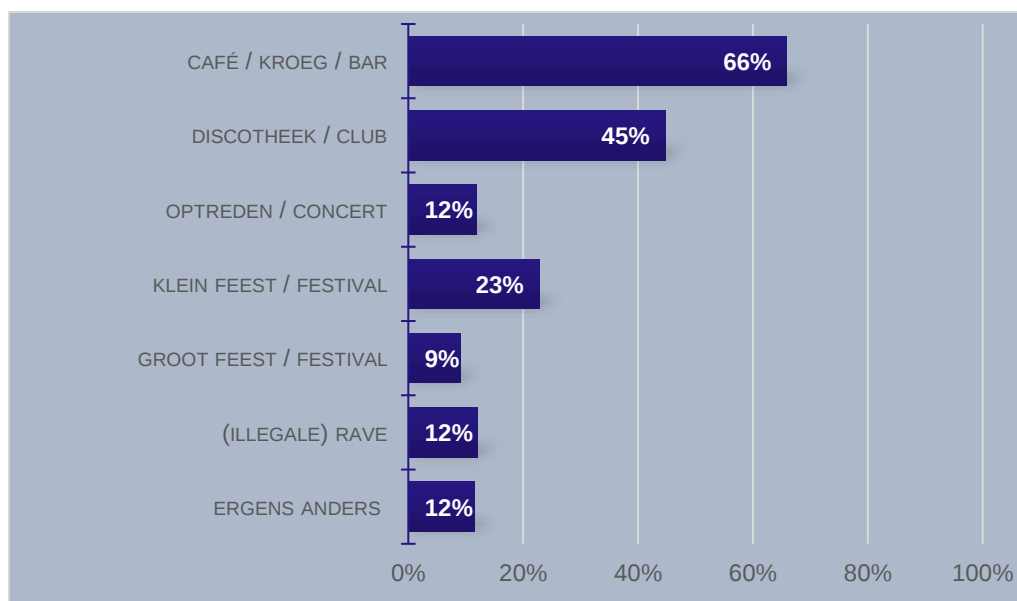
buiten (straat, plein, park of parkeerplaats, 29%). Ruim een kwart (28%) is een uitgaander die in zijn/haar vrije tijd cafés, clubs, concerten of festivals bezoekt.

NB: Antwoorden op de vragen naar vrijetijdsbesteding worden gekleurd door de coronaregels die golden op het moment dat de studenten de vragenlijst invulden, variërend van een vrijwel open samenleving tot beperkende maatregelen en zelfs een volledige lockdown.

Figuur IV.4: Waar ga je in je vrije tijd naartoe?

Ongeveer de helft van de uitgaanders gaat meestal stappen in Amsterdam (52%); de rest doet dat meestal elders (48%). Cafés (66%) zijn populairder dan clubs (45%). En kleine festivals (< 5.000 bezoekers, 23%) zijn populairder dan grote festivals (9%). De door de underground scene georganiseerde (illegale) feesten (raves), die in tijden van een gesloten uitgaansleven de enige optie waren, werden door 12% van de uitgaanders bezocht. Degenen die aangaven de laatste vier weken anders te zijn uitgegaan, specificeerden vaak dat ze wegens lockdown thuisfeestjes bezochten.

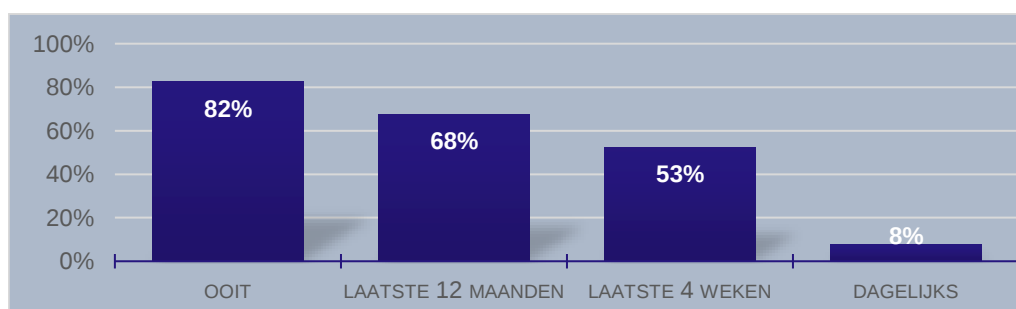
Figuur IV.5: Uitgaanslocaties laatste 4 weken (alleen uitgaanders, n = 302)

3 Middelengebruik

De vragenlijst bevatte vragen over drinken, roken, blowen, drugs, medicijnen, gamen en gokken. Bij sommige middelen werd alleen de prevalentie gevraagd, dat wil zeggen of iemand wel of niet het middel gebruikt had (ooit, de laatste 12 maanden of de laatste 4 weken). Bij andere middelen werd wat dieper ingegaan op gebruik en werd ook gevraagd naar startleeftijd, frequentie, hoeveelheid, en indicatoren van riskant gebruik. Cijfers zijn gebaseerd op gewogen data. In tekst en figuren worden afgeronde percentages en gemiddelden gepresenteerd. Voor meer informatie over de weging en gedetailleerde cijfers zie 2 *Bijlage mbo-survey* (pag. 208) in VIII *Bijlagen*.

3.1 Energiedrankjes

De meeste mbo'ers hebben ooit energiedrankjes gedronken (82%).¹¹⁸ Gemiddeld waren zij 14 jaar toen zij dat voor het eerst deden. De laatste 12 maanden dronk twee derde (68%) energiedrankjes en de laatste 4 weken de helft (53%). Dagelijkse consumenten van energiedrankjes zijn in de minderheid (8%).

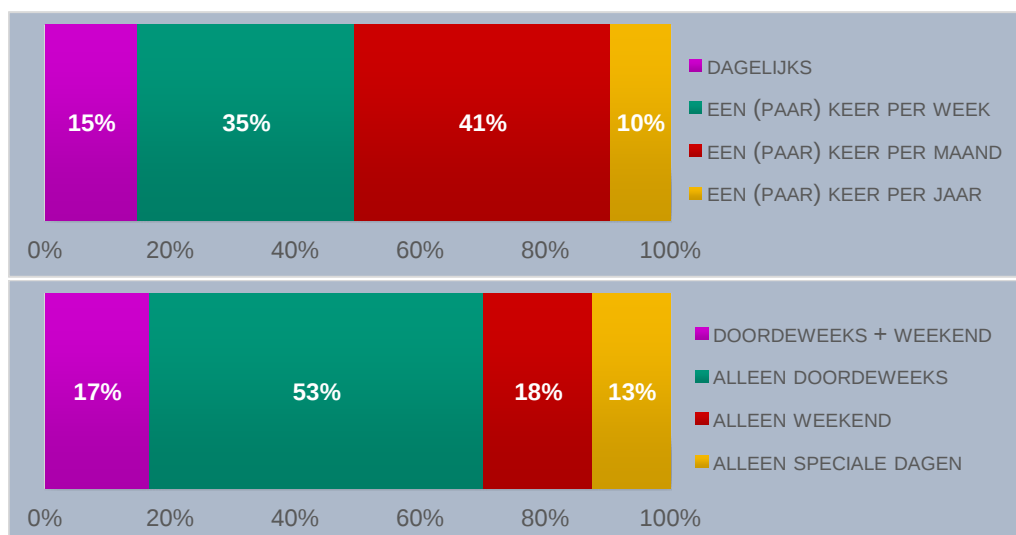
Figuur IV.7: Energiedrankjes

Frequentie

Eén op de vijf huidige gebruikers (laatste 4 weken) is te typeren als een incidentele gebruiker die niet meer dan een (paar) keer per jaar energiedrankjes nuttigt (19%). Vier op de tien huidige gebruikers drinken maandelijks energiedrankjes (41%), ruim een derde doet dat wekelijks (35%) en 15% van de huidige gebruikers drinkt elke dag energiedrankjes. Gemiddeld drinken de huidige gebruikers 124 dagen per jaar energiedrankjes, wat neerkomt op ongeveer 10 dagen per maand.

Energiedrankjes worden vaker op doordeweekse dagen gedronken (70%) dan in het weekend (35%). Eén op de acht huidige gebruikers (13%) drinkt alleen energiedrankjes op speciale dagen (bijv. op feestdagen of in de vakantie).

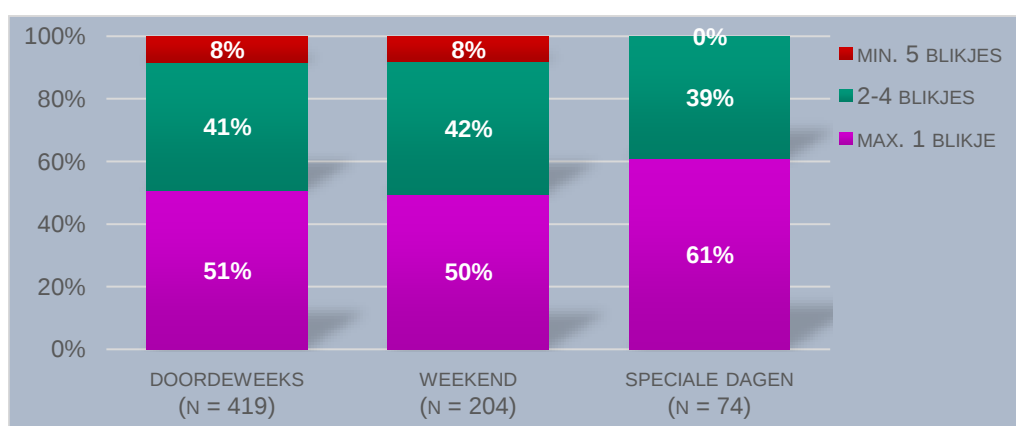
¹¹⁸ Met energiedrankjes worden drankjes met cafeïne of soortelijke bestanddelen bedoeld (bijv. Red Bull, Monster, etc.); geen sportdrankjes (bijv. AA, Extran, etc.).

Figuur IV.8: Frequentie (huidige gebruikers, n = 598)

Hoeveelheid

Over het algemeen wordt maximaal één blikje energiedrank gedronken, maar er zijn ook huidige gebruikers die er vijf of meer drinken. Gemiddeld worden op doordeweekse of weekenddagen 1½ blikje gedronken. Degenen die alleen op speciale dagen drinken, consumeren met gemiddeld 1 blikje iets minder. Zij drinken er ook niet meer dan 4.

Figuur IV.9: Hoeveelheid (huidige gebruikers op betreffende dagen)

Risikant gebruik

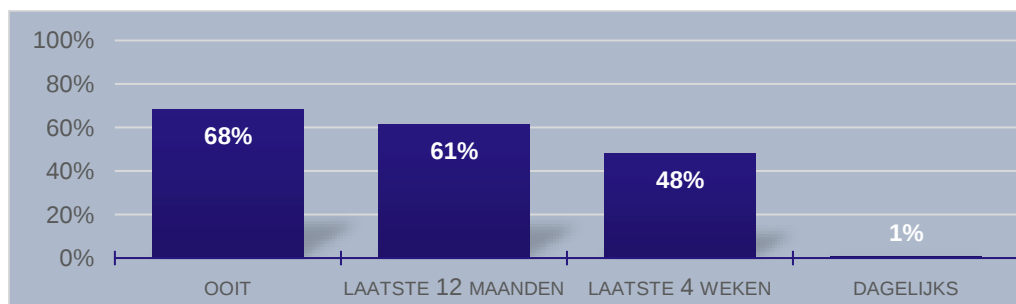
Wegens de hoeveelheid cafeïne die in energiedrankjes zit, wordt jongeren onder de 13 jaar geadviseerd geen energiedrankjes te drinken. Voor jongeren tussen de 13 en 18 jaar is maximaal één blikje per dag het advies, en voor meerderjarigen niet meer dan vier blikjes.¹¹⁹ De meeste huidige gebruikers blijven hieronder; 8% drinkt meer energiedrankjes dan geadviseerd.¹²⁰ Het aantal huidige drinkers dat zelf vindt dat ze te veel of te vaak energiedrankjes drinken en aangeeft te willen stoppen of minderen is groter, namelijk 18%.

¹¹⁹ Jellinek, *Informatie over energiedrankjes, Hoe de risico's te verminderen*.

¹²⁰ Omgerekend drinkt 4% van alle mbo'ers te veel energiedrankjes. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat er in het advies geen frequentie wordt genoemd. Ook een minderjarige mbo'er die de laatste 4 weken eenmalig twee blikjes op een dag nuttigde, drinkt meer dan geadviseerd.

3.2 Alcohol

Twee derde van de mbo'ers dronk ooit alcohol (68%). Ze deden dat voor het eerst toen ze gemiddeld 15 jaar waren. Negen van de tien mbo'ers die ooit alcohol dronken waren minderjarig ten tijde van hun eerste glas en mochten op dat moment dus geen alcohol kopen. De laatste 12 maanden dronk 61% van de mbo'ers alcohol en 48% de laatste 4 weken. Dagelijks alcohol drinken komt weinig voor (1%).

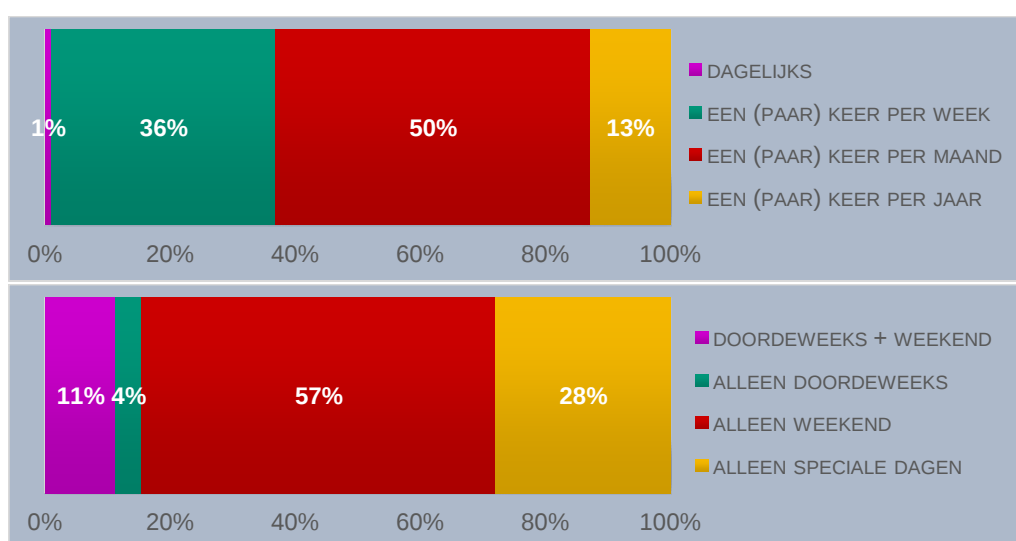

Figuur IV.10: Alcohol

Frequentie

Eén op de acht huidige drinkers (laatste 4 weken) consumeert hooguit een paar keer per jaar alcohol (13%), de helft doet dat maandelijks (50%), en ruim een derde wekelijks (36%). Zoals gezegd komt dagelijks drinken weinig voor (1% van de huidige drinkers). Gemiddeld drinken de huidige drinkers 68 dagen per jaar alcohol, wat neerkomt op circa 6 dagen per maand.

De meeste huidige drinkers consumeren alleen in het weekend alcohol (57%). Ruim een kwart bewaart alcohol voor speciale gelegenheden (28%). De rest (15%) drinkt (ook) doordeweeks.

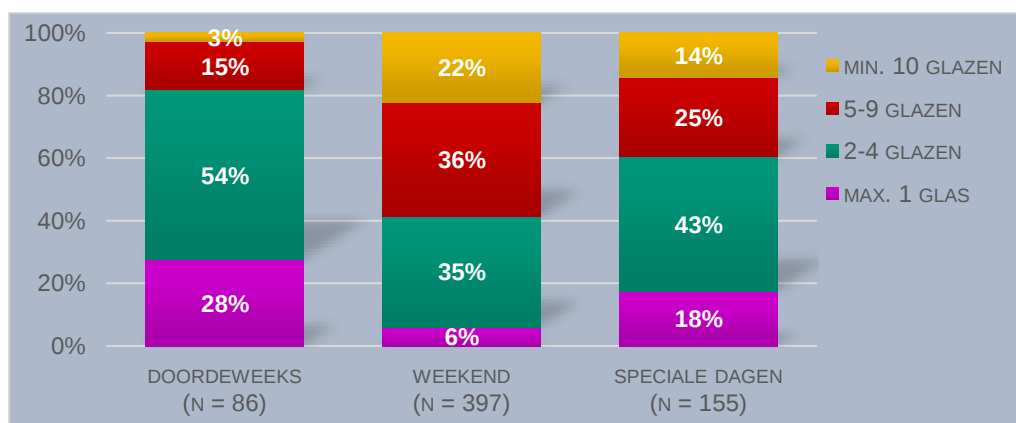

Figuur IV.11: Frequentie (huidige gebruikers, n = 557)

Hoeveelheid

Degenen die op doordeweekse dagen alcohol drinken, nemen dan gemiddeld 3 glazen. In het weekend wordt beduidend meer gedronken, namelijk gemiddeld 6 glazen. Mbo'ers die

alleen alcohol drinken op speciale dagen consumeren wat minder dan de weekenddrinkers (gemiddeld 5 glazen). Achter deze gemiddelden gaat een flinke variatie schuil, waarbij een deel het houdt bij maximaal één glas alcohol, maar een ander deel er minimaal tien zegt te drinken. Dit laatste komt vooral in het weekend (22%) voor en veel minder vaak doordeweeks (3%).

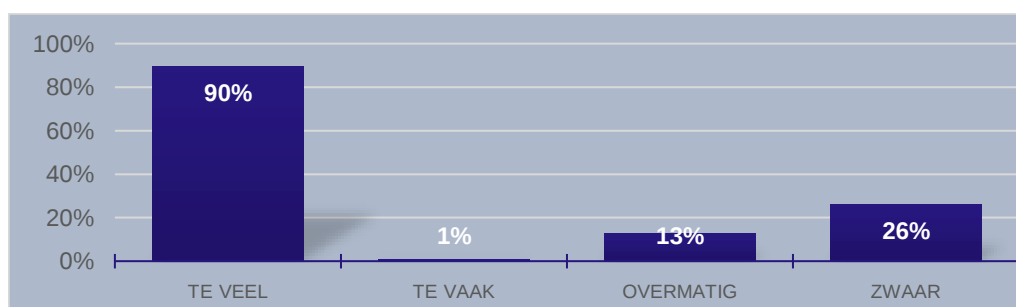

Figuur IV.12: Hoeveelheid (huidige gebruikers op betreffende dagen)

Risikant gebruik

Het Voedingscentrum adviseert om geen of maximaal één glas alcohol per dag te drinken en raadt aan om niet elke dag te drinken, maar af en toe een dagje over te slaan.¹²¹

Volgens deze normen drinken bijna alle huidige drinkers te veel (90%, neerkomend op 51% van alle mbo'ers), maar zelden te vaak (dagelijks, 1%). In landelijke bevolkingsonderzoeken wordt daarnaast gesproken van overmatig drinken en zwaar drinken.¹²² Overmatig drinken is meer dan 14 (vrouwen) of 21 (mannen) glazen alcohol per week. Hieraan voldoet 13% van de huidige drinkers (6% van alle mbo'ers). Zwaar drinken is wanneer één keer per week of vaker minimaal 4 (vrouwen) of 6 (mannen) glazen alcohol op één dag worden gedronken. Volgens deze definitie is 26% van de huidige drinkers een zware drinker (12% van alle mbo'ers). Tot slot zou 6% van de huidige drinkers willen stoppen of minderen met alcohol.

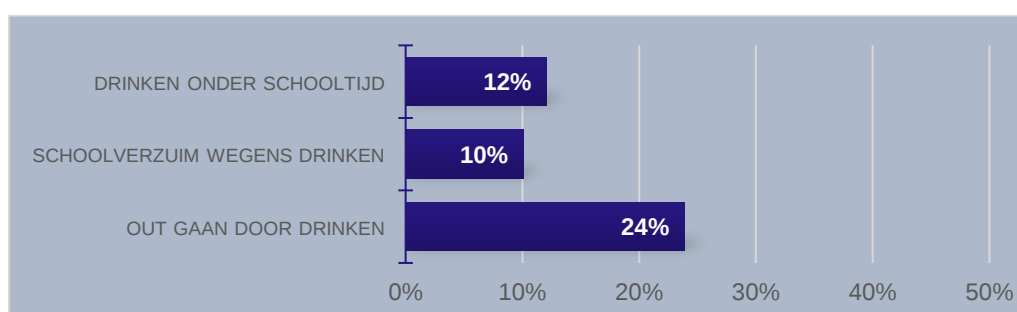

Figuur IV.13: Te veel, te vaak, overmatig en zwaar drinken (huidige gebruikers, n = 557)

¹²¹ Voedingscentrum, *Encyclopedie, Alcohol (bier, wijn en sterke drank)*.

¹²² Trimbos-instituut, *Cijfers alcohol*.

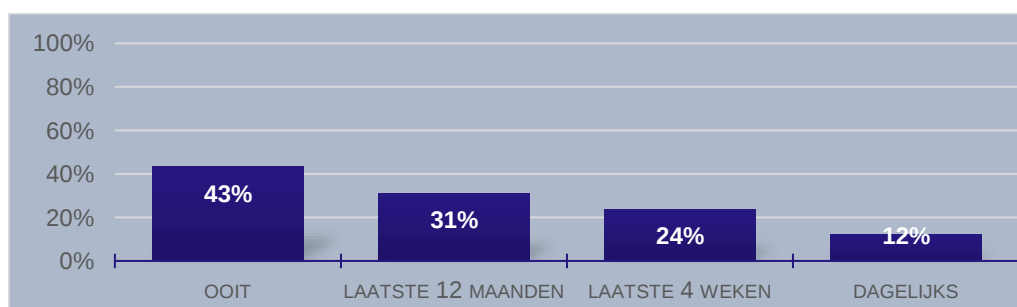
Andere indicatoren van riskant drinken zijn gedragingen zoals het alcoholgebruik onder schooltijd (of stage/werk), schoolverzuim (idem) als gevolg van alcoholgebruik, en zoveel drinken dat je niet meer kan staan, ziek wordt of 'out' gaat ('comazuipen'). De laatste 12 maanden dronk 12% van de huidige drinkers weleens alcohol vlak voor schooltijd of tijdens een pauze/tussenuur. Eén op de tien huidige drinkers (10%) miste weleens school of kwam te laat omdat hij/zij (te veel) alcohol had gedronken (bijv. dronken, kater of verslapen). En bijna een kwart (24%) dronk weleens zo veel alcohol dat hij/zij 'out' ging. Als we deze percentages vertalen van de huidige drinkers naar de totale groep mbo'ers, dan dronk 6% het laatste jaar onder schooltijd, verzuimde 5% wegens drankgebruik en ging 12% out door alcohol. Dergelijke gedragingen komen elk gemiddeld drie keer per jaar voor; meestal gebeurt het hooguit 1 of 2 keer, maar sommigen doen het vaker.

Figuur IV.14: Riskant drinkgedrag laatste 12 maanden (huidige gebruikers, n = 557)

3.3 Tabak

Hoewel een minderheid, heeft een flink deel van de mbo'ers ooit sigaretten of shag gerookt (43%). Gemiddeld rookten zij op hun 16^e voor het eerst. Bijna negen van de tien mbo'ers die ooit rookten begonnen daarmee toen ze minderjarig waren en dus jonger dan de leeftijdsgrens voor tabaksverkoop. De laatste 12 maanden rookte ongeveer een derde van de mbo'ers (31%), de laatste 4 weken ongeveer een kwart (24%), en 12% rookt dagelijks.

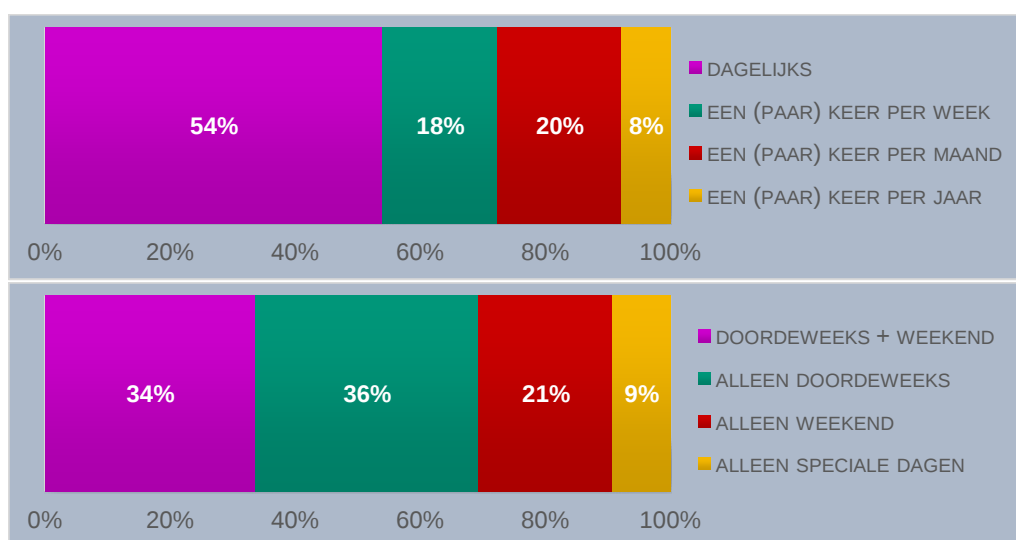

Figuur IV.15: Tabak

Frequentie

Bijna de helft van de huidige rokers (laatste 4 weken) rookt niet dagelijks (46%). Zij doen dat een (paar) keer per week (18%), een (paar) keer per maand (20%), of nog minder vaak (8%). Er zijn dus grote verschillen in hoe vaak wordt gerookt, waardoor het gemiddelde van 234 dagen per jaar (circa 5 dagen per week) niet zoveel zegt.

Opvallend is dat een flink deel van de huidige rokers dat alleen doordeweeks doet (36%) en ook behoorlijk wat juist alleen in het weekend (21%). Bijna één op de tien (9%) rookt alleen op speciale gelegenheden. Wat eveneens opvalt is de discrepantie tussen dagelijks roken (54%) en zowel doordeweeks als in het weekend roken (34%). Dagelijks betekent immers elke dag van de week? Bijna de helft van de huidige dagelijkse rokers (46%) geeft echter aan alleen op doordeweekse dagen te roken. “Elke dag” wordt door hen blijkbaar opgevat als “elke school- of werkdag”.¹²³

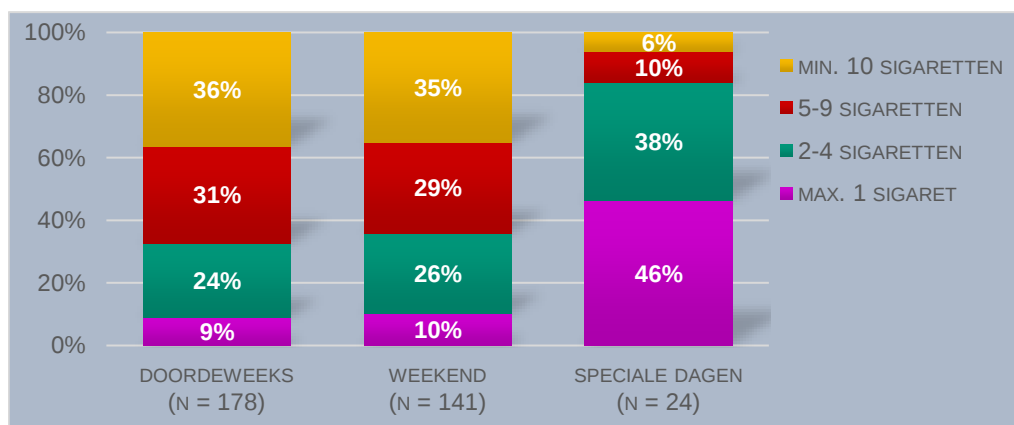

Figuur IV.16: Frequentie (huidige gebruikers, n = 256)

Hoeveelheid

Er is weinig verschil tussen week- en weekenddagen in het aantal sigaretten dat wordt gerookt. Van de huidige rokers die doordeweeks roken, steekt een tiende er hooguit eentje op (waarvan een deel alleen een trekje neemt of meerookt) en ruim een derde minstens tien sigaretten rookt (soms meerdere pakjes per dag). Dat is bij huidige rokers op weekenddagen vrijwel hetzelfde. Gemiddeld worden er zowel doordeweeks als in het weekend 9 sigaretten per dag gerookt. Voor rokers die alleen op speciale dagen roken geldt een ander verhaal. Van hen rookt bijna de helft er hooguit eentje en bijna niemand minstens 10. Het gemiddeld ligt op speciale dagen ook beduidend lager op 3 sigaretten per dag.

¹²³ Extra analyse wijst uit dat hetzelfde fenomeen ook bij energiedrankjes, alcohol, cannabis en lachgas speelt. Daar valt het echter minder op omdat het aantal dagelijkse gebruikers daar kleiner is dan het aantal gebruikers op zowel doordeweekse als weekenddagen (ook niet-dagelijkse gebruikers kunnen namelijk zowel doordeweeks als in het weekend consumeren)..

Figuur IV.17: Hoeveelheid (huidige gebruikers op betreffende dagen)

Risikant gebruik

Roken is nooit risicovrij, maar zware rokers – minstens een pakje (20 sigaretten) per dag – hebben een aanmerkelijk kortere levensverwachting.¹²⁴ Van de huidige rokers onder de mbo'ers is 8% een zware roker (2% van alle mbo'ers). Meer dan een derde van de huidige rokers (37%) wil daarmee stoppen of minderen.

3.3.1 E-sigaret, shisha-pen, waterpijp en snus

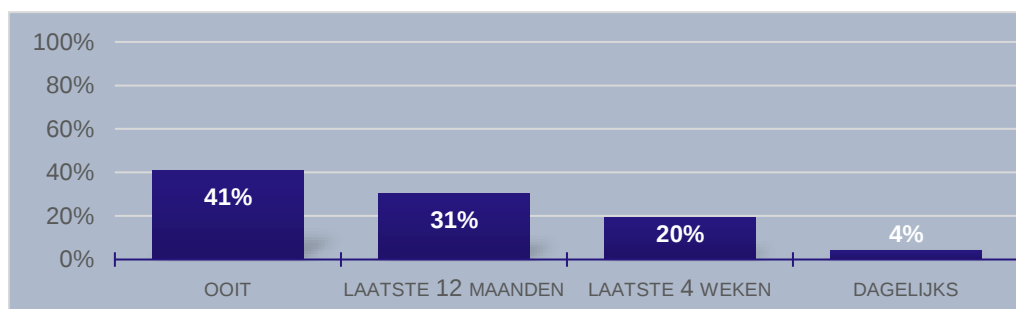
Naast sigaretten of shag zijn er tegenwoordig meerdere rookalternatieven. Er zijn vele soorten navulbare elektronische sigaretten verkrijgbaar om te *vapen*, of wegwerp-sigaretten in diverse smaakjes (shisha-pennen), zowel met als zonder nicotine. Tabak kan tevens in een waterpijp worden gerookt, of in poedervorm als *snus* via het slijmvlies in de mond worden opgenomen. Dergelijke alternatieven blijken matig populair. De laatste 12 maanden gebruikte 10% van de mbo'ers een e-sigaret, 12% een shisha-pen, 11% een waterpijp en 6% snus. In totaal 'rookte' 26% op een alternatieve manier, waarvan de helft daarnaast ook traditionele sigaretten of shag rookte.¹²⁵

3.4 Cannabis

Vier op de tien mbo'ers hebben ooit cannabis (hasj of wiet) gebruikt (41%), drie op de tien deden dat de laatste 12 maanden (31%), twee op de tien de laatste 4 weken (20%), en 4% van alle mbo'ers blowt elke dag. De meeste ooit-blowers deden dat voor het eerst toen ze nog minderjarig waren; de gemiddelde startleeftijd is 16 jaar.

¹²⁴ Reep-van den Bergh CMM, Harteloh PPM & Croes EA (2017) [Doodsoorzaak nr. 1 bij jonge Nederlanders: de sigaret](#), *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 161: D1991.

¹²⁵ Er is (internationaal) controverse over de e-sigaret, die volgens sommigen als 'gateway' naar traditionele sigaretten zou fungeren. Wetenschappers verschillen echter van mening over een dergelijk causaal verband. Bron: Balfour DJK, Benowitz NL, Colby SM, Hatsukami DK, Lando HA, Leischow SJ, Lerman C, Mermelstein RJ, Niaura R, Perkins KA, Pomerleau OF, Rigott NAI, Swan GE, Warner KE & West R (2021) [Balancing Consideration of the Risks and Benefits of E-Cigarettes](#), *American Journal of Public Health* 111, 1661_1672,.

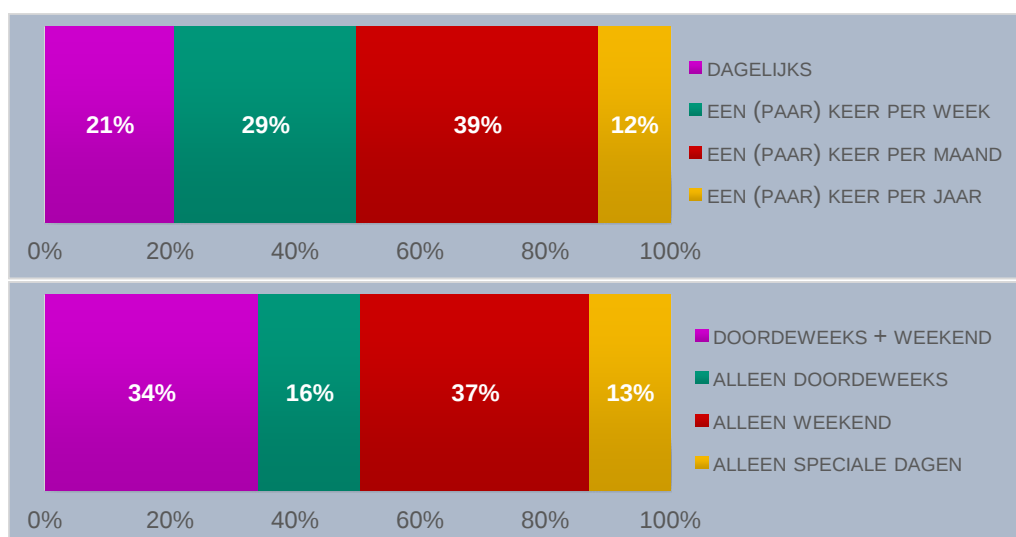

Figuur IV.18: Cannabis

Frequentie

Gemiddeld blowen de huidige blowers 139 dagen per jaar (ca. 3 keer per week), maar er zijn grote onderlinge verschillen. Eén op de vijf huidige blowers doet dat dagelijks (21%). Bij de rest varieert de frequentie van een paar keer per week (29%) tot een paar keer per maand (39%) of een paar keer per jaar (12%).

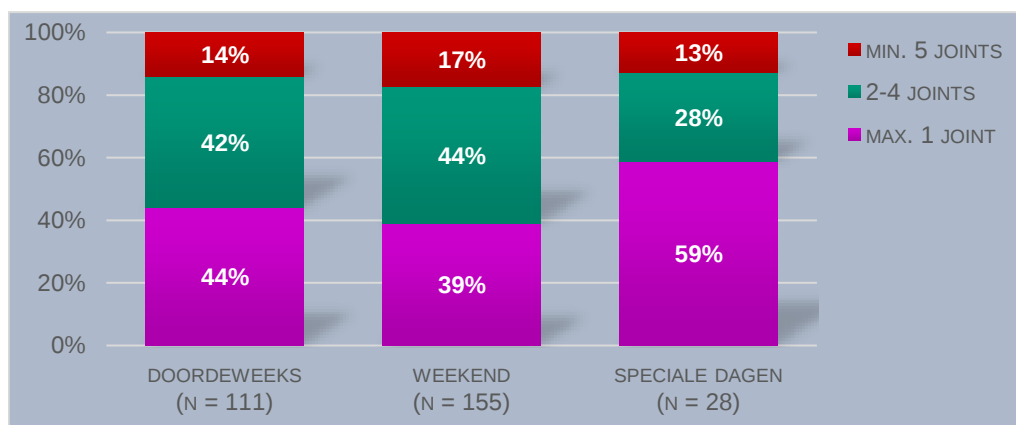
De helft van de huidige blowers blowt (ook) op doordeweekse dagen; de andere helft blowt alleen in het weekend (37%) of op speciale dagen (13%).

Figuur IV.19: Frequentie (huidige gebruikers, n = 220)

Hoeveelheid

Vier op de tien doordeweekse blowers gebruiken maximaal 1 joint op een dag (44% waaronder 12% minder dan een hele joint blowt en bijvoorbeeld deelt met iemand anders), maar er zijn er ook die minstens 5 joints blowen (14%). Gemiddeld nemen degenen die doordeweekse blowen 3 joints op een dag. Voor weekenddagen geldt vrijwel hetzelfde: 39% neemt maximaal 1 joint, 17% blowt er minstens 5, en gemiddeld 3 joints op een dag. Van degenen die alleen op speciale dagen blowen houden de meesten het bij maximaal 1 joint (59%, waaronder 37% minder dan een hele joint). Het gemiddelde ligt ook lager op 2 joints per dag.

Figuur IV.20: Hoeveelheid (huidige gebruikers op betreffende dagen)

Gebruikspatronen

Cannabis kan als hasj (harsconcentraat van de hennepplant) of wiet (gedroogde bloemtoppen van de hennepplant) worden gekocht. Naar schatting 20% van de coffeeshopverkoop bestaat uit hasj.¹²⁶ Onder de huidige blowers op de Amsterdamse mbo's lijkt hasj (34%) iets populairder dan wiet (30%), maar voor een groot deel (36%) maakt het niet uit.

Qua sterkte (THC-gehalte) gaat de voorkeur eerder uit naar sterke (29%) of zelfs erg sterke cannabis (18%) dan naar (erg) milde varianten (9%). De rest koopt meestal 'gemiddeld' (41%) of heeft geen idee van de sterkte (4%).

Vrijwel iedereen rookt cannabis in een joint (98%). Andere manieren die daarnaast ook wel worden gebruikt zijn *edibles* (bijv. spacecake, wietlolly, cannabisdrinks, 16%), waterpijp (shisha of bong, 8%), pijpje (5%) en vaporizer (2%).

De cannabis wordt meestal vermengd met tabak (89%). Eén op de vijf huidige blowers (19%) gebruikt ook weleens pure hasj of wiet.

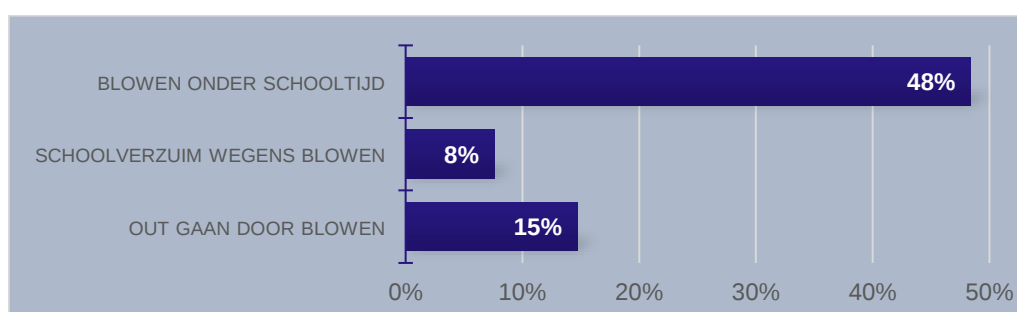
Risikant gebruik

In tegenstelling tot alcohol, bestaan er voor cannabis nog steeds geen (inter)nationale standaardmaten voor frequentie of hoeveelheid van zwaar of overmatig blowen.¹²⁷ In Antenne wordt daarom sinds 1995 riskant blowen gedefinieerd als: dagelijks blowen (ongeacht hoeveelheid) of een paar keer per week meer dan één joint blowen. Een flink deel van de huidige blowers voldoet aan deze definitie: 35% (wat neerkomt op 7% van alle mbo'ers). Bijna een kwart van de huidige blowers (24%) vindt zelf dat ze te veel of te vaak blowen en zou willen stoppen of minderen.

¹²⁶ Rigter S & Oomen P (2021) *THC-concentraties in wiet, nederwiet en hasj in Nederlandse coffeeshops (2020-2021)*, Trimbos-instituut.

¹²⁷ Er zijn weliswaar meerdere diagnostische instrumenten en screeners voor problematisch cannabisgebruik, maar daarin worden geen grenswaarden voor frequentie of hoeveelheid gehanteerd.

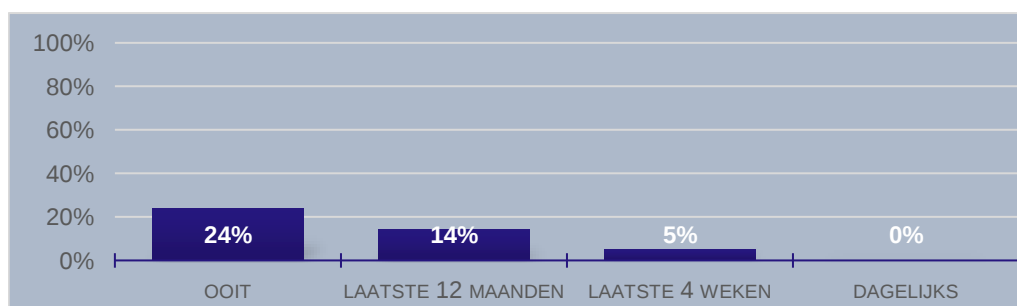
Parallel met alcohol is als indicatie van riskant blowen ook gevraagd naar blowen onder schooltijd (of stage/werk), schoolverzuim (idem) als gevolg van cannabisgebruik, en zoveel blowen dat je niet meer kan staan, ziek wordt of 'out' gaat. De laatste 12 maanden blowde bijna de helft van de huidige blowers weleens vlak voor schooltijd of tijdens een pauze/tussenuur (48% van de huidige blowers komt neer op 10% van alle mbo'ers). Dit gebeurt gemiddeld 5 keer per jaar; vaak hooguit 1 of 2 keer, maar sommigen doen het vaker. School missen of te laat komen omdat je stoned bent, een wietkater hebt of je verslaapt is de laatste 12 maanden 8% van de huidige blowers overkomen (2% van alle mbo'ers). Dit gebeurt meestal 1 of 2 keer per jaar. Eén op de zes huidige blowers (15%, 3% van alle mbo'ers) ging de laatste 12 maanden 'out' door het blowen; gemiddeld 3 keer per jaar.

Figuur IV.21: Riskant blowgedrag laatste 12 maanden (huidige gebruikers, n = 220)

3.5 Lachgas

Op het moment van schrijven (voorjaar 2022) is het door het kabinet aangekondigde landelijke lachgasverbod vertraagd.¹²⁸ Vooralsnog is lachgas dus nog een legale drug, hoewel de gemeente Amsterdam de verkoop ervan in de horeca en op evenementen verbiedt.¹²⁹ Een kwart van de mbo'ers (24%) heeft ooit lachgas gebruikt. De gemiddelde startleeftijd is 17 jaar. De laatste 12 maanden gebruikte 14% van de mbo'ers lachgas en de laatste 4 weken 5%. Een enkeling gebruikt het elke dag (minder dan 1%).

Figuur IV.22: Lachgas

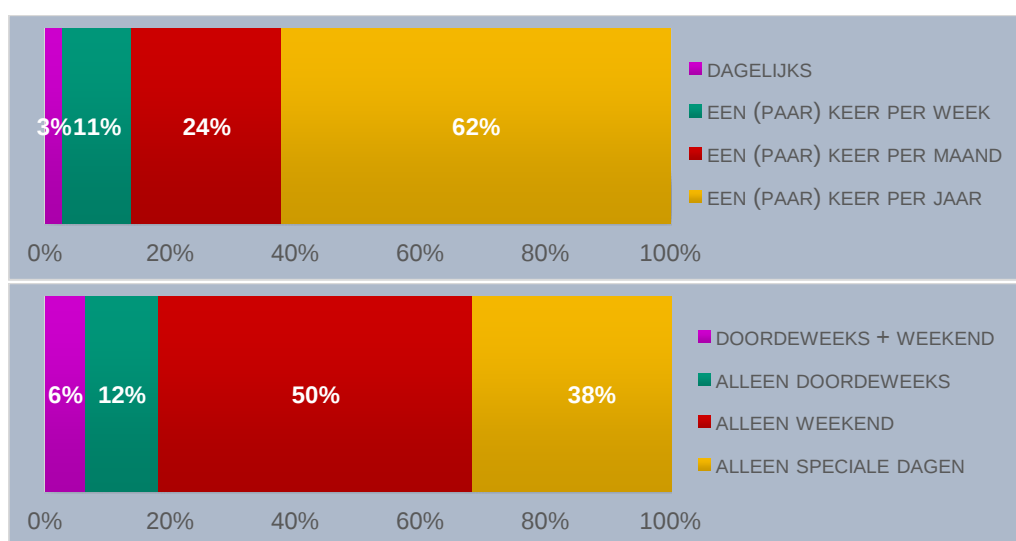
¹²⁸ David Bremmer, [Landelijk lachgasverbod vertraagd, artsen luiden noodklok: 'We zien twintigers met hartinfarcten'](#), AD, 13 mei 2022.

¹²⁹ ANP, [Amsterdamse gemeenteraad stemt in met verbod op lachgas](#), Het Parool, 29 april 2021.

Frequentie

Het aantal huidige lachgasgebruikers (laatste 4 weken) is beperkt. Daarom kijken we naar de groep recente gebruikers (laatste 12 maanden). Zoals gezegd gebruikt een enkeling dagelijks lachgas (3% van de recente gebruikers). Er zijn ook wekelijkse (11%) en maandelijkse (24%) gebruikers, maar de meeste recente lachgasgebruikers (62%) nemen hooguit een paar keer per jaar lachgas. Gemiddeld wordt 33 dagen per jaar lachgas gebruikt, maar dit gemiddelde wordt door de frequente gebruikers erg omhooggetrokken. De doorsnee frequentie is 7 dagen per jaar.

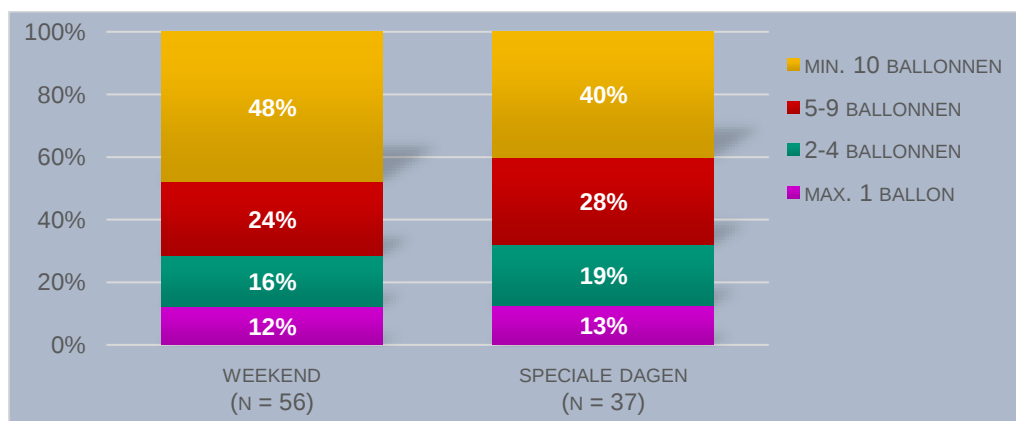
Lachgas wordt meestal bewaard voor de weekenden (50%) of speciale gelegenheden (bijv. feestdagen of vakantie, 38%). Een minderheid (18%) gebruikt lachgas (ook) doordeweeks.

Figuur IV.23: Frequentie (recente gebruikers, n = 167)

Hoeveelheid

Recente lachgasgebruikers die op weekenddagen lachgas nemen, gebruiken iets meer dan lachgasgebruikers die alleen op speciale dagen nemen (in doorsnee 8 versus 6 ballonnen). Maar voor beide groepen geldt dat een flink deel (respectievelijk 48% en 40%) met minimaal 10 ballonnen grote hoeveelheden gebruikt. Het aantal doordeweekse lachgasgebruikers is te klein om iets te kunnen zeggen over hoeveelheden.

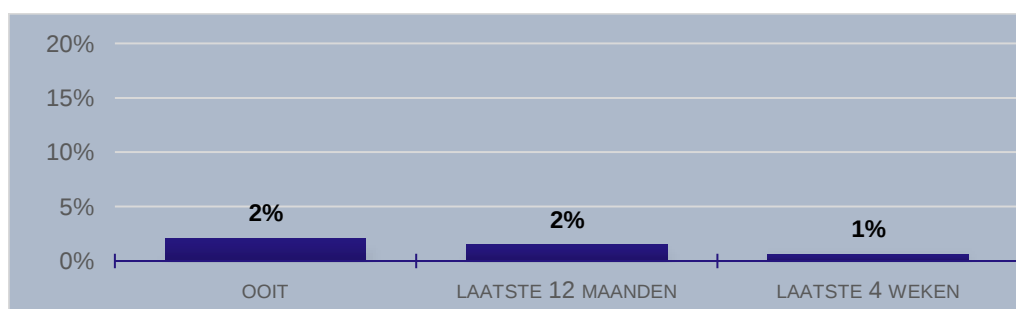
Figuur IV.24: Hoeveelheid (huidige gebruikers op betreffende dagen)

Ruim een kwart van de recente lachgasgebruikers (27%) zou hun gebruik willen stoppen of minderen.

3.6 3-MMC / 4-MMC

3-MMC en 4-MMC (mefedron) zijn amfetamine-achtige stoffen met vergelijkbare werking. Omdat beide middelen ook onder vergelijkbare namen worden verkocht – 3-MMC als ‘poes’; 4-MMC als ‘miauw miauw’ – is het onderscheid voor de gebruiker niet altijd duidelijk en zijn 3-MMC en 4-MMC samengenomen in één vraag. 4-MMC staat sinds maart 2012 op lijst I (harddrugs) van de Opiumwet, maar 3-MMC is pas in oktober 2021 op lijst II (softdrugs) geplaatst en was dus in de 12 maanden voorafgaand aan de survey legaal verkrijgbaar.

Signalen wijzen op een met name onder jongeren toenemende populariteit van 3-MMC.¹³⁰ Toch is het aantal mbo'ers dat het middel gebruikt relatief beperkt. Voor de zichtbaarheid is de y-as in *Figuur IV.25* aangepast (let op: deze loopt dus niet meer tot 100%). Onder de mbo'ers heeft 2% ooit 3-MMC of 4-MMC gebruikt, eveneens 2% gebruikte het de laatste 12 maanden, en 1% de laatste 4 weken. De gemiddelde startleeftijd is 18 jaar. Gemiddeld namen de recente gebruikers de laatste 12 maanden 4 keer 3-MMC/4-MMC. Twee van hen (13% van de recente gebruikers) zouden willen stoppen of minderen.

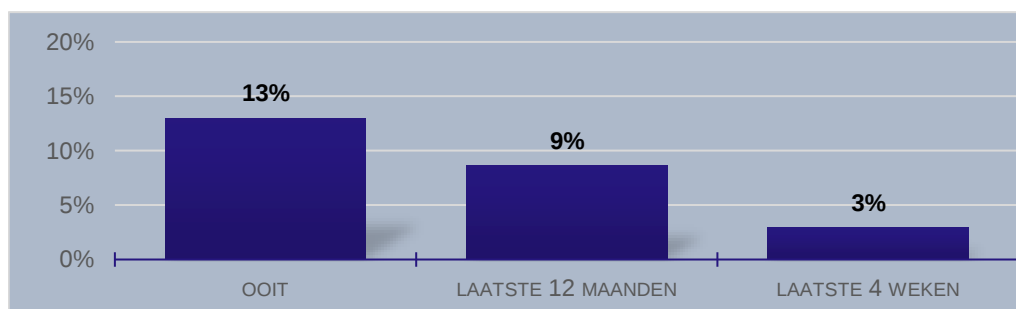

Figuur IV.25: 3-MMC / 4-MMC

3.7 XTC-pillen

Ongeveer één op de acht mbo'ers (13%) heeft ooit xtc-pillen gebruikt. Gemiddeld waren zij 17 jaar toen zij hun eerste pil slikten. Ongeveer één op de tien mbo'ers (9%) gebruikte de laatste 12 maanden xtc, gemiddeld deden ze dat 4 keer. Van deze recente gebruikers zou 15% willen stoppen of minderen. De laatste 4 weken gebruikte 3% van de mbo'ers xtc.

¹³⁰ Nabben T, Boekholt M & Benschop A (2021) *Antenne Nederland: Regiomonitor drugs en risicojongeren 2020-2021*, Hogeschool van Amsterdam | CAM (2021) *Risicobeoordeling 3-Methylmethcathinon (3-MMC)*, Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs;

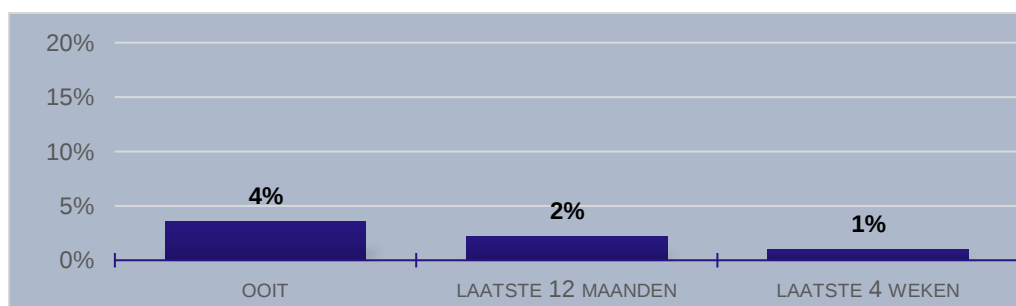
Figuur IV.26: XTC

MDMA-poeder

Naast MDMA in tabletvorm (XTC-pillen) is MDMA ook in poedervorm verkrijgbaar. 8% van de mbo'ers heeft ooit in zijn/haar leven MDMA-poeder gebruikt. Vrijwel allemaal (86%) gebruik(t)en zij ook XTC-pillen. Er zijn geen verdere vragen gesteld over gebruiksfrequentie of -hoeveelheid van MDMA-poeder.

3.8 Amfetamine

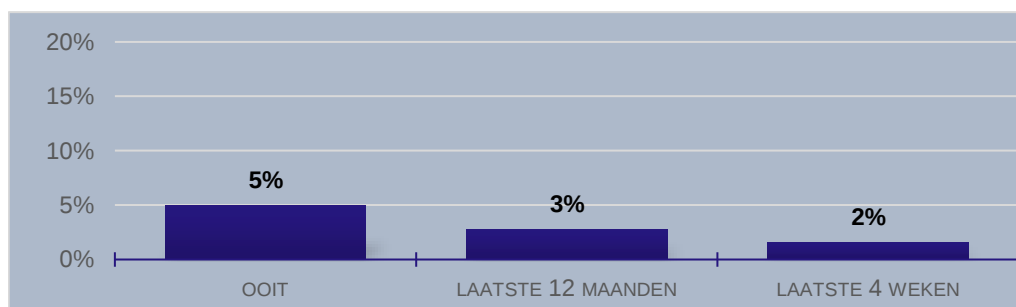
Amfetamine of speed is door 4% van de mbo'ers ooit gebruikt. De gemiddelde startleeftijd is 17 jaar. De laatste 12 maanden gebruikte 2% gemiddeld 4 keer amfetamine. Een op de tien van deze recente gebruikers (3 individuen) wil hun amfetaminegebruik stoppen of minderen. De laatste 4 weken gebruikte 1% van de mbo'ers amfetamine.

Figuur IV.27: Amfetamine

3.9 Cocaïne

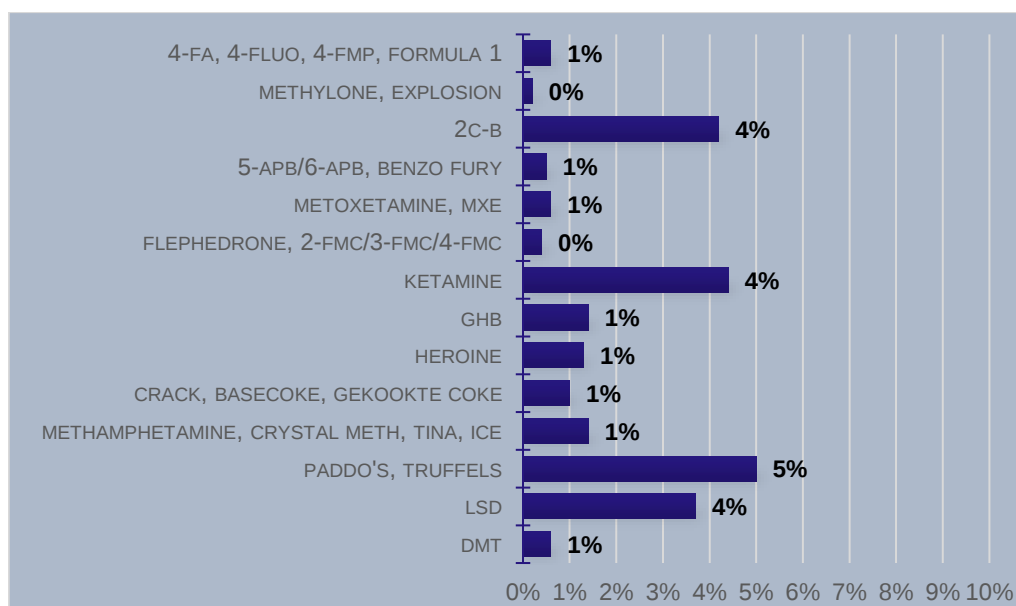
Cocaïne (dat wil zeggen de snuifbare variant, geen crack of basecoke) is onder mbo'ers een iets populairdere pepper dan amfetamine. Het ooit-gebruik van cocaïne ligt op 5%, recent gebruik op 3% en huidig gebruik op 2%. De gemiddelde startleeftijd is 18 jaar. De gemiddelde gebruiksfrequentie (14 dagen per jaar) wordt omhooggetrokken door een enkele frequente gebruikers. In doorsnee nemen de recente gebruikers 2 keer per jaar cocaïne. Vijf recente gebruikers (17%) willen stoppen of minderen met cocaïne.

Figuur IV.28: Cocaine

3.10 Overige drugs

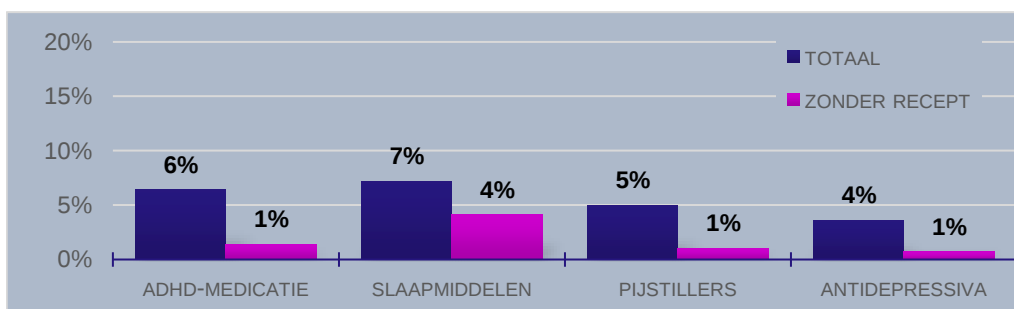
Van de veertien overige drugs waarnaar gevraagd is, is het ooit-gebruik over het algemeen beperkt tot hooguit 1%. Op vier uitzonderingen na: paddo's/truffels (5%), 2C-B (4%), ketamine (4%) en LSD (4%). Recent gebruik (laatste 12 maanden) van deze vier middelen ligt rond de 2%. Recente gebruikers van de andere drugs zijn op één hand te tellen. Niemand geeft aan met deze overige drugs te willen stoppen of minderen.

Figuur IV.29: Ooit-gebruik overige drugs

3.11 Medicijnen

Medicijnen kunnen net als drugs een psychoactieve werking hebben en ook zonder doktersvoorschrift 'recreatief' worden gebruikt. Dit geldt voor o.a. ADHD-medicatie (bijv. Ritalin, Concerta), slaap- en kalmeringsmiddelen (bijv. Valium, Seresta, Etizolam), zware pijnstillers (bijv. Oxycodon, Fentanyl) en antidepressiva (bijv. Prozac, Seroxat, Xanax). Van deze medicijnen werden slaap- en kalmeringsmiddelen de laatste 12 maanden het meest gebruikt door de mbo'ers (7%), waarvan iets meer dan de helft (4%) dat zonder recept deed. De andere medicijnen werden minder gebruikt (4% tot 6%) en vooral veel minder vaak zonder recept (1%). Van alle mbo'ers die medicijnen gebruiken (al dan niet op recept) zou 8% daarmee willen stoppen of minderen.

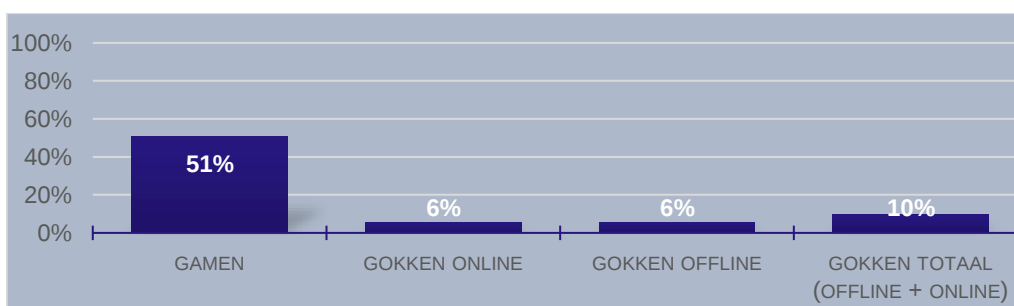

Figuur IV.30: Medicijnen (laatste 12 maanden)

3.12 Gamen en gokken

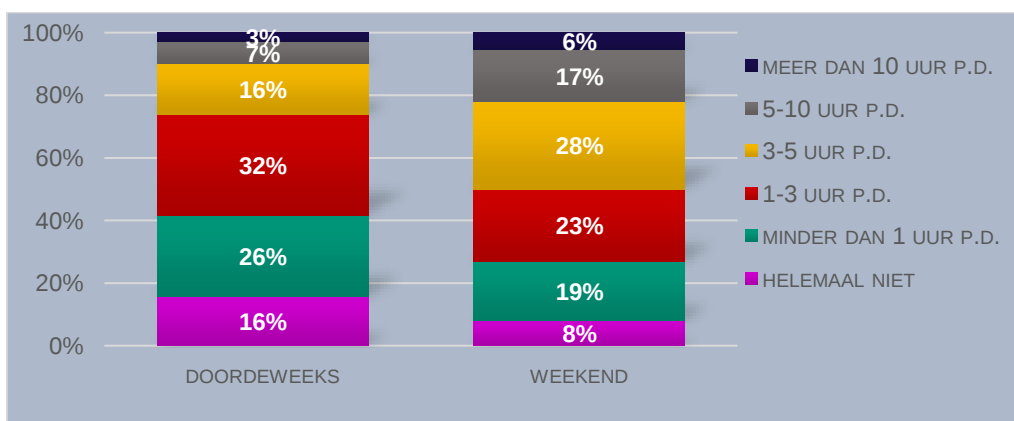
Gamen is het spelen van spelletjes op bijvoorbeeld Xbox, Playstation, PC, laptop, smartphone of online. Bij gokken maken we onderscheid tussen online gokken via internet en 'offline' gokken op fysieke locaties (bijv. gokhal, casino, bingoavond) of via fysieke verkooppunten (bijv. loten of toto-formulieren in een winkel). Het onderscheid wordt echter steeds vager; zeker sinds goksites van Nederlandse aanbieders (o.a. Toto, Holland Casino en Betcity) vanaf 1 oktober 2021 zijn gelegaliseerd.

Gamen is veruit favoriet bij de mbo'ers. De helft (51%) deed dit de laatste 12 maanden. Online gokken en offline gokken werden elk door 6% van de mbo'ers gedaan. In totaal gokte 10% van de mbo'ers in de laatste 12 maanden.

Figuur IV.31: Gamen en gokken (laatste 12 maanden)

Doordeweeks wordt minder gegamed dan in de weekenden. De meeste recente gamers doen dit op doordeweekse dagen niet (16%) of hooguit 3 uur (58%). In het weekend gamet de helft van de recente gamers meer dan 3 uur op een dag (51%).

Figuur IV.32: Frequentie gamen (recente gamers, n = 593)

Bijna de helft van de recente gamers (46%) speelt alleen gratis spelletjes, maar de rest gaf de laatste 12 maanden gemiddeld meer dan 800 euro uit aan betaalde games/apps of aan extra levels, wapens, skins, etc. Dit gemiddelde wordt wel erg omhooggetrokken door een paar gamers die duizenden euro's zeggen uit te geven. In doorsnee wordt €100 per jaar besteed. 6% van de recente gamers wil daarmee stoppen of minderen.

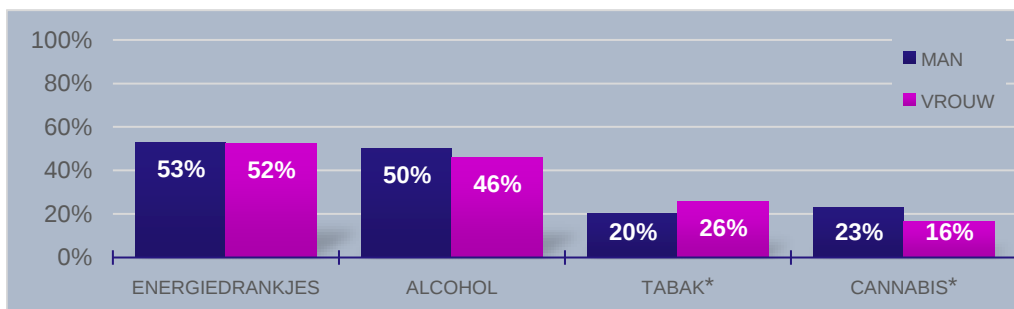
Aan online gokken (doorsnee €100) wordt meer uitgegeven dan aan offline gokken (doorsnee €50). Ook zijn er meer recente online gokkers (15%) dan offline gokkers (4%) die willen stoppen of minderen.

4 Verschillen tussen subgroepen

In de komende paragrafen maken we vergelijkingen in middelengebruik tussen subgroepen op basis van geslacht, leeftijd, achtergrond, niveau en sector. We kijken daarbij naar verschillen in *huidig* (laatste 4 weken) gebruik van energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis. Wegens beperktere aantallen gebruikers, kijken we naar verschillen in *recent* (laatste 12 maanden) gebruik van lachgas, xtc, gamen en gokken. Om dezelfde redenen (beperkte aantallen) worden van amfetamine, cocaïne, 2c-b, ketamine en paddo's alleen verschillen in ooit-gebruik kort aangestipt. Bij andere middelen zijn vergelijkingen tussen groepen helemaal niet zinvol. In tekst en figuren worden afgeronde percentages en gemiddelden gepresenteerd. Voor meer informatie over de weging en gedetailleerde cijfers zie 2 *Bijlage mbo-survey* (pag. 208) in *VIII Bijlagen*.

4.1 Geslacht

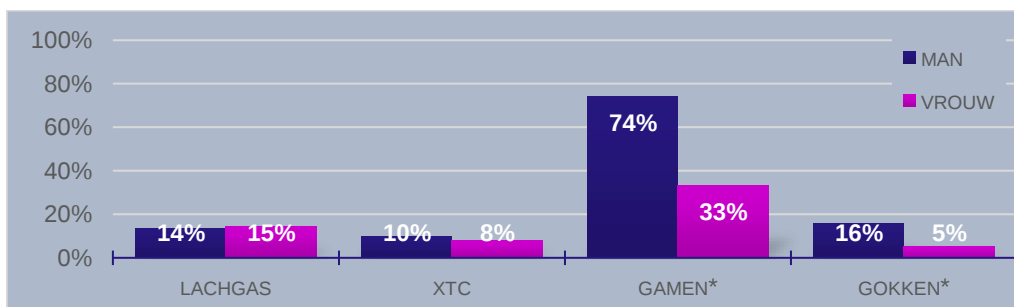
Bij de vergelijkingen naar geslacht laten we de kleine groep die zichzelf identificeert als 'anders' dan man en vrouw (2%) buiten beschouwing. Vrouwelijke mbo'ers zijn vaker dan mannelijke mbo'ers huidige rokers (26% versus 20%), maar minder vaak huidige blowers (16% versus 23%). Qua frequentie en hoeveelheid is er echter geen verschil tussen mannelijke en vrouwelijke rokers en blowers op het mbo. Bij alcohol is het net andersom: het percentage huidige drinkers verschilt niet tussen mannen en vrouwen, maar qua frequentie en hoeveelheid is er wel een verschil. Mannelijke drinkers consumeren vaker alcohol (gem. 79 versus 59 dagen per jaar), drinken vaker (ook) doordeweeks (20% versus 12%) en drinken op weekenddagen meer (gem. 7 versus 6 glazen op een dag). In het gebruik van energiedrankjes zijn er nauwelijks verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke mbo'ers.

Figuur IV.33: Huidig (laatste 4 weken) gebruik van energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis naar geslacht

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

Mannen en vrouwen verschillen niet in gebruik van lachgas en xtc de laatste 12 maanden, hoewel mannelijke gebruikers wel vaker lachgas namen (gem. 57 versus 19 dagen per jaar). In recent gamen en gokken is er wel een duidelijk verschil: mannen zijn meer dan twee keer zo vaak recente gamers (74% versus 33%) en gokkers (16% versus 5%).

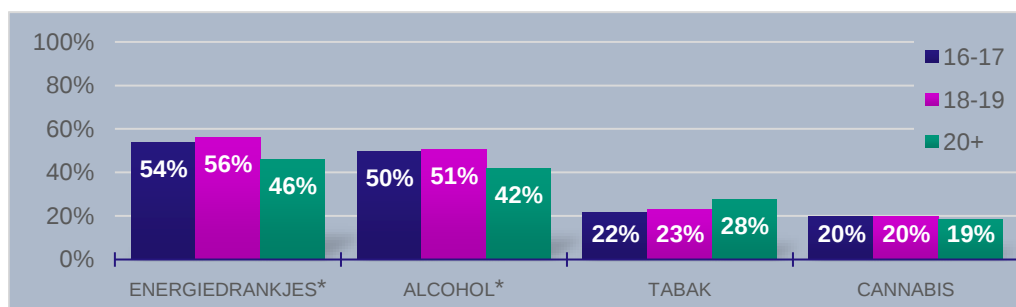
Figuur IV.34: Recent (laatste 12 maanden) gebruik van lachgas en xtc en recent gamen en gokken naar geslacht

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

Wat ooit-gebruik van andere drugs betreft, laten mannen hogere percentages zien op amfetamine (5% versus 2%), ketamine (7% versus 2%) en paddo's (7% versus 3%).

4.2 Leeftijd

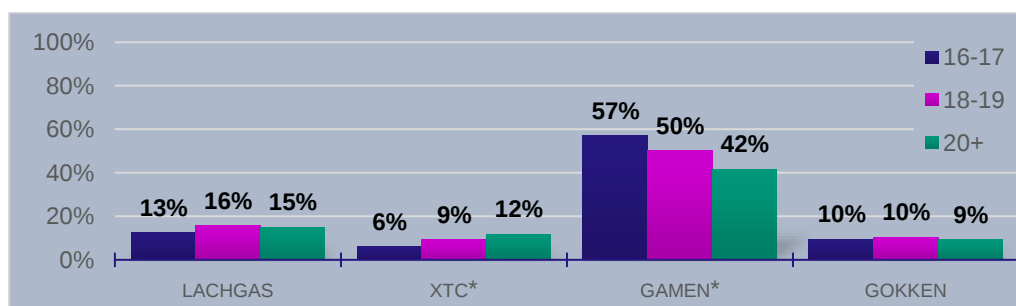
De wat oudere mbo'ers, van 20 jaar en ouder, hebben de laatste 4 weken iets minder vaak energiedrankjes gedronken (46% versus 54-56%) en alcohol gedronken (42% versus 50-51%), maar er zijn geen verschillen naar leeftijd als het gaat om frequentie en hoeveelheden. Wel blijkt dat twintigplussers vaker op doordeweekse dagen alcohol drinken (24% versus 9-17%), tabak roken (82% versus 63-65%) en cannabis gebruiken (69% versus 40-49%). Mbo'ers van 20 jaar en ouder zijn ook vaker dagelijkse rokers en blowers, wat terug te zien is in het hogere gemiddeld aantal gebruiksdagen per jaar voor tabak (291 versus 203-213) en cannabis (193 versus 99-146). Het valt op dat minderjarige mbo'ers (16-17 jaar) in het gebruik van alcohol, tabak en cannabis nauwelijks afwijken van de 18-19-jarigen.

Figuur IV.35: Huidig (laatste 4 weken) gebruik van energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis naar leeftijd

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

Recent gebruik van xtc neemt toe naarmate mbo'ers ouder worden, terwijl recent gamen juist afneemt met de leeftijd. In recent gebruik van lachgas is er geen verschil naar leeftijd, ook niet in frequentie of hoeveelheid. Ondanks de minimumleeftijd voor gokken van 18 jaar, is er geen verschil tussen minder- en meerderjarige mbo'ers.

Figuur IV.36: Recent (laatste 12 maanden) gebruik van lachgas en xtc en recent gamen en gokken naar leeftijd

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

Het ooit-gebruik van andere drugs is over het algemeen hoger onder de oudere mbo'ers. Zie 2.2 Tabellen mbo-survey 2021 (pag. 218) voor de percentages.

4.3 Achtergrond

Er zijn duidelijke verschillen naar achtergrond¹³¹, waarbij mbo'ers met een Marokkaanse of Turkse achtergrond (MARTUR in Figuur IV.37) het hoogst scoren op huidig gebruik van energiedrankjes (67%), en het laagst op drinken (13%), roken (12%) en blowen (9%).

Mbo'ers van Marokkaanse/Turkse afkomst drinken ook het vaakst energiedrankjes (gem. 147 versus 67-108 dagen per jaar) en het vaakst (ook) doordeweeks (81% versus 63-70%).

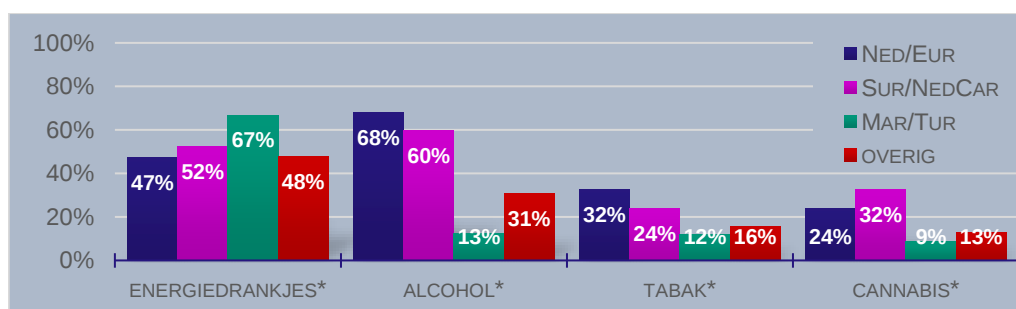
Alcohol is het meest populair bij mbo'ers met een Nederlandse of Europese achtergrond (NEDEUR, 68%). Zij drinken ook meer dagen per jaar (gem. 79 versus 35-48) en bewaren alcohol het minst vaak voor speciale gelegenheden (17% versus 40-53%). Echter, huidige

¹³¹ Zelf-gerapporteerde achtergrond/afkomst, zie 2.1.3 Achtergrond (pag. 213).

drinkers met een Surinaamse of Nederlands Caribische achtergrond (SUR/NEDCAR) drinken op doordeweekse dagen meer (gem. 5 versus 2-3 glazen op een dag) en degenen met een Marokkaanse/Turkse achtergrond drinken op weekenddagen meer (9 versus 5-7 glazen).

Ook huidig gebruik van tabak komt het vaakst voor onder mbo'ers van Nederlandse of Europese afkomst (32%). Het zijn echter de mbo'ers met een Marokkaanse/Turkse achtergrond die het meest roken; gemiddeld 17 sigaretten op doordeweekse dagen en 19 sigaretten op een weekenddag (versus gem. 7-8 sigaretten per dag in de andere subgroepen).

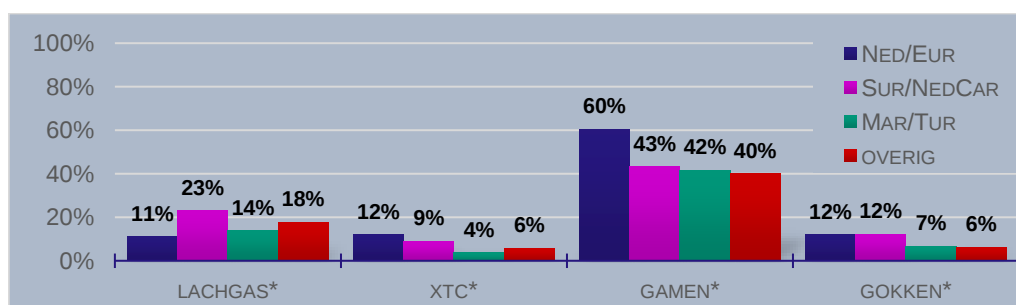
De meeste huidige blowers zijn te vinden onder de mbo'ers met een Surinaamse en Nederlands Caribische achtergrond (32%). Samen met de mbo'ers met een overige achtergrond blowen ze ook vaker (gem. 179 versus 120-122 dagen per jaar) en meer in het weekend (gem. 2 versus 3-4 joints op een dag).

Figuur IV.37: Huidig (laatste 4 weken) gebruik van energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis naar achtergrond

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

Recent gebruik van lachgas komt het vaakst voor onder mbo'ers met een Surinaamse of Nederlands Caribische achtergrond (23%), terwijl mbo'ers van Nederlandse of Europese komaf het hoogst scoren op recent xtc-gebruik (12%) en recent gamen (60%). Beide groepen zijn ook relatief vaak recente gokkers (12%).

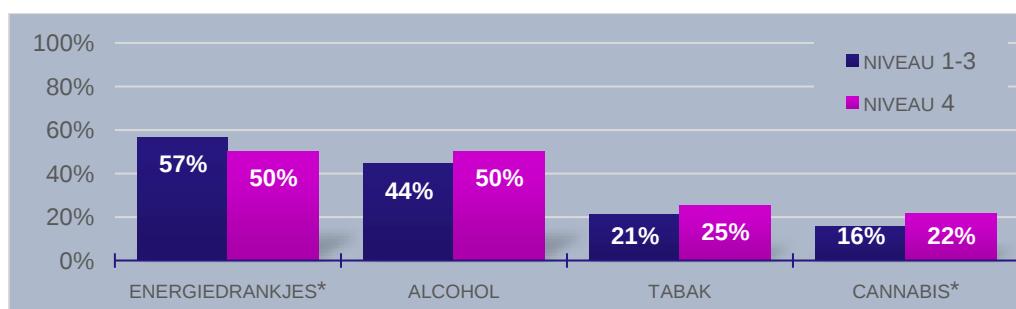
Figuur IV.38: Recent (laatste 12 maanden) gebruik van lachgas en xtc en recent gamen en gokken naar achtergrond

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

Mbo'ers van Nederlandse of Europese komaf hebben vaker ervaring met amfetamine, cocaïne, 2c-B, ketamine en paddo's dan mbo'ers met een andere achtergrond. Zie 2.2 *Tabellen mbo-survey 2021* (pag. 218) voor de percentages.

4.4 Niveau

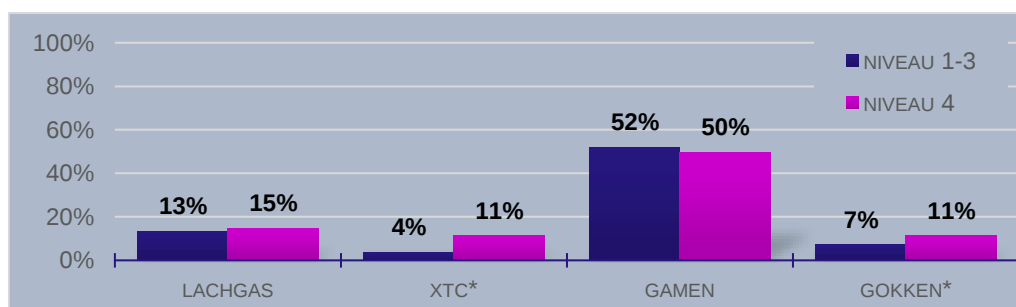
Voor de vergelijkingen naar niveau is een tweedeling gemaakt en zijn mbo-studenten die een entree- (1), basisberoeps- (2) en vakopleiding (3) volgen samengenomen. Deze worden vergeleken met mbo'ers die een niveau-4-opleiding volgen. Er zijn niet veel verschillen naar niveau. Niveau-4-mbo'ers zijn wat minder vaak huidige gebruikers van energiedrankjes (50% versus 57%), maar drinken die wel vaker (ook) doordeweeks (74% versus 54%). Bij alcohol is het enige verschil dat mbo'ers op niveau 1-3 wat vaker enkel drinken op speciale gelegenheden ((33% versus 25%). Cannabis laat alleen een verschil zien in huidig gebruik (16% niveau 1-3 versus 22% niveau 4) en niet in frequentie of hoeveelheid. Bij tabak is er helemaal geen verschil naar niveau.

Figuur IV.39: Huidig (laatste 4 weken) gebruik van energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis naar niveau

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

Mbo'ers die een opleiding op niveau 4 volgen zijn vaker recente gebruikers van XTC (11% versus 4%) en recente gokkers (11% versus 7%) dan mbo'ers van niveau 1-3 opleidingen. Gebruik van lachgas en gamen verschilt niet naar niveau.

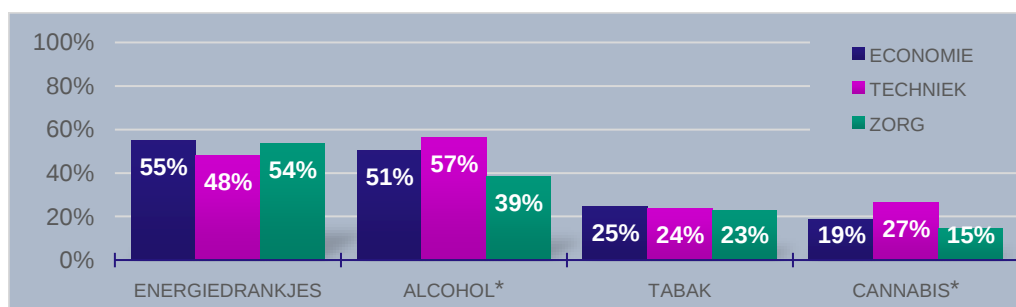
Figuur IV.40: Recent (laatste 12 maanden) gebruik van lachgas en xtc en recent gamen en gokken naar niveau

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

Niveau-4-mbo'ers hebben vaker ooit cocaïne gebruikt (6% versus 3%). In ooit gebruik van andere drugs is er geen verschil naar niveau.

4.5 Sector

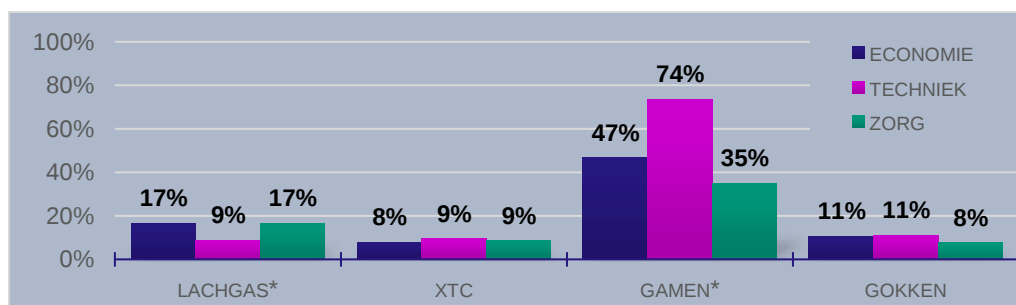
Tussen mbo'ers die opleidingen in de drie verschillende sectoren volgen (economie, techniek of zorg) is er weinig verschil. Mbo'ers op de techniek-opleidingen zijn het vaakst huidige drinkers (57%), maar economiestudenten drinken op weekenddagen het meest (gem. 7 versus 6 glazen). Techniekstudenten zijn ook het vaakst huidige blowers (27%) en dagelijkse blowers (7%). Verder zijn er niet of nauwelijks verschillen naar sector.

Figuur IV.41: Huidig (laatste 4 weken) gebruik van energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis naar sector

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

Bij opleidingen in de sector techniek zijn de meeste recente gamers te vinden (74%), maar wat minder recente gebruikers van lachgas (9%). Er zijn geen andere verschillen.

Figuur IV.42: Recent (laatste 12 maanden) gebruik van lachgas en xtc en recent gamen en gokken naar sector

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

Ooit-gebruik van andere drugs laat geen verschillen zien tussen sectoren.

5 Trends

Hoewel men bij twee metingen misschien nog niet echt kan spreken van trends, geven de resultaten van de mbo-surveys uit 2016 en 2021 wel indicaties voor veranderingen in middelengebruik onder mbo'ers in Amsterdam. We kijken naar prevalentiecijfers en vergelijken hoeveelheden van *huidig* gebruik (laatste 4 weken) van energiedrankjes,

alcohol, tabak en cannabis, en frequentie van *recent* gebruik (laatste 12 maanden) van lachgas, xtc-pillen, amfetamine en cocaïne. Bij alcohol en cannabis worden ook indicaties van riskant gebruik vergeleken. Cijfers van 2021 zijn gebaseerd op gewogen data; de data van 2016 zijn ongewogen.¹³² In tekst en figuren worden afgeronde percentages en gemiddelden gepresenteerd. Voor meer informatie over de weging en gedetailleerde cijfers zie 2 *Bijlage mbo-survey* (pag. 208) in *VIII Bijlagen*.

5.1 Mbo'ers in 2016 en 2021

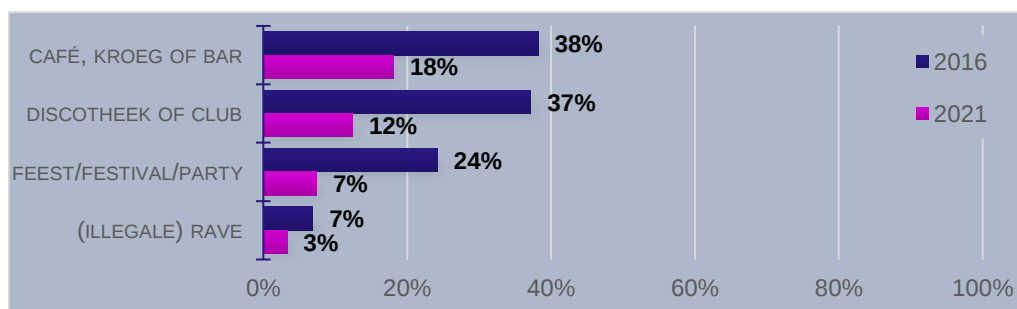
De populatie mbo-studenten van 2021 wijkt iets af van die van vijf jaar geleden. Het aandeel vrouwelijke studenten is iets groter (58% versus 54%). Ook zijn er wat meer 16-17-jarigen (39% versus 32%) en minder 20-plussers (31% versus 27%), maar de gemiddelde leeftijd is gelijk (19 jaar). Vooral qua achtergrond lijkt de populatie te zijn veranderd, met minder mbo'ers met een Nederlandse of Europese achtergrond (48% versus 62%) en meer van Marokkaans- of Turks-Nederlandse afkomst (23% versus 16%). Deze vergelijking wordt echter bemoeilijkt doordat in 2016 etniciteit nog werd gemeten aan de hand van het geboorteland van de ouders, terwijl in 2021 achtergrond is bepaald op basis van zelf-rapportage. Kleinkinderen van migranten (derde generatie) hebben volgens de in 2016 gehanteerde methode de Nederlandse etniciteit, maar kunnen volgens de in 2021 gehanteerde methode hun familie-afkomst rapporteren.¹³³ In de algemene bevolking bleef het aandeel Amsterdamse jongeren (15-20 jaar) met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond (o.b.v. geboorteland van de ouders) tussen 2016 en 2021 in elk geval gelijk.¹³⁴

In de vergelijking van het uitgaansgedrag van de mbo'ers komt het effect van de coronapandemie duidelijk naar voren. In 2016 gingen veel meer mbo'ers uit in cafés en clubs of bezochten festivals en raves. De dataverzameling van 2021 eindigde namelijk in een periode van volledige lockdown, toen alle reguliere uitgaansgelegenheden gesloten waren. Aangezien uitgaan en middelengebruik tot op zekere hoogte samenhangen, kan dat de gebruikscijfers beïnvloed hebben.

¹³² Voor de mbo-survey van 2021 was weging noodzakelijk wegens oververtegenwoordiging van studenten van Mediacollege; een dergelijke weging was in 2016 niet nodig. Beide steekproeven zijn representatief voor de (toenmalige) mbo-studentenpopulatie.

¹³³ In 2016 behoorden 114.606 van de 1.058.402 18-25-jarigen met een Nederlandse etniciteit tot de 3^e generatie (11%). Bron: CBS, *Wie zijn de derde generatie?*, 21 november 2016.

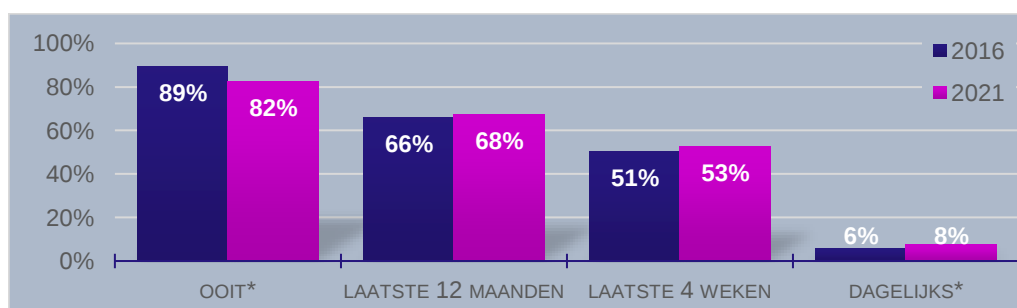
¹³⁴ CBS Statline, *Bevolking; migratieachtergrond, generatie, leeftijd, regio, 1 januari*.

Figuur IV.43: Bezochte uitgaansgelegenheden in de laatste 4 weken

5.2 Energiedrankjes

Het gebruik van energiedrankjes onder de mbo'ers verschilt in 2021 nauwelijks van vijf jaar daarvoor. Het aandeel *huidige* gebruikers (laatste 4 weken) was vrijwel gelijk en ook het gemiddeld aantal blikjes dat zij consumeren was hetzelfde (2 per dag). Wel zijn er in 2021 wat meer dagelijkse drinkers van energiedrankjes (8% versus 6%).

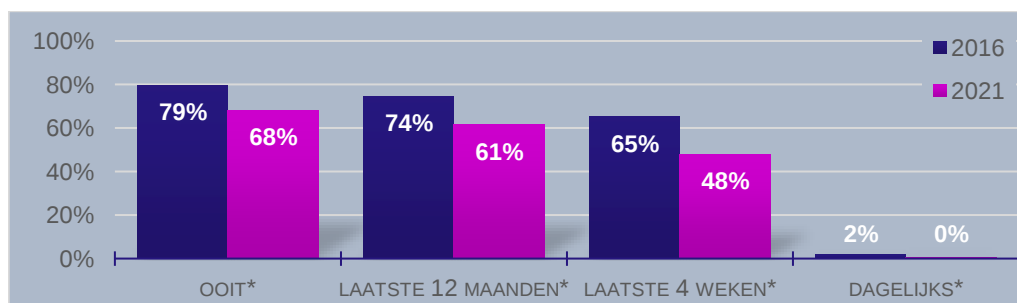

Figuur IV.44: Trends energiedrankjes

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

5.3 Alcohol

Prevalentiecijfers van het drinken van alcohol zijn in 2021 over de hele linie lager dan in 2016. Het aandeel *huidige* drinkers (laatste 4 weken) daalde van bijna een derde (65%) naar iets minder dan de helft (48%). Gemiddeld gesproken consumeren de huidige drinkers evenveel als vijf jaar geleden (6 glazen per dag).

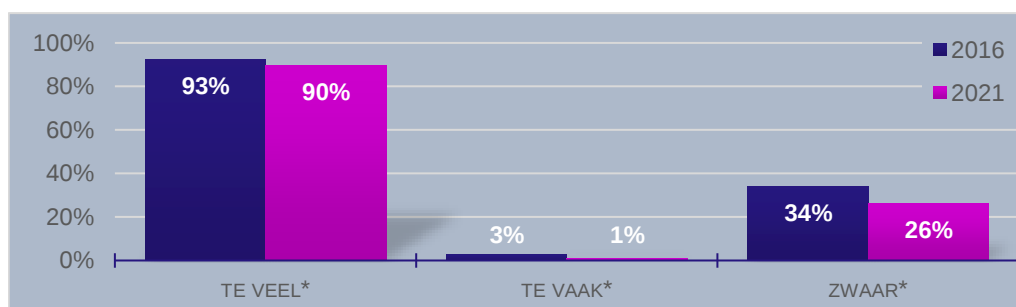

Figuur IV.45: Trends alcohol

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

Onder de huidige drinkers zijn er in 2021 iets minder die volgens de adviezen te veel drinken (meer dan 1 glas per dag) en ook iets minder die te vaak drinken (elke dag). Maar nog steeds geldt dat vrijwel alle huidige drinkers meer drinken dan geadviseerd en vrijwel

geen enkele huidige drinker dat dagelijks doet. Het aandeel zware drinkers ligt in 2021 wel duidelijk lager (26% versus 34%).¹³⁵ Aan de andere kant is er geen verschil als het gaat om riskante drinkgedrag: in zowel 2016 als 2021 ging ongeveer een kwart van de huidige drinkers het laatste jaar 'out' door te veel alcohol.

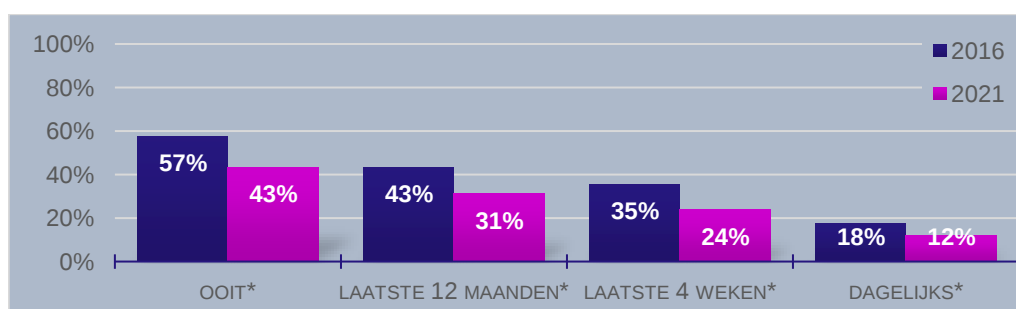

Figuur IV.46: Te veel, te vaak en zwaar drinken (huidige gebruikers)

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

5.4 Tabak

Het percentage rokers onder de mbo'ers is kleiner geworden. Het aandeel *huidige* rokers (laatste 4 weken) daalde van ruim een derde in 2016 (35%) naar een kwart in 2021 (24%). Het gemiddeld aantal sigaretten bleef vrijwel gelijk op circa 7 per dag.

Figuur IV.47: Trends tabak

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

5.5 Cannabis

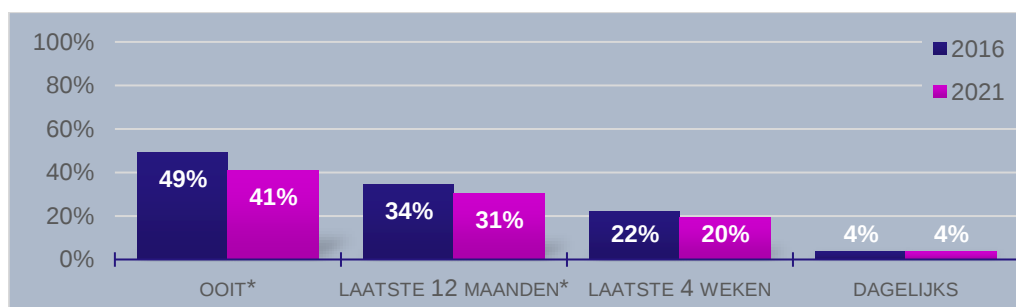
Bij cannabis daalde alleen het aandeel ooit- en recente gebruikers, maar bleef het aandeel *huidige* blowers (laatste 4 weken) onder de mbo'ers vrijwel gelijk. Ook het gemiddeld aantal joints (2 á 3 per dag) en riskant gebruik onder de huidige blowers (circa een derde) veranderde niet.¹³⁶ Hetgeen wél veranderde is verontrustend: meer huidige blowers gebruikten de laatste 12 maanden cannabis onder school- of werktijd (48% versus 33%).

¹³⁵ Zware drinker = één keer per week of vaker minimaal 4 (vrouwen) of 6 (mannen) glazen alcohol op één dag.

Bron: Trimbos-instituut, [Cijfers alcohol](#). Het percentage overmatig drinkers (meer dan 14 (vrouwen) of 21 (mannen) glazen alcohol per week) kan op basis van de in 2016 verzamelde gegevens niet worden berekend.

¹³⁶ Riskante blower = dagelijks blowen (ongeacht hoeveelheid) of een paar keer per week meer dan één joint blowen. Zie 2.1.8 *Risikant gebruik* (pag. 216) in 2 *Bijlage mbo-survey, VIII Bijlagen*.

Mogelijk heeft dit te maken met het online onderwijs dat een groot deel van 2021 werd gegeven.

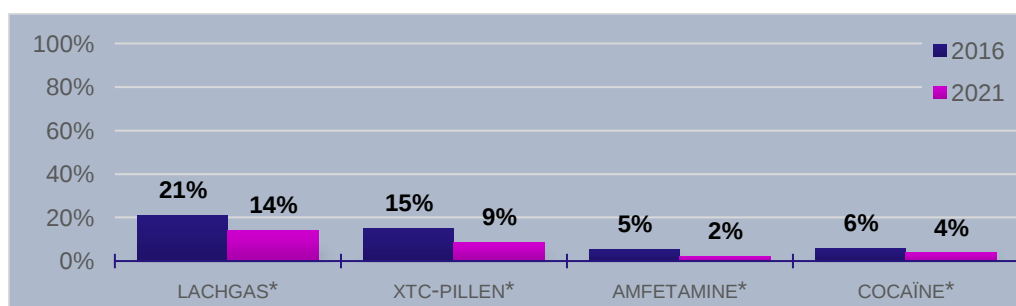

Figuur IV.48: Trends cannabis

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

5.6 Lachgas, xtc, amfetamine en cocaïne

Cijfers van *recent* gebruik (laatste 12 maanden) van zowel lachgas als xtc-pillen, amfetamine en cocaïne zijn lager in 2021 dan in 2016. Dat geldt overigens ook voor huidig gebruik (laatste 4 weken). Opvallend genoeg nam de frequentie van gebruik onder huidige lachgasgebruikers toe (gem. 33 versus 11 dagen per jaar), terwijl de frequentie juist daalde onder recente xtc-gebruikers (gem. 4 versus 8 dagen per jaar) en amfetaminegebruikers (gem. 4 versus 19 dagen per jaar). De laatstgenoemde drugs worden dus door minder mbo'ers én minder vaak gebruikt, maar bij lachgas gaat het om minder gebruikers die wel vaker gebruiken.

Figuur IV.49: Trends recent gebruik (laatste 12 maanden) lachgas, xtc, amfetamine en cocaïne

Alleen bij * is sprake van een significant verschil

5.7 Overige drugs

Van zestien overige drugs is alleen het ooit-gebruik vergeleken. Tien van deze zestien drugs scoren in 2021 lager dan in 2016 (zie voor exacte cijfers 2.3 Tabellen trends 2016-2021, pag. 236):

- 4-FA, 4-fluo, 4-FMP, Formula 1, 4-fluoramfetamine
- methylon, explosion
- 5-APB/6-APB, benzofury
- fletedron, 2-FMC/3-FMC/4-FMC

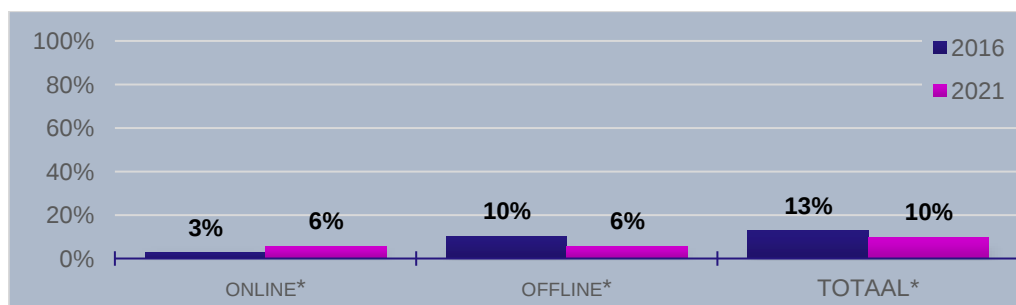
- GHB
- crack, basecoke, gekookte coke
- methamfetamine, crystal meth, tina, ice
- paddo's, truffels
- DMT
- MDMA-poeder

Ooit-gebruik van 2C-B, ketamine en LSD bleef gelijk. Met elk van deze drugs heeft 4% á 5% van de mbo'ers ervaring. Ook het ooit-gebruik van MXE en heroïne bleef onveranderd laag op circa 1%.

Het enige middel dat in 2021 hoger scoorde dan in 2016 is 3-MMC/4-MMC (2% versus 1% ooit-gebruik). Vijf jaar geleden was 3-MMC nog nauwelijks verkrijgbaar en was alleen het verboden 4-MMC op de markt.

5.8 Gokken

Tot slot vergelijken we *recent* (laatste 12 maanden) betaald gokken (het spelen van gratis gokspelletjes buiten beschouwing gelaten). Het gokken via internet is iets toegenomen ten opzichte van vijf jaar geleden, maar het 'offline' gokken op fysieke locaties nam af. In totaal zijn er minder recente gokkers onder de mbo'ers van 2021.

Figuur IV.50: Trends recent (laatste 12 maanden) betaald gokken

*Alleen bij * is sprake van een significant verschil*

6 Samenvatting

Eind 2021 en begin 2022 hebben teams van veldwerkers in de aula of kantine van acht verschillende mbo-scholen in Amsterdam studenten van 16 jaar en ouder gevraagd om deel te nemen aan de Antenne survey over roken, drinken en drugs. Heersende coronamaatregelen (beperkte groepsgrootte, thuisonderwijs, schoolsluiting, quarantaine) bemoeilijkten de dataverzameling. In totaal vulden **1.174** mbo'ers een anonieme online vragenlijst in, wat neerkomt op circa 6% van de studentenpopulatie van de deelnemende scholen. De gewogen data kunnen gezien worden als representatief voor de Amsterdamse mbo'ers als het gaat om opleiding (school, leerweg, niveau, sector), geslacht en leeftijd.

De onderzochte mbo'ers zijn iets vaker vrouw (58%) dan man (41%). De gemiddelde leeftijd is 19 jaar en meer dan een derde (39%) is minderjarig (16-17 jaar). Vier op de tien (44%) studenten op de Amsterdamse mbo's wonen in Amsterdam; de rest komt van buiten de stad. Ruim de helft (56%) rapporteert zelf een niet-Nederlandse of gemengde (familie)achtergrond. Qua mentaal welbevinden scoren de Amsterdamse mbo'ers slechter dan jongeren in de algemene Nederlandse bevolking: één op de drie (32%) heeft psychische klachten en is volgens de MHI-5 (een internationaal meetinstrument) geestelijk ongezond. Leven in een stedelijk gebied, een niet-westerse migratieachtergrond en een relatief laag gezinsinkomen zijn factoren die hierbij een rol kunnen spelen.

De meeste mbo'ers hebben *ooit* energiedrankjes (82%) en alcohol (68%) gedronken. Met andere middelen hebben de meesten echter (nog) geen ervaring, want ooit-gebruik van tabak is 43%, cannabis 41% en lachgas 24%. Deze middelen worden op afstand gevolgd door xtc (13%), cocaïne (5%), pado's (5%), amfetamine (4%), 2c-b (4%), ketamine (4%), LSD (4%) en 3-MMC/4-MMC (2%). Overige drugs (o.a. GHB en methamfetamine) scoren allemaal maximaal 1% ooit-gebruik. De meeste ooit-gebruikers van alcohol, tabak en cannabis waren minderjarig toen ze voor het eerst dronken, rookten of blowden en mochten toen dus nog geen drank, sigaretten en cannabis kopen.

De top vier van *huidig* gebruik (laatste 4 weken) is gelijk aan die van ooit-gebruik: energiedrankjes (53%), alcohol (48%), tabak (24%) en cannabis (20%). De frequentie van het gebruik van deze middelen loopt nogal uiteen. De huidige drinkers van alcohol doen dat bijna nooit dagelijks (1%) en beperken alcoholgebruik vaak tot de weekenden of speciale gelegenheden (bijv. feestdagen of vakantie). Aan de andere kant rookt circa de helft van huidige rokers wél elke dag (54%). Van de huidige blowers doet 21% dat dagelijks; en van de huidige drinkers van energiedrankjes consumeert 15% elke dag. Bij alcohol is er een groot verschil in gebruikshoeveelheden tussen weekend (gem. 6 glazen op een dag) en doordeweeks (gem. 3 glazen p.d.). Bij energiedrankjes (gem. 1½ blikje p.d.), tabak (gem. 9 sigaretten p.d.) en cannabis (gem. 3 joints p.d.) maakt de weekdag niet uit. Mbo'ers die deze genotmiddelen reserveren voor speciale gelegenheden, gebruiken dan minder.

Een belangrijke indicatie voor riskant gebruik is dat bijna de helft (48%) van de huidige blowers het laatste jaar weleens cannabis gebruikte vlak voor schooltijd of tijdens een pauze/tussenuur (dit komt neer op 10% van alle mbo'ers). Meest voorkomend riskant gedrag bij alcohol is zoveel drinken dat je niet meer kan staan, ziek wordt of 'out' gaat. Dit 'comazuipen' deed een kwart (24%) van de huidige drinkers het laatste jaar (dit komt neer op 12% van alle mbo'ers). Vaak komen dergelijke gedragingen hooguit een paar keer per jaar voor, maar er zijn er ook die het vaker doen.

Slaap- en kalmeringsmiddelen werden de laatste 12 maanden door 7% van de mbo'ers gebruikt, waarvan iets meer dan de helft (4%) dat deed zonder doktersvoorschrift. Andere medicijnen (ADHD-medicatie, zware pijnstillers of antidepressiva) werden door 1% zonder recept gebruikt.

De helft (51%) van de mbo'ers speelde de laatste 12 maanden games (op console, smartphone of online); op doordeweekse dagen meestal hooguit 3 uur per dag, maar in het weekend meestal meer. Traditionele 'offline' gokspelletjes (op fysieke locaties) werden het laatste jaar door 6% van de mbo'ers gespeeld. Online gokken via internet kwam met 6% even vaak voor.

Vergeleken met de vrouwen op het mbo, zijn de mannen vaker huidige blowers, drinken ze meer alcohol en zijn ze vaker recente gamers en gokkers. Twintigplussers op het mbo zijn vaker dagelijkse rokers en blowers en recente xtc-gebruikers. Het meest opvallende resultaat van de vergelijking tussen leeftijdsgroepen is echter dat er nauwelijks verschil is in middelengebruik tussen minderjarige mbo-studenten (16-17 jaar) en de 18-19-jarige mbo'ers. Hoewel mbo'ers met een Marokkaanse of Turkse achtergrond – zeker vergeleken met mbo'ers van Nederlandse of Europese komaf – minder vaak rokers en drinkers zijn, roken ze gemiddeld wel meer sigaretten per dag en drinken ze op weekenddagen ook meer glazen alcohol.

In de vergelijking met de resultaten van de vorige mbo-survey uit 2016 kan de invloed van de coronapandemie niet worden uitgesloten. Vergeleken met vijf jaar daarvoor, drinken de mbo-studenten in 2021 minder alcohol, maar riskante gedragingen als drinken onder schooltijd, verzuim wegens drinken, en 'out' gaan door drinken komen nog even vaak voor. Ook het aandeel rokers nam af, maar het aandeel blowers bleef gelijk. Sterker nog, in 2021 kwam blowen onder schooltijd vaker voor. Er zijn minder lachgasgebruikers, maar degenen die wél gebruiken doen dat meer frequent. Gebruikscijfers van de meeste overige drugs (o.a. xtc, amfetamine en cocaïne) waren in 2021 lager dan in 2016, met uitzondering van een lichte stijging van het gebruik van 3-MMC (2% ooit-gebruik), dat vijf jaar geleden nog nauwelijks verkrijgbaar was. Online gokken nam toe, maar offline gokken nam af waardoor het totale percentage mbo'ers dat geld uitgeeft aan gokspelletjes in 2021 lager uitkomt.

V MARKT

1	Panelstudie	142
1.1	Cannabismarkt	143
1.2	Dealers en diensten	145
1.3	Cocaïnemarkt	147
1.4	Ecstasymarkt	151
1.5	Amfetaminemarkt	152
1.6	Narcosemarkt	154
1.7	Nieuwe psychoactieve stoffen	156
1.8	Psychedelica en overige markten	157
2	Testservice	159
2.1	Aangeboden monsters	160
2.2	Ecstasy	161
2.3	Cocaïne	166
2.4	Amfetamine	168
2.5	Ketamine	170
2.6	GHB	172
2.7	LSD	173
2.8	2C-B	175
2.9	Overige monsters	178
3	Samenvatting	180

Antenne focust primair op gebruikers van genotmiddelen, maar verzamelt daarnaast ook informatie over de marktzijde van middelengebruik. In de **(1) panelstudie** in het uitgaansleven wordt de Amsterdamse drugsmarkt kwalitatief belicht. Testuitslagen van de **(2) testservice** geven een beeld van de zuiverheid en dosering van drugs. Beide bronnen leveren informatie over de prijzen van drugs.

1 Panelstudie

Dankzij de panelleden hebben we ook enig zicht op de aanbodkant van de drugsmarkt. Uit de panelstudie komt naar voren dat de Amsterdamse drugsmarkt wat betreft uitgaanders in grote lijnen kan worden onderverdeeld in vier 'branches'. In volgorde van omvang:

- 1 **Cannabis:** hasj, marihuana (wiet) en bewerkte producten zoals 'spacecake'.
- 2 **Stimulantia:** ecstasy(-achtigen), cocaïne en (meth)amfetamine.
- 3 **Narcosemiddelen:** GHB, ketamine en lachgas.
- 4 **Nieuwe Psychoactieve Stoffen (NPS):** vaak stimulerend of psychedelisch van aard en vaak aangeboden op internet of door bezorgdiensten.

Deze indeling sluit in grote lijnen aan bij de segmentering in het aanbod, althans bij de verkoop aan consumenten.¹³⁷ Soms is op dit niveau van de 'detailhandel' wel sprake van enige overlap tussen de synthetische stimulantiamarkt (met name ecstasy, amfetamine en soms methamfetamine) en de narcosemarkt (GHB en ketamine). Lachgas (of slagroompatronen) valt sinds juli 2016 onder de Warenwet; voorheen viel het onder de Geneesmiddelenwet. Bezorgdiensten bieden ook de bekendere NPS aan (o.a. 3-MMC, 4-FA). De cannabismarkt kent een duidelijke scheiding in aanbod: naast de gedoogde coffeeshops is er ook een (veel) kleinere niet-gedoogde cannabismarkt, onder andere bestaande uit illegale verkooppunten, thuisverkopers, straathandelaren en bezorgdiensten. Naast de van oudsher gespecialiseerde cocaïnedealer staat cocaïne ook prominent op het drugsmenu van bezorgdiensten. De synthetische stimulantiamarkt (met name ecstasy en amfetamine) bestaat voornamelijk uit bezorgdiensten, die soms ook narcose-, slaap- en

¹³⁷ Legale middelen (alcohol/tabak) en 'straatdrugs' (heroïne/crack) zijn buiten beschouwing gelaten. Naast de vier genoemde branches zijn er nog kleine markten, waaronder: (1) Smartmiddelen: voornamelijk natuurlijke, stimulerende en (lust)opwekkende middelen, die vaak in een bewerkte vorm aangeboden worden, en (mild) psychedelische middelen zoals de triptruffel; (2) Trippers: LSD, DMT, mescaline, ayahuasca en ecstasy-achtigen met voornamelijk psychedelische werking; (3) Erectogenen: poppers en Viagra(-achtigen); en (4) Exotische middelen: cocablad, khat, opium, ibogaïne, peyote en san pedro; en (5) Slaap- en kalmeringsmiddelen. De beschreven segmentering zegt overigens niets over segmentering of juist gecombineerde handel in de hogere echelons.

kalmeringsmiddelen (en soms anabolen) verkopen. De meeste bezorgdiensten komen in actie wanneer er boven een bepaald bedrag wordt besteld. De klant maakt van tevoren een keuze van welke middelen en hoeveel. Hij geeft het adres door, de juiste deurbel en op welk tijdstip hij de bestelling wil ontvangen.

1.1 Cannabismarkt

	HOEEVEELHEID	PRIJS(RANGE)
HASJ		
blonde drysift	5 gram	€45
	10 gram	€70
	50 gram	€300
blonde weed hash	5 gram	€40
	10 gram	€60
	50 gram	€250
WIET		
banana kush	5 gram	€40
	10 gram	€70
liberty haze	1 gram	€12
	5 gram	€45
	10 gram	€75
timo exotic cali	3,5 gram	€50
	14 gram	€180

Figuur V.1: Prijzen cannabis¹³⁸

Volgens opgave van de gemeente is het aantal coffeeshops in Amsterdam gedaald van 173 in 2016 naar 166 in 2020.¹³⁹ De Amsterdamse coffeeshops vormen bijna dertig procent van alle Nederlandse coffeeshops. Amsterdam telt één coffeeshop per ruim 5.000 inwoners, terwijl het landelijk gemiddelde één coffeeshop per ruim 30.000 inwoners is.¹⁴⁰ Overigens zijn hier niet de binnen- en buitenlandse coffeeshoptoeristen in verdisconteerd die normaliter – tenminste tot het coronajaar 2020 – een substantieel deel vormen van het totale aantal bezoekers in de hoofdstad.

Keuze voor I-criterium

Door de gebiedsgerichte aanpak 'Project 1012' en de handhaving van een afstandscriterium (d.w.z. niet in nabijheid van scholen), zijn veel coffeeshops in het centrum verdwenen. De druk van coffeeshoptoeristen verplaatste zich deels naar het westelijk deel van de binnenstad (Haarlemmerbuurt), met een groeiende straathandel als gevolg (waterbedeffect).¹⁴¹ De gemeente denkt dat de stad met ongeveer de helft van het

¹³⁸ De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

¹³⁹ Snippe J, Mennes R & Bieleman B (2020) *De markt voor coffeeshops in de gemeente Amsterdam: 2020-2025*. Breuer & IntraVal.

¹⁴⁰ Mennes R, Pieper R, Schoonbeek I & Bieleman B (2021) *Coffeeshops in Nederland 2020*. Breuer & IntraVal.

¹⁴¹ Korf DJ, Liebrechts N & Nabben T (2016) *Waterbed, drukte en overlast*. Rozenberg Publishers.

aantal coffeeshops kan volstaan voor alleen lokale gebruikers, plus extra klanten in de metropool-regio. Met de invoering van het zogenoemde I-criterium (d.w.z. cannabisverkoop uitsluitend aan Nederlandse ingezetenen) hoopt de burgemeester jonge coffeeshoptoeristen (voor de coronapandemie geschat op 3 miljoen op jaarbasis) te ontmoedigen om naar Amsterdam te komen.¹⁴² De gemeente voelt zich gesterkt door een onderzoek van bureau OIS onder jonge buitenlandse bezoekers in het Wallengebied over de rol die de aanwezigheid van coffeeshops speelt bij de komst naar de stad.¹⁴³ In de rapportage wordt onder andere gekeken naar de effectiviteit van beleidsopties zoals het invoeren van het I-criterium. Geconcludeerd wordt dat de invoering van een I-criterium zal leiden tot een forse afname van het aantal toeristen dat bezoek aan de coffeeshop als belangrijk bezoekmotief noemt. Een meerderheid geeft echter aan dat de maatregel 'geen enkel effect' zal hebben op de bereidheid Amsterdam te bezoeken. Een aanzienlijk deel van de bezoekers die toch komen zal 'via andere wegen' (waaronder straathandel) op zoek gaan naar cannabis. Ter 'beteugeling van de urban jungle in de binnenstad' en het realiseren van een I-criterium, denkt de gemeente de verwachte straathandel te bestrijden met adequate handhaving.¹⁴⁴ Netbeheerder Liander maakte bekend dat in 2021 in Amsterdam 135 hennepkwekerijen werden opgerold.¹⁴⁵ Dat een bestuurlijke maatregel directe gevolgen kan hebben op vraag en aanbod bleek toen de coffeeshops bij het begin van de coronacrisis kortstondig hun deuren moesten sluiten, met lange rijen als gevolg en een straatmarkt die hierop inspeelde door wachtende coffeeshopklanten weg te snoepen. Ook bezorgdiensten lieten zich niet onbetuigd met WhatsApp-reclames voor cannabis. *Coffeeshops gaan snel dicht. Wees snel want op=op.*¹⁴⁶ De consumenten konden echter een dag later weer bij (het afhaaloket van) coffeeshops terecht. Een gevolg was wel dat de prijzen op straat maar ook in de coffeeshop omhooggingen. Een panellid dicht bij de bron spreekt van een ruime verdubbeling van de inkoopprijs.

¹⁴² Snippe J, Mennes R & Bieleman B (2020) *De markt voor coffeeshops in de gemeente Amsterdam: 2020-2025*. Breuer & Intraal.

¹⁴³ Sleutjes B & Bosveld W (2019) *Coffeeshops, prostitutie en toerisme in het Singel/Wallengebied*. Gemeente Amsterdam: Onderzoek, Informatie en Statistiek.

¹⁴⁴ Tops P & Tromp J (2019) *De achterkant van Amsterdam*. Gemeente Amsterdam.

¹⁴⁵ Beijen M, *Ruim 600 hennepkwekerijen opgerold in 2021, meeste in gemeente Amsterdam*. Het Parool, 24 maart 2021.

¹⁴⁶ Op een flyer werd Amnesia aangeboden: 100 gram 320 euro Amnesia hasj (topkwaliteit blond en zacht) 100 gram - kilo's afname mogelijk. 1000 gram = 3000 Amnesia hasj.

Wat de kwaliteit en zuiverheid betreft Kofi (132a) het dat de blowers moeten gissen naar het THC-gehalte van wiet. “Sommigen bestellen daarom wiet uit Amerika, zodat ze zeker weten wat er precies in zit.” En Aliya (163a) koopt via een bezorger voor €5 per gram ‘biowiet’ omdat ze ‘binnenwiet’ niet vertrouwt. Op één menu van een bezorgdienst worden naast de gebruikelijke illegale middelen ook hasj en wiet aangeboden plus flesjes THC-olie (15 ml €25).

1.2 Dealers en diensten

De ervaring met bezorgdiensten leert dat ze een groot personeelsverloop hebben, met een keur aan jonge bezorgers (vaak twintigers). Kopen op de thuisdealmarkt gebeurt ook, maar deze is sinds het mobiele telefoontijdperk flink gekrompen. In veel panelnetwerken zitten vrienden of bekenden die drugs kunnen fixen en vaak als tussenpersoon handelen (*social dealer*, werkt meestal zonder winst oogmerk). In ons panel zitten ook enkele dealers die bekende middelen als GHB, ketamine, cocaïne en ecstasy verkopen. Eentje verkoopt ook methamfetamine aan mannen in het chemsexmilieu.

Na een rustige coronaperiode begint de markt in de loop van 2021 voor bezorgers weer aan te trekken. De bekende weekendkriebels zijn er weer. De zin om te snuiven neemt na een maaltijd en de nodige alcohol weer toe. Koks maken weer lange uren en sommigen dempen hun keukenstress als vanouds met cocaïne. Na sluitingstijd wordt in de horeca soms nog wat gedronken en gesnoven. Studentenborrels lopen weer als van oudsher uit de hand en de vraag naar ecstasy neemt weer toe.

Ging het nog niet zo lang geleden over nummers van dealers die je als vrienden met elkaar uitwisselde, tegenwoordig wordt er vaker gesproken over ‘lijsten’: bezorgmenu’s die o.a. verspreid worden via WhatsApp, Signal en Instagram. Die van Dani, Snoepgoed etc. Bij Dave (170a) zijn vijf lijsten in omloop. “De een heeft goeie coke, de ander weer keta.” Raffa (164a) en kornuiten delen vier lijsten. De een nog mooier opgemaakt dan de ander. Soms speciaal ontworpen voor een groot event: ADE delivery. In Raffa’s vriendenkring was er een discussie over de leeftijd van bezorgers. Iedereen was het erover eens dat je een goed gesprek moet beginnen wanneer een minderjarige verkoper aan je deur staat.

“De bezorgers zijn verschillend. Soms is het een kakker van 25, maar ik ken ook een dienst die werkt met 16-jarigen. Ook de lachgaslijn doet goeie zaken. Mijn vrienden hebben toch wel bezwaren om van echt jonge bezorgers te kopen. Je draagt eraan bij om ze in de handel te houden.” (Raffa, 164a)

Maar de meesten zijn content met hun bezorgers. Jan (144a) vertelt over een aanbieder met veel bezorgers in dienst. Daar zijn er meer van actief op de markt. De verhalen over cocaïne die sneller dan een pizza wordt afgeleverd, herkent hij niet. Bij hem duurt het soms

wel anderhalf uur. Sinds kort is Jan (144a) in zijn nopjes met een zekere Timo die zijn zaakjes goed op orde heeft. "Hij heeft liquid acid, 4-MMC, ketamine, DMT en wiet en zijn reclame app is voor fijnproevers." Bij Dave (170a) zijn het allemaal studenten die het brengen en eentje heeft alleen maar vrouwen in dienst. "Die schijnen nooit door de politie gecontroleerd te worden." Evita (169a), ten slotte, vertelt over een aanbod dat ze kreeg toen ze een paar keer een grote bestelling deed. Ze kon vijftien pakjes (cocaïne) krijgen om te verkopen. Die moest ze voor €60 per stuk verkopen en mocht op elk pakje een bedrag van €5 voor zichzelf houden. Maar... "Alles wat ik niet verkoop, moest ik cash terugbetalen. Ik hoefde niet lang na te denken dat ik met zo'n aanbod genaaid werd."

Bezorgdiensten pakken door

De wereld van bezorgdiensten heeft een forse groei doorgemaakt de laatste vijf jaar. Er kwamen niet alleen meer diensten bij, maar ook de lijsten met middelen werden langer en het assortiment uitgebreider: van klassieke illegale drugs naar medicijnen, cannabis en sinds kort ook crack, crystal meth en methadon. Vooralsnog staan deze hardere middelen op een enkel bezorgmenu. Nog even afgezien van of alles klopt wat op de lijst staat – zoals "Boliviaanse coke (93% zuiver)" – is het opvallend met welke voortvarendheid de diensten hun uppers, downers en dreamers weten aan te prijzen. Vaak geldt er een minimaal bestelbedrag van €25-50 per persoon (soms minimaal €100 cash only) en wordt alleen binnen de ring (rondweg Amsterdam) op een vast adres óf in een hotel bezorgd. *Joe's Menu* bijvoorbeeld (Figuur V.2) is voorzichtig en levert niet op drukke plekken in de binnenstad.

☆ *_JOE'S MENU_* ☆

- ☛ Noem me "JOE" geen andere namen
- ☛ Openingstijden: *AANGEPAST 12:00 tot 23:00 & vr/za 00:00* door de CORONA maatregelen (normaal 13:00 - 01:00 🕒).
- ☛ Minimum order: €40,-
- ☛ Alle bestellingen bij: 06-XXXXXXX
- ☛ Alleen Whatsapp
- ☛ Geen telefoontjes
- ☛ Alleen CONTANT geld
- ☛ Eerst geld halen, dan pas bestellen!!
- ☛ Levering in: Amsterdam/Diemen/ *Deels* Amsterveen!
- ☛ Geen Centraal Red Light/Leidse, Rembrandt en Dam. Maar ergens anders in de buurt

Bestellen gaat als volgt:

- ¹ Naam
- ² Bestelling
- ³ VOLLEDIG geschreven adres, locaties of hotel, bar etc. (*ALTIJD* instappen)
- ⁴ Een driver stuurt een app en komt de order afleveren

Figuur V.2: Bericht Joe's menu bezorgdienst

Sommigen beloven binnen 15-20 minuten te leveren, maar anderen zijn realistischer en melden dat het in het weekend soms drie kwartier kan duren. Bij *Tony's* kun je ook grotere orders 4-FMP op aanvraag doen. Bij *Timo & Co* zijn alle producten '100% getest en gebruiksveilig'. Dus dat scheelt. En voor wie het niet vertrouwt kan 24/7 vragen stellen over de gebruiksveiligheid en labresultaten bij *Mr T.*, die iedereen onderaan de menulijst veel feestplezier wenst. De *Kwaliteit & service 24/7* bezorgdienst beroept zich op een discrete en veilige deal met de klant: 'nette dealers, geen gemixte troep en NIET GOED = GELD TERUG'. Maar er zijn grenzen, ook bij bezorgdiensten. Zo waarschuwt *Dr. Zoo*: 'BIJ OVERTREDEN VAN DE REGELS/ RESPECTLOOS GEDRAG BLOKKEREN WIJ JE NUMMER EN GAAN WE METEEN WEG'.

De tijd dat panelleden alleen rond Kerst en Koningsdag een sms'je krijgen van de dealer is voorbij. "Tegenwoordig krijg je geregeld push-berichten over research chemicals alsof het reclame van Kruidvat is", verzucht Jan (144a). En Jesse (147a) valt nog iets op: "Ik kom dealers tegen op WhatsApp die nu alles verkopen. Van tabak tot wc-papier. Door de avondklok is hun assortiment uitgebreid tot een soort totaalpakket. Ik kom ook meth, crack en heroïne tegen in die berichten, terwijl ik dat voorheen nooit zag."

1.3 Cocaïnemarkt

	HOEEVEELHEID	PRIJS(RANGE)
SNUIFCOCAÏNE		
	0,50 gram	€30-35
	0,80 gram	€50
	0,90 gram Bolivia	€60-70
	0,90 gram Peru	€80
	1 gram	€50-80
	10 gram	€550
	10 pakjes (á 0,85 gr)	€425
	25 gram	€1.250
ROOKBARE COCAÏNE		
	0,7 gram	€50
	1,4 gram	€100

Figuur V.3: Prijzen cocaïne ¹⁴⁷

In 2018 werd wereldwijd naar schatting ruim 1.700 ton cocaïne geproduceerd; een verdubbeling ten opzichte van 2014.¹⁴⁸ Volgens deskundigen zou de toename van recordvangsten in Nederlandse en Belgische havens direct verband houden met de groeiende cocaïneproductie en Nederlandse criminele organisaties die steeds grote partijen via de havens verder Europa in proberen te smokkelen. Ook de Amsterdamse

¹⁴⁷ Cocaïne wordt in poedervorm en brokjes (puur) aangeboden. Soms wordt er specifiek bij vermeld dat het om Boliviaanse, Peruviaanse of Colombiaanse cocaïne gaat. De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

¹⁴⁸ UNODC (2019) *World Drug Report 2019*. United Nations.

politie laat zich niet onbetuigd en rolt elk jaar een of meer netwerken op van drugshandelaren. In 2019 was dat een Nigeriaanse drugsbende in Zuidoost.¹⁴⁹ Het jaar daarop start de politie een onderzoek naar negen jonge verdachten, grotendeels uit Amsterdam Zuidoost, die in de haven van Antwerpen werden betrapt bij het overladen van ruim 4 ton cocaïne.¹⁵⁰ De derde keer al in een paar maanden dat jonge mannen worden gearresteerd voor het 'uithalen' van partijen cocaïne.¹⁵¹ De vondsten leidden onder andere tot invallen in Amsterdam en Amstelveen, met veel arrestaties en inbeslagname van drugs en luxegoederen. In stadsdeel Zuidoost bundelen publieke en private partijen hun krachten in een masterplan om de ondermijnende drugscriminaliteit integraal aan te pakken.¹⁵² Bovenstaande ontwikkelingen benadrukken de conclusie in het onderzoeksrapport 'De achterkant van Amsterdam' waarin Amsterdam wordt gezien als draaipunt van de Europese cocaïnehandel.¹⁵³ De auteurs betogen dat dat drugscriminelen met ondermijning (o.a. huizen, diensten, financiën etc.) een groeiende invloed hebben op het openbare leven, maar ook kwetsbare jongeren het criminele milieu in trekken. Het rapport waarschuwt dat autoriteiten hun greep dreigen te verliezen op het veelkoppige monster, ook wel 'ondermijning' genoemd. Een markt (o.a. cocaïnehandel) waar honderden miljoenen per jaar in omgaan. Met extra financiële steun uit Den Haag proberen politiediensten extra barrières op te werpen voor criminelen. Omdat synthetische drugsproductie tot 2019 een blinde vlek was in Noord-Holland heeft het RIEC in de periode 2017-2021 een verdiepende studie gedaan naar de aard en grootte van de productie van synthetische drugs in het gebied.¹⁵⁴ Door casuïstiek, data en onderzoek integraal te combineren proberen de partners meer zicht te krijgen op de synthetische drugsproductie. Van de 32 productielocaties waren 19 locaties bestemd voor het maken van MDMA. Ook is er sprake van een toename van productielocaties van methamfetamine van 1 in 2017 naar 6 in 2020. Naast bestrijding van de productiekant lieten politiechefs zich eerder al kritisch over de rol van kopers van cocaïne en synthetica bij de instandhouding van het criminele drugsmilieu.¹⁵⁵ Het UNODC concludeert in het meest recente rapport dat de '*cocaine supply*

¹⁴⁹ Vugts P, *Nigeriaanse bendes verhandelen volop cocaïne vanuit Zuidoost*, Het Parool, 7 september 2019.

¹⁵⁰ Politie Eenheid Amsterdam. *Trendbeeld 2021: Politiewerk in coronatijd*. Dienst Regionale Informatie Organisatie: Team Analyse & Onderzoek.

¹⁵¹ Vugts P, *In Zuidoost staan honderden jongeren klaar voor rol in cocaïnehandel*, Het Parool, 7 augustus 2020.

¹⁵² In Amsterdam Zuidoost wordt vanuit de Driehoek in 2021 het masterplan Zuidoost gepresenteerd, een meerjarige geïntegreerde aanpak gericht op jongeren in het stadsdeel.

¹⁵³ Tops P & Tromp J (2019) *De achterkant van Amsterdam*. Gemeente Amsterdam.

¹⁵⁴ RIEC (2021) *Fenomeenonderzoek synthetische drugsproductie Noord-Holland (IIPSy)*. Regionaal Informatie- en Expertise Centrum Noord-Holland

¹⁵⁵ NOS, *Korpschef Akerboom wil af van idee dat drugs erbij horen*, 10 april 2018.

chain to Europe has become more efficient, resulting in greater supply, a purer product and increased availability'.¹⁵⁶

De door de douane gerapporteerde cijfers over inbeslagnames van geïmporteerde drugs laten in vijf jaar tijd een verdrievoudiging van de cocaïnevangsten zien: van bijna 16 ton in 2016 naar ruim 48 ton in 2020.¹⁵⁷

Stabilisering kiloprijs

Net als de beurs fluctueren de kiloprijzen van cocaïne. Van gemiddeld €35.000 in 2014 daalde het naar €25.000 in 2017, waarna het weer ging stijgen naar €28.000 in 2018, circa €32.000 in 2019, en verder omhoog naar €35.000-37.000 per kilo in 2020.¹⁵⁸ In 2021 lijkt de groei te stabiliseren en horen we van twee informanten (met connecties in het middensegment) dat de kiloprijs weer iets gezakt is naar €34.000-35.000. Dat inkopers (van grotere partijen) bij aankomst van een geslaagde smokkelpartij onderling afspraken maken over de kiloprijzen in de Randstad, wordt in een openbaar gemaakte telefoontap van de politie bevestigd.¹⁵⁹ Achter de schermen heeft de EncroChat-actie verstorend gewerkt op de cocaïnehandel.¹⁶⁰ Handelaren verdwenen uit beeld en de verwachting was dat er in het middensegment mogelijk een schaarste zou ontstaan en cocaïne in kleinere partijen doorgesluisd zou worden naar de inkoopende bezorgdiensten, die op hun beurt een hogere inkoopprijs zouden verdisconteren met hun klanten (minder cocaïne per pakje, meer versneden, duurder etc.). Maar de kou lijkt eind 2020 weer wat uit de lucht volgens een informant. De kiloprijs stijgt niet verder en vanuit het middensegment komt weer meer aanbod. Dit blijft ook in 2021 het beeld. Consumenten betalen tussen €50 en €70 (soms €80) voor een gram. De testservice is weer open en de zuiverheid van cocaïne in Nederland blijft ondanks recordvangsten van de politie nog net zo hoog, zeker vergeleken met andere Europese landen.¹⁶¹ Op retailniveau horen we nagenoeg geen verhalen over schaarste.

¹⁵⁶ UNODC (2021) *World Drug Report 2021*. United Nations.

¹⁵⁷ *Nationale Drug Monitor, Illegale handel, bezit en productie, 16.3 Inbeslagname en ontmanteling*. (Geraadpleegd 19 april 2022). Trimbos-instituut & WODC.

¹⁵⁸ Deze informatie komt van een extern deskundige (geen panellid) die goed op de hoogte is van de Nederlandse cocaïnemarkt (middensegment). De kiloprijzen van Peruaanse en Boliviaanse cocaïne liggen doorgaans een paar duizend euro per kilo hoger.

¹⁵⁹ Van de Pol W, *Het succes van de cocaïnebusiness*, Follow the money, 8 juni 2021.

¹⁶⁰ De Frans-Nederlandse opsporingsdiensten maakten in 2020 wereldkundig dat zij de bij misdaadgroepen versleutelde berichtendienst EncroChat met succes gekraakt hadden. De ontmanteling van EncroChat leverde 100 miljoen berichten op en een 'kolossale hoeveelheid aan versleutelde data'. De chats geven een unieke inzicht (o.a. prijzen, transporten en geplande aanslagen) in de wereld van de drugscriminaliteit en kunnen relevant zijn in lopende strafrechtelijke onderzoeken, zegt Justitie.

¹⁶¹ Vrolijk R & Smit Rigter L (2021) *DIMS Jaarbericht 2020*. Trimbos-instituut.

Alleen Nuri (118a) merkt tijdens de coronaperiode dat cocaïne in haar buurt in de avonduren moeilijker te krijgen is.

"De dealers zijn allemaal mannen en die zijn echt verdacht als ze na de avondklok op straat gaan. De dealers die ik ken zeggen dat ze niet meer na 22.00 uur komen brengen. Maar ze maken geen verlies hoor, want iedereen weet dat ie op tijd moet kopen. Een pakje is nog steeds €50."

De bezorgdiensten beleefden de afgelopen jaren een flinke opmars en we zagen hoe hun menu's en reclameboodschappen via WhatsApp en Instagram steeds uitgebreider werden. Bij cocaïne wordt vaker de gepretendeerde zuiverheid en het bronland erbij gezet. Zo lezen we in de lijst van Tony's: *COKE PUUR (Boliviaans, 80% + getest = €60 PG)*. Bij aankoop van 25 gram €1.250. In een andere prijslijst heeft de ontwerper gekozen voor een Deliveroo vormgeving. In de prijslijsten van 2021 zien we vooral Boliviaanse cocaïne bovenaan staan. Soms staat er in de lijst gewoon *cocaïne* of *sos in poeder* of als *puur brok*. In kringen van fijnproevers geniet Boliviaanse de voorkeur vanwege de zachte smaak. Inkopers in het middensegment (halve en hele kilo's) letten bij aankoop tijdens het proefsnuiven ook op geur, zuiverheid en structuur. Over het algemeen liggen de prijzen van Boliviaanse maar ook Peruviaanse cocaïne bij inkoop iets hoger dan de Colombiaanse. In een bezorglijst valt er van alles te kiezen. *COKE NORMAL €50 a piece; PURE BOLIVIAN* €70 a piece; COKE PURE COLUMBIAN* €70 a piece; NEW!!!! COKE PURE PERUVIAN* 80 a piece, (*coke pure is always 80% + guaranteed)*. Tot slot prijst het 'Deliveroo' menu cocaïne aan van: *Extreem Sterk Snuf (0.5 gram €30); Zuivere Snuf (0.5 gram €25) en Base Rocks Crack (0.7 gram 50)*. Het is de eerste keer dat we op een prijslijst van een panellid crack en ook heroïne zien staan.¹⁶² Mogelijk levert deze bezorgdienst ook aan klanten die cocaïne en heroïne roken. In het panel weten we alleen van Tommy (152a) iets over crack. Hij dealt snuifcocaïne maar helpt iemand soms met het bereiden van crack. Zijn contact gooit een pakje poeder in zijn brievenbus waarna Tommy aan de slag gaat.

Volgens panelleden zijn de prijzen van de bezorgdiensten op hetzelfde niveau gebleven. Consumenten kunnen kiezen uit pakjes van €50, €60, €70 en soms €80. Gebruikers hebben meerdere nummers van bezorgdiensten die actief zijn op verschillende tijdstippen. De verschillen in gewicht (per pakje), zuiverheid (puur of versneden) of bronland verklaren mede het verschil in prijs. Hoewel volgens menigeen (net als elders) een Amsterdamse gram cocaïne nooit een volle gram is, wordt er wel vaak geadverteerd met een gram. Op de lijst die we van Sien (160a) krijgen wordt echter quasi precies in 0,85 gram (Colombiaans) of 0,90 gram (Boliviaanse) gerekend. Nuri (118a) vertelt over een speciale, extra dure en

¹⁶² Op deze lijst wordt heroïne aangeboden voor 1 gram €40 en 2 gram €70.

sterke cocaïne die ‘roze coke’ wordt genoemd of ‘moon’. Uit een andere hoek horen we ook over ‘roze coke’ die weer onder de naam 2-c verkocht wordt.

1.4 Ecstasymarkt

	HOEEVEELHEID	PRIJS(RANGE)
xtc-pillen (140-310 mg)		
	1 pil	€3-5
	1 pil xtc XL (310 mg) ¹⁶³	€10
	5 pillen	€20-30
	10 pillen	€25-50
	10 pillen xtc XL (250mg) ¹⁶³	€80
	50 pillen	€125-150
	100 pillen	€200-250
	250 pillen	€400
MDMA-poeder/kristallen ¹⁶⁴		
	1 gram	€15-30
	5 gram	€75-100
	10 gram	€150-160
	15 gram	€225
	25 gram	€300
	50 gram	€400

Figuur V.4: Prijzen ecstasy¹⁶⁵

Ecstasyprijzen dalen

Na een vrije val door de coronamaatregelen neemt de animo voor ecstasy met het opstarten van het uitgaansleven weer geleidelijk toe (zie 2.4.2 *Ecstasy*, pag. 57, in *II Panel uitgaanders*). Maar in 2021 zit het gebruik nog niet op het niveau van de uitbundige jaren daarvoor. “Geen feesten, dus ook geen dealers”, zegt een portier (162a) van een grote club die weet dat ecstasydealers het vaak op toeristen hebben gemunt. In de feestloze periode raakten zij hun pillen aan de straatstenen niet kwijt. Reden waarom Jamie (113a) de pillen voor een paar dubbeltjes per stuk doorverkocht. “Geen feesten, geen ecstasy, geen gekkigheid.” De prijzen daalden dan ook flink. Sommige bezorgdiensten ontptopten zich vorig jaar (2020) tot een soort tussenhandel, waar de stuksprijs bij 1.000 pillen eerder op €1 kwam en de bulkprijs verder zakte naar €500. Maar in 2021 zien we zulke grotere partijen niet meer op de menulijsten staan. Het maximum is 250, voor €400. Ook de prijsrange van één pil is ruimer (€3-5). Op de menulijsten worden pillen soms bij naam, kleur en gewicht genoemd: *grijze GIVENCHY (250 mg)* of *oranje NESPRESSO (300 mg)*. Aangezien bezorgdiensten niet voor een enkele pil komen en je al korting krijgt vanaf vijf pillen, betaalt niemand meer €5 per pil. Ondanks de stijgende vraag sinds de versoepelingen van de coronamaatregelen, blijft het speculeren hoe de ecstasymarkt zich

¹⁶³ xtc XL zijn hooggedoseerde pillen.

¹⁶⁴ Witte MDMA-kristallen heten ‘champagne’ en donkerkleurige MDMA wordt als ‘cola’ aangeduid.

¹⁶⁵ De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

gaat ontwikkelen in de komende jaren. Jamie (113a) hoorde uit een bron dicht bij de productie dat de 'grootinkopers en pillendraaiers' niet meer op hun oude niveau zitten sinds de pandemie. Een deel van de producenten is overgestapt of denkt eraan over te stappen naar crystal meth, waar meer mee te verdienen valt. Het viel Tommy (152a) ook op dat het meer moeite kostte om ecstasy in te kopen in 2021. Hij denkt dat producenten en dealers eerst hun oude voorraden opmaken voordat er weer nieuwe pillen worden geproduceerd. De inkoopprijs is voor hem nog hetzelfde: €1,25; verkoop €3,50, vaste klanten één euro minder. MDMA-poeder verkoopt hij voor een tientje per gram. Portier II (162a) denkt dat dealers bij poppodia en in clubs op zoek moeten naar een andere locatie nu de rokersruimte, een dekmantel voor verkoop, definitief gesloten is. De andere beveiligers zien meer cocaïnekakjes dan pillen. Maar Kofi (132a) vindt het opvallend dat hij een paar keer ecstasy kreeg aangeboden door clubbers. Ed (126a) hoopt dat de ecstasy in het post-coronatijdperk wat minder sterk is. Niet iedereen houdt ervan om 'helemaal wappie' te zijn.

1.5 Amfetaminemarkt

	HOEEVEELHEID	PRIJS(RANGE)
AMFETAMINE		
	1 gram	€5-15
	10 gram	€50-80
	100 gram (nat)	€250
METHAMFETAMINE		
	0,60 gram	€50
	1,10 gram	€80
	2,20 gram	€150
	5 gram	€300
	10 gram	€500
RITALIN		
	1 pil	€5
	10 pillen	€30-60
	20 pillen	€75
	30 pillen (5mg)	€60-70
	30 pillen (10mg)	€125
DEXAMFETAMINE		
	30 pillen (2,5 mg)	€50
	30 pillen (5 mg)	€75

Figuur V.5: Prijzen amfetamine¹⁶⁶

Ook **amfetamine** wordt door bezorgdiensten geleverd, hoewel er ook nog adresjes zijn (ook buiten Amsterdam) waar bij pepdealers gekocht wordt. De prijzen liggen tussen €5 en €15 per gram. In natte vorm is de amfetamine goedkoper omdat die na het indrogen ca. 40% vocht verliest. Van 10 gram natte amfetamine blijft ongeveer 6 gram poeder over.

¹⁶⁶ De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

Sommigen lossen hun natte speed op in een drankje. Omdat er nauwelijks winstmarge op een gram zit, moeten kopers vaak meer (bijvoorbeeld 5 gram) afnemen. Dave (170a) hoort dat zijn vrienden voor een gram een 'acceptabele prijs' van €5-10 betalen. Bij een grotere hoeveelheid (ca. 50 gram) zakt de prijs naar €2 per gram. Voor Tommy (152a), die zelf speed verkoopt, blijft de markt onvoorspelbaar. Sinds zijn speedverkoper is opgepakt moest hij naar een nieuwe bron op zoek. Hij heeft er eentje gevonden, maar de kwaliteit is niet wat hij gewend is. Het nieuwe contact versnijdt de speed met cafeïne voor het de verkoop in gaat. Tommy moet eerlijk bekennen dat hij er laatst zelf ook een potje van maakte toen hij 25 gram meel met 20 gram speed mixte. "Dan kun je snuiven tot je een ons weegt!" Bij Sarah (174a) is het een sport om de meest pure speed te vinden. "We kopen meerdere samples, laten het dan testen, en bestellen dan een grote voorraad van de beste speed."

De markt van **methamfetamine** werd in 2019 in één klap breder bekend toen de politie verschillende laboratoria oprolde.¹⁶⁷ In 2020 ontmantelde de politie in Nederland 108 laboratoria waar synthetische drugs als ecstasy en methamfetamine werden geproduceerd; 18 meer dan in 2019 (+20%). Daaronder was vooral de toename van productielocaties van methamfetamine opvallend: van 9 ontmantelde locaties in 2019 naar 32 in 2020.¹⁶⁸ De gebruikersmarkt van methamfetamine bevindt zich in kringen waar chemsex bedreven wordt door homo- en bi-mannen onder invloed van drugs. Voor een gram methamfetamine werd jarenlang boven de €100 tot €150 betaald, totdat in 2018 de verkoopprijs bijna halveerde naar €60-70 per gram. Met een lagere inkoopprijs (ca. €40-35 per gram) zakte ook Tommy (152a) fors naar €70-80 per gram. Sinds 2018 wordt methamfetamine ook via WhatsApp door bezorgdiensten aangeboden voor ca. €80 per gram. De prijzen liggen anno 2021 nog iets lager. Onder de namen 'crystal meth', 'tina' en 'ice' kunnen kopers op een gekopieerd 'Deliveroo' menu kiezen. Opvallend is de precieze dosering: *0.6 gram €50; 1.10 gram €80; 2.20 gram €150; 5.00 gram €300 en 10.00 gram voor €500*. Met deze prijzen komt methamfetamine langzaam in de buurt van het prijsniveau van cocaïne. Tommy (152a) koestert zijn klanten, waarvan hij sommigen al jarenlang thuis discreet ontvangt. Maximaal twee per bezoek om de burens niet achterdochtig te maken. Als we bij hem op bezoek komen, valt hij gelijk met de deur in huis: "Oh het is weer raak. Twee van mijn klanten werden onwel tijdens het slammen [injecteren]; dat heb ik weer. Net een nieuwe lading tina en nu dit!" Hij heeft zijn bron ingelicht dat het foute boel is. Een

¹⁶⁷ O.a. in Rotterdam: *Enorme hoeveelheid methamfetamine aangetroffen in bedrijfspand Rotterdam*, Politie, 26 juni 2009.

¹⁶⁸ Politie (2021) *ERISSP Landelijk overzicht Synthetische Drugs 2020*. Politie: Cluster Synthetische Drugs Intel & Expertise.

uurtje later krijgt hij antwoord via de app: "Ik heb geen andere". Hij kent zijn bron en weet dat hij daar niet aan moet komen met klachten. De methamfetamine die hij nu van deze bron heeft is geen topkwaliteit. "Je rookt in een avond makkelijk een gram op terwijl klanten toch €70 betalen." Hij gaat 100 gram inkopen bij een ander contact, waarvan hij een sample naar tevredenheid heeft gerookt.

Als we over de markt beginnen, vertelt Tommy (152a) dat de concurrentie toeneemt. Goedkopere aanbieders van methamfetamine hebben zich in het milieu van de chemsexfeesten weten te nestelen en verkopen ook of delen het. Het gaat al van de hand voor €60 en soms zelfs €50 per gram. "Wat moet ik dan? Ze lopen bij me weg als ik voor €80 blijf verkopen." Bang om terrein te verliezen is hij gezakt naar €70 per gram, wat hij wel in zijn portemonnee zegt te voelen. "Dat tientje extra willen mijn klanten nog wel bijleggen, omdat ik hun dealer ben". Om zijn klanten te paaien doet hij er een pijpje bij waarmee je methamfetamine kunt roken of een schone naald voor het slammen.

Bezorgdiensten verkopen ook geneesmiddelen die tot de brede amfetaminegroep behoren. *Study pills* **Ritalin** (10 mg) 1 pil €5 of **Dexamfetamine** (5 mg) 30 stuks €75.

1.6 Narcosemarkt

	HOEEVEELHEID	PRIJS(RANGE)
LACHGAS		
	1 ballon	€3-5
	2-kilotank	€60-70
	4-kilotank	€100- 120
GHB		
	¼ liter	€40-50
	½ liter	€70-85
	1 liter	€100-150
GBL¹⁶⁹		
	100 ml	€25
	300 ml	€60
	1000 ml	€140-150
KETAMINE¹⁷⁰		
	1 gram	€20-35
	5 gram	€100-150
	10 gram	€180-240
	15 gram	€375

Figuur V.6: Prijzen narcosemiddelen¹⁷¹

¹⁶⁹ Bij GBL gaat het niet om inkoop- maar om verkoopprijzen. De inkoopprijs van GBL bedraagt ongeveer €80 per liter.

¹⁷⁰ Bij ketamine wordt soms een onderscheid gemaakt tussen 'staafjes/suiker' of 'naaldjes', met verschillende effecten volgens gebruikers.

¹⁷¹ De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

De verkoop van **lachgas** (in slagroompatronen en grote kilotanks) via webwinkels en bezorgdiensten verloopt nog steeds gestaag.¹⁷² De groothandel verkoopt doosjes (50 patronen) vanaf €10. Lachgaskoeriers die 24 uur per dag open zijn verkopen zowel doosjes (100 patronen voor €60; 150 voor €85; 200 voor €100) verkopen als tanks. De tanks – variërend van klein (1-3 kilo) tot groot (4-14 kilo) – zijn sinds 2017 in opmars en worden via Marktplaats, Instagram, garagebedrijven en avondwinkels aangeboden. Een verkoper die lachgasballonnen per stuk verkoopt maakt honderden euro's winst op een tank.¹⁷³ Maar de losse verkoop wordt steeds minder gezien, omdat het door onder een algemene plaatselijke verordening (APV) moeilijk wordt gemaakt.¹⁷⁴ De verkopers hadden sowieso al weinig klandizie sinds de coronacrisis. De portiers (153a) zien eenzelfde beeld. "Vroeger stonden ze bij de uitgang te wachten om ballonnen te verkopen, dat zie je nu bijna niet meer! Binnen is het sowieso verboden."

Het grootste deel van de lachgasmarkt lijkt zich nu vooral te richten op tanks. Een dealer kan een paar tientjes winst maken op een tank. Inkoop kost een tank van 2 kilo €20 en verkocht voor €80 (incl. €30 borg). Een winst van €30 per tank. Volgens Nuri (118a) lopen de prijzen van dealers synchroon met het dagdeel.

"De prijs van een tank hangt tegenwoordig samen met de avondklok. Overdag is het vaak goedkoop, dan heb je aanbiedingen van €40. 's Avonds wordt het dan €50 en als je rond middernacht of later bestelt is het €60. Dan komt de vriendin van de dealer het brengen omdat ze bij een controle van de politie minder snel wordt aangehouden."

Naast de aanschafprijs betalen kopers ook borg een trigger om weer een nieuwe tank te kopen. Als gevolg van de lucratieve handel is het al meermaals gebeurd dat lachgaskoeriers door (gewapende) overvallers van hun geld en tanks werden beroofd.¹⁷⁵

De **ketaminemarkt** (in poeder- en kristalvorm) is het laatste decennium fors gegroeid nu ook thuisdealers en bezorgdiensten ketamine standaard in hun menulijst aanbieden. Ze adverteren met ketamine als 'suiker', 'naaldjes' of 'staafjes' met prijzen van €25-35 per gram. Ed (126a) ziet soms een website opduiken voor korte tijd, met als doel om zoveel

¹⁷² Nabben T, Van der Pol P & Korf DJ (2017) *Roes met een luchtje. Gebruik, gebruikers en markt van lachgas*. Rozenberg Publishers.

¹⁷³ Een verkoper maakt ongeveer €750 winst op een 4-kilotank (300 ballonnen maal €3, minus €150 kostprijs).

¹⁷⁴ In 2019 heeft een APV de verkoop van ballonnen op de horecapleinen (Leidse- en Rembrandtplein) aan banden gelegd.

¹⁷⁵ *Drie Belgen aangehouden na overval op lachgaskoerier in West* (Het Parool, 4 april 2020; *Twee mannen gearresteerd na overval op lachgaskoerier in Buitenveldert*, Het Parool, 22 mei 2020; *Lachgaskoerier lichtgewond bij overval in Zuidoost*, Het Parool, 27 juni 2020.

mogelijk ketamine te verkopen, voordat de opsporing er lucht van krijgt. “Het is natuurlijk strafbaar, maar de boete en aantekening zijn gewoon ingecalculeerd door ondernemers.”

De prijzen van **GHB** blijven stabiel. Bezorgdiensten vragen voor een kwart liter GHB ongeveer €40, voor een halve liter €70 en een liter €125; fors meer dan GHB-kokers die het in eigen kring doorverkopen. De grondstof **GBL** wordt via webwinkels aangeboden, hoewel gebruikers er enige moeite voor moeten doen.¹⁷⁶ Een reden waarom er vaker kant-en-klare GHB wordt besteld bij een bezorgdienst. Alleen in Raffa's (164a) cirkel was een poosje sprake van schaarste. Sarahs (174a) vriendengroep koopt twintig liter GHB in voor omgerekend €80 per liter. Een vergelijkbaar bedrag als bij Joshua (176a), waar een huisgenoot GHB thuis zelf maakt en doorverkoopt voor €60-80 per liter.¹⁷⁷ Ze betalen fors minder dan de €150 per liter die Tommy (152a) aan zijn klanten vraagt. Hij koopt voor €900 10 liter GBL en verkoopt kleine flesjes van 100 ml GHB voor €15. Hij denkt er serieus over zich aan te melden bij de KvK. Zodra hij een KvK-nummer heeft kan hij het online inkopen.

1.7 Nieuwe psychoactieve stoffen

	HOEEVEELHEID	PRIJS(RANGE)
3-MMC/4-MMC		
	1 gram (3+4 MMC)	€20-35
	3 gram (3-MMC)	€90
	5 gram	€75-125
4-FA/4-FMP		
	1 capsule (200 mg)	€10
	4 pillen (160 mg)	€30
	20 pillen (160 mg)	€120
2c-B		
	1 pil (130/140 mg)	€10
	20 pillen (150 mg)	€150
	50 pillen (140 mg)	€250
	50 pillen (150 mg)	€275
2c-B		
	1 gram	€50
	10 gram	€300
	1 pil	€4-10
	5 pillen	€15-40
	10 pillen (20 mg)	€25-70
	25 pillen (21 mg)	€100
	50 pillen (11-13 mg)	€125
	50 pillen (16 mg)	€110
	50 pillen (21 mg)	€175
	100 pillen (12-13 mg)	€200

Figuur V.7: Prijzen nieuwe psychoactieve stoffen¹⁷⁸

¹⁷⁶ Een Belgische webshop die nog wel levert (GBL, BASF- kwaliteit), maar niet in Nederland, vraagt €50 voor een halve liter; €80 voor een liter en €200 voor 2,5 liter.

¹⁷⁷ Een thuismaker van GHB maakt van 1 liter GBL (€80) 2 liter GHB die voor €150 per liter wordt verkocht. De GBL-prijs is in 2020 gestegen van €50 naar €80 per liter.

¹⁷⁸ De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

Er wordt nog volop geadverteerd met nieuwe ‘designer drugs’, zoals gebruikers het vaak noemen, maar de spurt lijkt er wat uit.¹⁷⁹ Het toekomstig generiek verbod van een brede groep NPS (o.a. cathinonen, fenetylamines en cannabinoïden) brengt aanbieders volgens sommigen verder in het defensief.¹⁸⁰ Toch blijven de eens zo populaire middelen als 4-MMC, 3-MMC en 4-FA/4-FMP in beperkte mate via de bezorgdiensten verkrijgbaar. Alleen de prijzen (per stuk en/of per gram) liggen bij de bezorgdiensten fors hoger dan voor het verbod. We zagen dit al eerder met **4-FA/4-FMP** na het verbod in 2017 en ook bij **4-MMC** en **3-MMC** waar kopers nu €30, ruim het drievoudige, voor een gram betalen. De markt van **2c-B** blijft stabiel. Een pil (15-18 mg) kost €5-6. Voor hoger gedoseerde 2c-B moet wordt iets meer betaald. In de kringen van Sarah (174a), Valentin (58a) en Evita (169a) zijn bulkaankopen gedaan in verband met de verwachte prijsstijging na het verbod. Raffa (164a) en Nicole (155a) zeggen dat 3-MMC voor het verbod voor ongeveer €6-8 per gram werd besteld. “Bij de dealers staat 3-MMC nu voor €30 op het menu. Maar we kunnen er via vrienden goedkoper aan komen”, zegt Evita (169a). Ook Valentin (58a) kent een vriend met nog een flinke voorraad. “We kunnen nog wel even vooruit nu het verboden is.” Tot slot is benzofury (**6-APB**) geliefd bij de vrienden van Sarah (174a), maar erg moeilijk te krijgen en qua prijs met andere NPS een stuk duurder. Volgens Ed (126a) is APB vooral populair bij ervaren gebruikers en niet bij mensen die iets willen wat op ecstasy lijkt.

1.8 Psychedelica en overige markten

	HOEEVEELHEID	PRIJSRANGE
LSD (200-210 MICROGRAM)		
	1 zegel	€6-10
	10 zegels	€40-90
	25 zegels	€175
	50 zegels	€250
	100 druppels (flesje)	€300
PADDOS		
droog	1 portie (1,8-2,5 gram)	€40
golden teacher	3 porties	€100
	10 porties	€280
liquid mushrooms	150 druppels (flesje)	€120
DMT		
	0,5 gram	€50-60
	1 gram	€80-100

Figuur V.8: Prijzen psychedelica¹⁸¹

¹⁷⁹ Er wordt geadverteerd met onder andere 5-APB, 6-APB, 3-FMP, 4-FMA, 5-MAPB, 1p-LSD, 4-HO-MET, 4-aco-DMT en 3-MMC. De synthetische cannabinoïden krijgen weinig voet aan de grond op de Nederlandse markt.

¹⁸⁰ Steeds meer landen kiezen voor een zogeheten generieke wetgeving waarmee hele groepen NPS op voorhand verboden worden. Ook Nederland wil op deze manier de productie, handel en beschikbaarheid van NPS inperken en het signaal afgeven dat gebruik niet zonder risico's is. De markt en het gebruik van NPS blijven via diverse indicatoren gemonitord worden voor preventie en voorlichting over de risico's.

¹⁸¹ De prijzen zijn afkomstig van menulijsten van bezorgdiensten en van panelleden. Bij de prijs(range) worden incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

Smartwinkels (uitgezonderd toeristenwinkels) verkopen **truffelvarianten** van paddo's (o.a. *Tampanensis*, *Atlantis*, *Mexicana* en *Galindoi*).¹⁸² Een paar bezorgdiensten verkopen gedroogde paddo's. Een nieuwtje zijn '**liquid mushrooms**'. Volgens de verkoper gaat het om psilocybine in druppelvorm. **LSD** (200-210 microgram) wordt verkocht als zegel of in vloeibare vorm (100 druppels voor €300). Ook hier liggen de prijzen hoger bij bezorgdiensten. Panelleden met connecties in het psychonautenmilieu betalen soms de helft minder voor een zegel. Ed (126a) hoort dat gebruikers van LSD wantrouwig zijn over de huidige zegels, die veel lager gedoseerd zouden zijn dan gebruikelijk. Reden waarom **1p-LSD** aan populariteit wint.

Overige middelen

Poppers (€5-15 per flesje) worden in verschillende sterktes aangeboden via (web)winkels.

Viagra, **Kamagra** en **Cobra** worden in tabletvorm, bruistablet of als *oral jelly* (in verschillende smaken) aangeboden in verschillende doseringen. Een strip (4 tabletten van elk 100 mg) kost ongeveer €20-25, 3 strips €50 en 5 strips €75. Maar afnemers die Tommy (152a) kennen zijn een stuk goedkoper uit dan bij een bezorgdienst. Hij weet nog een leuk verhaal toen hij de stoute schoenen aantrok en iemand op Marktplaats benaderde voor Kamagra. "Hoi bro, ja is goed bro", gaat het dan. Hij sprak af bij een tramhalte, overhandigde hem het geld in ruil voor de strips. "Eenmaal thuis ging ik tellen of ie me niet belazerd had, maar het klopte als een bus: 100 strips voor €270. Inmiddels heb ik al vier keer bijgekocht. Ik verkoop een strip voor €5."

Het aantal bezorgdiensten dat **benzodiazepinen** verkoopt groeit gestaag. Sarah (174a) ziet dat haar achterban vaker naar slaapmiddelen en rustgevers grijpt, alhoewel sommigen het ook via de huisarts krijgen. "Oxazepam, diazepam, valium, alles is verkrijgbaar. Meestal in strips, zoals je ze ook bij de huisarts krijgt. De dealer verkoopt nu ook etizolam in zakjes met losse pillen, maar dat vertrouwen we voor geen cent. Misschien is het wel heel iets anders!!" De meeste bezorgdiensten hebben verschillende soorten medicijnen op het menu staan (o.a. Temazepam, Oxazepam, Xanax, Lorazepam, Diazepam, Clonazepam en Zopiclon). Er worden hele doosjes aangeboden (€30-50 per stuk). Bij een enkele bezorgdienst kun je ook één Xanax voor €5 aanschaffen. Ook **Baclofen** (25 mg €50) en **Oxycodon** (5 mg, 30 stuks €100). Oxycodon vloeibaar (1 mg per ml, flesje 250 ml €125) wordt als NIEUW gepromoot. En **Lean** (100ml €50; 1.000 ml €250) voor de gefortuneerde liefhebber.

¹⁸² Het stadsdeel Centrum probeert door middel van controles op toe te zien dat souvenirwinkels en minisupermarkten geen truffels of andere hallucinerende producten verkopen.

2 Testservice

De drugstestservices van Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam zijn onderdeel van het landelijke Drugs Informatie en Monitoring Systeem (DIMS). Consumenten kunnen er anoniem hun drugs laten testen op de samenstelling en zuiverheid. Eerst wordt een zuurtest gedaan, die een eerste indicatie geeft over de drug die er in zit.

Pillen worden opgemeten en alle kenmerken van de pil worden in kaart gebracht en vergeleken met een lijst van reeds in het laboratorium geanalyseerde pillen. Wordt de pil herkend, dan krijgt de gebruiker meteen een uitslag. Wordt de pil niet herkend, dan krijgt de gebruiker de mogelijkheid de pil naar het laboratorium door te laten sturen. Een week later volgt dan alsnog de uitslag. Niet alle gebruikers kiezen voor deze optie en bij het DIMS kunnen ook niet altijd alle doorgestuurde monsters worden geanalyseerd vanwege beperkte capaciteit.

De testservice van de Jellinek beschikt daarnaast sinds 2018 over een infrarood spectrometer (FT-IR). Hiermee kunnen MDMA-, speed- en ketaminapoeders ter plekke geanalyseerd worden en krijgt de gebruiker meteen een uitslag over de samenstelling en zuiverheid. De testservice van de GGD is in 2019 ook gestart met de FT-IR-analyses.

Alle overig poeders, vloeistoffen en zegels, worden na de zuurtest opgestuurd naar het DIMS-lab.

De testresultaten van drugs die door consumenten bij de testservices worden aangeboden zijn op zich niet representatief voor de gehele Amsterdamse drugsmarkt omdat niet alle consumenten hun drugs laten testen. Bij de laatste Antenne cafésurvey bleek slechts 8% van de kopers van XTC-pillen hun koopwaar bij de testservice te laten testen en voor amfetamine en cocaïne was dat slechts 2%.¹⁸³ Toch kunnen de testresultaten wel aanwijzingen verschaffen over (ontwikkelingen op) de drugsmarkt. Gedetailleerde cijfers zijn te vinden in de tabellen in *3 Bijlage markt* (pag. 241) in *VIII Bijlagen*.

Testresultaten (en bij herkende pillen de testuitslag van eerdere analyse) worden in verschillende categorieën gerapporteerd:

- Het monster bevat **uitsluitend de werkzame stof** waarvoor het is gekocht.
- Het monster bevat **voornamelijk de werkzame stof** waarvoor het is gekocht.
- Het monster bevat voornamelijk of uitsluitend een **ander hoofdbestanddeel**.

¹⁸³ Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2019) *Antenne 2018: Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Rozenberg Publishers.

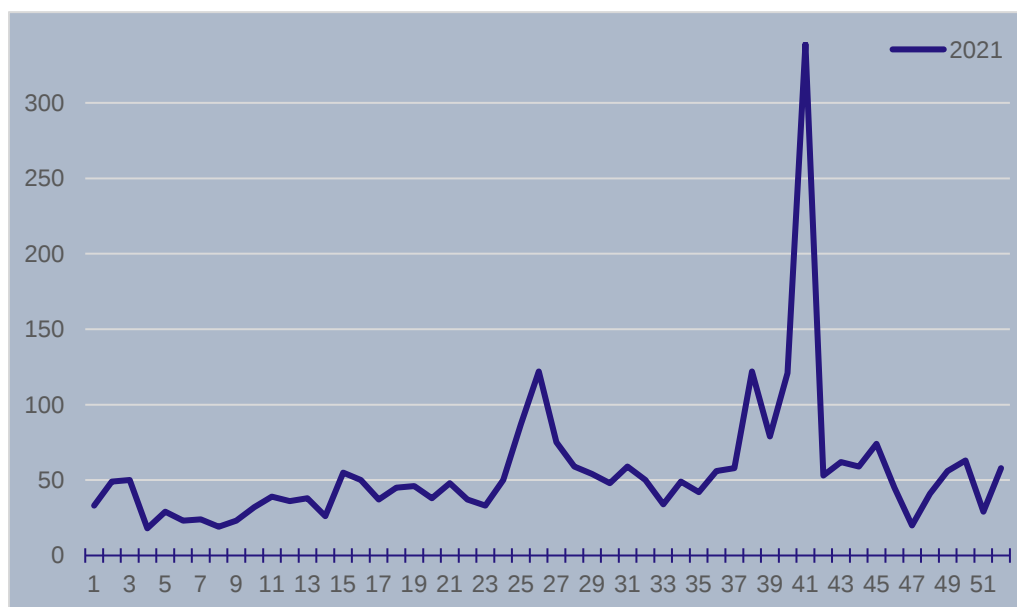
- Het monster bevat (1) niet-gekwantificeerde andere werkzame stoffen, waardoor niet is vast te stellen wat het hoofdbestanddeel is, of (2) geen enkele werkzame stof. Daarom zal aan deze restcategorie **overig** in de tekst weinig aandacht worden besteed.
- Het monster is **niet geanalyseerd** of de testuitslag ontbreekt. Bij de berekening van percentages wordt deze categorie buiten beschouwing gelaten.

Zie 3.1 *Analysemethode* (pag. 242) in *VIII Bijlagen* voor meer informatie over deze indeling. Ook voor een nadere toelichting over de gehanteerde begrippen *Werkzame stof*, *Zuiverheid*, *Vervuilende stoffen*, *Dosering* en *Prijs*.

2.1 Aangeboden monsters

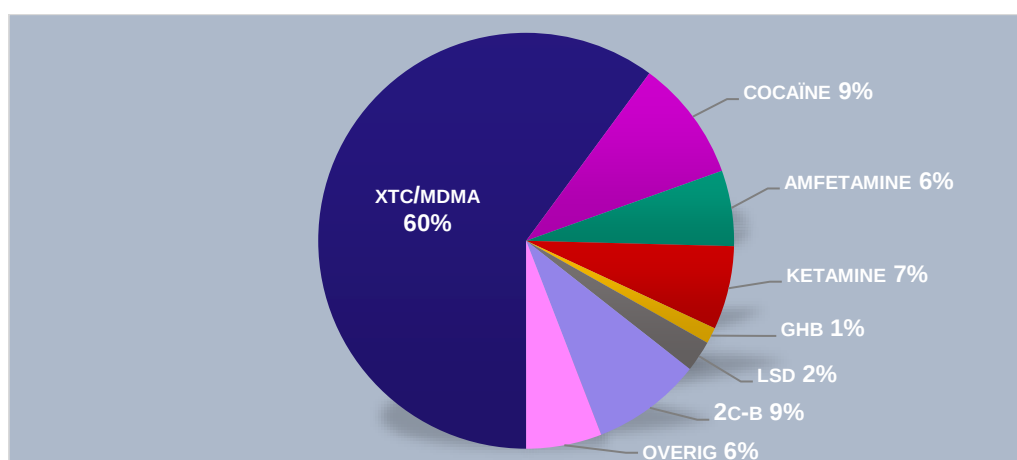
In de jaren voor de coronapandemie was er sprake van een gestage toename van het aantal drugsmonsters aangeboden bij de testservices in Amsterdam tot meer dan 5.000 in 2019. In het coronajaar 2020 werden deze aantallen bij lange na niet gehaald. Dit kwam deels door de sluiting van de testservices tijdens de eerste lockdown en daaropvolgende beperkte heropening, maar waarschijnlijk ook doordat het nachtleven dat hele jaar stil lag. In 2021, toen de testservices het hele jaar (beperkt) open waren, varieerden de wekelijkse aantallen aangeleverde drugsmonsters namelijk duidelijk met de openstelling van het uitgaanscircuit.

Het jaar 2021 startte in een lockdown met de invoering van een avondklok, maar na geleidelijke versoepelingen konden uitgaanders met een coronatoegangsbewijs vanaf eind juni weer clubben ('Dansen met Janssen'). *Figuur V.9* (pag. 161) vertoont dan (week 25) een stijging van het aantal aangeleverde monsters. Zodra twee weken later op 10 juli de clubs hun deuren alweer moeten sluiten, dalen de aantallen weer. De aantallen pieken opnieuw als de horeca vanaf 25 september (week 38) tot middernacht open mag en er in oktober (week 41) zelfs een overdag-editie van het ADE plaatsvindt. Het eind van 2021 laat wederom dalende aantallen zien als vanaf 12 november (week 45) strengere maatregelen (vaste zitplaatsen en steeds vroegere sluitingstijden) worden ingevoerd in aanloop naar een nieuwe lockdown in december. Uiteindelijk werden in 2021 bij de Amsterdamse testservices in totaal **2.892** drugsmonsters aangeboden.

Figuur V.9: Aantal bij Amsterdamse testservices aangeboden drugsmonsters per week

Het merendeel van de in 2021 bij de testservices aangeboden monsters waren gekocht als ecstasy (XTC of MDMA), op afstand gevolgd door monsters gekocht als cocaïne of 2c-B. In de komende paragrafen wordt beschreven in hoeverre deze monsters ook daadwerkelijk deze drugs bevatten.

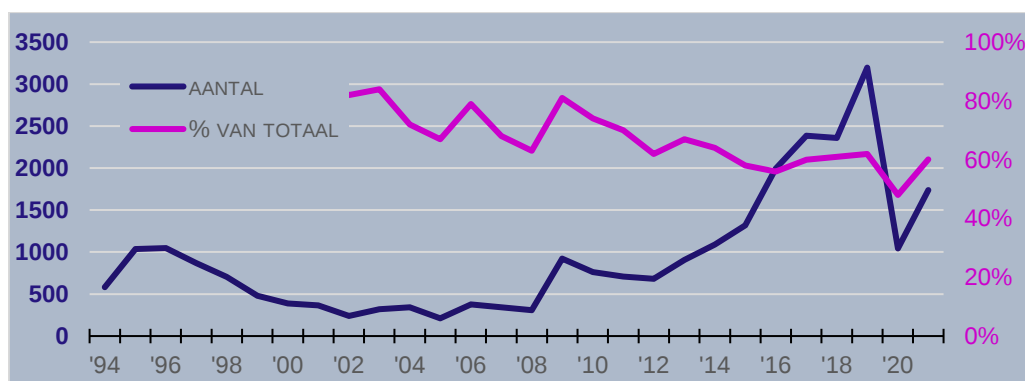

Figuur V.10: Aangeboden drugsmonsters gekocht als

2.2 Ecstasy

Na een piek eind jaren negentig, werden na de eeuwwisseling jarenlang zo'n 300 ecstasymonsters per jaar aangeleverd bij de testservice van Jellinek. Vanaf 2012 was vrijwel continu sprake van een forse toename. Tegelijkertijd werden in de loop der jaren ook steeds meer andere drugsmonsters aangeleverd, waardoor het aandeel ecstasymonsters ten opzichte van het totaal afnam tot circa 60%. Tijdens het coronajaar 2020 kelderde het aantal aangeleverde ecstasymonsters en daalde ook het aandeel flink. In 2021 werden **1.738** ecstasymonsters aangeboden bij de testservices. Dit is ongeveer de helft van het

jaarlijkse aantal van voor de coronapandemie, maar qua aandeel van het totale aanbod keerde het terug naar de gebruikelijke 60%.

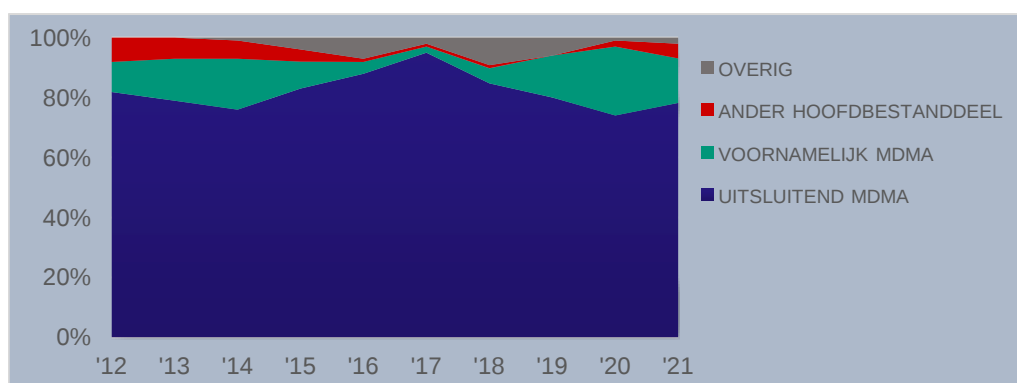

Figuur V.11: Aangeboden ecstasymonsters

Veruit de meeste ecstasymonsters waren XTC-pillen (81%). De rest bestond voornamelijk uit MDMA-poeders (inclusief kristallen, 19%). Van de 1.402 aangeboden XTC-pillen werden er 1.168 direct herkend of in het laboratorium geanalyseerd. Van de 330 aangeboden MDMA-poeders werden er 314 geanalyseerd. De testresultaten van deze pillen en poeders worden in de komende paragrafen afzonderlijk gepresenteerd.

2.2.1 Testresultaten xtc-pillen

Geregistreerde testuitslagen wijzen erop dat **79%** van de in 2021 aangeleverde XTC-pillen uitsluitend MDMA bevatten en dus zuiver was. De rest bestaat vooral uit pillen die voornamelijk MDMA bevatten, met daarnaast een beperkte hoeveelheid andere stoffen (**15%**). Deze andere stoffen zijn over het algemeen relatief onschuldige bijproducten, maar in 2021 werden naast MDMA ook wel kleine doses amfetamine of cafeïne aangetroffen. Ook werden in 2021 vaker XTC-pillen gesignaleerd die voornamelijk of uitsluitend andere werkzame stoffen bevatten (**5%**) dan het jaar daarvoor. De meeste van deze pillen bevatten helemaal geen MDMA, maar bestonden vooral uit amfetamine en/of cafeïne.

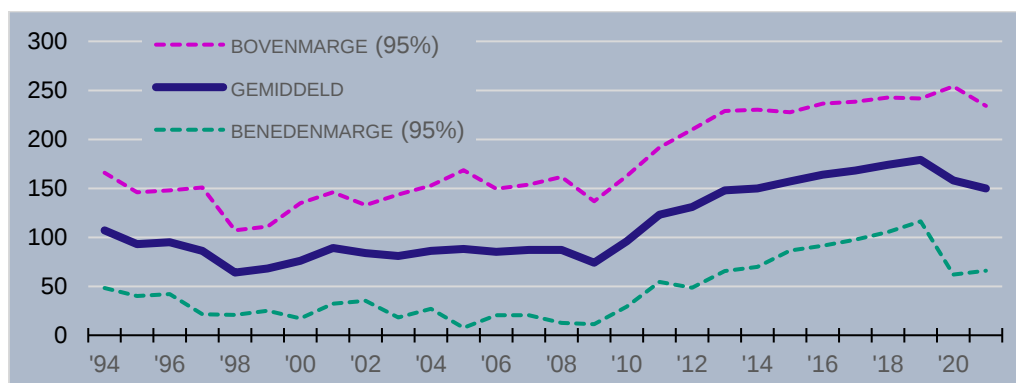

Figuur V.12: Werkzame stof in xtc-pillen

Zoals gezegd waren, naast eventuele bijproducten, cafeïne (67x) en amfetamine (46x) de meest voorkomende vervuilende werkzame stoffen. Andere vervuilingen die in 2021 meermaals voorkwamen in xTC-pillen waren: 2C-B (3x), 4-MEC (3x), bk-MDDMA (3x), M-alpha (3x), MDA (3x), mefedron (4-MMC, 3x), methylon (bk-MDMA, 3x), pentedron (3x), 4-FA (2x), en levamisol (2x).¹⁸⁴

Dosering

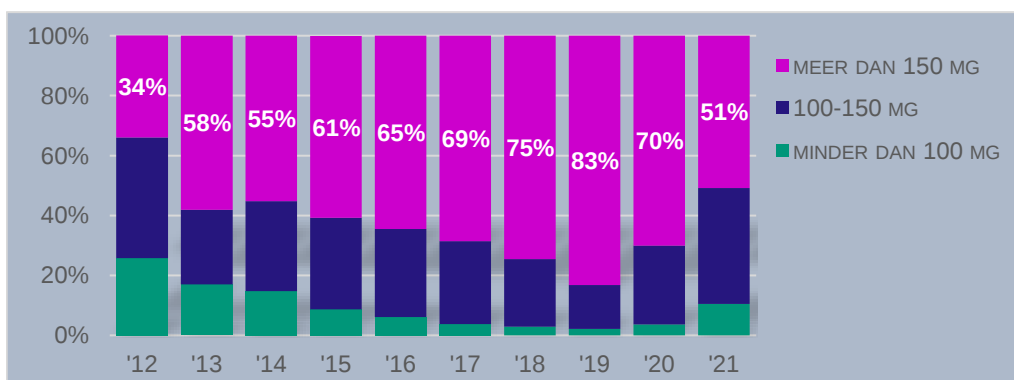
Tussen 2009 en 2019 was sprake van een ruime verdubbeling van de sterkte van xTC-pillen: van gemiddeld 74 naar 179 mg MDMA. In 2020 was dat iets lager, gemiddeld 158 mg. In 2021 was de gemiddelde dosering van xTC-pillen met uitsluitend of voornamelijk MDMA ('nep' pillen met andere stoffen buiten beschouwing gelaten) **150 mg** MDMA, waarmee de daling doorzet. Tegelijkertijd is er veel variatie in dosering, van 5 tot maar liefst 340 mg MDMA. Ook als je de uitschieters niet meetelt is er een forse range: 95% van de pillen bevatte tussen de 66 en 234 mg MDMA.

Figuur V.13: Dosering (milligrammen) xTC-pillen

Er werden in 2021, ondanks de lagere gemiddelde dosering, flink wat hooggedoseerde xTC-pillen aangetroffen. De helft xTC-pillen bevatte meer dan 150 mg MDMA en één op de tien zelfs meer dan 200 mg MDMA. Toch waren dat er duidelijk minder dan voorheen.

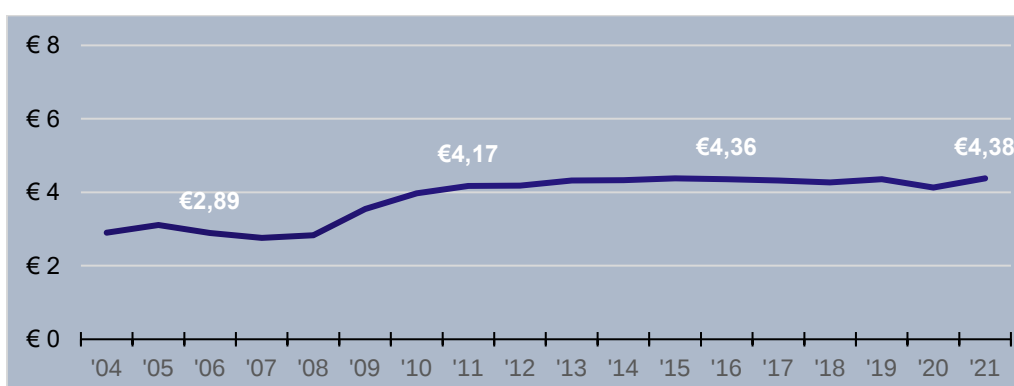
¹⁸⁴ De volgende stoffen werden eenmalig aangetroffen: 3,4-methyleendioxy-n-methylbenzylamine, 3-MMC, CMC, cocaïne, MDEA, MDMA-methyleen homoloog, MDP2P-methylglycidaat, MMDPPA, oxycodon, PCM, pentylon, PMMA, en toluenesulfonamide. Zes xTC-pillen bevatten een onbekende stof.

Figuur V.14: Hooggedoseerde xtc-pillen

Prijs

Vijftien jaar geleden schommelde de gemiddelde prijs van een bij de testservice aangeboden xtc-pil rond de €3, maar sinds 2013 kostte een gemiddelde xtc-pil met MDMA als hoofdbestanddeel circa €4,35. Sommigen betaalden een paar eurocent, sommige anderen een paar tientjes, maar over het algemeen betaalden aanleveraars €4 of €5 per pil. Na een lichte prijsdip in 2020 lag de gemiddelde stuks prijs in 2021 weer op **€4,38**.

Figuur V.15: Gemiddelde prijs per xtc-pil

Een min of meer gelijkblijvende prijs van een xtc-pillen lijkt niet te rijmen met verminderde sterkte. In eerdere edities van Antenne Amsterdam is echter al vermeld dat prijs en het aantal milligrammen MDMA in een pil niet samenhangen. Ook bij de pillen van 2021 met MDMA als hoofdbestanddeel was er geen verband tussen prijs en dosering.¹⁸⁵ Bovendien werd voor 'nep' pillen die niet of nauwelijks MDMA bevatten ongeveer evenveel betaald als voor 'echte'.¹⁸⁶

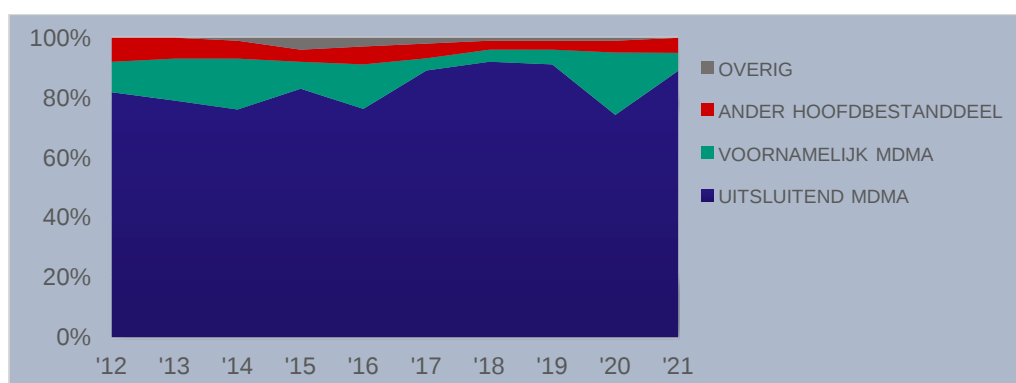
2.2.2 Testresultaten MDMA-poeders

In **89%** van de MDMA-poeders (en -kristallen) was uitsluitend MDMA aanwezig en in **6%** was MDMA het voornaamste bestanddeel met daarnaast andere stoffen (meestal relatief

¹⁸⁵ Regressiecoëfficiënt B = .001 (p=.530).

¹⁸⁶ €4,14 versus €4,38; T = .841 (p=.400).

onschuldige bijproducten). In **5%** van de gevallen bleek het poeder helemaal geen MDMA te bevatten, maar een andere werkzame stof.

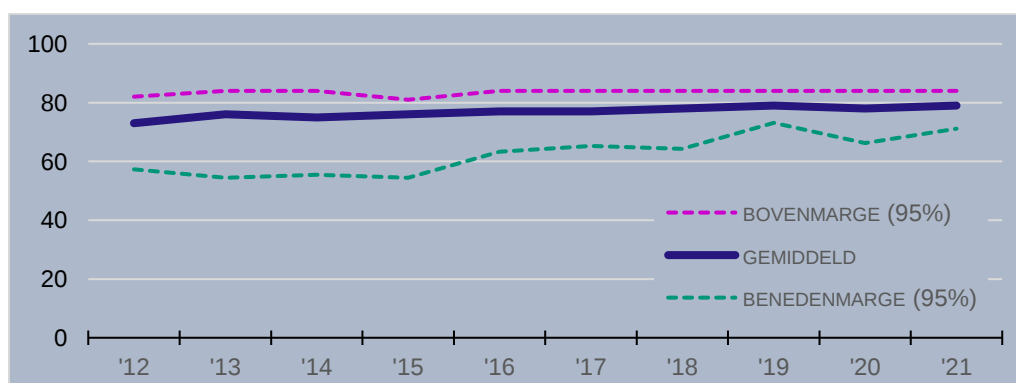

Figuur V.16: Werkzame stof in MDMA-poeders

Naast eventuele bijproducten, werden in 2021 de volgende vervuilingen meermaals aangetroffen: ketamine (3x), procaïne (3x), 3-MMC (2x), CMC (2x), levamisol (2x) en methamfetamine (2x).¹⁸⁷

Dosering

Poeders met MDMA als hoofdbestanddeel bevatten in 2021 gemiddeld **79%** MDMA. De gemiddelde zuiverheid van MDMA-poeders is al jaren onveranderd hoog; het maximale haalbare volumepercentage is namelijk 84%. Ook zijn de marges in doseringen relatief smal. In 2021 bevatte 95% van de poeders minimaal 71% MDMA.

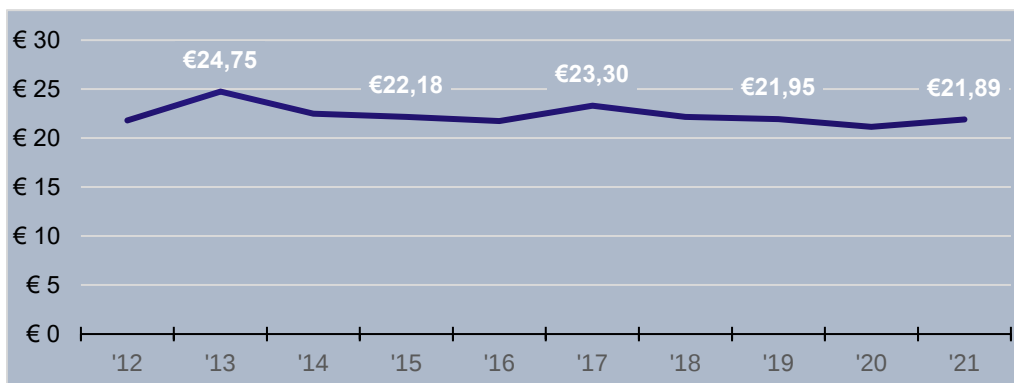
Figuur V.17: Dosering (volumepercentage) MDMA-poeders

Prijs

De prijs van de aangeboden poeders met MDMA als hoofdbestanddeel varieerde van €4 tot €50 per gram, maar meestal werd €20 of €25 betaald. De gemiddelde gramsprijs was **€22**; vergelijkbaar met die van voorgaande jaren. De prijs van MDMA-poeders hangt niet samen met de sterkte.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Daarnaast werd eenmalig aangetroffen: 4-CEC, 4-CMC, amfetamine, cafeïne, cocaïne, lidocaïne, en m-alpha.

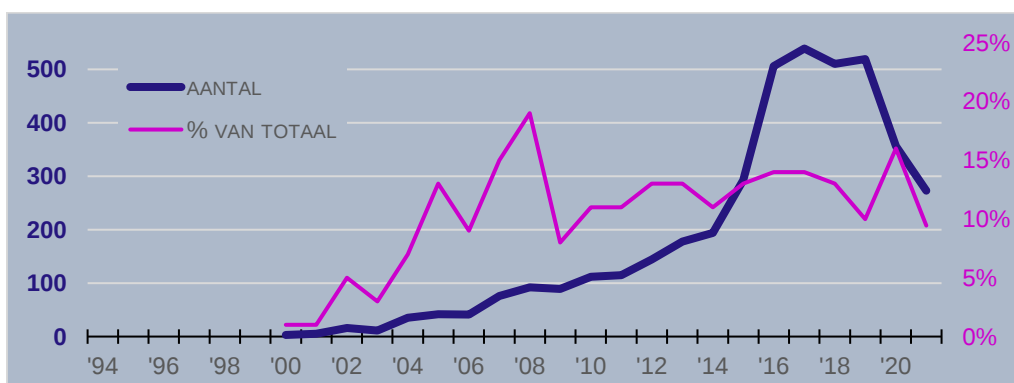
¹⁸⁸ Regressiecoëfficiënt B = .193 (p=.055).

Figuur V.18: Gemiddelde prijs per gram MDMA-poeder

2.3 Cocaïne

Sinds 2000 werd in toenemende mate cocaïne aangeboden bij de testservice, met vanaf 2014 een sterke stijging naar aanleiding van de 'coke alert' campagne wegens dodelijke ongelukken door als cocaïne verkochte witte heroïne. Vanaf 2016 stabiliseerde het aantal aangeboden cocaïnemonsters. In het coronajaar 2020 werden weliswaar minder cocaïnemonsters aangeleverd, maar procentueel steeg het aandeel cocaïnemonsters ten opzichte van het totale aanbod. In 2021 daalde het aanbod van cocaïnemonsters bij de testservices in zowel absolute als relatieve zin. Er werden **273** cocaïnemonsters aangeleverd, wat neerkomt op 9% van het totaal.

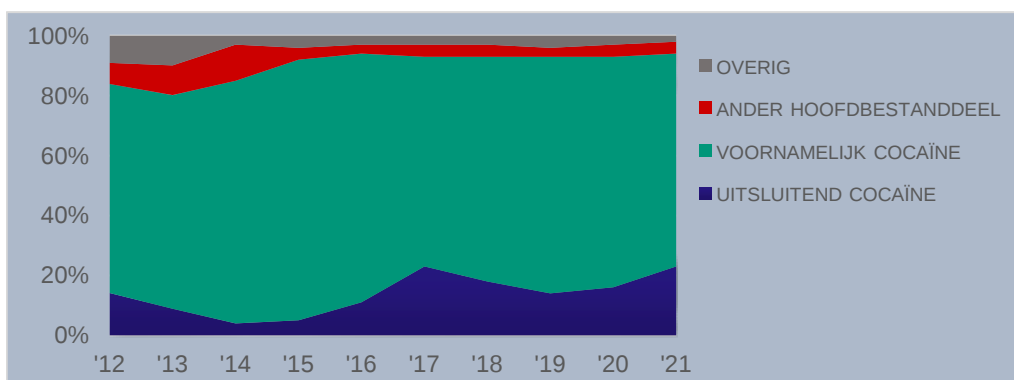

Figuur V.19: Aangeboden cocaïnemonsters

Alle cocaïnemonsters werden in de vorm van poeders (meestal) of kristallen (soms) aangeboden. Voor het gemak noemen we al deze monsters cocaïnepoeders. Van de 273 aangeboden cocaïnepoeders werden er 263 geanalyseerd.

2.3.1 Testresultaten cocaïnepoeders

Bijna een kwart van de cocaïnepoeders bleek volledig zuiver (**23%**). Net als in voorgaande jaren was cocaïne meestal wel het hoofdbestanddeel, met daarnaast beperkte hoeveelheden andere stoffen of bijproducten (**71%**). Een klein deel van de cocaïnepoeders bestond uitsluitend of voornamelijk uit andere stoffen (**4%**).

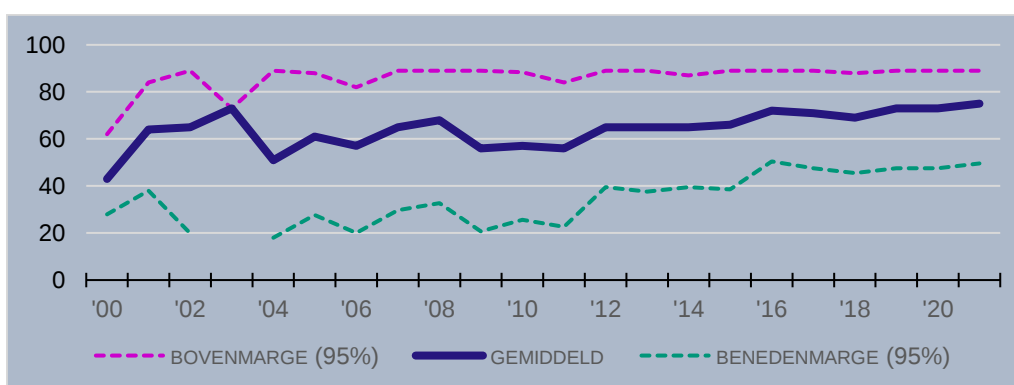
Figuur V.20: Werkzame stof in cocaïnepoeders

Levamisol was de belangrijkste cocaïnevervuiler. In totaal bevatte 33% van de cocaïnemonsters levamisol (87x), waaronder 11% minimaal tien volumepercent. Tot vijf jaar geleden kwamen dergelijke versnijdingen veel vaker voor, maar levamisol-vervuiling is dus zeker nog niet van de cocaïnemarkt verdwenen.¹⁸⁹

Andere vervuilende stoffen (naast eventuele bijproducten) die meermaals werden aangetroffen in de geanalyseerde cocaïnemonsters waren: fenacitine (12x), procaine (7x), PCM (4x), amfetamine (2x), cafeïne (6x), lidocaïne (2x), en methamfetamine (2x).¹⁹⁰

Dosering

De gemiddelde zuiverheid van monsters waarin cocaïne het hoofdbestanddeel vormt lag in 2021 op **73%**. Er is nogal wat variatie: 95% bevatte tussen de 50 en de maximaal haalbare 89 volumepercent. De laatste vijf jaar lieten vergelijkbare gemiddelde doseringen en marges zien.

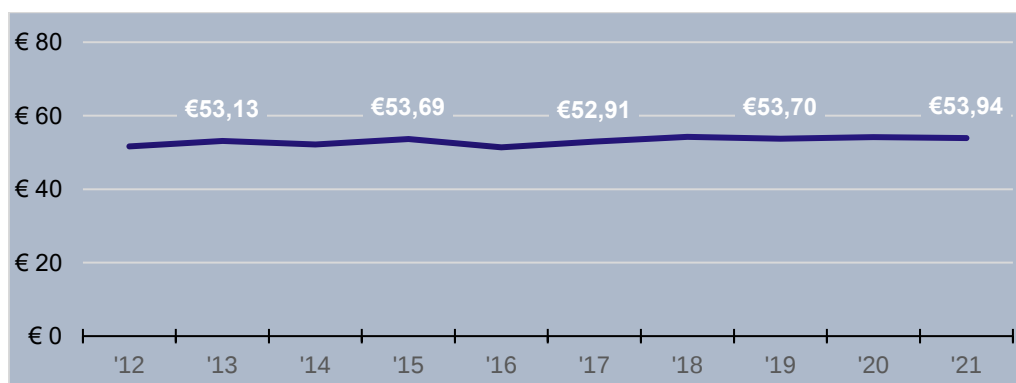
Figuur V.21: Dosering (volumepercentage) cocaïnepoeders

¹⁸⁹ Percentages uit voorgaande jaren (tussen haakjes het percentage monsters met minimaal tien volumepercent): 2012 44% (18%), 2013 46% (27%), 2014 67% (31%), 2015 70% (37%), 2016 50% (17%), 2017 36% (16%), 2018 29% (7%), 2019 36% (12%), 2020 33% (16%).

¹⁹⁰ Eenmalig aangetroffen vervuilingen: alpha-PHP, homocaïne, en ketamine.

Prijs

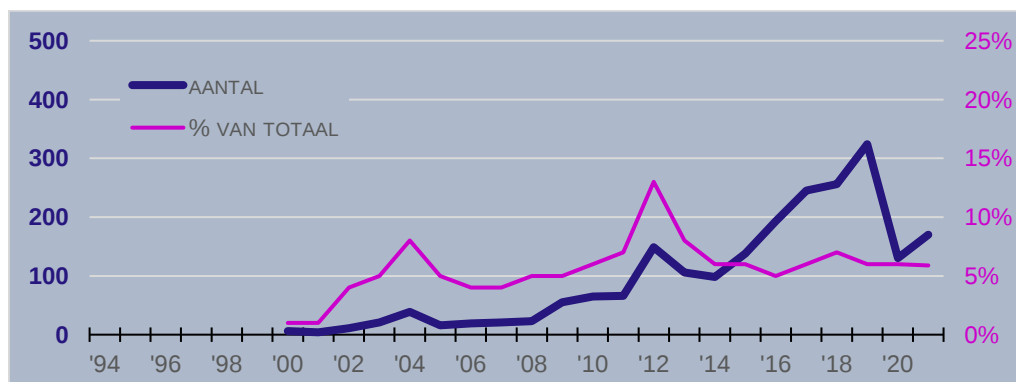
Aanleveraars zeiden meestal €50 of €60 per gram cocaïne te betalen.¹⁹¹ De gemiddelde prijs voor cocaïnepoeders met cocaïne als hoofdbestanddeel was, evenals de drie voorgaande jaren, **€54** per gram. Bij cocaïne hangt de prijs wel samen met de zuiverheid.¹⁹² De verschillen zijn echter klein: cocaïne van €50 per gram is gemiddeld 75% zuiver; die van €60 per gram gemiddeld 77%.

Figuur V.22: Gemiddelde prijs per gram cocaïnepoeder

2.4 Amfetamine

Het aantal aangeboden amfetaminemonsters neemt sinds 2000 gestaag toe, met een piek in 2012. In het coronajaar 2020 werd ruim de helft minder amfetamine aangeboden. In 2021 nam het aanbod van amfetamine weer wat toe naar **170**. Ten opzichte van het totaal aantal aangeleverde drugsmonsters, is het aandeel amfetamine de laatste vijf jaar stabiel.

Figuur V.23: Aangeboden amfetaminemonsters

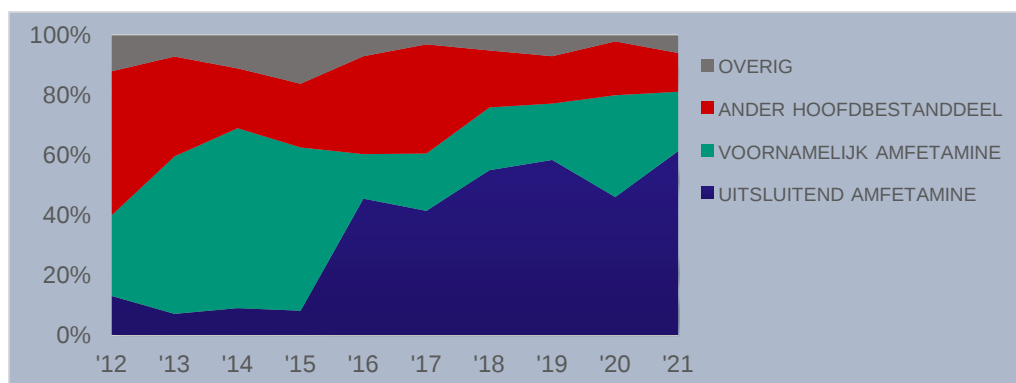
Vrijwel alle amfetaminemonsters waren poeders (inclusief een enkele kristal, 98%). Van 159 van de 167 aangeboden amfetaminepoeders zijn testresultaten bekend.

¹⁹¹ Uit de panelstudie blijkt echter dan een pakje cocaïne vaak minder dan een gram bevat (zie 1.3 Cocaïnemarkt (pag. 147).

¹⁹² Regressiecoëfficiënt $B = .085$ ($p = .040$).

2.4.1 Testresultaten amfetaminepoeders

Tot 2016 waren aangeboden amfetaminemonsters zelden volledig zuiver, maar sindsdien komt het vaker voor. In 2021 was dat het geval bij **62%** van de amfetaminepoeders. Eén op de vijf bevatte voornamelijk amfetamine met bijproducten of kleine hoeveelheden andere stoffen (**20%**). Toch blijft er ook amfetamine op de markt die voornamelijk of uitsluitend uit andere stoffen bestaat (**13%**).

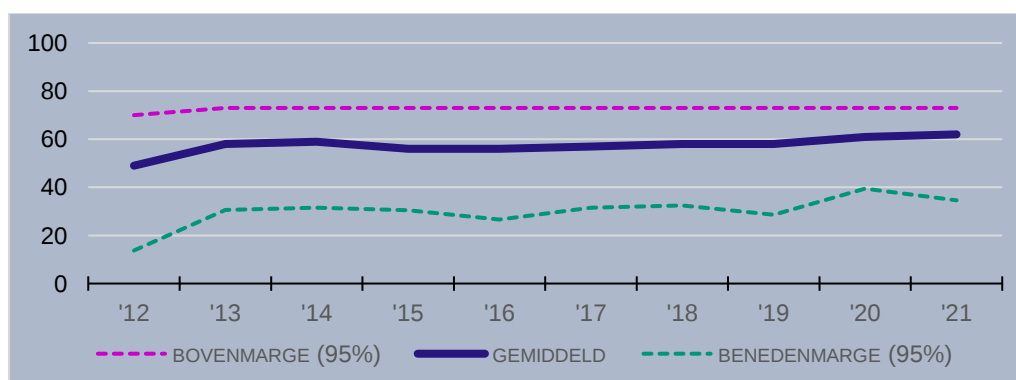

Figuur V.24: Werkzame stof in amfetaminepoeders

Net als in voorgaande jaren was cafeïne de belangrijkste versnijding in amfetaminepoeders. In 29% van de geanalyseerde monsters werd dit aangetroffen (46x). Wanneer amfetamine niet het hoofdbestanddeel vormde, bestond het monster vaak voornamelijk uit cafeïne.¹⁹³

Dosering

De gemiddelde dosering van amfetaminepoeders die uitsluitend of voornamelijk amfetamine bevatten, lag in 2021 op **62%**. Sinds 2013 is dit percentage vrij stabiel, maar er is wel een grote variatie aan doseringen in omloop. Ook wanneer we de uitschieters niet meetellen blijft de range groot: van 35% tot het maximaal haalbare 73%.

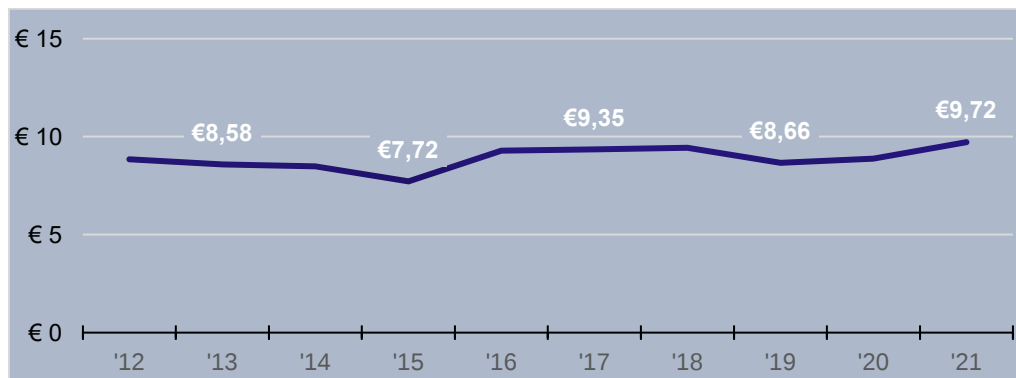

Figuur V.25: Dosering (volumepercentage) amfetaminepoeders

¹⁹³ Behalve cafeïne en bijproducten werd aangetroffen: 4-methylamfetamine (2x), fenylaceton (2x), DOC (1x), MDMA (1x), en N,N-di-(beta-fenylisopropyl)formamide (1x).

Prijs

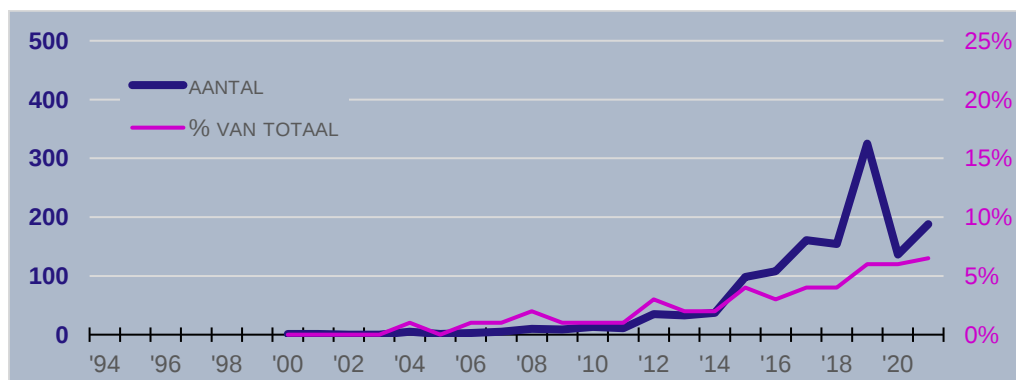
Klanten die poeders met amfetamine als hoofdbestanddeel lieten testen, betaalden daar meestal een tientje per gram voor. De gemiddeld gramsprijs is ook **€10**. Daarmee lijkt amfetamine iets duurder dan voorgaande jaren. Er is bij amfetamine geen verband tussen prijs en sterkte.¹⁹⁴

Figuur V.26: Gemiddelde prijs per gram amfetaminepoeder

2.5 Ketamine

Tot 2008 werd ketamine nauwelijks aangeboden bij de testservice. In de jaren daarna ging het om enkele tientallen monsters per jaar, totdat vanaf 2015 een forse toename inzette. Net als bij andere middelen, werd in het coronajaar 2020 ook minder ketamine aangeboden. In 2021 nam dat weer wat toe naar **188** ketaminemonsters. Ten opzichte van het totaal aantal aangeboden monsters was er ook een lichte stijging: van 6% naar 7%.

Figuur V.27: Aangeboden ketaminemonsters

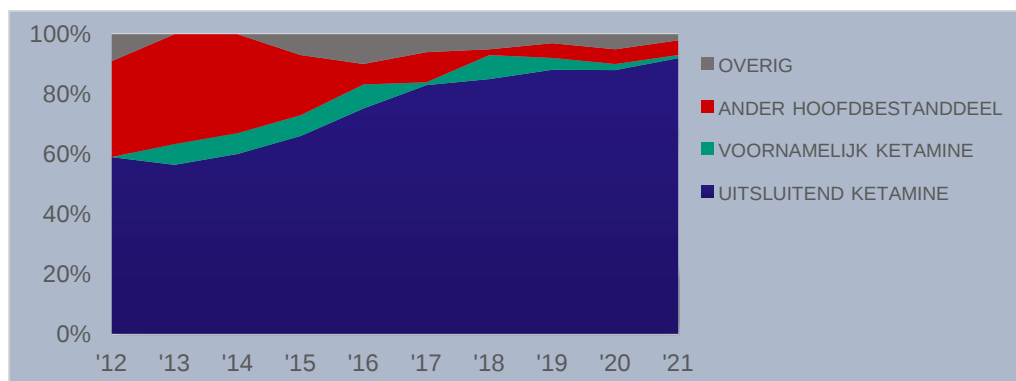
Ketamine wordt vaak aangeleverd in de vorm van kristallen/staafjes of als poeder (in het vervolg allemaal aangeduid als ketaminepoeders), waarvan er 183 werden geanalyseerd.

2.5.1 Testresultaten ketaminepoeders

Verreweg de meeste geanalyseerde ketaminepoeders (en -kristallen) bleek volledig zuiver (**92%**). Enkele poeders bevatte naast ketamine alleen kleine hoeveelheden andere stoffen

¹⁹⁴ Regressiecoëfficiënt $B = .067$ ($p = .295$).

of bijproducten (**1%**). Tot 2015 was soms meer dan een derde van ketaminemonsters 'nep', maar dergelijke monsters waarin ketamine niet het hoofdbestanddeel vormt werden anno 2021 minder vaak aangetroffen (**5%**).

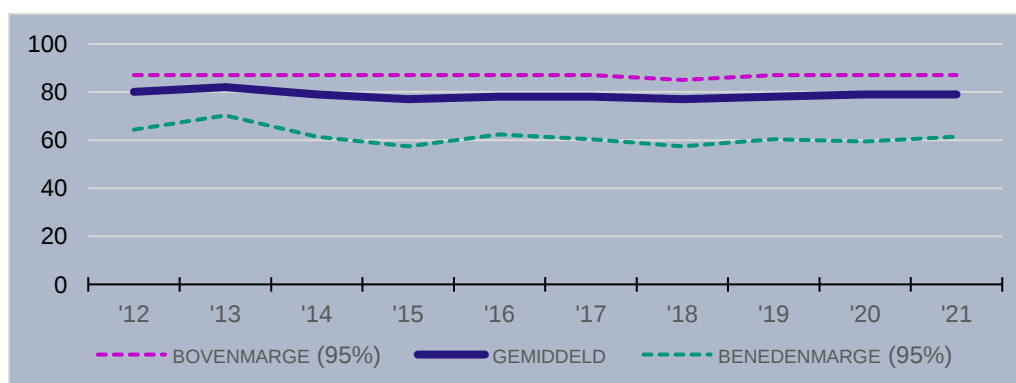

Figuur V.28: Werkzame stof in ketaminepoeders

Naast eventuele bijproducten werden levamisol (4x) en MDMA (2x) meermaals aangetroffen in ketaminepoeders.¹⁹⁵

Dosering

In 2021 was de gemiddelde dosering van ketaminepoeders die uitsluitend of voornamelijk ketamine bevatten **79%**, vergelijkbaar met voorgaande jaren. Er is relatief smalle marge in dosering: de meeste ketaminepoeders bevatten tussen de 61% en het maximaal haalbare 87% ketamine.

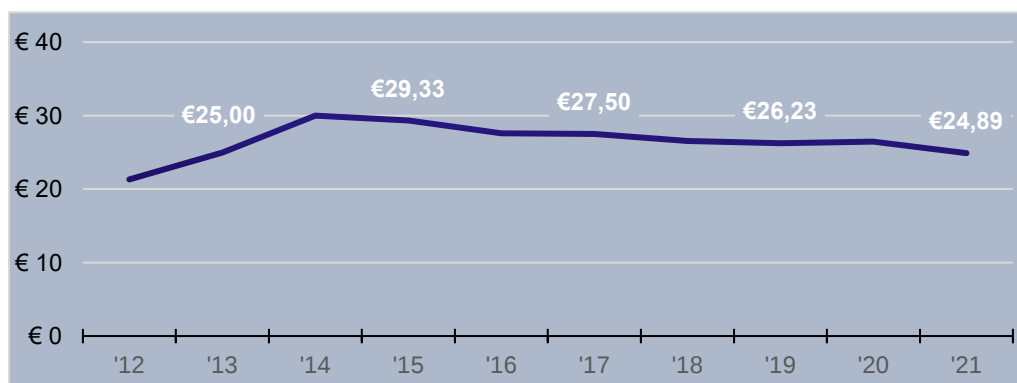
Figuur V.29: Dosering (volumepercentage) ketaminepoeders

Prijs

Sinds 2014 daalt de prijs van bij de testservice aangeboden poeders met ketamine als hoofdbestanddeel langzaam, maar gestaag. In 2021 was de gemiddelde prijs **€25** per gram. Prijs en dosering van ketaminepoeders hangen niet samen.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Daarnaast werd eenmalig aangetroffen: 2-fluor-deschloorketamine, 3-MMC, amfetamine, cafeïne, chloorfeniramine, deschloorketamine, en GHB.

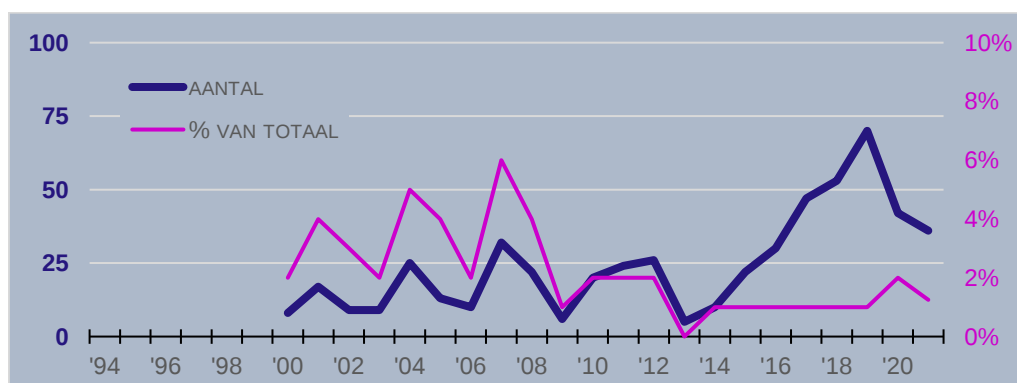
¹⁹⁶ Regressiecoëfficiënt $B = -.020$ ($p = .790$).

Figuur V.30: Gemiddelde prijs per gram ketaminepoeder

2.6 GHB

Het aanbod van GHB-monsters verliep in het begin grillig: sommige jaren tientallen, andere jaren slechts enkele. Dit had onder meer te maken met beperkte laboratoriumcapaciteit waardoor er met enige regelmaat een stop op de analyse van GHB-monsters was. Hoewel de aantallen relatief beperkt bleven, was er de laatste jaren sprake van een gestage toename. In 2020 viel het aantal aangeleverde GHB-monsters terug, maar was wel sprake van een procentuele stijging ten opzichte van het totale aanbod drugsmonsters. Een jaar later daalde het aantal aangeleverde GHB-monsters verder naar **36** stuks en nam ook het aandeel ten opzichte van het totaal weer af naar 1%.

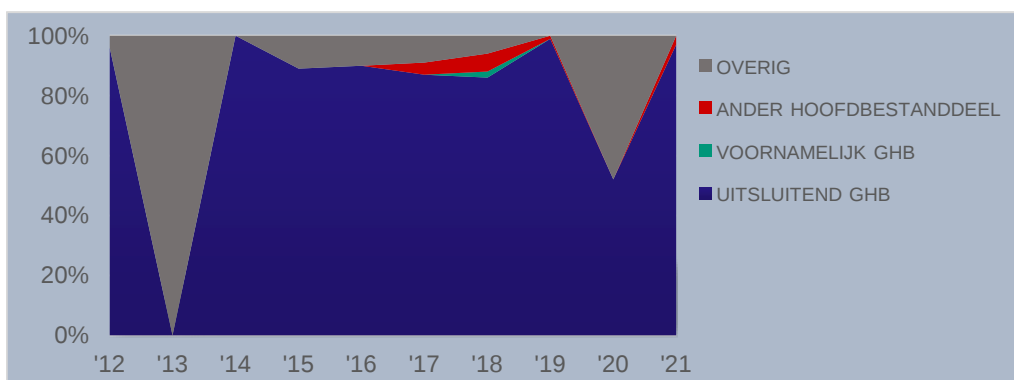

Figuur V.31: Aangeboden GHB-monsters

Vrijwel alle aangeboden GHB-monsters zijn vloeistoffen, waarvan 34 testresultaten bekend zijn.

2.6.1 Testresultaten GHB-vloeistoffen

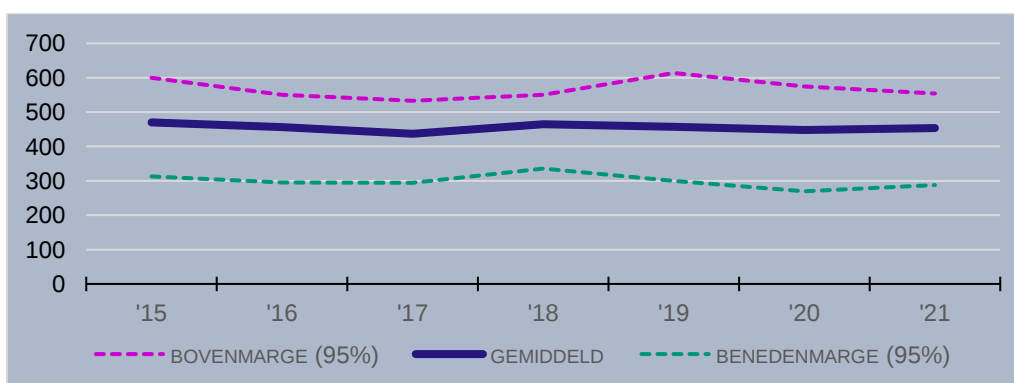
In het coronajaar 2020 bevatte de helft van de GHB-vloeistoffen geen enkele werkzame stof, maar in 2021 was het GHB-aanbod weer vergelijkbaar met die van voor de coronapandemie en was **97%** van de monsters volledig zuiver. Eén monster bleek de precursor GBL te bevatten (**3%**).

Figuur V.32: Werkzame stof in GHB-vloeistoffen

Dosering

De gemiddelde sterkte van de geanalyseerde GHB-vloeistoffen veranderde nauwelijks de afgelopen jaren. In 2021 was dat **454 mg/ml** GHB. De meeste GHB-monsters bevatten tussen de 287 en 554 mg/ml. GHB is lastig te doseren, wat deze spreiding nogal riskant maakt.

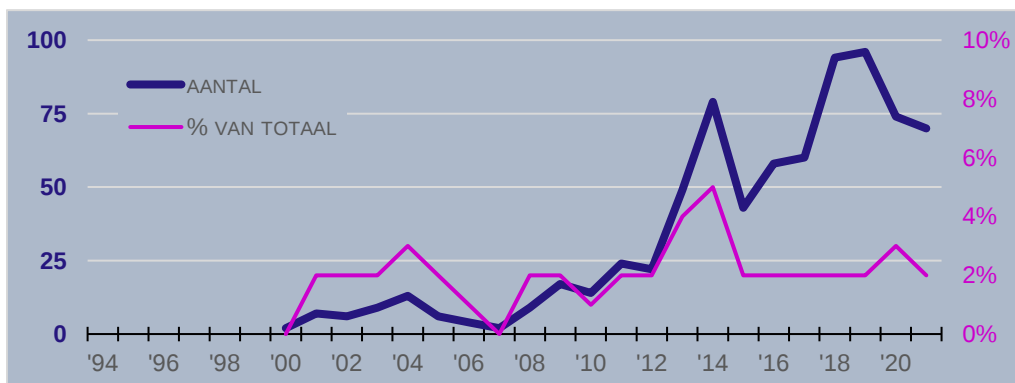
Figuur V.33: Dosering (mg/ml) GHB-vloeistoffen

Prijs

GHB wordt in verschillende volumes aangeboden, van 5ml-buisjes tot liters, en ook wel zelf gebrouwen uit GBL. De door de aanleveraars opgegeven prijzen voor GHB lopen daardoor zo ver uiteen dat analyse ervan weinig zinvol is.

2.7 LSD

Vanaf 2007 stijgt het aantal aangeboden LSD-monsters, met een plotselinge piek in 2014. In 2020 werden minder LSD-monsters aangeboden, maar nam het aandeel ten opzichte van het totaal wel wat toe. In 2021 nam het aanbod verder af naar 70 monsters en keerde het aandeel LSD terug naar 2%.

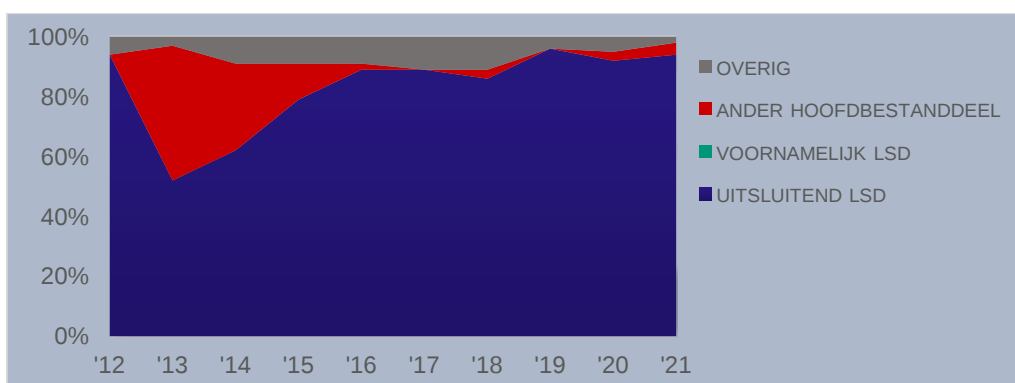

Figuur V.34: Aangeboden LSD-monsters

Afgezien van twee vloeistoffen, waren alle aangeboden LSD-monsters papertrips, waarvan er 54 werden geanalyseerd.

2.7.1 Testresultaten LSD-papertrips

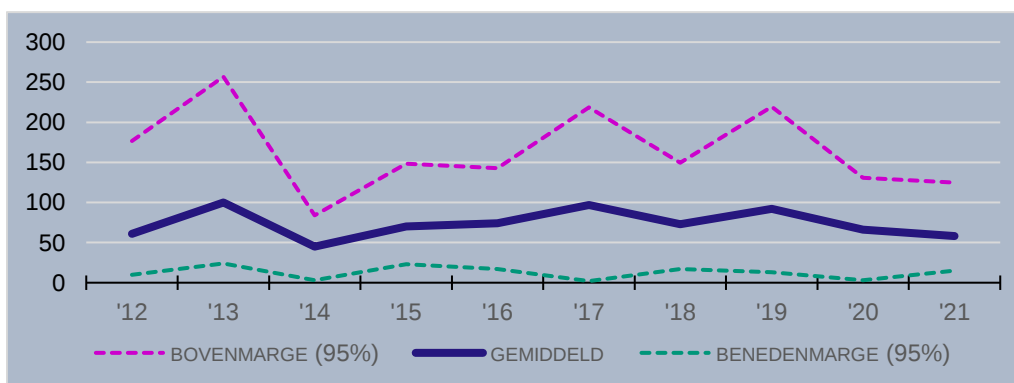
In de periode 2013-2016 werden regelmatig NBOME's aangetroffen, maar net als de laatste jaren bevatten de meeste papertrips in 2021 uitsluitend LSD (**94%**). Bij twee papertrips was dat niet het geval; deze bevatten 2C-B (**4%**).

Figuur V.35: Werkzame stof in LSD-papertrips

Dosering

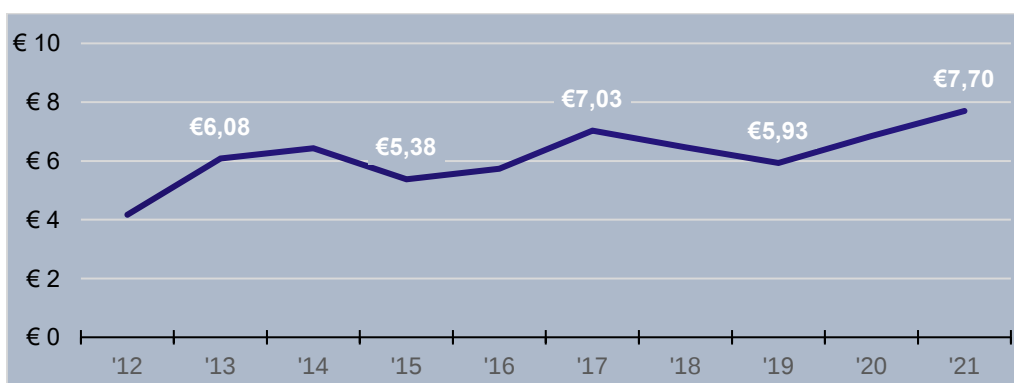
Voor zover een dosering werd gerapporteerd, bevatten de geanalyseerd papertrips met LSD als hoofdbestanddeel gemiddeld **58** microgram LSD. Dit gemiddelde schommelt wat over de loop der jaren. Ook is er nogal wat variatie rond het gemiddelde, zelfs als uitschieters buiten beschouwing worden gelaten. De meeste in 2021 aangeboden papertrips bevatten tussen de 15 en 125 microgram LSD.

Figuur V.36: Dosering (microgram) LSD-papertrips

Prijs

De prijs van papertrips met LSD als hoofdbestanddeel schommelde de laatste jaren zo'n beetje tussen de €5 en €7. In 2021 betaalden aanleveraars iets meer, namelijk gemiddeld **€8** per stuk. Prijs en dosering hangen niet samen.¹⁹⁷

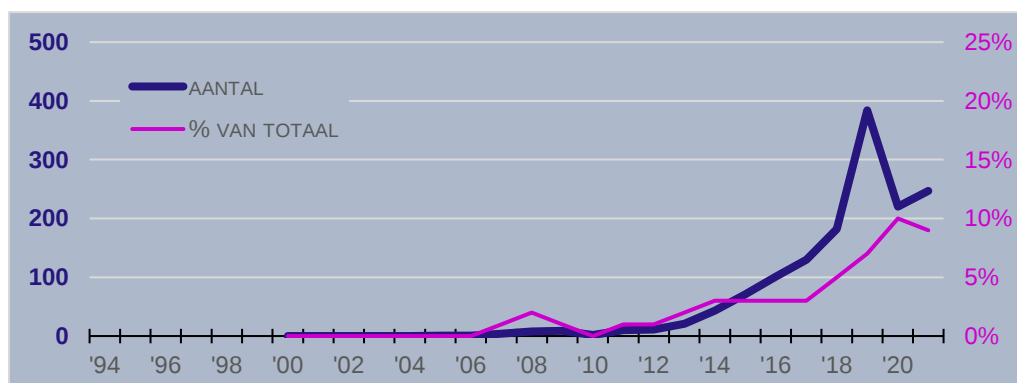

Figuur V.37: Gemiddelde prijs per LSD-papertrip

2.8 2c-B

Sinds enkele jaren is er een forse stijging in het aantal aangeboden monsters die als 2c-B waren gekocht. In 2020 werden in absolute aantallen minder 2c-B-monsters aangeleverd, maar de procentuele stijging zette door. In 2021 werden **247** 2c-B-monsters aangeboden; in absolute aantallen en lichte stijging, maar procentueel een lichte daling. Toch was het aandeel 2c-B onder de aangeboden monsters in 2021 met 9% nog drie keer zo groot als vier jaar daarvoor.

¹⁹⁷ Regressiecoëfficiënt $B = -.003$ ($p = .899$).

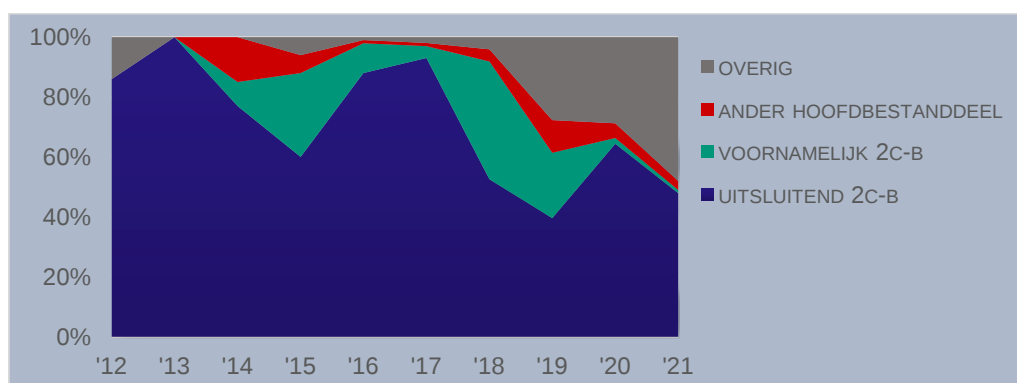
Figuur V.38: Aangeboden 2c-B-monsters

De aangeboden 2c-B-monsters waren soms poeders (6%), maar meestal pillen (94%). Van de laatste werden er 218 herkend of geanalyseerd. De testresultaten van deze pillen worden in de volgende paragrafen besproken.

2.8.1 Testresultaten 2c-B-pillen

Over de jaren laten 2c-B-pillen wisselende kwaliteit zien. In 2021 was de helft volledig zuiver (**48%**) of bevatte naast 2c-B beperkte hoeveelheden andere stoffen of bijproducten (**1%**). In **3%** vormde een andere stof het hoofdbestanddeel.

Wat vooral opvalt is het groeiende aandeel 2c-B-pillen waarin – naast 2c-B – onbekende stoffen werden aangetroffen die niet worden gekwantificeerd. Deze vallen onder de categorie ‘overig’ omdat niet kan worden bepaald welke stof het hoofdbestanddeel is. De helft van de 2c-B pillen uit 2021 viel onder deze categorie (48%).

Figuur V.39: Werkzame stof in 2c-B-pillen

De onbekende stoffen werden aangetroffen in 99 van de geanalyseerd 2c-B-pillen, wat neerkomt op 45%.¹⁹⁸ Dergelijke vervuilingen waren aanleiding voor een Red Alert waarschuwing.¹⁹⁹

Dosering

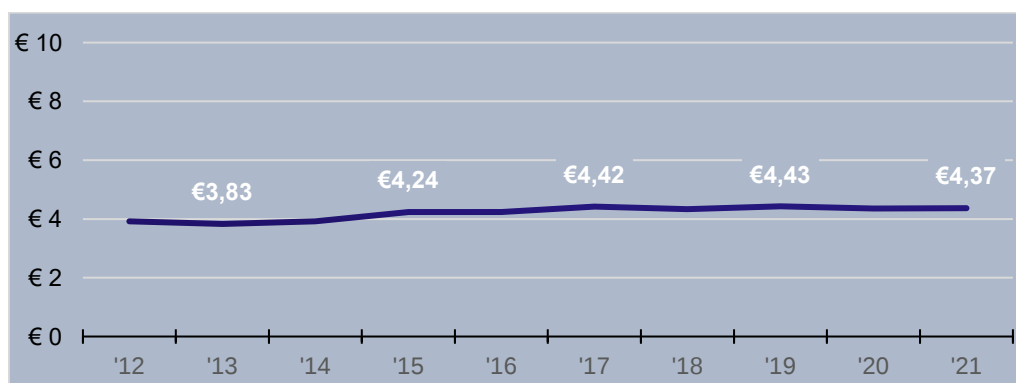
Pillen met 2c-B-pillen als hoofdbestanddeel bevatten gemiddeld **11 mg** 2c-B. De laatste jaren ligt de gemiddelde dosering stabiel rond dit getal. De range lijkt relatief klein (95% van de pillen bevat tussen de 5 en 17 mg), maar de dosering luistert nauw bij 2c-B – onder de 10 mg werkt het middel stimulerend en euforiserend; boven de 10 mg is het een hallucinogeen.

Figuur V.40: Dosering (mg) 2c-B-pillen

Prijs

Net als de dosering ligt ook de door testserviceklanten betaalde prijs voor pillen met 2c-B als hoofdbestanddeel al een aantal jaar stabiel rond de **€4**. Er is geen verband tussen prijs en dosering.²⁰⁰

Figuur V.41: Gemiddelde prijs per 2c-B-pil

¹⁹⁸ Andere vervuilingen waren: 2,5-dimethoxyfenethylamine (5x), 2-broom-4,5-dimethoxyfenethylamine (3x), cafeïne (3x), 2c-B-fly (1x), DOC (1x), MDA (1x), en MDMA (1x).

¹⁹⁹ Bron: www.drugsredalert.nl/let-op-met-2c-b.

²⁰⁰ Regressiecoëfficiënt B=-.089 (p=.069).

Wegens het grote aantal 2c-B-pillen waarin onbekende stoffen werden aangetroffen, is gekeken of deze qua dosering of prijs afwijken van de 'echte' 2c-B-pillen zonder deze vervuilingen. Zowel het gemiddeld aantal milligrammen 2c-B in deze pillen (12 mg) als de het gemiddelde bedrag dat werd betaald (€4 per pil) zijn vergelijkbaar.²⁰¹ Het lijkt er dus niet op dat de onbekende stoffen worden toegevoegd als goedkopere vervangers van 2c-B.

2.9 Overige monsters

In 2021 werden ook 170 monsters van diverse andere middelen aangeboden bij de Amsterdamse testservices. Uit het overige aanbod van drugsmonsters belichten we in onderstaand vignet twee middelen in het bijzonder: het in oktober 2021 op Lijst II van de Opiumwet geplaatste 3-MMC en diens voorganger 4-MMC (sinds 2012 op lijst I).

3-MMC en 4-MMC

Mephedrone (4-MMC) werd in 2009 in Engeland binnen korte tijd enorm populair.²⁰² In Nederland werd het middel vooral onder het mom van xtc-pillen verkocht.²⁰³ Landelijk althans, want bij de Amsterdamse testservice werden dergelijke pillen niet of nauwelijks aangetroffen. Ook werden geen monsters aangeboden die onder eigen naam (4-MMC, mefedron of 'miauw') waren gekocht. Tot 2014, toen negen 4-MMC-monsters werden aangeboden. Datzelfde jaar dook bij de Amsterdamse testservice ook het eerste monster op dat was gekocht als 3-MMC (of 'poes').²⁰⁴ Vanaf 2015 is in Antenne Amsterdam de inhoud van deze aangeleverde monsters gedetailleerd gerapporteerd. Een samenvatting daarvan is opgenomen in *Figuur V.42*. Daaruit blijkt dat het aanbod van 4-MMC in 2016/2017 toenam, maar dat deze monsters meestal geen 4-MMC bleken te bevatten (vaak benzylamfetamine of niets). Vanaf 2018 loopt een afname van 4-MMC parallel met een toename van 3-MMC. Laatstgenoemde pillen bevatten meestal wel hetgeen waarvoor ze gekocht waren.

²⁰¹ Dosering: $T = -.950$ ($p = .343$). Prijs: $T = .224$ ($p = .832$).

²⁰² Measham F, Moore K, Newcombe R. & Zoë (née Smith) Z (2010) Tweaking, bombing, dabbing and stockpiling: the emergence of mephedrone and the perversity of prohibition, *Drugs and Alcohol Today*, 10 (1), 14-21. DOI: [10.5042/daat.2010.0123](https://doi.org/10.5042/daat.2010.0123)

²⁰³ Brunt TM, Poortman A, Niesink R J, & Van den Brink W (2011) Instability of the ecstasy market and a new kid on the block: mephedrone. *Journal of psychopharmacology*, 25(11), 1543-1547. DOI: [10.1177/0269881110378370](https://doi.org/10.1177/0269881110378370)

²⁰⁴ Landelijk werd 3-MMC in 2012 voor het eerst aangetroffen door het DIMS. CAM (2021) [CAM Quick Scan Rapportage van 3-MMC](#), RIVM: Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 ²⁰⁵
3-MMC							
(OOK) 3-MMC		1	8	12	12	15	24
(OOK) 4-MMC		2		2	1	0	
ANDERS/NIETS		1	1	2		2	6
GEEN TESTRESULTAAT	1			1	2		5
TOTAAL	1	4	9	17	15	17	35
4-MMC							
(OOK) 3-MMC	0	3	4	4	5	5	3
(OOK) 4-MMC	3	9	11	8	10	9	10
ANDERS/NIETS	5	31	14	3	4	5	2
GEEN TESTRESULTAAT	2	2	1		2	2	1
TOTAAL	10	45	30	15	21	21	15

Figuur V.42: Aanbod en inhoud van 3-MMC en 4-MMC

Testresultaten van andere meermaals aangeboden overige monsters met minimaal drie testuitslagen worden zonder verdere toelichting gepresenteerd in *Figuur V.43* (pag. 179).

AANGEBODEN ALS	TESTRESULTATEN
heroïne (15x)	heroïne + 2 tot 6 andere stoffen (15x)
methamfetamine (12x)	methamfetamine (10x) MDMA (1x) niets (1x)
4-FA (9x)	4-FA (3x) 4-FMA (2x) diazepam (1x) domperidon + mCPP (1x) 3-MMC + amfetamine + cafeïne + MDMA (1x) geen testresultaat (1x)
4-FMA (6x)	4-FMA (4x) geen testresultaat (2x)
DMT (6x)	DMT + N-methyltryptamine (4x) DMT + 2-Methyltetrahydro-b- carboline + N-methyltryptamine (2x)
6-APB (5x)	6-APB + 5-APB (4x) geen testresultaat (1x)
cannabis (5x)	CBD + D-9-THC (2x) CBN + D-9-THC (1x) CBD + CBN + D-9-THC (1x) CBD + D-9-THC + MDMB-4-en-pinaca + nicotine (1x)
etizolam (5x)	cafeïne (1x) niets (3x) geen testresultaat (1x)
blue 69 / blue curaçao (4x)	amfetamine + MDMA (2x) amfetamine + MDMA + cafeïne (1x) amfetamine + MDMA + GHB (1x)
GBL (3x)	GBL (2x) amfetamine + GHB (1x)
lean / purple (3x)	MDMA (2x) niets (1x)

Figuur V.43: Testresultaten overige monsters²⁰⁶

²⁰⁵ Gedetailleerde testuitslagen 3-MMC 2021: 3-MMC (23x), 3-MMC + iso-mefedron (1x), 3-CMC (1x), CMC (1x), cocaïne (1x), MDMA + alfa-methoxy-3,4-methylenedioxymethamfetamine (1x), niets (2x), geen testresultaat (5x).

Gedetailleerde testuitslagen 4-MMC 2021: 4-MMC (9x), 4-MMC + 3-MMC + iso-mefedron (1x), 3-MMC (2x), benzylamfetamine (1x), niets (1x), geen testresultaat (1x).

²⁰⁶ Monsters waarvan slechts één of twee exemplaren werd aangeboden of getest, werden gekocht als: 1CP-AL-LAD, 2F-DCK, 2f-ketamine, 3-FMC, 4-MA, 4-OH-MET, 5-APB, 5-MEO-DMT, basecoke, blue lust, cafeïne, captagon, dieetpil, fenibut, fentanyl, green dust, love-passion, lovebooster, MDA, MDMA en ketamine, methallylescaline,

3 Samenvatting

Dit hoofdstuk focust op de aanbodzijde van de Amsterdamse drugsmarkt, vanuit de kwalitatieve panelstudie waarin vooral de verkopers worden belicht, en vanuit de testservice die kwantitatieve informatie levert over de zuiverheid, dosering en prijs van drugs.

Na een rustige coronaperiode begint de markt voor bezorgers weer aan te trekken. Ging het nog niet zo lang geleden over nummers van dealers die je als vrienden met elkaar uitwisselde, tegenwoordig wordt er vaker gesproken over 'lijsten': WhatsApp-bezorgmenu's. Bij de testservices varieerden de wekelijkse aantallen aangeleverde drugsmonsters in 2021 duidelijk met coronabeperkingen en -versoepelingen in het uitgaanscircuit.

De stijgende kiloprijzen van cocaïne van de afgelopen jaren lijken wat te stabiliseren. Consumenten kunnen kiezen uit meerdere bezorgdiensten die actief zijn op verschillende tijdstippen en uit cocaïne van verschillende kwaliteiten, uit verschillende bronlanden, voor verschillende prijzen, variërend van €50 tot €80 per pakje.

De animo voor ecstasy neemt met het opstarten van het uitgaansleven weer geleidelijk toe en de aanbiedingen van grote bulkhoeveelheden uit 2020 zijn verdwenen. De prijs blijft met circa €4 per pil stabiel, maar de zuiverheid daalde in 2021 van gemiddeld 158 mg naar 150 mg MDMA per pil.

Van amfetamine blijven aanbod, zuiverheid (gemiddeld 62%) en prijs (circa €10 per gram) stabiel, maar van methamfetamine zakken de prijzen (€70 per gram) door toenemende concurrentie.

Op de markt van narcosemiddelen is de losse verkoop van lachgasballonnen grotendeels vervangen door die van kilotanks (4 liter voor €100-120). GHB (€100-150 per liter, gem. 454 mg/ml) wordt meestal kant-en-klaar gekocht van dealers of vrienden die het inkoken van GBL. Ketamine (€20-35 per gram, gem. 79%) staat standaard op de menulijst van bezorgdiensten.

Er wordt nog volop geadverteerd met nieuwe psychoactieve stoffen. Bij 'oudgediende' 2C-B blijven prijs (€5-6 per pil) en dosering (gem. 11 mg) hetzelfde, maar bijna de helft van bij de testservices aangeboden 2C-B is vervuild met onbekende stoffen. En een verbod in het najaar van 2021 is direct terug te zien in hogere prijzen voor 3-MMC.

nieuwe designer drug, O-DSMT, opium, phenibut, pikachu, snus, speed en cafeïne, tuci / tubici, viagra, en xanax.

Van 8 monsters is niet bekend onder welke naam zij werden gekocht.

Het valt op dat bezorgdiensten steeds vaker slaap- en kalmeringsmiddelen aanbieden.

I INTRO
II PANEL UITGAANDERS
III PANEL KWETSBARE JEUGD
IV MBO-SURVEY
V MARKT
VI SAMENVATTING
VII SUMMARY
VIII BIJLAGEN

VI

SAMENVATTING

In Antenne Amsterdam wordt sinds 1993 jaarlijks het middelengebruik bij jongeren en jongvolwassenen in de hoofdstad in kaart gebracht. Dit gebeurt op basis van een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden: interviews met een **uitgaanspanel** van insiders die vertellen over het trendsettende uitgaansleven, interviews met een **panel kwetsbare jeugd** waarin professionals zijn vertegenwoordigd die met buurtjongeren werken, een **survey** (vragenlijsten) over middelengebruik bij wisselende doelgroepen, en analyse van **testuitslagen** van de Amsterdamse drugstestservices.

Een jaar met twee gezichten

Het jaar 2021 ging van start midden in een harde lockdown met de invoering van een avondklok. In het voorjaar zit het uitgaansleven nog steeds op slot en zijn vooral thuisfeesten populair, maar vanaf juni mogen cafés weer geleidelijk open. Uitgaanders met een coronatoegangsbewijs kunnen eind juni zelfs weer clubben, al duurt dat slechts twee weken. Na een teleurstellende *'bummer of love'* zonder festivals, komt het uitgaansleven na de zomer weer op gang, met een bloeiende ravecultuur en een overdag-editie van het Amsterdam Dance Event. Maar daarna worden door stijgende besmettingscijfers weer steeds strengere maatregelen ingevoerd en volgt in december een nieuwe lockdown. Niet alleen voor het uitgaansleven kende het jaar 2021 twee gezichten, op alle vlakken van het dagelijks leven was het een achtbaan. In deze Antenne onderzoeken we in hoeverre dat zijn weerslag had op het middelengebruik van uitgaanders, kwetsbare jongeren, en mbo-studenten in Amsterdam.

Mbo'ers onderzocht

Voor de doelgroepensurvey van Antenne Amsterdam 2021 zijn mbo-studenten van 16 jaar en ouder gevraagd een anonieme online vragenlijst in te vullen. Dat gebeurde in de aula of kantine van acht Amsterdamse mbo-scholen. 1.174 mbo'ers deden mee aan het onderzoek. Na weging kunnen de resultaten gezien worden als voldoende representatief voor de Amsterdamse mbo'ers als het gaat om geslacht, leeftijd en type opleiding.²⁰⁷ De mbo'ers zijn iets vaker vrouw dan man. De gemiddelde leeftijd is 19 jaar en meer dan een derde is minderjarig. Vier op de tien studenten die in Amsterdam een mbo opleiding

²⁰⁷ Met type opleiding bedoelen we mbo-school, leerweg, niveau en sector.

volgen wonen in Amsterdam; de rest komt van buiten de stad. Ruim de helft identificeert zichzelf als van niet-Nederlandse of gemengde afkomst.

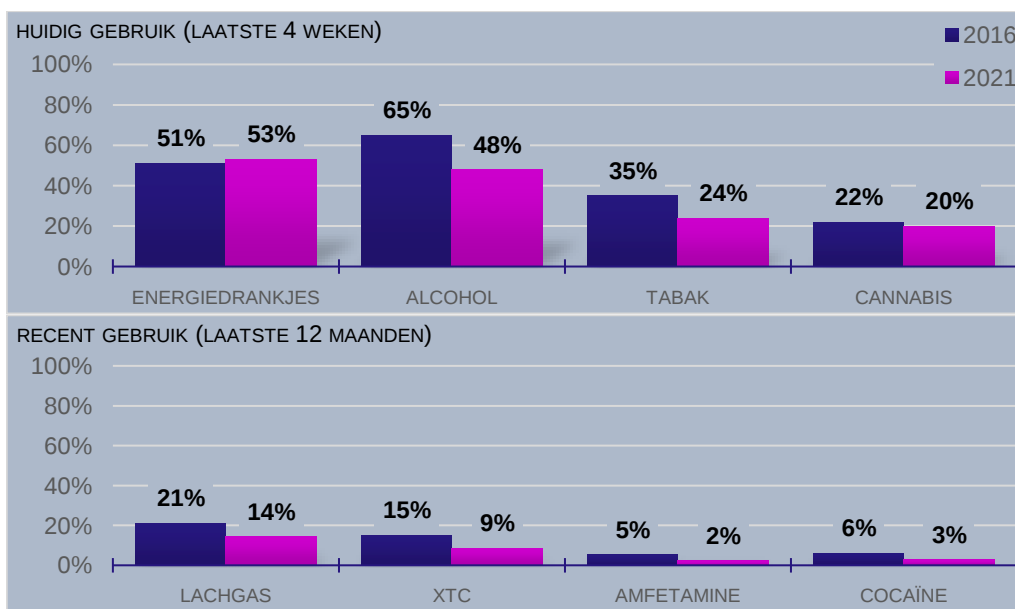
geslacht	man	41%
	vrouw	58%
leeftijd	16-17 jaar	39%
	18-19 jaar	34%
	20+ jaar	27%
zelf-gerapporteerde achtergrond	Nederlands	44%
	niet-Nederlands/gemengd	56%
woonplaats	Amsterdam	44%
	elders	56%

Figuur VI.1: Kenmerken mbo-studenten

Qua geestelijke gezondheid scoren de Amsterdamse mbo'ers slechter dan jongeren in de algemene Nederlandse bevolking: één op de drie (32%) rapporteert psychische klachten.²⁰⁸

Leven in een stedelijk gebied, een niet-westerse migratieachtergrond en een relatief laag gezinsinkomen zijn factoren die hierbij een rol kunnen spelen. De relatie tussen geestelijke gezondheid en middelengebruik is complex en vergt uitvoeriger onderzoek dan deze monitor, maar bij preventie-activiteiten rondom middelengebruik moet men in elk geval alert zijn op het feit dat een deel van de mbo'ers niet lekker in zijn vel zit.

Vijf geleden werd ook een Antenne mbo-survey uitgevoerd. Enkele kernresultaten met betrekking tot middelengebruik van 2016 en 2021 worden in onderstaande figuur weergegeven.

Figuur VI.2: Kernresultaten middelengebruik Antenne mbo-survey 2016-2021

²⁰⁸ Geestelijke gezondheid is gemeten met de MHI-5, een vragenlijst die ook door o.a. het CBS wordt gebruikt.

Wisselende signalen over alcoholgebruik

Uit de interviews met het uitgaanspanel komen verschillende verhalen over de invloed van de coronapandemie op alcoholgebruik: sommigen drinken meer, anderen drinken minder, en weer anderen drinken op andere momenten en gelegenheden. De thuisdrinkcultuur heeft in elk geval een boost gekregen.

Van de mbo'ers drinkt de helft alcohol (48%). Daarbij valt op dat de meesten hun eerste slok alcohol namen toen ze nog minderjarig waren, en dat het drinkgedrag van 16-17-jarigen nauwelijks verschilt van dat van 18-19-jarigen. Dagelijks drinken komt weinig voor; alcohol wordt meestal gereserveerd voor het weekend. Dan wordt met gemiddeld 6 glazen op een dag wel flink gedronken. Een kwart van de huidige drinkers dronk het laatste jaar zelfs zo veel dat hij of zij niet meer kon staan, onwel werd of 'out' ging. Vergeleken met de mbo-survey van 2016 is het percentage mbo'ers dat alcohol drinkt gedaald (waarschijnlijk mede wegens de coronasluiting van het uitgaansleven), maar onder de huidige drinkers komt het riskante 'out' gaan door alcohol nog even vaak voor.

Mbo'ers die zichzelf als Marokkaans- of Turks-Nederlands omschrijven, zijn minder vaak huidige drinkers dan mbo'ers die een Nederlandse of Europese achtergrond rapporteren. Dat signaleren ook professionals in het panel kwetsbare jeugd. In sommige buurten in Amsterdam Noord drinken minderjarigen thuis samen met hun ouders, terwijl Marokkaans-Nederlandse buurtjeugd soms op feestjes drinkt, nooit overdag en zeker niet thuis. Tegelijkertijd wordt opgemerkt dat op sommige momenten alle remmen losgaan en zien we ook in de survey dat mbo'ers met een Marokkaanse of Turkse achtergrond, als ze drinken, met gemiddeld 9 glazen in het weekend meer alcohol consumeren dan mbo'ers met een andere achtergrond.

Minder rokers

Volgens het uitgaanspanel is het denken over roken de afgelopen jaren drastisch veranderd. De overgebleven rokers onder de uitgaanders laten het gelaten over zich heen komen dat ze niet overal meer hun sigaret kunnen opsteken. De rookmomenten zijn steeds selectiever geworden. Ook onder de mbo'ers daalde het tabakgebruik. In 2016 rookte ruim een derde van de mbo'ers (35%); in 2021 rookt een kwart van de mbo-studenten (24%), waarvan circa de helft dagelijks, althans elke schooldag. Bij de kwetsbare jeugd zien professionals dat het nicotine houdend snus in opkomst is. Dit is bij de mbo'ers vooralsnog matig populair: 6% gebruikte het laatste jaar snus.

Zorgen over blowers

Eén op de vijf mbo'ers gebruikt hasj of wiet (20%), 4% blowt dagelijks en 12% blowde het laatste jaar vlak voor of tijdens schooltijd. Cannabis is bij de mbo'ers ook een van de

weinige genotmiddelen die geen daling laten zien ten opzichte van 2016. Bij de kwetsbare buurtjongeren is cannabis populairder dan alcohol en is het gebruik ervan volgens de professionals toegenomen als gevolg van de coronapandemie. Er wordt gewaarschuwd dat cannabisgebruik de ontwikkeling kan remmen van jongeren in een belangrijke fase van hun leven. Ook door het uitgaanspanel wordt gerapporteerd dat sommigen tijdens de coronacrisis meer (of weer opnieuw) zijn gaan blowen omdat ze vaker in de verleiding kwamen. Aan de andere kant gebruiken degenen die vooral met andere meeblowen juist minder vaak.

Dalende populariteit lachgas, problematisch gebruik resteert

Via gemeentelijke verboden is de verkoop van lachgas op horecapleinen en in het uitgaansleven teruggedrongen. Onder de trendsetters in het uitgaanspanel is al een paar jaar sprake van verminderd lachgasgebruik. Wat overblijft zijn kleine kringen waarin problematisch lachgasgebruik juist lijkt te intensiveren en waar de losse lachgaspatronen grotendeels zijn vervangen door kilotanks. Ook onder de kwetsbare jeugd zijn groepjes waarbij meer dwangmatig gebruik van lachgas wordt gesignaleerd. De groep buurtjongeren die er niks mee te maken wil hebben is echter groter geworden, mede als gevolg van verhalen of voorbeelden in de buurt van jongeren met (ernstige) gezondheidsklachten. Bij de mbo'ers zien we een vergelijkbaar fenomeen: ten opzichte van 2016 zijn er minder lachgasgebruikers, maar degenen die wél gebruiken doen dat meer frequent.

Voorzichtige comeback van ecstasy en amfetamine

Door het platleggen van het uitgaansleven zagen we in 2020 een historische dip in het ecstasy- en amfetaminegebruik, maar in de panelstudie bleef het gebruik van cocaïne min of meer stabiel en nam op thuisfeesten in sommige vriendengroepen eerder toe. Met het opstarten van clubs, festivals en raves neemt de animo voor ecstasy en amfetamine vanaf halverwege 2021 weer toe. Dit wordt gereflecteerd in de aantallen bij de Amsterdamse testservices aangeleverde drugsmonsters (veelal xtc-pillen), die in 2021 meedeinden op de golven van coronabeperkingen en -versoepelingen in het uitgaanscircuit. Vooralsnog staat cocaïne onder de trendsetters in het uitgaanspanel nog op nummer 1, maar de vraag is hoe lang nog. Onder de mbo'ers nam het gebruik van ecstasy, amfetamine én cocaïne in 2021 af ten opzichte van 2016. Hier scoort ecstasy wel hoger dan cocaïne.

Stijgende populariteit 3-MMC voorafgaand aan verbod

Hoewel er nog volop mee wordt geadverteerd, lijkt de belangstelling voor de vele verschillende nieuwe psychoactieve stoffen (NPS, ook wel *research chemicals* of *designer drugs*) verder uit te doven. Met uitzondering van 3-MMC, dat in het uitgaanspanel de laatste jaren steeds populairder werd. Het is ook de enige drug die onder de mbo'ers een lichte

stijging liet zien (2% ooit-gebruik), wat op zich niet zo vreemd is aangezien het middel in 2016 nog nauwelijks verkrijgbaar was. Naar alle waarschijnlijkheid zal de populariteit weer afnemen, sinds 3-MMC eind 2021 onder de Opiumwet is gebracht. Dat gebeurde immers ook na het verbod op diens voorgangers 4-MMC (2012), methylone (2015) en 4-FA (2016). Alhoewel... oudgediende 2C-B (al sinds 1997 verboden) is zeker niet verdwenen. Het wordt in de helft van de trendsettende panelnetwerken gebruikt en ook mbo'ers (4% ooit-gebruik) zijn niet onbekend met 2C-B.

Breder middelenrepertoire trendsetters

Onder trendsettende uitgaanders is het middelenrepertoire breder dan alcohol, cannabis en de klassieke uppers ecstasy, cocaïne en amfetamine. De narcosemiddelen GHB en ketamine werden van oudsher gereserveerd voor kleine privéfeesten of afters, maar hebben hun weg weten te vinden naar het uitgaansmilieu. Psychedelica (o.a. LSD, paddo's, DMT) spelen een betrekkelijk marginale rol in het uitgaansleven, maar worden vooral 's zomers door vriendengroepen in de natuur gebruikt. Volgens de panelstudie werden de narcosemiddelen in de stille coronaperiode meestal minder gebruikt, maar zitten ze met het aantrekken van het uitgaansleven weer in de lift. Voor tripmiddelen was volgens het uitgaanspanel tijdens de coronaperiode juist wat meer belangstelling. Bij de onderzochte mbo'ers is het gebruik van andere dan de klassieke drugs relatief beperkt (ooit-gebruik paddo's 5%, ketamine 4%, LSD 4%, alle andere drugs hooguit 1%) en liggen gebruikspercentages over het algemeen lager dan vijf jaar eerder. Bij de kwetsbare jeugd zijn geen signalen van het gebruik van dergelijke drugs.

WhatsApp-bezorgmenu's

Mede door de opkomst van mobiele telefonie en sociale media, is de aanbodzijde van de Amsterdamse drugsmarkt het laatste decennium veel gedifferentieerder geworden, met een groeiend aantal bezorgdiensten waar je uit een steeds uitgebreider assortiment kan bestellen. Ging het nog niet zo lang geleden over nummers van dealers die je als vrienden met elkaar uitwisselde, tegenwoordig wordt er vaker gesproken over 'lijsten': WhatsApp-bezorgmenu's. De stijgende kiloprijzen van cocaïne van de afgelopen jaren lijken wat te stabiliseren. Afhankelijk van kwaliteit en bronland betalen consumenten €50 tot €80 per pakje. De bulkaanbiedingen van XTC-pillen uit het begin van de coronatijd zijn verdwenen en de prijs is weer terug naar circa €4 per pil, maar de gemiddelde dosering daalde naar 150 mg MDMA per pil. Van 2C-B daalt de zuiverheid; bijna de helft van de in 2021 bij de testservices aangeboden 2C-B was vervuild met onbekende stoffen. Het verbod op 3-MMC was direct terug te zien in hogere prijzen. Van methamfetamine zakten de prijzen juist naar circa €70 per gram. Het valt op dat bezorgdiensten steeds vaker ook slaap- en kalmeringsmiddelen aanbieden.

VII SUMMARY

Amsterdam Antenna is an annual research study that documents the use of recreational substances by adolescents and young adults in Amsterdam. It has done so every year since 1993. The researchers apply a combination of qualitative and quantitative methods, drawing on a variety of sources: interviews with a **nightlife panel** of insiders who report on trendsetting nightlife scenes; interviews with a **vulnerable youth panel**, which includes professionals who work with neighbourhood youth; an annual **survey** using questionnaires to gather quantitative data about substance use in specific target groups, which vary from year to year; and analyses of **testing results** from the Amsterdam drug checking services.

A year with two faces

The year 2021 started in the middle of a strict COVID-19 lockdown, soon accompanied by a nighttime curfew. Nightlife venues remained closed throughout the spring. Home parties became popular, until cafés and pubs gradually began re-opening in June. Towards the end of June, nightlifers with digital COVID-19 certificates could briefly go clubbing again, but that came to an end two weeks later. After a disheartening '*bummer of love*' devoid of dance festivals, party life gradually revived towards the end of the summer, with a burgeoning rave culture and a unique daytime edition of the Amsterdam Dance Event. Rising infection rates triggered tighter measures once again, culminating in a renewed lockdown in December. These two faces of Amsterdam nightlife were reflected in all facets of everyday life in 2021. Life was like a roller coaster. In this edition of Antenna, we study the repercussions this had for substance use in various social groups in Amsterdam: nightlifers, vulnerable youth, and young vocational students.

Vocational students in the picture

The Amsterdam Antenna 2021 target group survey focused on students aged 16 and older who were attending secondary vocational schools. They were asked to complete an anonymised online questionnaire, administered in the auditoriums or canteens of eight such schools in Amsterdam. After appropriate adjustment, the results may be considered sufficiently representative of all Amsterdam vocational students in terms of gender, age

and type of training.²⁰⁹ Rather more than half of the respondents were female. The average age was 19, and more than one third were under 18. Four out of ten students training at the Amsterdam vocational schools lived in Amsterdam, with the remainder living outside the city. More than half of the students self-identified as being of non-Dutch or mixed ethnic origin.

gender	male	41%
	female	58%
age	16-17	39%
	18-19	34%
	20+	27%
self-reported background	Dutch	44%
	non-Dutch or mixed	56%
place of residence	Amsterdam	44%
	elsewhere	56%

Figure VII.1: Characteristics of vocational students

In terms of mental health, the vocational students scored lower than their age-group peers in the general Dutch population: one in three (32%) reported mental health symptoms.²¹⁰ Living in an urban area, a non-Western migration background and a relatively low family income are factors that can play a role in this. The relationship between mental health and substance use is complex and would require more extensive research data than this monitoring study can provide. However, workers in substance abuse prevention should be alert that many vocational students may not feel mentally in great shape.

Five years ago, Antenna conducted a comparable survey of vocational students. Some key findings on their substance use in 2016 and 2021 are shown in the figure below.

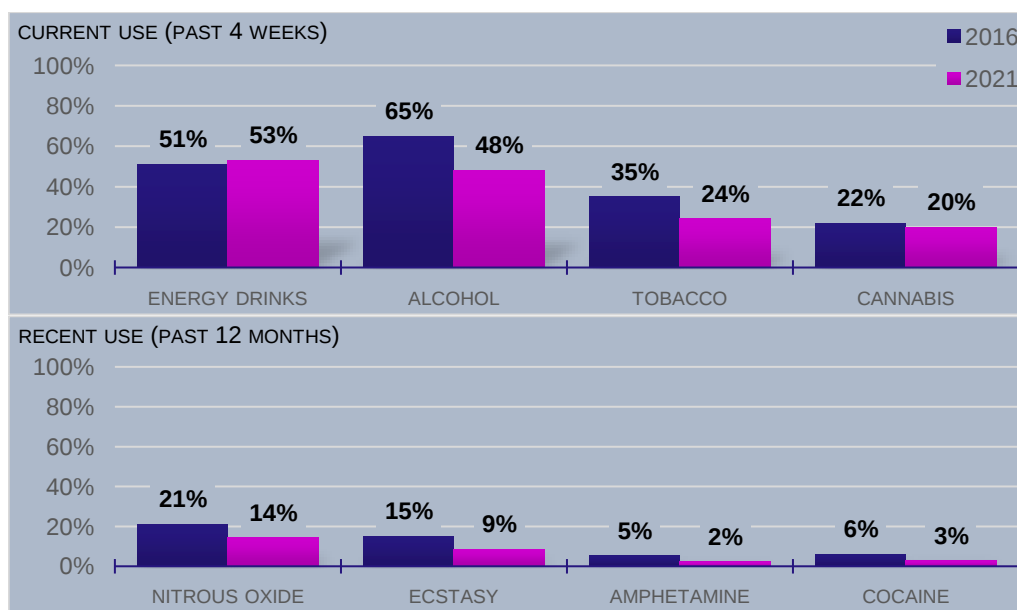

Figure VII.2: Key findings substance use Antenna vocational students 2016-2021

²⁰⁹ By 'type of training' we mean vocational school type, track, level and sector.

²¹⁰ Mental health was assessed using the MHI-5, a scale used by Statistics Netherlands (CBS) and other research.

Mixed signals on alcohol use

Our interviews with the nightlife panel yielded highly varied reports about the influence of the COVID-19 pandemic on alcohol use: some people were drinking less, others more; others were drinking at different times or on different occasions. Home drinking experienced a boost in any case.

Half of the vocational students we questioned (48%) drank alcohol. Notably, most of these had had their first experience with alcohol while still underage, and the drinking behaviour of the 16- and 17-year-olds differed little from that of the 18-to-19 age group. Daily drinking was rare; alcohol was mostly reserved for the weekends, but then at a hefty pace, averaging 6 units on a day. A quarter of the current drinkers had even drunk so much that they could no longer stand, became unwell or passed out at some point in the past year. In comparison with our 2016 vocational students' survey, the percentage of alcohol users had decreased in 2021 (probably due in part to the COVID-19 shutdowns in nightlife). Among current drinkers, however, the rate of hazardous passing out from alcohol remained equally high.

Vocational students identifying as Moroccan-Dutch or Turkish-Dutch were less likely to be current drinkers than those with ethnic Dutch or European backgrounds. That was also reported by the youth workers in our vulnerable youth panel. In some neighbourhoods in Amsterdam-North, underage adolescents reportedly drank at home with their parents, whilst Moroccan-Dutch youth sometimes drank at parties, but never in the daytime and definitely not at home. At the same time, informants reported that all inhibitions sometimes let loose. That was also evident in our survey, where students of Moroccan or Turkish background, *if* they drank, reported consuming an average of 9 units per day at weekends, more than their peers from other backgrounds.

Fewer tobacco smokers

The nightlife panel reported that attitudes towards smoking have drastically changed in recent years. Nightlifers who still smoke are stoically accepting that they can no longer light up a cigarette wherever they want. Opportunities for having a smoke are increasingly scant. Rates of tobacco use by vocational students likewise declined. One quarter of the 2021 respondents (24%) reported smoking tobacco, about half of them every day (or every school day). Youth workers observed an onset of the use of the nicotine product *snus* by vulnerable youth. Snus was not yet popular among vocational students, with only 6% having taken it in the past year.

Concerns about pot smokers

One out of five (20%) vocational students reported using hashish or marijuana, with 4% smoking it daily, and 12% having smoked it during or shortly before school in the past year. Cannabis is one of the few recreational substances that showed no decline in consumption by vocational students in comparison with 2016. Among the vulnerable neighbourhood youth, cannabis is more popular than alcohol, and the youth workers reported that cannabis consumption increased due to the COVID-19 pandemic. There are warnings that smoking cannabis can hamper adolescents' development at a key stage of their lives. Our nightlife panel reported that some nightlifers had also increased their use of cannabis (or started smoking it again) during the COVID-19 crisis due to more frequent temptations. Those who smoked mainly with other people were now smoking less.

Dwindling popularity of nitrous oxide, problematic use remains

Local government bans have curtailed the sale of nitrous oxide (laughing gas) in nightlife quarters and venues. Nightlife informants report a declining consumption of the drug among trendsetters over the past few years. What remains are small circles of nightlifers where the problem use of nitrous has apparently intensified, with the small whippets largely replaced by kilo tanks. More compulsive use of nitrous oxide has also been spotted in small groups of vulnerable youth. However, after rumours and known nearby cases of health-threatening incidents, a growing number of neighbourhood youth now shun the drug completely. A similar phenomenon was evident amongst the vocational students: fewer nitrous users than in 2016, but more frequent use by those who still took it.

Tentative comeback of ecstasy and amphetamine

Although the shutdown of nightlife in 2020 triggered a historic plunge in the use of ecstasy and amphetamine, cocaine use as reported in our panel study remained more or less stable, or even increased slightly in some groups of friends at home parties. As clubs, festivals and raves gradually revived in the second half of 2021, enthusiasm for ecstasy was rekindled, as reflected in the numbers of drug samples (often ecstasy tablets) submitted to the Amsterdam drug checking services. Submissions bobbed with the waves of tightening and loosening COVID-19 restrictions in nightlife. Although cocaine still stood at number 1 for drug use by nightlife trendsetters, it is uncertain how long that will be. Vocational students were less likely to take ecstasy, amphetamine or cocaine in 2021 than in 2016, with ecstasy still scoring higher than cocaine.

Rising popularity of 3-MMC prior to ban

Despite the profuse advertising, interest in the wide range of novel psychoactive substances (NPS, also called 'research chemicals' or 'designer drugs') seems to be further dissipating. One exception is 3-MMC, whose increasing popularity has been reported by the

nightlife panel in recent years. It was also the only psychoactive drug that showed a slight increase (2% lifetime use) among vocational students since 2016 (not surprisingly, as it was barely available then). In all probability, the popularity of 3-MMC will soon diminish, because the drug was scheduled under the Dutch Opium Act in late 2021, after earlier bans of its predecessors 4-MMC (2012), methylone (2015) and 4-FA (2016). That said, however, the vintage NPS 2C-B (banned back in 1997) has by no means vanished from the drugs market. It is reportedly taken in half of the trendsetting panel networks; 2C-B was also not unknown to the vocational students (4% lifetime use).

Broader substance repertoire for trendsetters

The repertoire of recreational substances taken by nightlife trendsetters is broader than merely alcohol, cannabis and the classical uppers ecstasy, cocaine and amphetamine. Though the anaesthetics GHB en ketamine had long been reserved for small private parties or afterparties, they have since found their way into nightlife venues. Psychedelics (including LSD, magic mushrooms and DMT) play a relatively marginal role in Amsterdam nightlife, but are taken especially in the summer months by groups of friends out in nature. According to our panel study, most people took anaesthetics less often during the quiet months of COVID-19 but, as nightlife gathers momentum, the drugs are now in the ascendant once more. Hallucinogens, in contrast, attracted rather more interest during the COVID-19 period, as reported by the nightlife panel. Amongst the vocational students, the use of substances other than the classical drugs was relatively limited, with lifetime consumption rates of 5% for magic mushrooms, 4% for ketamine, 4% for LSD, and 1% at most for all other drugs in 2021. Rates were also generally lower than in 2016. There were no signs that vulnerable youth were taking such drugs.

Drug delivery menus on WhatsApp

Partly through the advent of mobile telephony and social media, the supply side of the Amsterdam drugs market has become far more widely differentiated in the past decade. Growing numbers of delivery services are available, with expanding assortments of drugs to choose from. Not so long ago, friends were still exchanging phone numbers of dealers, but are they now talking about 'lists': delivery menus on WhatsApp. The once rising kilo prices for cocaine appear to have stabilised in recent years. Depending on the quality and country of origin of the cocaine, consumers now pay €50 to €80 per wrap. Offers of ecstasy pills in bulk, as seen in the early months of COVID-19, have since disappeared; prices have returned to about €4 per tablet, although average dosages per tablet have decreased to around 150 milligrams of MDMA. The purity of 2C-B is deteriorating, and nearly half of the doses submitted to the checking services in 2021 were found contaminated with unknown substances. The ban on 3-MMC was promptly reflected in higher prices, but prices of

methamphetamine dipped to about €70 per gram. In an interesting development, delivery services increasingly had sleeping pills and sedatives on offer.

VIII BIJLAGEN

1	Bijlage panel uitgaanders	194
1.1	Panelmethode	195
1.2	Tabellen panel uitgaanders	203
2	Bijlage mbo-survey	208
2.1	Surveymethode	210
2.2	Tabellen mbo-survey 2021	218
2.3	Tabellen trends 2016-2021	236
3	Bijlage markt	241
3.1	Analysemethode	242
3.2	Tabellen testservice	244

1 Bijlage panel uitgaanders

1.1	Panelmethode	195
1.1.1	Geruchten, signalen en trends	196
1.1.2	Panelnetwerken en panelmutaties	198
1.1.3	Scores regelmatig middelengebruik	201
1.2	Tabellen panel uitgaanders	203
Tabel 1	panelnetwerken uitgaanders	203
Tabel 2	top 3 middelen	204
Tabel 3	regelmatig middelengebruik – alcohol en cannabis	204
Tabel 4	regelmatig middelengebruik – stimulantia	205
Tabel 5	regelmatig middelengebruik – narcosemiddelen	205
Tabel 6	regelmatig middelengebruik – 2C-B, 4-FA en 3-MMC	206
Tabel 7	regelmatig middelengebruik – psychedelica	206
Tabel 8	regelmatig middelengebruik – crack, heroïne, methamfetamine	207
Tabel 9	regelmatig middelengebruik – poppers, erectogenen en slaapmiddelen	207

1.1 Panelmethode

De panelstudie verzamelt doorlopend informatie over de Amsterdamse drugsmarkt. Dit gebeurt op basis van interviews met insiders in verschillende netwerken en scènes van gebruikers. In tegenstelling tot andere onderdelen van Antenne gaat het in de panelstudie nauwelijks om cijfers, maar om dynamische processen als uitgaanstrends en drugsgebruik onder jongeren en jongvolwassenen. Hoewel we de bevindingen van de panelstudie niet in cijfers uitdrukken, kunnen we er wel algemene ontwikkelingen mee schetsen. Dit doen we door de trendsetters en de vroege trendvolgers in de gaten te houden. Zij experimenteren meer dan gemiddeld met drugs en zijn vaak voortrekkers van nieuwe ontwikkelingen in het uitgaansleven. We onderscheiden drie typen trendsetters: *maven*, *connectors* en *salesmen*.²¹¹

De *maven* (bollebozen) hebben veel kennis van het uitgaanscircuit en/of de drugsmarkt en kunnen ons hierover alles vertellen. Ze opereren deels achter de schermen, maar wisselen ook onderling specifieke informatie uit over drugs. Ze weten ons haarfijn uit te leggen hoe de vork in de steel steekt als het gaat over farmacologische eigenschappen van verschillende typen drugs. Soms zijn ze betrokken als innovators die uit hobbyisme veel chemische kennis hebben en een buitengewone interesse vertonen voor (nieuwe) drugs. Zij hebben niet de behoefte om nieuwe chemische innovaties bij een groot publiek onder de aandacht te brengen. De *connectors* opereren dynamischer en zijn goed op de hoogte van de uitgaans- en drugsmarkt. Soms sijpelt er kennis door van de *maven* waar ze soms contact mee hebben. De *connectors* weten precies waar de belangrijke of invloedrijke spelers op de markt zich bevinden en welke posities ze innemen binnen het hectische uitgaansleven. *Connectors* investeren veel tijd in sociale contacten om op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen. De kracht van *salesmen* of *proseliteerders* (evangelisten)²¹² is hun vermogen om te overtuigen en zo een grotere groep, tot zelfs de grootste sceptici, te enthousiasmeren voor een 'nieuwe' drug, clubavond of mode. Daar waar anderen voorzichtig zijn, wil de evangelist het van de daken schreeuwen. Het is goed mogelijk dat trendsetters meerdere posities en rollen hebben. Aangezien de innoverende, producerende en consumerende segmenten binnen het uitgaansleven vaak in elkaar grijpen, kan iemand zowel de rol van de *connector* als van de *salesman* spelen.

De leden van het panel worden sinds 1994 doorlopend twee keer per jaar onafhankelijk van elkaar face-to-face geïnterviewd. Hiermee voorkomen we dat leden elkaar beïnvloeden

²¹¹ Gladwell M (2000) *The Tipping point. How little things can make a big difference*. Little Brown & Company.

²¹² Cohen H (1975) *Drugs, druggebruikers en drug-scene*. Uitgeverij Samson.

of napraten. Iedereen die deel uitmaakt van het panel heeft zicht op een bepaald netwerk, een specifieke scene of locatie waar alcohol en drugs worden geconsumeerd. Het is overigens niet uitgesloten dat netwerken elkaar deels overlappen. Zowel op megafeesten als in favoriete clubs of cafés kunnen panelleden tegelijkertijd aanwezig zijn en vanuit hun eigen beleving verslag doen van het feest, de locatie en de sfeer. Het gaat daarbij niet om het eigen drugsgebruik, maar over wat zij waarnemen in hun netwerk en directe omgeving. De verhalen van clubmedewerkers en stappers kunnen zeer uiteenlopend zijn omdat er vanuit een verschillend perspectief wordt gekeken. Dit maakt de panelmethode juist zo boeiend, omdat we in onze analyse en vertaling van de verhalen over het hedonistische uitgaansleven en (nieuwe) patronen, signalen en trends in verschillende dimensies op de voet kunnen blijven volgen.

Om de anonimiteit van zowel panelleden als clubs, cafés, coffeeshops, etc. te waarborgen noemen we geen namen van horecagelegenheden als deze door panelleden direct in verband worden gebracht met drugsgebruik of -handel. Deze voorzichtige benadering is een bewuste keuze om panelleden en locaties niet in diskrediet te brengen. Als er een impressie wordt gegeven van een populaire clubavond of party, dan wordt de locatie gewoon vermeld, aangezien we dan niet ingaan op het middelengebruik. Aangezien sommige panelleden twee verschillende netwerken beschrijven wordt elk panellid met een nummer én de letter 'a' of 'b' gecodeerd om de verschillende netwerken te typeren.

1.1.1 Geruchten, signalen en trends

In de gehanteerde panelmethodiek is een beveiliging ingebouwd om vage en moeilijk traceerbare geruchten te onderscheiden van duidelijk waarneembare verschijnselen die zowel door panelleden als onderzoekers geverifieerd kunnen worden. Deze waarneembare verschijnselen noemen wij signalen omdat ze werkelijk in het oog springen en zodoende ook kunnen worden gevolgd en zo mogelijk zelfs verklaard. Maar signalen zijn nog geen trend. Waar precies een signaal ophoudt en een trend begint, is niet altijd duidelijk aan te wijzen omdat het over illegale middelen gaat, waarover geen productiecijfers van fabrikanten bestaan. Dit maakt het des te complexer om *hypes* te onderscheiden van werkelijke trends. We spreken pas van een trend als meerdere panelleden in verschillende netwerken tegelijkertijd en onafhankelijk van elkaar een vergelijkbare en nieuwe ontwikkeling waarnemen in de uitgaans- of drugsmarkt. Bij voorkeur worden deze waarnemingen ook bevestigd door andere, kwantitatieve onderdelen van Antenne.

De panelstudie bevat actuele informatie over spraakmakende *hypes*, nieuwe scenes, muziekgenres en uitgaanslocaties. Maar de betekenis en het belang van het Amsterdamse uitgaansleven wordt ook in een sociaal-culturele en historische context geplaatst die veel

verder reikt dan de vluchtigheid van hip en hype, die vaak vergankelijk en tijdsgebonden blijken te zijn.²¹³ Wat bij wijze van spreken vandaag in de mode is, kan morgen alweer passé zijn. Onze focus is daarom niet alleen gericht op nieuwe fenomenen binnen een uitgaanssetting. Ook de dynamiek van de verschillende drugsmarkten en prijsontwikkelingen, de verandering van toedieningswijze, riskante en/of favoriete combinaties en de opkomst van nieuwe synthetische of natuurlijke middelen worden gevolgd en beschreven. Het blijft daarom van evident belang om ontwikkelingen in de drugsmarkt, veranderende leefstijlen en gebruik van genotmiddelen onder jonge mensen op empirisch controleerbare wijze te blijven volgen. Deze kennis blijft een belangrijke bron voor beleid, preventie en hulpverlening en leidt tevens tot een beter begrip en duiding van hedendaagse jeugdstijlen.

Geruchten, signalen, trends en hypes

Geruchten zijn berichten die niet verifieerbaar en soms zelfs empirisch pertinent onjuist zijn.

Signalen zijn duidelijk waarneembare, maar zich (nog) niet systematisch manifesterende ontwikkelingen, waarbij (nog) niet gesproken kan worden van een trend.

Van **trends** is sprake wanneer we uit diverse onafhankelijke bronnen een duidelijke, systematische en empirisch verifieerbare toe- of afname in aard of omvang van middelengebruik waarnemen. Ze zijn het resultaat van een cumulatie van ontwikkelingen die al langer aan de gang zijn. Er is een duidelijke verspreiding van het gebruik van een 'nieuw' middel of van een 'nieuwe' toedieningswijze, dan wel een revival van 'oude' middelen of toedieningswijzen over uiteenlopende netwerken.

Hypes zijn vluchtige fenomenen die snel wegebben. Zij kunnen wel enige empirische basis hebben, maar het gaat doorgaans toch vooral om anekdotische verhalen die vaak in de media worden opgeklopt.

De panelstudie geeft op de langere termijn meer inzicht in gebruikspatronen, reguleringsmechanismen, de mate van interesse in 'nieuwe' drugs en het verschijnen en verdwijnen van middelen op de gebruikersmarkt. Elke nieuwe generatie ontdekt en gebruikt op haar eigen wijze en onder een ander gesternte de genotmiddelen die in omloop zijn. Dit verklaart waarom het middelengebruik een golvend karakter vertoont met pieken en dalen. De nieuwkomers vormen voor zichzelf een beeld op grond van hun eigen ervaring, ervaringen van vrienden en de informatie die op dat moment voorhanden is. Internet is voor jongeren een veilig en rijk medium om op speciale voorlichtingssites

²¹³ Leland J (2004) *Hip: the history*. Harper Collins.

specifieke informatie over drugs te zoeken of vragen te stellen aan de eigen feestcommunity. Nieuwe hypes, rages en kicks worden – mede door nieuwe communicatievormen als Facebook, Instagram en YouTube – snel bekend in de scene.

1.1.2 Panelnetwerken en panelmutaties

De set variabelen (leeftijd, etniciteit en sekse) zeggen iets over de uitgaansnetwerken in de panelstudie. De groepen en scenes zijn heterogeen, van jong tot ouder, homo en/of hetero en soms wit, zwart of etnisch gemixt.

Leeftijd

De leeftijdsspreiding in uitgaansnetwerken is tussen de 20 en 35 jaar, met een gemiddelde rond de 25 jaar. Het hoge opleidingsniveau komt overeen met die van de clubgangers in het Amsterdamse uitgaansleven.²¹⁴ De laatste jaren is er sprake van een verjonging door de forse aanwas van stapgroepen die vaak in het kielzog van nieuwe feestcollectieven het uitgaansleven ontdekken. De nieuwe lichting is een mix van scholieren en/of studenten die in Amsterdam en omgeving wonen en feesten. Naast de bekendere festivals zijn er veel nieuwe zomerfestivals bij gekomen waar de leeftijd (18-22 jaar) een stuk lager ligt. Het middensegment van 25+ domineert vooral het reguliere clubcircuit. Oudere stapgroepen gaan minder frequent naar clubs maar willen de zomerfestivals niet missen.

Etniciteit

Het dancepubliek is in meerderheid van westerse afkomst (75%-100%). Bezoekers van techno, hardcore en hardstyle zijn praktisch allemaal wit. Op hiphop en latin feesten voeren Surinaamse en Caribische bezoekers (60%-70%) de boventoon. Bezoekers van dancehall en reggaeton zijn overwegend zwart. De etnofeesten binnen het urbansegment richten zich vaak op één etnische groep. De etnische mix is het grootst op clubavonden waar trendsetters juist geïnteresseerd zijn in crossovers tussen stijlen.

Sekse

Mannen zijn vaker in de meerderheid op feesten, maar de percentages zijn steeds meer naar elkaar toegegroeid. De vrouw-man verhouding is op veel feesten nagenoeg gelijk. De voortschrijdende participatie van jonge vrouwen in het uitgaansleven (sinds 1995) is volgens sommigen te wijten aan het feit dat er meer vrouwen in Amsterdam zijn gaan studeren en wonen. Het komt vaker voor dat vrouwen op urban en dancefeesten in de meerderheid zijn. Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zijn actiever in het nachtleven dan Marokkaanse en Turkse vrouwen. Homomannen voelen zich minder

²¹⁴ Nabben T, Luijk SJ & Korf DJ (2018) *Antenne 2017*. Rozenberg Publishers.

gebonden aan de klassieke homolocaties (vergeleken met de jaren negentig van de vorige eeuw) en mengen vaker met anderen in het uitgaansleven.

Opleiding en werk

De deelnemers in de panelnetwerken vertegenwoordigen verschillende sociaaleconomische categorieën. De jongste groepen stromen vers van de middelbare school door naar de arbeidsmarkt of het middelbare en hogere (beroeps)onderwijs. Een grote groep 20-plussers zit in het hoger onderwijs en heeft vaak een tijdelijke baan naast de studie. De derde groep werkt inmiddels of is op zoek naar een baan. Een aanzienlijk deel rekent zichzelf tot de creatieven (o.a. koks, journalisten, designers) of is zelf werkzaam in het nachtleven (o.a. dj's, bookers, decorbouwers, barpersoneel). Nu er weer sprake is van een economische opleving floreert ook de banenmarkt. Daarnaast horen panelleden verhalen van vrienden die in innovatieve *startups* zijn gestapt.

Wie hypes en trends van drugsgebruik binnen jongerenculturen wil duiden, heeft een daarop afgestemde methode nodig die flexibel én voor langere tijd geldend en toepasbaar is. Continuïteit is daarbij van essentieel belang om de golfbewegingen van trends in drugsgebruik door de tijd te volgen. Het streven is om alle deelnemende panelleden twee maal per jaar te interviewen. We slagen hier grotendeels in, maar kunnen niet voorkomen dat panelleden om wat voor reden dan ook afhaken. Om nieuwe ontwikkelingen op de voet te blijven volgen, is het noodzakelijk om het panel aan te blijven vullen met leden die een goed begrip hebben van nieuwe fenomenen in het uitgaansleven. Verderop in deze bijlage staat bij elk panellid vermeld aan welke meting hij of zij heeft meegedaan en welke specifieke netwerken worden vertegenwoordigd. Ook wordt een overzicht gegeven van panelmutaties met nieuwe, vervangen en uitgetreden panelleden. De panelmutaties zijn onderverdeeld in drie categorieën: *nieuwe panelleden*, die een nieuwe locatie of netwerk vertegenwoordigen; *vervangen panelleden* die worden vervangen door anderen afkomstig uit hetzelfde of gelijksoortig netwerk; en *uittrekkende panelleden* die niet worden vervangen omdat er geen geschikte opvolger is.

Nieuwe panelleden

Er zijn **6** nieuwe personen in het panel geworven na tips van panelleden of op basis van veldwerk benaderd:

- **Evita** (169a) vertegenwoordigt een jonge groep uitgaanders die tijdens de coronaperiode de thuisfeesten en illegale feesten ontdekte. Daarvoor ging de groep vaak uit in de binnenstad.

- **Dave** (170a) organiseert raves in Amsterdam uit onvrede met het weinig avontuurlijke uitgaansleven. Hij wil zijn raves qua geluid en setting naar een hoger niveau te tillen.
- **Flip** (171a) besloot in coronatijd raves te organiseren voor de jongste lichting die snakt naar uitgaan, maar door alle maatregelen nergens terecht kan.
- **Sarah** (174a) maakt deel uit van een levendige queerscene die het clubleven tijdens corona inruilde voor wilde thuisfeesten.
- **Koosje** (175a/b) is goed ingevoerd in de teknoscene als in de Amsterdamse kraakwereld.
- **Joshua** (176a) zit in het zogenaamde 'next level' huisfeestencircuit dat tijdens de coronatijd een flinke boost kreeg.

Uittredende panelleden

In totaal zijn er **6** personen uit het panel getreden wegens teruglopende uitgaansfrequentie, die niet zijn vervangen:

- **Camille** (141a) De sluiting van het nachtleven was de druppel en versnelde het uiteenvallen van haar netwerk in het artistieke clubmilieu.
- **Melissa** (150a) heeft niet goed kijk meer op de hiphopscene waar ze deel van uitmaakte. Vanwege corona is alles door elkaar gehusseld en is het hart uit de groep gerukt.
- **Soraya** (151a) De coronacrisis heeft de culturele sector hard geraakt met een flinke uitstroom van personeel als gevolg. Omdat ze geen toekomst meer zag besloot ze verder te gaan in der zorg.
- **Sara Lee** (159a) is een kunststudie gestart in Den Haag, waar ze nu ook woont. Met pijn in het hart neemt ze afscheid van veel vrienden die ze in het uitgaansleven heeft leren kennen.
- **Bo** (161a) is verhuisd naar Almere en heeft daardoor onvoldoende zicht op nieuwe ontwikkelingen in de hoofdstad.
- **Bram** (94a) begon oorspronkelijk als trendwatcher en redacteur van een jong magazine. Nu hij van baan veranderd is en ook zijn vrienden andere prioriteiten hebben, vindt hij het tijd om afscheid te nemen.

Vervangen panelleden

Er zijn **3** panelleden vervangen:

- **Sien** (160a) die de plek van Keesje inneemt heeft eveneens kijk op studenten die breed uitgaan in clubs, kroegen en festivals.

- **Bob** (147a) is locatiemanager van een populaire plek in noord en vervangt Jesse, clubmanager, die tijdens corona een switch maakt van de frontlijn naar een job achter de schermen van het uitgaansleven.
- **Aliya** (163a) zit diep in de reggae en dancehall scene en vervangt Christian, dj, wiens activiteiten door de coronacrisis op een laag pitje staan.

Bijzondere panelleden

De meeste panelleden hebben zicht op een specifiek netwerk of een specifieke locatie.

Uitzonderingen daarop zijn:

- **Ed** (126a) is moderator van verschillende drugsfora en kijkt vooral naar opvallende ontwikkelingen en vragen met betrekking tot nieuwe middelen en discussies over specifieke kwesties (o.a. kwaliteit, effecten, risico's, verbod). Hij heeft geen zicht op regelmatig gebruik van de websitebezoekers en wordt daarom alleen een top 3 van middelen gevraagd.
- **Portiers I** (153a) van een beveiligingsbedrijf werken op verschillende locaties in de stad. In tegenstelling tot andere panelleden vertellen de portiers eenmaal per jaar in een groepsgesprek wat hen opvalt in het nachtleven.
- **Portier II** (162a) werkt bij één club in de binnenstad en heeft zodoende zicht op zowel wisselende als vaste bezoekersgroepen op dance- en urbanavonden. Ook deze portier wordt eenmaal per jaar geïnterviewd.

1.1.3 Scores regelmatig middelengebruik

De panelinterviews zijn voornamelijk kwalitatief van aard, maar aan panelleden wordt ook gevraagd een inschatting te maken welk deel van de scene of groep waar zij zicht op hebben regelmatig (minimaal één keer in de afgelopen zes maanden) bepaalde middelen gebruikt. Antwoordcategorieën zijn: 0% (niemand), 1-10% (een enkeling), 11-25% (sommigen), 26-50% (klein groepje), 51-75% (grote groep), en 76-100% (bijna iedereen). Dit biedt de mogelijkheid om kwalitatieve informatie tot op zekere hoogte te kwantificeren.

Volgens de volgende formule worden de antwoorden van de panelleden omgezet in een score en wordt van alle antwoorden (twee metingen) het gemiddelde berekend (N = aantal antwoorden):

$$N_{0\%} \cdot 0 + N_{1-10\%} \cdot 10 + N_{11-25\%} \cdot 25 + N_{26-50\%} \cdot 50 + N_{51-75\%} \cdot 75 + N_{76-100\%} \cdot 100 / N_{\text{totaal}}$$

Het resultaat is een gemiddelde score per jaar die loopt van 0 (laag, geen regelmatig gebruik in alle panelnetwerken) tot 100 (hoog, omvangrijk regelmatig gebruik in alle

panelnetwerken).²¹⁵ Hiermee kunnen middelen onderling worden vergeleken en ontwikkelingen op de kortere en langere termijn in kaart worden gebracht en gevisualiseerd in grafieken.

²¹⁵ De gemiddelde score reflecteert nadrukkelijk geen concreet gebruikspercentage, maar geeft slechts een indicatie van de mate van regelmatig gebruik.

1.2 Tabellen panel uitgaanders

Tabel 1 *panelnetwerken uitgaanders*

naam	functie	code	T	setting/scene	leeftijd (gem.)	aantal	vrouw	etniciteit ²¹⁶
Aliya	stapper	163a	55 -	reggae dancehall	27-32	15	50%	90% mig 10% nl
Ava	stapper	165a	55 56	fetisj kinky	25-45 (27)	15	50%	80% nl 20% mix
Ava	stapper	165b	55 56	club underground	20-30 (26)	35	25%	90% nl 10% mix
Bob	clubmanager	147a	55 -	urbancircuit	23-25	400 (150)	40%	75% mix 25% toe
Dave	organisator raves	170a	- 56	underground queer	20-35 (26)	500- 1000	45%	90% nl 10% mix
Ed	drugsfora	126a	55 56	psytrance psychonauten	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Evita	stapper	169a	55 56	clubs raves	20-26 (22)	40	40%	100% nl
Flip	organisator	171a	- 56	raves	20-40 (26)	2000	40%	90% nl 10% mix
Jamie	dealer	113a	55 56	snuivers thuis/uit	18-40 (26)	100	40%	100% nl
Jan	raver	144a	55 56	ravers studenten	20-28 (24)	20	40%	90% nl 10% mix
Jesse	clubmanager	147a	55 -	club kroeg	21-50 (24)	400	40%	60% nl 40% toe
Jort	organisator	135a	- 56	raves	20-35 (24)	150-450	50%	90% nl 10% mix
Joshua	stapper	176a	- 56	huisfeesten studenten	21-27 (25)	30	50%	75%nl 25% eur
Keesje	stapper	160a	55 -	huis cafés	20-25	30	80%	90% nl 10% mix
Kofi	partyfotograaf	132a	55 56	urban feesten	17-35 (25)	500	50%	50% nl 50% mix
Koosje	stapper	175a	- 56	teknoscene	30	150 (25)	20%	50% nl 50% mix
Koosje	barvrouw	175b	- 56	kraakscene	30	300	50%	80% nl 20% mix
Lex	stapper	145a	55 -	gay/raves clubs/thuis	22-35 (25)	20	0%	100% nl
MJ	clubmanager	146a	55 56	homo underground	25-45	330	20%	70% nl 30% toe
Nicole	stapper	155a	55 -	clubs gay	25-30 (27)	50	30%	90% nl 10% eur
Nuri	stapper	118a	55 56	urban	20-30 (23)	30 (15)	50%	15% nl 85% mig
Portiers I	collectief	153a	- 56	clubs festivals	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Portier II	clubportier	162a	- 56	clubs podia	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Raffa	stapper	164a	55 56	techno underground	20-30 (24)	60	50%	85% nl 15% mix
Sarah	stapper	174a	55 -	queerscene clubs	18-32 (25)	250 (20)	50%	80% nl 20% mix
Sien	stapper	160a	- 56	cafés clubs	26-35 (28)	400 (20)	40%	50% nl 50% eur
Stas	stapper	166a	55 -	urban house	20-25 (23)	50	0%	50% nl 50% mig
Tommy	dealer	152a	55 56	chemsex	30-50	15	0%	90% nl 10% eur
Valentin	stapper	58a	55 56	gayscene clubs	27-38 (32)	150 (75)	25%	75% nl 25% mix

²¹⁶ nl = geen migratieachtergrond, mix = gemengd, toe = toeristen, mig = migratieachtergrond, eur = Europees.

Tabel 2 top 3 middelen

naam	code	middel 1		middel 2		middel 3	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	alcohol		cannabis		truffels	
Ava	165a	cocaïne	cocaïne	ketamine	ketamine	3-MMC	3-MMC
Ava	165b	cocaïne	cocaïne	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine
Bob	147a		truffels		cocaïne		MDMA
Dave	170a		amfetamine		GHB		XTC
Ed	126a	3-MMC	3-MMC	LSD	ketamine	ketamine	LSD
Evita	169a	ecstasy	ecstasy	ketamine	3MMC	3-MMC	ketamine
Flip	171a		amfetamine		ecstasy		GHB
Jamie	113a	cocaïne	cocaïne	lachgas	GHB	ketamine	ketamine
Jan	144a	3-MMC	3-MMC	2C-B	GHB	GHB	amfetamine
Jesse	147a	MDMA		truffels		amfetamine	
Jort	135a		amfetamine		GHB		ketamine
Joshua	176a		amfetamine		GHB		XTC
Keesje	160a	cocaïne		XTC		ketamine	
Kofi	132a	cannabis	MDMA	alcohol	cannabis	lachgas	lachgas
Koosje	175a		amfetamine		ketamine		XTC
Koosje	175b		LSD		MDMA		paddo's
Lex	145a	cocaïne		3-MMC		GHB	
MJ	146a	MDMA	MDMA	poppers	poppers	cocaïne	GHB
Nicole	155a	cocaïne		ketamine		3-MMC	
Nuri	118a	lachgas	lachgas	alcohol	cocaïne	cannabis	alcohol
Portiers I	153a		cocaïne		ketamine		MDMA
Portier II	162a		cocaïne		MDMA		ketamine
Raffa	164a	cocaïne	cocaïne	3-MMC	3-MMC	GHB	amfetamine
Sarah	174a	GHB		3-MMC		6-APB	
Sien	160a		cocaïne		ketamine		MDMA
Stas	166a	cannabis		lachgas		ecstasy	
Tommy	152a	methamf	methamf	GHB	GHB	ketamine	3-MMC
Valentin	158a	MDMA	MDMA	GHB	GHB	cocaïne	ketamine

Tabel 3 regelmatig middelengebruik – alcohol en cannabis

naam	code	alcohol		cannabis	
		T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	*****		**	
Ava	165a	**	*****	-	*
Ava	165b	*****	*****	****	*
Bob	147a		*****		***
Dave	170a		*****		**
Ed (geen zicht)	126a				
Evita	169a	*****	*****	*****	**
Flip	171a		*****		***
Jamie	113a	*****	*****	****	****
Jan	144a	*****	****	****	**
Jesse	147a	****		****	
Jort	135a		*****		**
Joshua	176a		*****		*****
Keesje	160a	*****		*	
Kofi	132a	*****	*****	****	****
Koosje	175a		*****		****
Koosje	175b		*****		****
Lex	145a	*****		**	
MJ	146a	*****	*****	**	*
Nicole	155a	*****		****	
Nuri	118a	*****	*****	****	****
Portiers I	153a		*****		**
Portier II	162a		*****		***
Raffa	164a	*****	*****	****	**
Sarah	174a	*****		***	
Sien	160a		*****		*
Stas	166a	*****		*****	
Tommy	152a	**	**	*	-
Valentin	58a	*****	*****	*	*

Scores: - = 0%; * = 1-10%; ** = 11-25%; *** = 26-50%; **** = 51-75%; ***** = 76-100% (zie ook pag. 201)

Tabel 4 regelmatig middelengebruik – stimulantia

naam	code	XTC		cocaïne		amfetamine	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	*		-		-	
Ava	165a	*	****	***	*****	***	***
Ava	165b	*	****	*****	*****	***	***
Bob	147a		***		***		***
Dave	170a		*****		**		*****
Ed (geen zicht)	126a						
Evita	169a	*****	*****	**	****	-	****
Flip	171a		*****		**		*****
Jamie	113a	*	-	*****	*****	*	-
Jan	144a	*	*	*	**	*	***
Jesse	147a	****		***		****	
Jort	135a		**		*		****
Joshua	176a		*****		***		*****
Keesje	160a	**		****		-	
Kofi	132a	**	***	**	**	-	-
Koosje	175a		***		-		****
Koosje	175b		***		*		***
Lex	145a	-		*****		-	
MJ	146a	***	***	****	**	-	*
Nicole	155a	*		*****		**	
Nuri	118a	****	****	***	****	*	*
Portiers I	153a		***		***		***
Portier II	162a		*		**		*
Raffa	164a	*	***	***	*****	*	****
Sarah	174a	*****		***		***	
Sien	160a		***		*****		*
Stas	166a	***		*		-	
Tommy	152a	**	***	**	*	-	*
Valentin	58a	***	****	***	***	*	*****

Tabel 5 regelmatig middelengebruik – narcosemiddelen

naam	code	lachgas		ketamine		GHB	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	-		-		-	
Ava	165a	-	***	****	****	***	***
Ava	165b	-	***	***	****	***	****
Bob	147a		*		***		*
Dave	170a		***		****		****
Ed (geen zicht)	126a						
Evita	169a	***	*****	*****	****	-	-
Flip	171a		*		***		****
Jamie	113a	*****	*	***	**	***	***
Jan	144a	-	*	-	***	**	***
Jesse	147a	-		***		-	
Jort	135a		*		**		***
Joshua	176a		***		****		***
Keesje	160a	-		*		-	
Kofi	132a	**	***	*	*	-	-
Koosje	175a		**		***		*
Koosje	175b		*		***		*
Lex	145a	-		-		*	
MJ	146a	*	-	**	*	*	***
Nicole	155a	-		***		***	
Nuri	118a	*****	*****	-	*	**	-
Portiers I	153a		*		***		*
Portier II	162a		-		*		*
Raffa	164a	-	-	**	***	**	**
Sarah	174a	*		****		****	
Sien	160a		*		****		*
Stas	166a	*****		-		-	
Tommy	152a	-	-	**	**	*****	*****
Valentin	58a	-	-	**	***	***	*****

Scores: - = 0%; * = 1-10%; ** = 11-25%; *** = 26-50%; **** = 51-75%; ***** = 76-100% (zie ook pag. 201)

Tabel 6 regelmatig middelengebruik – 2C-B, 4-FA en 3-MMC

naam	code	2C-B		4-fa		3-MMC	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	-		-		-	
Ava	165a	-	-	-	-	-	-
Ava	165b	-	-	-	-	-	-
Bob	147a		-		-		-
Dave	170a		***		*		*****
Ed (geen zicht)	126a						
Evita	169a	***	***	***	**	***	*****
Flip	171a		*		-		****
Jamie	113a	-	-	-	-	-	-
Jan	144a	*	*	-	-	**	***
Jesse	147a	**		-		*	
Jort	135a		*		-		***
Joshua	176a		***		-		***
Keesje	160a	-		-		-	
Kofi	132a	-	-	-	-	-	-
Koosje	175a		*		-		*
Koosje	175b		*		-		*
Lex	145a	-		-		**	
MJ	146a	-	-	-	-	-	*
Nicole	155a	**		-		***	
Nuri	118a	-	-	-	-	-	-
Portiers I	153a		-		-		*
Portier II	162a		-		-		*
Raffa	164a	*	*	-	-	***	*****
Sarah	174a	-		-		****	
Sien	160a		**		-		-
Stas	166a	-		-		-	
Tommy	152a	*	*	-	-	*	**
Valentin	58a	*	-	-	-	**	***

Tabel 7 regelmatig middelengebruik – psychedelica

naam	code	paddo's		LSD		ecotrip	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	*		-		-	
Ava	165a	****	**	*	****	-	***
Ava	165b	-	**	*****	****	-	***
Bob	147a		***		*		*
Dave	170a		*		*		*
Ed (geen zicht)	126a						
Evita	169a	*	*	-	-	-	-
Flip	171a		-		*		-
Jamie	113a	-	-	-	-	-	-
Jan	144a	-	*	*	**	*	*
Jesse	147a	****		*		-	
Jort	135a		*		*		-
Joshua	176a		****		****		*
Keesje	160a	-		-		-	
Kofi	132a	-	-	-	-	-	-
Koosje	175a		**		**		*
Koosje	175b		****		****		***
Lex	145a	-		*		-	
MJ	146a	-	-	***	-	-	-
Nicole	155a	-		*		-	
Nuri	118a	-	-	-	-	-	-
Portiers I	153a		*		*		-
Portier II	162a		-		-		-
Raffa	164a	-	-	*	*	-	-
Sarah	174a	-		***		-	
Sien	160a		*		***		-
Stas	166a	-		-		-	
Tommy	152a	-	-	*	*	-	-
Valentin	58a	*	-	-	-	-	-

Scores: - = 0%; * = 1-10%; ** = 11-25%; *** = 26-50%; **** = 51-75%; ***** = 76-100% (zie ook pag. 201)

Tabel 8 regelmatig middelengebruik – crack, heroïne, methamfetamine

naam	code	crack		heroïne		methamfetamine	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	-		-		-	
Ava	165a	-	-	-	-	-	-
Ava	165b	-	-	-	-	-	-
Bob	147a		-		-		-
Dave	170a		-		-		*
Ed (geen zicht)	126a						
Evita	169a	-	-	-	-	-	-
Flip	171a		-		-		-
Jamie	113a	-	-	-	-	-	-
Jan	144a	-	-	-	-	-	-
Jesse	147a	-		-		-	
Jort	135a		-		-		-
Joshua	176a		*		*		*
Keesje	160a	-		-		-	
Kofi	132a	-	-	-	-	-	-
Koosje	175a		-		-		-
Koosje	175b		*		*		-
Lex	145a	-		-		-	
MJ	146a	-	-	-	-	*	*
Nicole	155a	-		-		-	
Nuri	118a	-	-	-	-	-	-
Portiers I	153a		-		-		-
Portier II	162a		-		-		-
Raffa	164a	-	-	-	-	*	*
Sarah	174a	-		-		*	
Sien	160a		-		-		-
Stas	166a		-		-		-
Tommy	152a	*	-	-	-	*****	*****
Valentin	58a	-	-	-	-	-	-

Tabel 9 regelmatig middelengebruik – poppers, erectogenen en slaapmiddelen

naam	code	poppers		erectogenen		slaapmiddelen	
		T55	T56	T55	T56	T55	T56
Aliya	163a	-		-		-	
Ava	165a	*	*	*	***	****	***
Ava	165b	*****	-	*	***	****	***
Bob	147a		**		-		*
Dave	170a		****		**		****
Ed (geen zicht)	126a						
Evita	169a	*****	-	-	-	-	-
Flip	171a		***		-		***
Jamie	113a	-	-	-	-	**	**
Jan	144a	-	*	-	*	*	**
Jesse	147a	**		*		*	
Jort	135a		-		*		*
Joshua	176a		*		*		***
Keesje	160a	-		-		-	
Kofi	132a	-	-	-	-	-	-
Koosje	175a		-		-		*
Koosje	175b		-		-		*
Lex	145a	-		-		*	
MJ	146a	***	****	***	***	*	*
Nicole	155a	-		-		-	
Nuri	118a	-	-	***	***	***	***
Portiers I	153a		***		*		*
Portier II	162a		-		-		*
Raffa	164a	*	*	-	**	*	**
Sarah	174a	*****		*		***	
Sien	160a		-		-		-
Stas	166a	-		**		-	
Tommy	152a	***	***	*****	*****	****	****
Valentin	58a	*	***	*	**	-	**

Scores: - = 0%; * = 1-10%; ** = 11-25%; *** = 26-50%; **** = 51-75%; ***** = 76-100% (zie ook pag. 201)

2 Bijlage mbo-survey

2.1	Surveymethode	210
2.1.1	Steekproef	210
2.1.2	Weging en representativiteit	211
2.1.3	Achtergrond	213
2.1.4	Geestelijke gezondheid	213
2.1.5	Ooit-, recente en huidige gebruikers	214
2.1.6	Frequentie	215
2.1.7	Hoeveelheid	215
2.1.8	Risikant gebruik	216
2.1.9	Analyse	217
2.2	Tabellen mbo-survey 2021	218
2.2.1	Mbo'ers	218
Tabel 2.1	geslacht, leeftijd, achtergrond en woonplaats	218
Tabel 2.2	school, leerweg, niveau en sector	218
Tabel 2.3	geestelijke gezondheid	219
Tabel 2.4	vrije tijd	219
2.2.2	Middelengebruik	220
Tabel 2.5	energiedrankjes	220
Tabel 2.6	energiedrankjes naar subgroep	220
Tabel 2.7	frequentie energiedrankjes	220
Tabel 2.8	frequentie energiedrankjes naar subgroep	221
Tabel 2.9	hoeveelheid energiedrankjes	221
Tabel 2.10	hoeveelheid energiedrankjes naar subgroep	221
Tabel 2.11	risikant gebruik energiedrankjes	222
Tabel 2.12	alcohol	222
Tabel 2.13	alcohol naar subgroep	222
Tabel 2.14	frequentie alcohol	223
Tabel 2.15	frequentie alcohol naar subgroep	223
Tabel 2.16	hoeveelheid alcohol	223
Tabel 2.17	hoeveelheid alcohol naar subgroep	224
Tabel 2.18	risikant gebruik alcohol	224
Tabel 2.19	tabak	225
Tabel 2.20	tabak naar subgroep	225
Tabel 2.21	frequentie tabak	225
Tabel 2.22	frequentie tabak naar subgroep	226
Tabel 2.23	hoeveelheid tabak	226
Tabel 2.24	hoeveelheid tabak naar subgroep	226
Tabel 2.25	risikant gebruik tabak	227
Tabel 2.26	e-sigaret, shishapen, waterpijp en snus	227
Tabel 2.27	cannabis	227
Tabel 2.28	cannabis naar subgroep	227
Tabel 2.29	frequentie cannabis	228
Tabel 2.30	frequentie cannabis naar subgroep	228
Tabel 2.31	hoeveelheid cannabis	228
Tabel 2.32	hoeveelheid cannabis naar subgroep	229
Tabel 2.33	gebruikspatronen cannabis	229
Tabel 2.34	risikant gebruik cannabis	230
Tabel 2.35	lachgas	230
Tabel 2.36	lachgas naar subgroep	230
Tabel 2.37	frequentie en hoeveelheid lachgas	231
Tabel 2.38	frequentie en hoeveelheid lachgas naar subgroep	231
Tabel 2.39	risikant gebruik lachgas	231
Tabel 2.40	3-MMC/4-MMC	232
Tabel 2.41	xtc-pillen	232
Tabel 2.42	prevalentie en frequentie xtc-pillen naar subgroep	232
Tabel 2.43	amfetamine	233

Tabel 2.44	prevalentie amfetamine naar subgroep	233
Tabel 2.45	cocaïne	233
Tabel 2.46	prevalentie cocaïne naar subgroep	234
Tabel 2.47	overige drugs	234
Tabel 2.48	prevalentie 2c-B, ketamine en paddo's naar subgroep	234
Tabel 2.49	medicijnen	235
Tabel 2.50	gamen en gokken	235
Tabel 2.51	prevalentie gamen en gokken naar subgroep	235
Tabel 2.52	frequentie en uitgave gamen en gokken	236
2.3	Tabellen trends 2016-2021	236
Tabel 2.53	geslacht, leeftijd, achtergrond en woonplaats	236
Tabel 2.54	uitgaan	237
Tabel 2.55	energiedrankjes	237
Tabel 2.56	alcohol	237
Tabel 2.57	tabak	238
Tabel 2.58	cannabis	238
Tabel 2.59	lachgas	238
Tabel 2.60	хтс-pillen	239
Tabel 2.61	amfetamine	239
Tabel 2.62	cocaïne	239
Tabel 2.63	overige drugs	239
Tabel 2.64	gokken	240

2.1 Surveymethode

In IV Mbo-survey is de manier waarop de data werden verzameld kort beschreven. Deze bijlage gaat meer gedetailleerd in op de steekproef, weging, gehanteerde definities en analyse.

2.1.1 Steekproef

Amsterdam kent vijf publieke mbo-aanbieders met in totaal veertien scholen: Hout en Meubileringscollege (HMC), Mediacollege, vijf campussen van ROC TOP, zes colleges van ROC van Amsterdam (ROCvA), en Yuverta (voorheen Wellantcollege).²¹⁷ De laatste biedt slechts enkele mbo-opleidingen binnen een vmbo-school en is daarom buiten beschouwing gelaten. Alle overige dertien mbo-scholen zijn verzocht mee te werken aan de Antenne mbo-survey.

Acht van deze mbo-scholen hebben medewerking verleend. Drie scholen weigerden deelname wegens de corona-situatie en (daardoor) hoge werkdruk. Twee scholen reageerden veel te laat of zelfs helemaal niet op herhaalde verzoeken. Omdat een aantal relatief grote mbo-scholen wel meewerkte, beslaat de uiteindelijke steekproef wel het grootste deel van de populatie: meer dan 20.000 van de bijna 30.000 studenten op Amsterdamse mbo's (ruim 70%).

	wel in steekproef	niet in steekproef
HMC		± 1.600
Mediacollege	2.700	
ROC TOP Business	683	
ROC TOP De Sportacademie		240
ROC TOP Events & Hospitality	470	
ROC TOP Health & Sport	1.567	
ROC TOP Start		875
ROCvA College Centrum		2.932
ROCvA College Noord		2.140
ROCvA College West	4.444	
ROCvA College Westpoort	3.060	
ROCvA College Zuid	4.009	
ROCvA College Zuidoost	3.808	
Yuverta		± 50
Totaal	20.741	± 7.837

Figuur VIII.1: Mbo-scholen (totaal aantal studenten)²¹⁸

²¹⁷ Particuliere mbo-scholen buiten beschouwing gelaten (ASOP, Capabel Onderwijs, De Amsterdamse School, EuroCollege, I Am College, Heads Academy, Tio, Zorgacademie; zie <https://www.kiesmbo.nl/scholen>). Mbo-scholen kunnen verschillende locaties/dependances hebben.

²¹⁸ Aantal van HMC is geschat o.b.v. cijfers uit Antenne 2016; aantal van Yuverta afkomstig uit jaarverslag (<https://www.yuverta.nl/media/Algemeen/corporate/beleidsdocumenten/bestuursverslagen/wellantcollege-jaarverslag2020.pdf>). Overige aantallen zijn aangeleverd door de scholen zelf.

Het mbo kent twee leerwegen:

- Beroepsopleidende leerweg (BOL): opleiding en stage, meestal 4 dagen school en 1 dag stage per week
- Beroepsbegeleidende leerweg (BBL): leerbaan in dienstverband, meestal 4 dagen werk en 1 dag school per week

Er zijn vier verschillende opleidingsniveaus:

- Niveau 1: entreeopleiding (1 jaar)
- Niveau 2: basisberoepsopleiding (1-2 jaar)
- Niveau 3: vakopleiding (2-3 jaar)
- Niveau 4: middenkaderopleiding (3-4 jaar)

En de opleidingen kunnen worden ingedeeld in vier sectoren:^{219 220}

- Economie (o.a. administratie, handel, horeca, toerisme, veiligheid)
- Techniek (o.a. bouw, laboratorium, ICT, media, mobiliteit, industrie, logistiek)
- Zorg en welzijn (o.a. verpleegkunde, maatschappelijke zorg, pedagogisch werk, uiterlijke verzorging, sport)
- Overig (onbekend of combinaties van sectoren)

Volgens de door de deelnemende scholen aangeleverde cijfers over studentenaantallen volgen circa 17.000 van de ruim 20.000 studenten een BOL-leerweg (82%), volgen zo'n 12.500 studenten een niveau-4-opleiding (61%), en zijn de sectoren economie, techniek en zorg ongeveer gelijk verdeeld. Zie *Figuur VIII.2* (pag. 212) voor de precieze aantallen.

2.1.2 Weging en representativiteit

In totaal werden 1.174 vragenlijsten ingevuld, wat neerkomt op circa 6% van de studentenpopulatie van de deelnemende scholen.²²¹ Doordat de dataverzameling bij Mediacollege veel soepeler verliep dan bij de andere scholen (zie *1 Het onderzoek*, pag. 104, in *IV Mbo-survey*) zijn vragenlijsten van deze mbo-studenten oververtegenwoordigd in het databestand. Ook (en deels mede daardoor) is er sprake van een oververtegenwoordiging

²¹⁹ Opleidingen zijn voor zover mogelijk gecategoriseerd volgens de indeling van de Dienst Uitvoering Onderwijs. Bron: DUO, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, [Erkende opleidingscode \(Crebo\) en beroep 2020-2021](#).

²²⁰ Daarnaast is er een sector 'Groen' (o.a. veehouderij, land- en tuinbouw), maar deze opleidingen worden in Amsterdam nauwelijks aangeboden.

²²¹ Onvolledige vragenlijsten (337) buiten beschouwing gelaten. Daarbij is een grens van meer dan 10% ontbrekende antwoorden gehanteerd, maar in verreweg de meeste gevallen waren deze respondenten al aan het begin van de vragenlijst afgehaakt.

van BOL-studenten, studenten die een opleiding volgen op niveau 4, en studenten in de sector techniek. Om toch uitspraken te kunnen doen over de algemene mbo-populatie in de steekproef, is een weging toegepast, waarbij ondervertegenwoordigde groepen zwaarder meetellen in de resultaten en oververtegenwoordigde groepen minder zwaar. Wegingsfactoren zijn berekend op basis van de combinatie van school, niveau en sector.²²² Voor niveau is daarbij een tweedeling gehanteerd (niveau 1, 2 en 3, versus niveau 4) omdat anders te kleine groepen zouden ontstaan. Om diezelfde reden is leerweg (BOL of BBL) niet meegenomen in de berekening.²²³

	STEEKPROEF		AANTAL		GEWOGEN	
	STUDENTENPOPULATIE		VRAGENLIJSTEN		DATA	
SCHOOL						
Mediacollege	2.700	13%	365	31%	161	14%
ROC TOP	2.720	13%	134	11%	163	14%
ROCvA	15.321	74%	675	57%	850	72%
LEERWEG						
BOL	17.035	82%	1.064	91%	1.061	90%
BBL	3.706	18%	110	9%	113	10%
NIVEAU						
1	579	3%	36	3%	48	4%
2	3.958	19%	105	9%	174	15%
3	3.643	18%	119	10%	208	18%
4	12.561	61%	914	78%	744	63%
SECTOR						
Economie	6.619	32%	305	26%	394	34%
Techniek	5.875	28%	423	36%	351	30%
Zorg	7.205	35%	444	38%	428	37%
Overig	1.042	5%	2	0%		
TOTAAL						
	20.741		1.174		1.174	

Figuur VIII.2: Gewogen steekproef mbo-studenten

Door toepassing van weegfactoren zijn de verzamelde data representatief voor de studentenpopulatie qua school, niveau en sector. Ook als het gaat om geslacht en leeftijd komen de gewogen data voldoende goed in de buurt van de populatie²²⁴, al zijn mannelijke studenten en twintigplussers (vaak BBL'ers) wat ondervertegenwoordigd.

²²² Berekenende weegfactoren variëren van 0.41 tot 4.07.

²²³ Een oververtegenwoordiging van BOL-studenten is bovendien goed te verklaren omdat de BBL-leerweg werk combineert met 1 dag school. BOL-studenten zijn dus vaker op school en hebben daarom een grotere kans om daar tijdens het veldwerk te worden aangetroffen.

²²⁴ Alleen ROCvA leverde cijfers over het aantal studenten naar geslacht. Voor Mediacollege en ROCTOP is het aantal mannelijke en vrouwelijke studenten op de bezochte scholen geschat op basis van door het DUO gepubliceerde cijfers over 2020 (Bron: DUO, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, [Studenten per instelling, plaats, kenniscentrum, sector, bedrijfstak, type mbo, opleiding, niveau, geslacht 2016-2020](#)). Aantallen studenten per leeftijdscategorie konden uitsluitend worden geschat op basis van DUO-cijfers (Bron: DUO, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, [Studenten per instelling, plaats, type mbo, woongemeente](#)).

STEELPROEF STUDENTENPOPULATIE			GEWOGEN DATA	
GESLACHT				
Man	10.111	47%	481	41%
Vrouw	11.580	53%	675	58%
Anders			18	2%
LEEFTIJD				
16-17	11.427	30%	455	39%
18-19	12.517	33%	403	34%
20+	14.309	37%	316	27%
TOTAAL				
	20.741		1.174	

Figuur VIII.3: Geslacht en leeftijd in populatie en gewogen steekproef

2.1.3 Achtergrond

Voorheen werden in Antenne resultaten gepresenteerd naar etniciteit, die bepaald werd aan de hand van iemands geboorteland (eerste generatie migranten) en die van diens ouders (tweede generatie migranten). Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen personen met een westerse migratieachtergrond (Europa, Noord-Amerika en Australië) en personen met een niet-westerse migratieachtergrond (Afrika, Azië en Zuid-Amerika).

Tegenwoordig wordt de respondenten zélf gevraagd hun achtergrond of afkomst in te vullen, waarbij migranten zich als Nederlands kunnen identificeren, en kleinkinderen van migranten (derde generatie) hun buitenlandse achtergrond of opvoeding kunnen aangeven. Antwoordcategorieën zijn: Nederlands, Surinaams-Nederlands, Antilliaans/Arubaans-Nederlands, Turks-Nederlands, Marokkaans-Nederlands, en overig (te specificeren in een open invoerveld). Op basis hiervan zijn vier subgroepen gemaakt, waarbij is aangesloten bij de nieuwe indeling naar herkomst van het CBS op basis van werelddelen en veelvoorkomende immigratielanden:²²⁵

- Nederlands of overig Europees
- Surinaams of Nederlands Caribisch²²⁶
- Marokkaans of Turks
- Overig

2.1.4 Geestelijke gezondheid

De *Mental Health Inventory 5* ofwel MHI-5 is een internationale standaard voor een specifieke meting van de psychische gezondheid. Het instrument wordt bijvoorbeeld ook

provincie, deelnemer, leeftijd 2016-2020). De DUO-cijfers van ROCvA zijn inclusief colleges buiten Amsterdam: Airport (Hoofddorp), Amstelland (Amstelveen) en Hilversum.

²²⁵ De toevoeging “-Nederlands” wordt bij de naamgeving achterwege gelaten. Bij de indeling is uitgegaan van niveau 2 (Nederland, Overig Europa, Turkije, Marokko, Suriname, Indonesië, Nederlandse Cariben, Overig Buiten-Europa), maar is het aantal categorieën teruggebracht naar vier. Bron: Statistics Netherlands, *Nieuwe indeling bevolking naar herkomst*, cbs.nl, 16 februari 2022.

²²⁶ Nederlandse Cariben = Aruba, Curaçao, Sint-Maarten, Bonaire, Sint Eustatius, Saba.

gebruikt in de Gezondheidsenquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek.²²⁷ De MHI-5 bestaat uit vijf vragen die betrekking hebben op hoe iemand zich in de afgelopen 4 weken voelde:

- 1 Voelde je je erg zenuwachtig?
- 2 Zat je zo erg in de put dat niets je kon opvrolijken?
- 3 Voelde je je kalm en rustig?
- 4 Voelde je je neerslachtig en somber?
- 5 Voelde je je gelukkig?

Iedere vraag heeft zes antwoordmogelijkheden: nooit, zelden, soms, vaak, meestal, altijd. Bij de positief geformuleerde vragen (3 en 5) worden aan deze antwoorden de waarden 0, 1, 2, 3, 4 en 5 toegekend. Bij de negatief geformuleerde vragen (1, 2 en 4) worden de omgekeerde waarden toegekend: 5, 4, 3, 2, 1 en 0. Per persoon worden de waarden van de gegeven antwoorden opgeteld en vermenigvuldigd met 4, zodat een somscore ontstaat die varieert van 0 (zeer ongezond) tot en met 100 (perfect gezond). Bij een somscore van 60 of meer is iemand geestelijk gezond en bij een score van minder dan 60 geestelijk ongezond.²²⁸

2.1.5 Ooit-, recente en huidige gebruikers

Bij de meeste middelen wordt onderscheid gemaakt tussen gebruik ooit, de laatste 12 maanden, en de laatste 4 weken. *Ooit-gebruikers* hebben ooit in hun leven een middel geconsumeerd (of gegamed/gegokt), zelfs al was het maar 1 of 2 keer. De startleeftijd van ooit-gebruikers is hoe oud ze waren toen ze voor het eerst een middel gebruikten. *Recente gebruikers* zijn degenen die de *laatste 12 maanden* een middel gebruikten en *huidige gebruikers* deden dit de *laatste 4 weken*. Het kan voorkomen dat respondenten volgens deze definitie weliswaar recente of huidige gebruikers zijn, maar op het moment dat zij de vragenlijst invullen hun gebruik hebben gestopt, bijvoorbeeld vanwege 'stoptober' of 'dry january'. Vragen als 'gebruik je in het weekend of doordeweeks?' en 'hoeveel per dag gebruik je?' kunnen dan niet beantwoord worden. Daarom is voor vervolgvragen over frequentie, hoeveelheid en riskant gebruik een selectie gemaakt van recente of huidige

²²⁷ Bron: CBS, *Mentale gezondheid jongeren afgenomen*, 1 juni 2022.

²²⁸ In eerste instantie was in de vragenlijst de optie 'meestal' weggefallen. Dit is in de loop van de dataverzameling gecorrigeerd. Aanvullende analyse wees uit dat de ommissie een verwaarloosbare invloed had op de resultaten. In het scenario dat iedereen die 'vaak' invulde 'meestal' had aangekruist als die optie er was geweest, zou de gemiddelde somscore 1 punt hoger zijn. In het scenario dat iedereen die 'altijd' invulde 'meestal' had aangekruist als die optie er was geweest, zou de gemiddelde somscore 1 punt lager zijn.

gebruikers, met de toevoeging *en niet inmiddels gestopt*.²²⁹ In de tabellen in 2.2.2

Middelengebruik (pag. 220) is terug te vinden welk percentage inmiddels is gestopt en wordt bij tabellen gebaseerd op een selectie van recente of huidige gebruikers het betreffende aantal respondenten vermeld.

2.1.6 Frequentie

Frequentie van gebruik wordt weergegeven in het (gemiddeld) aantal gebruiksdagen per jaar. Bij energiedrankjes, alcohol, tabak, cannabis en lachgas is deze informatie gebaseerd op twee vragen:

Hoe vaak gebruik je [middel]?

- Antwoord = elke dag → geen vervolgvraag
- Antwoord = een (paar) keer per week → vervolgvraag: *Hoeveel dagen per week?*
- Antwoord = een (paar) keer per maand → vervolgvraag: *Hoeveel dagen per maand?*
- Antwoord = een (paar) keer per jaar → vervolgvraag: *Hoeveel dagen per jaar?*
- Antwoord = ik ben ermee gestopt → geen vervolgvraag

Bij dagelijkse gebruikers is het aantal gebruiksdagen per jaar gesteld op 365; bij wekelijkse gebruikers is het aantal gebruiksdagen per jaar berekend door het aantal dagen per week te vermenigvuldigd met 52; bij maandelijkse gebruikers is het aantal gebruiksdagen per jaar berekend door het aantal dagen per maand te vermenigvuldigd met 12.

Bij andere middelen werd uitsluitend gevraagd op hoeveel dagen van de laatste 12 maanden [middel] is gebruikt.

2.1.7 Hoeveelheid

Informatie over gebruikshoeveelheden van energiedrankjes, alcohol, tabak, cannabis en lachgas is afzonderlijk verzameld voor doordeweekse dagen, weekenddagen en speciale dagen (niet samenhangend met weekdag, bijvoorbeeld feestdagen of vakantie).²³⁰

Gerapporteerde onwaarschijnlijk grote hoeveelheden zijn daarbij geïnterpreteerd als “veel” en daarom niet buiten beschouwing gelaten, maar afgekapt rond het 99ste percentiel.

Hoeveelheden zijn daardoor voor de analyses gemaximeerd op 10 blikjes energiedrankjes,

²²⁹ Gebruikers die inmiddels zijn gestopt worden alleen bij de tabellen over vervolgvragen buiten beschouwing gelaten. Voor de prevalentiecijfers van recent en huidig gebruik (het percentage gebruikers de laatste 12 maanden en de laatste 4 weken) tellen gebruikers die inmiddels gestopt zijn wel mee.

²³⁰ Doordeweekse en weekenddagen zijn niet gespecificeerd. Over het algemeen worden zaterdag en zondag als weekenddagen aangeduid, maar de meeste mensen zeggen aan het einde van de vrijdagmiddag dat het weekend begint en in sommige culturen wordt de vrijdag(avond) ook tot het weekend gerekend. Het onderscheid moet vooral worden gezien als alternatief voor de lastig te beantwoorden vraag over gebruikshoeveelheid op een ‘gemiddelde’ dag..

25 glazen alcohol, 60 sigaretten (ca. 3 pakjes), 10 joints, en 250 ballonnen lachgas (ca. 2-kilotank).

In de vorige mbo-survey van 2016 werd deze driedeling in gebruikshoeveelheden niet gehanteerd. Daarom is voor de vergelijking met de resultaten gebruikscijfers van 2016, de gemiddelde gebruikshoeveelheid van doordeweekse dagen, weekenddagen en speciale dagen genomen.

2.1.8 Riskant gebruik

Bij energiedrankjes, alcohol, tabak en cannabis worden indicatoren voor riskant gebruik gerapporteerd. Er is bewust niet gekozen voor de term problematisch gebruik omdat de indicatoren zijn gebaseerd op frequenties, hoeveelheden of gedragingen, en in de vragenlijst geen informatie werd verzameld over ondervonden problemen. Alleen bij alcohol en tabak bestaan er (inter)nationale definities voor zwaar of overmatig gebruik op basis van frequentie en hoeveelheid:

- Zwaar drinken = één keer per week of vaker minimaal 4 (vrouwen) of 6 (mannen) glazen alcohol op één dag²³¹
- Overmatig drinken = meer dan 14 (vrouwen) of 21 (mannen) glazen alcohol per week²³¹
- Zwaar roken = minstens 20 sigaretten per dag²³²

Bij energiedrankjes en alcohol zijn (tevens) overschrijdingen van adviezen gehanteerd als indicator van riskant gebruik:

- Advies energiedrankjes = maximaal één (13-17 jaar) of vier (18+ jaar) blikjes per dag²³³
- Advies alcohol = maximaal één glas alcohol per dag en niet elke dag²³⁴

Bij cannabis wordt sinds 1995 in Antenne een eigen definitie gehanteerd:

- Riskant blowen = dagelijks blowen (ongeacht hoeveelheid) of een paar keer per week meer dan één joint blowen

Voor alcohol en cannabis zijn daarnaast drie riskante gedragingen onderzocht:

²³¹ Bron: Trimbos-instituut, [Cijfers alcohol](#).

²³² Geoperationaliseerd als dagelijks roken en gemiddeld (van gebruikshoeveelheid doordeweeks en weekend) minimaal 20 per dag. Bron: Reep-van den Bergh CMM, Harteloh PPM & Croes EA (2017) [Doodsoorzaak nr. 1 bij jonge Nederlanders: de sigaret](#), *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 161: D1991.

²³³ Bron: Jellinek, [Informatie over energiedrankjes, Hoe de risico's te verminderen](#).

²³⁴ Bron: Voedingscentrum, [Encyclopedie, Alcohol \(bier, wijn en sterke drank\)](#).

- Drinken/blowen onder schooltijd = alcohol- of cannabisgebruik vlak voor of tijdens school/stage/werk (bijvoorbeeld voordat je naar school/stage/werk ging, in de pauze of een tussenuur)
- Schoolverzuim door drinken/blowen = school/stage/werk gemist of te laat gekomen door (te veel) alcohol of cannabis (bijvoorbeeld omdat je dronken/stoned was, een (wiet)kater had of je je had verslapen)
- 'Out' gaan door drinken/blowen = zoveel alcohol of cannabis gebruikt dat je niet meer kon staan, ziek werd of 'out' ging

Net als voor cannabis, bestaan er voor medicijnen, gamen, gokken en overige drugs geen (inter)nationale standaardmaten of adviezen met betrekking tot frequentie of hoeveelheid van gebruik. Weliswaar zijn er meerdere diagnostische vragenlijsten en screeners voor problematisch gebruik of afhankelijkheid, maar geen van die instrumenten hanteert een afkappunt voor frequentie of hoeveelheid. Bij overige drugs moet alle gebruik als riskant worden gezien.

2.1.9 Analyse

Gehanteerde statistische verschiltoetsen bij vergelijkingen van *percentages* zijn Chi-kwadraat of Fisher's Exact, en bij vergelijkingen van *gemiddelden* T-test of Anova. In de tabellen wordt niet de exacte p-waarde van de uitkomst van deze toetsen vermeld, maar is de significantie aangegeven met onderstaande symbolen.

<i>n.s.</i>	<i>geen significant verschil</i>
*	< .05
**	< .01
***	< .005
****	< .001

Figuur VIII.4: Verschillen (p-waarden)

2.2 Tabellen mbo-survey 2021

2.2.1 Mbo'ers

Tabel 2.1 *geslacht, leeftijd, achtergrond en woonplaats*

	TOTAAL (n = 1.174)
geslacht	
man	41.0%
vrouw	57.5%
anders	1.5%
leeftijd	
16-17 jaar	38.7%
18-19 jaar	34.3%
20+ jaar	27.0%
gemiddeld (sd)	19.0 (3.7)
mediaan	18
achtergrond²³⁵	
Nederlands / Europees	47.9%
Surinaams / Nederlands Caribisch	12.6%
Marokkaans / Turks	23.2%
overig	16.4%
woonplaats	
Amsterdam	43.7%
Centrum	3.2%
Nieuw-West	8.7%
Noord	5.8%
Oost	6.5%
West	9.3%
Zuid	3.5%
Zuidoost	6.6%
elders	56.3%

Tabel 2.2 *school, leerweg, niveau en sector*

	TOTAAL (n = 1.174)
school	
Mediacollege	13.7%
ROC TOP	13.9%
ROCvA	72.4%
leerweg	
BOL	90.4%
BBL	9.6%
niveau	
1 (entree)	4.1%
2 (basis)	14.8%
3 (vak)	17.7%
4 (kader)	63.4%
sector	
economie	33.6%
techniek	29.9%
zorg	36.5%

²³⁵ Zie 2.1.3 Achtergrond (pag. 213).

Tabel 2.3 geestelijke gezondheid

	TOTAAL (n = 1.174)
score mhi-5 ²³⁶	
geestelijk ongezond (0-59)	31.9%
geestelijk gezond (60-100)	68.1%
gemiddeld (sd)	66.5 (18.4)
mediaan	68

Tabel 2.4 vrije tijd

	TOTAAL (n = 1.174)
waar	
vrienden / kennissen thuis	71.8%
uitgaansgelegenheid (café, club, concert, festival)	27.6%
eetgelegenheid (restaurant, snackbar)	38.5%
winkelen	45.9%
bioscoop	31.1%
buiten (straat, plein, park, parkeerplaats)	29.4%
sportschool, club of vereniging	33.2%
buurthuis of jongeren centrum	2.6%
coffeeshop	5.2%
ergens anders	6.0%
nergens, ik blijf thuis	13.6%
Uitgaanders (bezoeken uitgaansgelegenheden)	
	uitgaanders (n = 302)
uitgaansstad	
Amsterdam	52.4%
elders	47.6%
uitgaansgelegenheden (laatste 4 weken)	
café, kroeg of bar	65.9%
discotheek of club	44.7%
optreden/concert van een artiest/band	11.9%
klein feest/festival (minder dan 5.000 bezoekers)	22.8%
groot feest/festival (meer dan 5.000 bezoekers)	9.0%
(illegale) rave	12.0%
ergens anders	11.6%
uitgaansfrequentie (laatste 4 weken)	
0 keer	12.8%
1-3 keer	57.9%
4+ keer	29.3%
gemiddeld (sd)	3.0 (2.8)
mediaan	2

²³⁶ Zie 2.1.4 Geestelijke gezondheid (pag. 213).

2.2.2 Middelengebruik

Tabel 2.5 energiedrankjes

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	82.4%
laatste 12 maanden	67.6%
laatste 4 weken	52.5%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	13.8 (2.9)
mediaan	14
frequentie (laatste 12 maanden)	
dagelijks	7.6%
een (paar) keer per week	17.9%
een (paar) keer per maand	23.5%
een (paar) keer per jaar	12.7%
gestopt	5.9%
n.v.t.	32.4%

Tabel 2.6 energiedrankjes naar subgroep

	ooit	laatste 12 maanden	laatste 4 weken	dagelijks
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	81.9%	68.0%	53.0%	6.7%
vrouw	83.0%	67.6%	52.3%	7.9%
leeftijd	*	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>
16-17 jaar	78.7%	66.3%	53.8%	7.5%
18-19 jaar	85.6%	70.7%	56.2%	7.7%
20+ jaar	83.5%	65.5%	45.9%	7.6%
achtergrond	****	****	****	****
Nederlands / Europees	78.5%	63.0%	47.2%	4.6%
Surinaams / Ned. Caribisch	87.8%	68.0%	52.4%	2.0%
Marokkaans / Turks	88.9%	79.3%	66.8%	16.2%
overig	80.4%	63.9%	47.9%	8.3%
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	79.7%	70.2%	56.6%	8.6%
niveau 4	83.9%	66.1%	50.1%	6.9%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	84.8%	71.4%	55.1%	7.4%
techniek	78.6%	63.5%	47.9%	7.1%
zorg	83.2%	67.3%	53.7%	7.9%

Tabel 2.7 frequentie energiedrankjes

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 598)
frequentie	
dagelijks	14.8%
een (paar) keer per week	34.7%
een (paar) keer per maand	41.0%
een (paar) keer per jaar	9.5%
dagen per jaar	
gemiddeld (sd)	124.0 (121.5)
mediaan	60
doordeweeks, weekend of speciale dagen	
doordeweeks + weekend	16.7%
alleen doordeweeks	53.4%
alleen weekend	17.5%
alleen speciale dagen	12.5%

Tabel 2.8 frequentie energiedrankjes naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal dagen p.j. (sd)	(ook) doordeweeks	(ook) weekend	alleen speciale dagen
geslacht	<i>n.s.</i>	*	***	<i>n.s.</i>
man	97.5 (113.7)	64.3%	40.5%	13.5%
vrouw	108.2 (120.2)	73.7%	29.5%	11.8%
leeftijd	<i>n.s.</i>	****	***	*
16-17 jaar	109.2 (115.5)	77.7%	26.1%	8.0%
18-19 jaar	105.7 (117.9)	60.9%	40.9%	15.0%
20+ jaar	99.6 (124.6)	71.4%	37.1%	15.7%
achtergrond	****	****	***	<i>n.s.</i>
Nederlands / Europees	89.3 (106.6)	63.2%	40.3%	12.4%
Surinaams / Ned. Caribisch	67.4 (88.2)	68.8%	20.8%	18.2%
Marokkaans / Turks	147.4 (132.7)	81.0%	29.3%	8.0%
overig	107.5 (126.9)	70.1%	37.5%	16.1%
niveau	<i>n.s.</i>	***	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	106.3 (122.4)	63.6%	34.3%	14.4%
niveau 4	104.9 (116.5)	74.3%	34.0%	11.3%
sector	<i>n.s.</i>	****	****	****
economie	110.2 (115.0)	74.8%	32.6%	7.4%
techniek	93.3 (120.8)	56.3%	47.9%	19.9%
zorg	110.1 (120.5)	76.0%	25.3%	11.5%

Tabel 2.9 hoeveelheid energiedrankjes

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	doordeweeks (n = 419)	weekend (n = 204)	speciale dagen (n = 74)
aantal per dag			
maximaal 1 blikje	50.6%	49.6%	60.9%
2-4 blikjes	41.0%	42.3%	39.1%
minimaal 5 blikjes	8.4%	8.1%	0%
gemiddeld (sd)	1.6 (0.6)	1.6 (0.6)	1.4 (0.5)
mediaan	1	2	1

Tabel 2.10 hoeveelheid energiedrankjes naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal per dag doordeweeks (sd)	gem. aantal per dag weekend (sd)	gem. aantal per dag speciale dagen (sd)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	1.9 (1.7)	1.9 (1.6)	1.3 (0.7)
vrouw	2.1 (1.8)	2.1 (2.0)	1.5 (0.8)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
16-17 jaar	2.2 (2.2)	1.9 (1.2)	1.5 (0.8)
18-19 jaar	1.9 (1.5)	2.1 (2.3)	1.5 (0.7)
20+ jaar	1.8 (1.3)	1.8 (1.3)	1.3 (0.7)
achtergrond	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Nederlands / Europees	2.0 (1.6)	2.2 (2.1)	1.4 (0.8)
Surinaams / Ned. Caribisch	1.9 (1.8)	2.0 (1.3)	1.4 (0.9)
Marokkaans / Turks	2.3 (2.0)	1.5 (0.9)	1.3 (0.7)
overig	1.9 (1.9)	1.8 (1.6)	1.7 (0.5)
niveau	****	**	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	2.6 (2.3)	2.4 (2.2)	1.5 (0.7)
niveau 4	1.7 (1.3)	1.7 (1.4)	1.4 (0.8)
sector	**	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	2.2 (2.0)	2.0 (1.5)	1.4 (0.8)
techniek	1.5 (1.2)	2.2 (2.3)	1.4 (0.7)
zorg	2.1 (1.9)	1.5 (0.9)	1.5 (0.8)

Tabel 2.11 *riskant gebruik energiedrankjes*
Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 598)
indicatie riskant gebruik (meerdere mogelijk)	
meer dan geadviseerd ²³⁷	7.6%
willen stoppen/minderen	17.8%

Tabel 2.12 *alcohol*

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	68.1%
laatste 12 maanden	61.4%
laatste 4 weken	48.0%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	14.8 (2.5)
mediaan	15
frequentie (laatste 12 maanden)	
dagelijks	0.5%
een (paar) keer per week	17.0%
een (paar) keer per maand	26.3%
een (paar) keer per jaar	14.3%
gestopt	3.3%
n.v.t.	38.6%

Tabel 2.13 *alcohol naar subgroep*

	ooit	laatste 12 maanden	laatste 4 weken	dagelijks
geslacht	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
man	71.5%	63.2%	50.2%	<i>aantallen te klein</i>
vrouw	65.2%	59.6%	46.1%	
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*	
16-17 jaar	68.3%	62.3%	49.8%	
18-19 jaar	65.3%	61.4%	50.6%	
20+ jaar	71.3%	60.3%	42.0%	
achtergrond	****	****	****	
Nederlands / Europees	86.7%	80.0%	68.0%	
Surinaams / Ned. Caribisch	87.8%	83.0%	59.5%	
Marokkaans / Turks	25.5%	20.0%	12.5%	
overig	58.2%	49.2%	30.6%	
niveau	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	
niveau 1-3	65.3%	56.9%	44.4%	
niveau 4	69.6%	64.1%	50.0%	
sector	****	****	****	
economie	71.6%	65.1%	50.5%	
techniek	76.4%	70.4%	56.5%	
zorg	57.9%	50.8%	38.6%	

²³⁷ Meer dan één (16-17 jaar) of vier (18+ jaar) blikjes energiedrank per dag. Bron: Jellinek, *Informatie over energiedrankjes, Hoe de risico's te verminderen*.

Tabel 2.14 frequentie alcohol

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 557)
frequentie	
dagelijks	1.0%
een (paar) keer per week	35.9%
een (paar) keer per maand	50.3%
een (paar) keer per jaar	12.8%
dagen per jaar	
gemiddeld (sd)	67.6 (60.5)
mediaan	48
doordeweeks, weekend of speciale dagen	
doordeweeks + weekend	11.3%
alleen doordeweeks	4.1%
alleen weekend	56.7%
alleen speciale dagen	27.9%

Tabel 2.15 frequentie alcohol naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal dagen p.j. (sd)	(ook) doordeweeks	(ook) weekend	alleen speciale dagen
geslacht	****	**	n.s.	n.s.
man	78.8 (67.0)	20.4%	69.3%	25.8%
vrouw	58.5 (53.2)	11.8%	67.0%	29.4%
leeftijd	*	****	n.s.	n.s.
16-17 jaar	58.7 (55.3)	8.9%	63.1%	32.0%
18-19 jaar	73.7 (59.9)	16.5%	70.9%	25.0%
20+ jaar	73.6 (68.0)	24.2%	72.2%	25.6%
achtergrond	****	n.s.	****	****
Nederlands / Europees	79.0 (62.0)	15.5%	80.3%	17.1%
Surinaams / Ned. Caribisch	48.3 (51.3)	15.9%	37.5%	53.4%
Marokkaans / Turks	42.1 (54.1)	16.7%	50.0%	40.0%
overig	34.8 (40.5)	12.1%	43.1%	53.4%
niveau	n.s.	n.s.	*	*
niveau 1-3	71.1 (67.1)	15.3%	62.1%	33.2%
niveau 4	65.8 (56.8)	15.5%	71.1%	25.3%
sector	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
economie	71.4 (66.4)	14.6%	66.7%	30.8%
techniek	68.9 (57.5)	17.4%	65.5%	26.2%
zorg	61.6 (56.3)	14.0%	72.6%	26.2%

Tabel 2.16 hoeveelheid alcohol

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	doordeweeks (n = 86)	weekend (n = 397)	speciale dagen (n = 155)
aantal per dag			
maximaal 1 glas	27.5%	6.0%	17.5%
2-4 glazen	54.3%	35.4%	42.9%
5-9 glazen	15.4%	36.3%	25.3%
minimaal 10 glazen	2.8%	22.3%	14.3%
gemiddeld (sd)	3.2 (2.8)	6.3 (4.3)	4.8 (4.3)
mediaan	3	5	4

Tabel 2.17 hoeveelheid alcohol naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal per dag doordeweeks (sd)	gem. aantal per dag weekend (sd)	gem. aantal per dag speciale dagen (sd)
geslacht	<i>n.s.</i>	***	<i>n.s.</i>
man	3.3 (3.0)	7.1 (5.0)	5.5 (5.0)
vrouw	3.1 (2.4)	5.7 (3.7)	4.4 (3.5)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
16-17 jaar	2.3 (1.5)	6.8 (4.7)	4.6 (3.9)
18-19 jaar	3.9 (2.8)	6.2 (4.2)	4.8 (3.7)
20+ jaar	3.0 (3.2)	5.9 (3.9)	5.3 (5.7)
achtergrond	**	**	*
Nederlands / Europees	2.8 (2.1)	6.5 (4.4)	5.7 (4.9)
Surinaams / Ned. Caribisch	5.4 (4.4)	4.5 (3.3)	4.5 (3.4)
Marokkaans / Turks	2.9 (3.2)	8.9 (5.9)	5.3 (4.7)
overig	2.1 (1.3)	5.4 (2.9)	3.2 (3.6)
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	3.6 (2.8)	6.4 (4.9)	4.9 (4.0)
niveau 4	3.0 (2.7)	6.3 (4.1)	4.8 (4.5)
sector	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>
economie	3.8 (2.5)	7.2 (5.1)	5.8 (3.9)
techniek	2.9 (3.4)	5.9 (4.1)	4.0 (5.2)
zorg	2.8 (1.7)	5.8 (3.4)	4.3 (3.2)

Tabel 2.18 riskant gebruik alcohol

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 557)
indicatie riskant gebruik (meerdere mogelijk)	
meer dan geadviseerd ²³⁸	89.6%
vaker dan geadviseerd ²³⁹	1.0%
overmatige drinker ²⁴⁰	12.7%
zware drinker ²⁴¹	26.0%
willen stoppen/minderen	6.0%
drinken onder school- of werktijd	
ooit	16.0%
laatste 12 maanden	12.1%
gem. aantal dagen (sd)	3.0 (2.7)
school- of werkverzuim door drinken	
ooit	13.2%
laatste 12 maanden	10.1%
gem. aantal dagen (sd)	3.0 (2.5)
omvallen, ziek worden of 'out' gaan door drinken	
ooit	30.4%
laatste 12 maanden	23.9%
gem. aantal dagen (sd)	3.3 (2.8)

²³⁸ Meer dan één glas alcohol per dag. Bron: Voedingscentrum, *Encyclopedie, Alcohol (bier, wijn en sterke drank)*.²³⁹ Elke dag alcohol drinken. Bron: Voedingscentrum, *Encyclopedie, Alcohol (bier, wijn en sterke drank)*.²⁴⁰ Meer dan 14 (vrouwen) of 21 (mannen) glazen alcohol per week. Bron: Trimbos-instituut, *Cijfers alcohol*.²⁴¹ Eén keer per week of vaker minimaal 4 (vrouwen) of 6 (mannen) glazen alcohol op één dag. Bron: Trimbos-instituut, *Cijfers alcohol*.

Tabel 2.19 tabak

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	43.2%
laatste 12 maanden	31.1%
laatste 4 weken	23.7%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	15.2 (2.4)
mediaan	16
frequentie (laatste 12 maanden)	
dagelijks	12.1%
een (paar) keer per week	4.1%
een (paar) keer per maand	4.8%
een (paar) keer per jaar	3.7%
gestopt	6.5%
n.v.t.	68.9%

Tabel 2.20 tabak naar subgroep

	ooit	laatste 12 maanden	laatste 4 weken	dagelijks
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>
man	39.9%	27.9%	20.4%	11.4%
vrouw	45.2%	32.9%	25.9%	11.9%
leeftijd	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	****
16-17 jaar	39.1%	30.3%	21.5%	8.8%
18-19 jaar	42.8%	29.9%	22.9%	9.7%
20+ jaar	49.5%	33.9%	27.8%	18.6%
achtergrond	****	****	****	****
Nederlands / Europees	53.4%	41.5%	32.4%	15.5%
Surinaams / Ned. Caribisch	39.2%	27.7%	23.8%	12.2%
Marokkaans / Turks	30.3%	19.2%	11.8%	7.0%
overig	34.7%	20.2%	15.5%	7.8%
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	43.7%	27.7%	21.2%	10.9%
niveau 4	42.9%	33.1%	25.3%	12.3%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	43.0%	30.6%	24.6%	12.7%
techniek	40.5%	30.5%	23.9%	10.3%
zorg	45.6%	32.0%	22.9%	12.1%

Tabel 2.21 frequentie tabak

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 256)
frequentie	
dagelijks	54.0%
een (paar) keer per week	18.4%
een (paar) keer per maand	19.8%
een (paar) keer per jaar	7.8%
dagen per jaar	
gemiddeld (sd)	234.1 (153.2)
mediaan	365
doordeweeks, weekend of speciale dagen	
doordeweeks + weekend	33.6%
alleen doordeweeks	35.8%
alleen weekend	21.4%
alleen speciale dagen	9.2%

Tabel 2.22 frequentie tabak naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal dagen p.j. (sd)	(ook) doordeweeks	(ook) weekend	alleen speciale dagen
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	245.3 (152.8)	71.6%	56.8%	5.3%
vrouw	225.0 (154.0)	67.3%	54.5%	11.5%
leeftijd	****	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
16-17 jaar	202.7 (157.9)	62.6%	52.7%	8.8%
18-19 jaar	213.0 (154.6)	64.7%	52.4%	9.5%
20+ jaar	290.6 (131.0)	81.5%	60.5%	9.8%
achtergrond	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Nederlands / Europees	224.4 (153.8)	65.1%	58.1%	9.3%
Surinaams / Ned. Caribisch	235.2 (153.2)	75.8%	39.4%	9.1%
Marokkaans / Turks	316.5 (111.7)	82.6%	50.0%	4.2%
overig	222.9 (165.9)	77.8%	59.3%	14.3%
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	242.7 (156.0)	69.1%	55.6%	7.3%
niveau 4	230.1 (152.2)	69.7%	54.9%	10.3%
sector	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	233.1 (157.7)	67.4%	55.1%	9.0%
techniek	199.8 (158.6)	64.2%	61.7%	7.4%
zorg	267.6 (136.8)	76.7%	48.8%	10.6%

Tabel 2.23 hoeveelheid tabak

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	doordeweeks (n = 178)	weekend (n = 141)	speciale dagen (n = 24)
aantal per dag			
maximaal 1 sigaret	9.1%	10.2%	46.4%
2-4 sigaretten	23.5%	25.7%	37.6%
5-9 sigaretten	31.1%	28.9%	9.8%
minimaal 10 sigaretten	36.3%	35.1%	6.2%
gemiddeld (sd)	8.8 (9.0)	9.0 (10.2)	2.6 (2.7)
mediaan	7	5	2

Tabel 2.24 hoeveelheid tabak naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal per dag doordeweeks (sd)	gem. aantal per dag weekend (sd)	gem. aantal per dag speciale dagen (sd)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	9.6 (11.1)	11.0 (13.3)	2.5 (2.9)
vrouw	8.1 (7.4)	7.8 (7.4)	2.7 (2.8)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
16-17 jaar	8.1 (11.2)	8.9 (12.5)	3.0 (3.2)
18-19 jaar	8.8 (8.5)	8.7 (10.3)	2.0 (1.9)
20+ jaar	9.3 (7.5)	9.4 (7.3)	2.9 (3.2)
achtergrond	****	***	<i>n.s.</i>
Nederlands / Europees	7.7 (6.3)	8.2 (7.5)	3.1 (2.9)
Surinaams / Ned. Caribisch	8.4 (6.2)	8.1 (7.4)	2.6 (3.9)
Marokkaans / Turks	17.0 (19.2)	19.4 (23.5)	2.0 (0.0)
overig	7.4 (6.7)	7.6 (7.1)	0.7 (0.3)
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	10.7 (11.3)	10.0 (13.0)	1.4 (1.4)
niveau 4	7.9 (7.7)	8.6 (8.6)	3.0 (3.0)
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	11.0 (12.0)	11.1 (13.5)	2.6 (3.4)
techniek	7.2 (8.4)	7.9 (9.2)	2.8 (2.6)
zorg	8.0 (5.2)	8.1 (5.6)	2.5 (2.5)

Tabel 2.25 *riskant gebruik tabak*

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 256)
indicatie riskant gebruik (meerdere mogelijk)	
zware roker ²⁴²	8.3%
willen stoppen/minderen	37.1%

Tabel 2.26 *e-sigaret, shishapen, waterpijp en snus*

	TOTAAL (n = 1.174)
laatste 12 maanden (meerdere mogelijk)	
elektronische sigaret	10.2%
<i>waarvan ook gewone sigaretten</i>	7.7%
shisha pen met een smaakje	12.0%
<i>waarvan ook gewone sigaretten</i>	6.8%
waterpijp met tabak	10.9%
<i>waarvan ook gewone sigaretten</i>	4.7%
snus (tabak in poedervorm)	6.1%
<i>waarvan ook gewone sigaretten</i>	3.7%

Tabel 2.27 *cannabis*

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	40.8%
laatste 12 maanden	30.5%
laatste 4 weken	19.5%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	15.8 (2.4)
mediaan	16
frequentie (laatste 12 maanden)	
dagelijks	4.0%
een (paar) keer per week	6.0%
een (paar) keer per maand	8.4%
een (paar) keer per jaar	6.7%
gestopt	5.4%
n.v.t.	69.5%

Tabel 2.28 *cannabis naar subgroep*

	ooit	laatste 12 maanden	laatste 4 weken	dagelijks
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	***	<i>n.s.</i>
man	42.3%	33.3%	23.1%	4.4%
vrouw	39.4%	28.0%	16.4%	3.4%
leeftijd	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	***
16-17 jaar	37.4%	31.4%	20.0%	1.8%
18-19 jaar	39.3%	30.3%	19.9%	4.5%
20+ jaar	47.6%	29.4%	18.6%	6.3%
achtergrond	****	****	****	****
Nederlands / Europees	50.9%	37.5%	23.8%	3.4%
Surinaams / Ned. Caribisch	53.4%	46.6%	32.4%	10.2%
Marokkaans / Turks	18.8%	13.3%	8.5%	1.5%
overig	32.5%	22.2%	13.0%	3.6%
niveau	***	***	**	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	35.3%	24.9%	15.6%	3.7%
niveau 4	44.0%	33.6%	21.8%	3.9%
sector	<i>n.s.</i>	**	****	***
economie	41.4%	32.2%	18.5%	2.5%
techniek	43.5%	35.0%	26.5%	6.8%
zorg	38.2%	25.0%	14.7%	2.6%

²⁴² Minimaal 20 sigaretten per dag. Bron: Reep-van den Bergh CMM, Harteloh PPM & Croes EA (2017)Doodsoorzaak nr. 1 bij jonge Nederlanders: de sigaret, *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 161: D1991.

Tabel 2.29 frequentie cannabis

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 220)
frequentie	
dagelijks	20.7%
een (paar) keer per week	29.1%
een (paar) keer per maand	38.7%
een (paar) keer per jaar	11.5%
dagen per jaar	
gemiddeld (sd)	139.2 (135.6)
mediaan	84
doordeweeks, weekend of speciale dagen	
doordeweeks + weekend	34.1%
alleen doordeweeks	16.4%
alleen weekend	36.6%
alleen speciale dagen	12.9%

Tabel 2.30 frequentie cannabis naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal dagen p.j. (sd)	(ook) doordeweeks	(ook) weekend	alleen speciale dagen
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
man	144.2 (135.1)	47.2%	75.5%	<i>aantallen te klein</i>
vrouw	132.2 (136.0)	53.3%	66.4%	
leeftijd	****	***	<i>n.s.</i>	
16-17 jaar	99.1 (106.1)	40.2%	72.1%	
18-19 jaar	146.1 (140.1)	49.4%	64.6%	
20+ jaar	193.0 (152.0)	69.1%	77.8%	
achtergrond	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
Nederlands / Europees	119.5 (126.1)	48.4%	74.4%	
Surinaams / Ned. Caribisch	179.1 (146.0)	44.7%	63.8%	
Marokkaans / Turks	121.7 (139.2)	55.0%	75.0%	
overig	179.2 (143.1)	72.0%	60.0%	
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
niveau 1-3	137.5 (147.3)	43.9%	74.2%	
niveau 4	139.9 (130.8)	53.2%	69.5%	
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
economie	134.4 (128.7)	48.6%	65.3%	
techniek	151.1 (145.3)	50.0%	67.8%	
zorg	128.0 (130.2)	52.5%	80.6%	

Tabel 2.31 hoeveelheid cannabis

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	doordeweeks (n = 111)	weekend (n = 155)	speciale dagen (n = 28)
aantal per dag			
maximaal 1 joint	44.0%	39.0%	58.7%
2-4 joints	42.0%	43.8%	28.4%
minimaal 5 joints	14.0%	17.2%	12.9%
gemiddeld (sd)	2.5 (2.1)	2.6 (2.2)	2.1 (2.7)
mediaan	2	2	1

Tabel 2.32 hoeveelheid cannabis naar subgroep

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal per dag doordeweeks (sd)	gem. aantal per dag weekend (sd)	gem. aantal per dag speciale dagen (sd)
geslacht	<i>n.s.</i>	*	
man	2.7 (2.6)	3.0 (2.5)	<i>aantallen te klein</i>
vrouw	2.3 (1.8)	2.1 (1.6)	
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
16-17 jaar	2.1 (1.8)	2.3 (2.4)	
18-19 jaar	2.3 (1.5)	2.3 (1.7)	
20+ jaar	3.0 (2.8)	3.2 (2.3)	
achtergrond	<i>n.s.</i>	*	
Nederlands / Europees	2.5 (2.4)	2.4 (2.0)	
Surinaams / Ned. Caribisch	3.1 (2.1)	3.5 (2.7)	
Marokkaans / Turks	1.4 (0.9)	1.5 (1.0)	
overig	2.3 (1.7)	2.8 (2.4)	
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
niveau 1-3	2.5 (2.5)	2.8 (2.4)	
niveau 4	2.5 (2.0)	2.5 (2.1)	
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
economie	2.5 (2.3)	2.7 (2.2)	
techniek	2.4 (1.9)	2.5 (2.1)	
zorg	2.5 (2.4)	2.5 (2.2)	

Tabel 2.33 gebruikspatronen cannabis

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 220)
hasj of wiet	
hasj	33.9%
wiet	30.4%
maakt niet uit	35.7%
sterkte (meestal)	
erg sterk	18.1%
sterk	29.2%
gemiddeld	40.5%
mild	6.1%
erg mild	2.5%
geen idee	3.6%
hoe (meerdere mogelijk)	
joint	98.0%
pijpje	5.3%
waterpijp (shisha, bong)	8.4%
vaporizer	2.0%
edibles (bijv. spacecake, wietlolly, cannabisdrinks)	16.4%
met of zonder tabak (meerdere mogelijk)	
met tabak	88.8%
met tabaksvervangers (kruiden, steentjes)	4.3%
zonder tabak, pure hasj of wiet	19.1%

Tabel 2.34 *riskant gebruik cannabis*

Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)

	huidige gebruikers (n = 220)
indicatie riskant gebruik (meerdere mogelijk)	
riskante blower ²⁴³	35.3%
willen stoppen/minderen	24.3%
blowen onder school- of werktijd	
ooit	56.1%
laatste 12 maanden	48.4%
gem. aantal dagen (sd)	5.8 (10.4)
school- of werkverzuim door blowen	
ooit	10.3%
laatste 12 maanden	7.6%
gem. aantal dagen (sd)	19.6 (49.0)
omvallen, ziek worden of 'out' gaan door blowen	
ooit	16.8%
laatste 12 maanden	14.7%
gem. aantal dagen (sd)	3.3 (5.6)

Tabel 2.35 *lachgas*

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	24.0%
laatste 12 maanden	14.2%
laatste 4 weken	5.2%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	16.6 (2.9)
mediaan	16
frequentie (laatste 12 maanden)	
dagelijks	0.1%
een (paar) keer per week	0.9%
een (paar) keer per maand	2.0%
een (paar) keer per jaar	5.2%
gestopt	5.8%
n.v.t.	85.8%

Tabel 2.36 *lachgas naar subgroep*

	ooit	laatste 12 maanden	laatste 4 weken	dagelijks
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
man	22.1%	13.5%	5.2%	<i>aantallen te klein</i>
vrouw	25.3%	14.5%	5.3%	
leeftijd	****	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
16-17 jaar	17.4%	12.5%	4.8%	
18-19 jaar	23.8%	15.6%	5.7%	
20+ jaar	33.5%	14.9%	5.1%	
achtergrond	****	****	*	
Nederlands / Europees	21.0%	11.0%	3.7%	
Surinaams / Ned. Caribisch	38.8%	23.0%	8.8%	
Marokkaans / Turks	22.1%	13.7%	4.8%	
overig	24.2%	17.6%	7.2%	
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	
niveau 1-3	21.7%	13.3%	4.9%	
niveau 4	25.3%	14.8%	5.4%	
sector	***	***	*	
economie	25.6%	16.5%	6.3%	
techniek	17.3%	8.8%	2.6%	
zorg	28.0%	16.6%	6.3%	

²⁴³ Dagelijks blowen (ongeacht hoeveelheid) of een paar keer per week meer dan één joint blowen. Deze definitie wordt (bij gebrek aan standaardmaten of adviezen) sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

Tabel 2.37 frequentie en hoeveelheid lachgas

Recente gebruikers (laatste 12 maanden en niet inmiddels gestopt)

	recente gebruikers (n = 99)
frequentie	
dagelijks	2.8%
een (paar) keer per week	11.0%
een (paar) keer per maand	24.0%
een (paar) keer per jaar	62.2%
dagen per jaar	
gemiddeld (sd)	33.2 (70.3)
mediaan	7
doordeweeks, weekend of speciale dagen	
doordeweeks + weekend	6.4%
alleen doordeweeks	11.7%
alleen weekend	50.3%
alleen speciale dagen	38.0%
aantal per dag (gemiddeld) ²⁴⁴	
maximaal 1 ballon	8.6%
2-4 ballonnen	17.8%
5-9 ballonnen	21.7%
minimaal 10 ballonnen	51.9%
gemiddeld (sd)	19.4 (44.9)
mediaan	9

Tabel 2.38 frequentie en hoeveelheid lachgas naar subgroep

Recente gebruikers (laatste 12 maanden en niet inmiddels gestopt)

	gem. aantal dagen p.j. (sd)	gem. aantal per dag (sd)
geslacht	*	n.s.
man	57.0 (106.0)	20.6 (47.0)
vrouw	18.9 (24.1)	19.2 (44.8)
leeftijd	n.s.	n.s.
16-17 jaar	46.7 (99.0)	12.7 (23.6)
18-19 jaar	21.4 (47.4)	11.9 (19.7)
20+ jaar	31.4 (48.5)	36.8 (74.4)
achtergrond	n.s.	n.s.
Nederlands / Europees	33.4 (85.5)	9.9 (20.7)
Surinaams / Ned. Caribisch	14.9 (15.8)	16.7 (27.9)
Marokkaans / Turks	40.2 (79.1)	25.3 (58.2)
overig	44.6 (68.7)	31.9 (67.5)
niveau	n.s.	n.s.
niveau 1-3	46.8 (90.6)	32.3 (70.0)
niveau 4	26.0 (56.4)	12.5 (20.2)
sector	n.s.	n.s.
economie	36.2 (85.5)	11.0 (16.5)
techniek	5.8 (7.7)	15.0 (28.7)
zorg	40.7 (68.1)	28.3 (62.4)

Tabel 2.39 riskant gebruik lachgas

Recente gebruikers (laatste 12 maanden en niet inmiddels gestopt)

	recente gebruikers (n = 99)
indicatie riskant gebruik	
willen stoppen/minderen	26.7%

²⁴⁴ Aantallen zijn te klein om hoeveelheden doordeweeks, in het weekend en op speciale dagen afzonderlijk te analyseren. Voor degenen die zowel doordeweeks als in het weekend lachgas gebruiken, is de gemiddelde hoeveelheid van de doordeweekse dag en de weekenddag genomen.

Tabel 2.40 3-MMC/4-MMC

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	2.1%
laatste 12 maanden	1.5%
laatste 4 weken	0.6%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	17.9 (4.0)
mediaan	18
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)	
	recente gebruikers (n = 18)
frequentie (dagen per jaar)	
gemiddeld (sd)	4.3 (5.0)
mediaan	3
indicatie riskant gebruik	
willen stoppen/minderen	13.1%

Tabel 2.41 xTC-pillen

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	13.0%
laatste 12 maanden	8.6%
laatste 4 weken	2.9%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	17.4 (3.0)
mediaan	17
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)	
	recente gebruikers (n = 101)
frequentie (dagen per jaar)	
gemiddeld (sd)	4.0 (6.1)
mediaan	2
indicatie riskant gebruik	
willen stoppen/minderen	14.5%

Tabel 2.42 prevalentie en frequentie xTC-pillen naar subgroep

	ooit	laatste 12 maanden	gem. aantal dagen p.j. (sd)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	12.9%	9.6%	4.9 (8.4)
vrouw	13.0%	7.9%	3.3 (3.1)
leeftijd	****	*	<i>n.s.</i>
16-17 jaar	7.7%	5.9%	2.3 (1.8)
18-19 jaar	12.9%	9.2%	5.4 (9.3)
20+ jaar	20.6%	11.7%	3.7 (3.0)
achtergrond	****	****	<i>n.s.</i>
Nederlands / Europees	16.5%	11.9%	4.2 (7.1)
Surinaams / Ned. Caribisch	14.3%	8.8%	4.4 (4.0)
Marokkaans / Turks	5.2%	3.7%	2.4 (1.9)
overig	12.4%	5.7%	3.4 (3.4)
niveau	****	****	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	8.4%	3.7%	3.9 (2.9)
niveau 4	15.6%	11.4%	4.0 (6.5)
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	12.2%	7.9%	5.5 (9.2)
techniek	11.6%	9.4%	3.2 (4.7)
zorg	15.0%	8.6%	3.4 (2.9)

Tabel 2.43 amfetamine

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	3.6%
laatste 12 maanden	2.2%
laatste 4 weken	1.0%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	16.6 (5.3)
mediaan	17
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)	
	recente gebruikers (n = 24)
frequentie (dagen per jaar)	
gemiddeld (sd)	3.6 (2.8)
mediaan	3
indicatie riskant gebruik	
willen stoppen/minderen	10.6%

Tabel 2.44 prevalentie amfetamine naar subgroep

	ooit
geslacht	**
man	5.2%
vrouw	2.2%
leeftijd	n.s.
16-17 jaar	2.2%
18-19 jaar	4.0%
20+ jaar	5.4%
achtergrond	****
Nederlands / Europees	6.2%
Surinaams / Ned. Caribisch	0.7%
Marokkaans / Turks	1.1%
overig	1.0%
niveau	n.s.
niveau 1-3	2.6%
niveau 4	4.2%
sector	n.s.
economie	3.0%
techniek	3.7%
zorg	3.7%

Tabel 2.45 cocaïne

	TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie	
ooit	5.0%
laatste 12 maanden	2.8%
laatste 4 weken	1.6%
startleeftijd	
gemiddeld (sd)	18.1 (3.6)
mediaan	17
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)	
	recente gebruikers (n = 33)
frequentie (dagen per jaar)	
gemiddeld (sd)	13.6 (58.3)
mediaan	2
indicatie riskant gebruik	
willen stoppen/minderen	16.6%

Tabel 2.46 prevalentie cocaïne naar subgroep

	ooit
geslacht	<i>n.s.</i>
man	5.4%
vrouw	4.6%
leeftijd	****
16-17 jaar	2.9%
18-19 jaar	4.0%
20+ jaar	9.2%
achtergrond	****
Nederlands / Europees	8.7%
Surinaams / Ned. Caribisch	2.7%
Marokkaans / Turks	0.7%
overig	2.1%
niveau	*
niveau 1-3	3.0%
niveau 4	6.2%
sector	<i>n.s.</i>
economie	4.6%
techniek	3.4%
zorg	6.8%

Tabel 2.47 overige drugs

	TOTAAL (n = 1.174)	
prevalentie	ooit	laatste 12 maanden
overige drugs		
4-FA, 4-fluo, 4-FMP, Formula 1, 4-fluoramfetamine	0.6%	0.2%
methylon, explosion	0.2%	0.1%
2C-B	4.2%	2.5%
5-APB/6-APB, benzofury	0.5%	0.2%
metoxetamine, MXE	0.6%	0.3%
flefedron, 2-FMC/3-FMC/4-FMC	0.4%	0.1%
ketamine	4.4%	2.2%
GHB	1.4%	0.4%
heroïne	1.3%	0.2%
crack, basecoke, gekookte coke	1.0%	0.2%
methamfetamine, crystal meth, tina, ice	1.4%	0.2%
paddo's, truffels	5.0%	1.9%
LSD	3.7%	1.2%
DMT	0.6%	0.1%
MDMA-poeder	6.8%	niet gevraagd

Tabel 2.48 prevalentie 2c-b, ketamine en paddo's naar subgroep

	2c-b ooit	ketamine ooit	paddo's ooit
geslacht	<i>n.s.</i>	****	****
man	5.0%	7.3%	7.3%
vrouw	3.7%	2.4%	3.1%
leeftijd	<i>n.s.</i>	****	****
16-17 jaar	4.0%	1.8%	2.9%
18-19 jaar	3.5%	5.0%	3.5%
20+ jaar	5.4%	7.6%	9.8%
achtergrond	****	****	****
Nederlands / Europees	7.5%	6.6%	6.9%
Surinaams / Ned. Caribisch	1.4%	4.1%	4.1%
Marokkaans / Turks	1.1%	0.4%	0.7%
overig	1.6%	4.1%	6.2%
niveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
niveau 1-3	3.0%	3.7%	3.7%
niveau 4	5.0%	4.8%	5.6%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	5.1%	3.3%	4.1%
techniek	3.1%	5.7%	6.0%
zorg	4.4%	4.4%	4.9%

Tabel 2.49 medicijnen

			TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie (laatste 12 maanden)			
	met recept	zonder recept	totaal
medicijnen			
ADHD-medicatie (bijv. ritalin, concerta)	5.3%	1.4%	6.4%
slaap- of kalmeringsmiddel (bijv. valium, seresta, etizolam)	3.2%	4.1%	7.2%
zware pijnstillers (bijv. oxycodon, fentanyl)	4.2%	1.0%	5.0%
antidepressiva (bijv. prozac, seroxat, xanax)	2.9%	0.7%	3.6%
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)			recente gebruikers (n = 193)
indicatie riskant gebruik willen stoppen/minderen			7.5%

Tabel 2.50 gamen en gokken

		TOTAAL (n = 1.174)
prevalentie (laatste 12 maanden)		
gamen		50.5%
gokken online		5.6%
gokken offline		5.7%
gokken totaal (online en/of offline)		9.7%

Tabel 2.51 prevalentie gamen en gokken naar subgroep

	gamen laatste 12 maanden	gokken totaal laatste 12 maanden
geslacht	****	****
man	74.2%	15.6%
vrouw	33.3%	5.2%
leeftijd	****	n.s.
16-17 jaar	57.0%	9.5%
18-19 jaar	50.2%	10.4%
20+ jaar	41.6%	9.2%
achtergrond	****	*
Nederlands / Europees	60.3%	11.9%
Surinaams / Ned. Caribisch	43.2%	12.2%
Marokkaans / Turks	41.7%	6.6%
overig	39.9%	6.2%
niveau	n.s.	*
niveau 1-3	51.9%	7.2%
niveau 4	49.7%	11.2%
sector	****	n.s.
economie	46.7%	10.7%
techniek	73.6%	11.1%
zorg	35.0%	7.7%

Tabel 2.52 frequentie en uitgave gamen en gokken

Recente gamers/gokkers (laatste 12 maanden)

	recente gamers (n = 593)	recente gokkers online (n = 66)	recente gokkers offline (n = 67)
frequentie doordeweeks			
helemaal niet	15.6%	niet gevraagd	niet gevraagd
minder dan 1 uur per dag	26.0%		
1-3 uur per dag	32.1%		
3-5 uur per dag	16.3%		
5-10 uur per dag	7.0%		
meer dan 10 uur per dag	2.9%		
frequentie weekend			
helemaal niet	8.0%	niet gevraagd	niet gevraagd
minder dan 1 uur per dag	18.9%		
1-3 uur per dag	23.1%		
3-5 uur per dag	27.8%		
5-10 uur per dag	16.6%		
meer dan 10 uur per dag	5.5%		
uitgave²⁴⁵			
gemiddeld (sd)	€858 (3801)	€2.529 (6.745)	€136 (182)
mediaan	€100	€100	€50
indicatie riskant gebruik			
willen stoppen/minderen	5.8%	15.4%	4.4%

2.3 Tabellen trends 2016-2021

Tabel 2.53 geslacht, leeftijd, achtergrond en woonplaats

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
geslacht²⁴⁶			
man	45.6%	41.6%	*
vrouw	54.4%	58.4%	
leeftijd²⁴⁷			
16-17 jaar	31.7%	38.7%	****
18-19 jaar	37.3%	34.3%	
20+ jaar	31.0%	27.0%	
gemiddeld (sd)	19.0 (3.9)	19.0 (3.7)	n.s.
mediaan	18	18	
achtergrond²⁴⁸			
Nederlands / Europees	61.2%	47.9%	****
Surinaams / Nederlands Caribisch	12.6%	12.6%	
Marokkaans / Turks	16.1%	23.2%	
overig	10.1%	16.4%	
woonplaats			
Amsterdam	40.2%	43.8%	n.s.
elders	59.8%	56.3%	

²⁴⁵ Totale uitgave laatste 12 maanden. Degenen die rapporteren uitsluitend gratis spelletjes te spelen buiten beschouwing gelaten: gamen 273, online gokken 20, offline gokken 43.

²⁴⁶ In 2016 ontbrak de categorie 'anders'. Deze is buiten beschouwing gelaten in de analyse.

²⁴⁷ In 2016 waren er twee a5-jarige respondenten. Deze zijn buiten beschouwing gelaten in de analyse.

²⁴⁸ Etniciteit o.b.v. geboorteland voor 2016, zelf-gerapporteerde achtergrond voor 2021. Zie 2.1.3 Achtergrond (pag. 213).

Tabel 2.54 uitgaan

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
uitgaansgelegenheden laatste 4 weken			
café, kroeg of bar	38.2%	18.1%	****
discotheek of club	37.2%	12.4%	****
feest/festival/party	24.2%	7.4%	****
(illegale) rave	6.9%	3.3%	****

Tabel 2.55 energiedrankjes

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	89.4%	82.4%	****
laatste 12 maanden	65.9%	67.5%	n.s.
laatste 4 weken	50.5%	52.5%	n.s.
dagelijks	5.8%	7.6%	*
Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)			
	(n = 996)	(n = 598)	p
aantal blikjes per dag (gemiddeld) ²⁴⁹			
gemiddeld (sd)	1.9 (5.0)	1.9 (1.6)	n.s.

Tabel 2.56 alcohol

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	79.4%	68.1%	****
laatste 12 maanden	74.4%	61.4%	****
laatste 4 weken	65.1%	48.0%	****
dagelijks	1.8%	0.4%	****
Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)			
	(n = 1.283)	(n = 557)	p
aantal glazen per dag (gemiddeld) ²⁵⁰			
gemiddeld (sd)	5.9 (4.8)	5.6 (4.2)	n.s.
indicatie riskant gebruik (meerdere mogelijk)			
meer dan geadviseerd ²⁵¹	92.5%	89.6%	*
vaker dan geadviseerd ²⁵²	2.7%	1.0%	*
zware drinker ²⁵³	34.2%	26.0%	****
drinken onder school- of werktijd			
laatste 12 maanden	13.3%	12.2%	n.s.
school- of werkverzuim door drinken			
laatste 12 maanden	13.1%	10.8%	n.s.
omvallen, ziek worden of 'out' gaan door drinken			
laatste 12 maanden	27.1%	23.9%	n.s.

²⁴⁹ Voor 2021 is hiervoor de gemiddelde gebruikshoeveelheid van doordeweekse dagen, weekenddagen en speciale dagen genomen.

²⁵⁰ Voor 2021 is hiervoor de gemiddelde gebruikshoeveelheid van doordeweekse dagen, weekenddagen en speciale dagen genomen.

²⁵¹ Meer dan één glas alcohol per dag. Bron: Voedingscentrum, [Encyclopedie, Alcohol \(bier, wijn en sterke drank\)](#).

²⁵² Elke dag alcohol drinken. Bron: Voedingscentrum, [Encyclopedie, Alcohol \(bier, wijn en sterke drank\)](#).

²⁵³ Eén keer per week of vaker minimaal 4 (vrouwen) of 6 (mannen) glazen alcohol op één dag. Bron: Trimbos-instituut, [Cijfers alcohol](#).

Tabel 2.57 tabak

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	57.4%	43.2%	****
laatste 12 maanden	43.4%	31.1%	****
laatste 4 weken	35.3%	23.7%	****
dagelijks	17.7%	11.8%	****
Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)			
	(n = 697)	(n = 256)	p
aantal sigaretten per dag (gemiddeld) ²⁵⁴			
gemiddeld (sd)	6.9 (5.8)	7.5 (8.2)	n.s.

Tabel 2.58 cannabis

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	49.3%	40.8%	****
laatste 12 maanden	34.3%	30.5%	*
laatste 4 weken	22.0%	19.5%	n.s.
dagelijks	3.8%	3.9%	n.s.
Huidige gebruikers (laatste 4 weken en niet inmiddels gestopt)			
	(n = 432)	(n = 220)	p
aantal joints per dag (gemiddeld) ²⁵⁵			
gemiddeld (sd)	2.6 (0.7)	2.4 (2.0)	n.s.
indicatie riskant gebruik			
riskante blower ²⁵⁶	30.6%	35.3%	n.s.
blowen onder school- of werktijd			
laatste 12 maanden	32.9%	48.4%	****
school- of werkverzuim door blowen			
laatste 12 maanden	12.4%	7.6%	n.s.
omvallen, ziek worden of 'out' gaan door blowen			
laatste 12 maanden	9.5%	14.7%	n.s.

Tabel 2.59 lachgas

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	27.4%	24.0%	*
laatste 12 maanden	21.0%	14.2%	****
laatste 4 weken	9.4%	5.2%	****
Recente gebruikers (laatste 12 maanden en niet inmiddels gestopt)			
	(n = 401)	(n = 99)	p
frequentie (dagen per jaar)			
gemiddeld (sd)	10.7 (28.4)	33.2 (70.3)	***

²⁵⁴ Voor 2021 is hiervoor de gemiddelde gebruikshoeveelheid van doordeweekse dagen, weekenddagen en speciale dagen genomen.

²⁵⁵ Voor 2021 is hiervoor de gemiddelde gebruikshoeveelheid van doordeweekse dagen, weekenddagen en speciale dagen genomen.

²⁵⁶ Dagelijks blowen (ongeacht hoeveelheid) of een paar keer per week meer dan één joint blowen. Deze definitie wordt (bij gebrek aan standaardmaten of adviezen) sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

Tabel 2.60 xtc-pillen

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	20.3%	13.0%	****
laatste 12 maanden	15.1%	8.6%	****
laatste 4 weken	7.3%	2.9%	****
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)			
	(n = 291)	(n = 101)	p
frequentie (dagen per jaar)			
gemiddeld (sd)	7.5 (9.5)	4.0 (6.1)	****

Tabel 2.61 amfetamine

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	8.4%	3.6%	****
laatste 12 maanden	5.3%	2.2%	****
laatste 4 weken	2.3%	1.0%	**
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)			
	(n = 101)	(n = 25)	p
frequentie (dagen per jaar)			
gemiddeld (sd)	18.5 (54.3)	3.6 (2.8)	**

Tabel 2.62 cocaïne

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
prevalentie			
ooit	8.8%	5.0%	****
laatste 12 maanden	6.0%	2.8%	****
laatste 4 weken	3.0%	1.6%	*
Recente gebruikers (laatste 12 maanden)			
	(n = 115)	(n = 33)	p
frequentie (dagen per jaar)			
gemiddeld (sd)	23.2 (71.7)	13.6 (58.3)	n.s.

Tabel 2.63 overige drugs

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
ooit-gebruik			
3-MMC/4-MMC ²⁵⁷	1.2%	2.1%	*
4-FA, 4-fluo, 4-FMP, Formula 1, 4-fluoramfetamine	6.5%	0.6%	****
methylon, explosion	0.7%	0.2%	*
2C-B	5.0%	4.2%	n.s.
5-APB/6-APB, benzofury	1.3%	0.5%	*
metoxetamine, MXE	1.2%	0.6%	n.s.
flefedron, 2-FMC/3-FMC/4-FMC	1.1%	0.4%	*
ketamine	4.4%	4.4%	n.s.
GHB	4.8%	1.4%	****
heroïne	2.2%	1.3%	n.s.
crack, basecoke, gekookte coke	4.6%	1.0%	****
methamfetamine, crystal meth, tina, ice	3.0%	1.4%	***
paddo's, truffels	10.6%	5.0%	****
LSD	4.5%	3.7%	n.s.
DMT	3.4%	0.6%	****
MDMA-poeder	13.0%	6.8%	****

²⁵⁷ In 2016 werd uitsluitend naar 4-MMC gevraagd.

Tabel 2.64 gokken

	2016 (n = 1.972)	2021 (n = 1.174)	p
geld uitgegeven aan gokken afgelopen 12 maanden ²⁵⁸			
online	2.6%	5.6%	****
offline	10.2%	5.7%	****
totaal (online en/of offline)	12.8%	9.7%	**

²⁵⁸ Voor 2021 zijn degenen die uitsluitend gratis gokspelletjes speelden buiten beschouwing gelaten. In 2016 werd uitsluitend gevraagd naar betaald gokken.

3 Bijlage markt

3.1	Analysemethode	242
3.1.1	Categorieën testresultaten	242
3.1.2	Werkzame stof	242
3.1.3	Zuiverheid	242
3.1.4	Vervuilende stoffen	243
3.1.5	Dosering	243
3.1.6	Prijs	243
3.2	Tabellen testservice	244
3.2.1	Aanbod	244
Tabel 3.1	soort drugsmonsters aangeboden	244
3.2.2	Ecstasy	244
Tabel 3.2	vorm	244
Tabel 3.3	werkzame stof xtc-pillen	245
Tabel 3.4	dosering xtc-pillen	245
Tabel 3.5	prijs xtc-pillen	245
Tabel 3.6	werkzame stof MDMA-poeders	245
Tabel 3.7	dosering MDMA-poeders	246
Tabel 3.8	prijs MDMA-poeders	246
3.2.3	Cocaïne	246
Tabel 3.9	vorm	246
Tabel 3.10	werkzame stof cocaïnepoeders	246
Tabel 3.11	dosering cocaïnepoeders	246
Tabel 3.12	prijs cocaïnepoeders	246
3.2.4	Amfetamine	247
Tabel 3.13	vorm	247
Tabel 3.14	werkzame stof amfetaminepoeders	247
Tabel 3.15	dosering amfetaminepoeders	247
Tabel 3.16	prijs amfetaminepoeders	247
3.2.5	Ketamine	247
Tabel 3.17	vorm	247
Tabel 3.18	werkzame stof ketaminepoeders	247
Tabel 3.19	dosering ketaminepoeders	247
Tabel 3.20	prijs ketaminepoeders	248
3.2.6	GHB	248
Tabel 3.21	vorm	248
Tabel 3.22	werkzame stof GHB-vloeistoffen	248
Tabel 3.23	dosering GHB-vloeistoffen	248
3.2.7	LSD	248
Tabel 3.24	vorm	248
Tabel 3.25	werkzame stof LSD-papertrips	248
Tabel 3.26	dosering LSD-papertrips	249
Tabel 3.27	prijs LSD-papertrips	249
3.2.8	2c-B	249
Tabel 3.28	vorm	249
Tabel 3.29	werkzame stof 2c-B-pillen	249
Tabel 3.30	dosering 2c-B-pillen	249
Tabel 3.31	prijs 2c-B-pillen	249

3.1 Analysemethode

Bij de analyse van testresultaten worden bij de testservices aangeleverde drugsmonsters in verschillende categorieën ingedeeld. Deze indeling en een aantal gehanteerde begrippen worden hieronder nader toegelicht.

3.1.1 Categorieën testresultaten

Sinds 2012 worden in Antenne testresultaten (en bij herkende pillen de testuitslag van eerdere analyse) in vijf categorieën gerapporteerd.

- 1 Het monster bevat **uitsluitend de werkzame stof** waarvoor het is gekocht.
- 2 Het monster bevat **voornamelijk de werkzame stof** waarvoor het is gekocht.²⁵⁹
- 3 Het monster bevat voornamelijk of uitsluitend een **ander hoofdbestanddeel**.²⁶⁰
- 4 Het monster bevat (1) niet-gekwantificeerde andere werkzame stoffen, waardoor niet is vast te stellen wat het hoofdbestanddeel is, of (2) geen enkele werkzame stof. Daarom zal aan deze restcategorie **overig** in de tekst weinig aandacht worden besteed.
- 5 Het monster is **niet geanalyseerd** of de testuitslag ontbreekt. Bij de berekening van percentages wordt deze categorie buiten beschouwing gelaten.

3.1.2 Werkzame stof

De actieve stoffen in een monster. Monsters kunnen de werkzame stof bevatten waarvoor het middel is gekocht, maar ook werkzame stoffen waarvoor het middel niet is gekocht.

Een monster kan bijvoorbeeld als 4-FA zijn gekocht, maar ook (of uitsluitend) MDMA bevatten.

3.1.3 Zuiverheid

Een monster is zuiver (categorie 1) wanneer een monster geen andere stof bevat dan de stof waarvoor het middel is gekocht. Monsters in categorie 2 zijn niet zuiver, maar bevatten

²⁵⁹ Het monster bevat naast de stof waarvoor het is gekocht ook andere stoffen. Het gewicht of volumepercentage van de stof waarvoor het is gekocht is echter het grootst. Onder deze categorie vallen ook monsters die, naast de stof waarvoor het is gekocht, ook niet gekwantificeerde relatief onschuldige bijproducten bevatten.

²⁶⁰ Het monster bevat andere werkzame stoffen. Daarnaast kan het ook de stof bevatten waarvoor het is gekocht, maar het gewicht of volumepercentage van de andere stof is het grootst. Dit kan alleen bepaald worden wanneer de andere stof werd gekwantificeerd.

voornamelijk de stof waarvoor het middel is gekocht en een beperkte hoeveelheid andere werkzame stoffen of bijproducten.²⁶¹

3.1.4 Vervuilende stoffen

Monsters kunnen andere werkzame stoffen bevatten dan waarvoor het middel is gekocht. Dit wordt vervuiling genoemd. Bijproducten worden niet als vervuilende stoffen genoemd. Wanneer bijzonder riskante vervuilingen worden, kan dat aanleiding zijn voor het DIMS om een zogenaamde Red Alert waarschuwing uit te brengen.

3.1.5 Dosering

De hoeveelheid werkzame stof in een monster. Dit wordt alleen weergegeven voor monsters die uitsluitend of voornamelijk de stof bevatten waarvoor het is gekocht. 'Nep' drugs die (vooral) andere stoffen bevatten worden hierbij dus buiten beschouwing gelaten. De dosering wordt voor pillen uitgedrukt in milligram, voor vloeistoffen in milligram per milliliter, voor papertrips in microgram en voor poeders in volumepercentage. Vrijwel alle poeders bestaan uit een psychoactieve base en een inactief zout. Voor de dosering wordt alleen het psychoactieve deel gemeten. Zelfs als een poeder volledig zuiver is, is de dosering door de aanwezigheid van zout nooit 100%. In tabellen en grafieken wordt naast het gemiddelde ook een boven- en benedenmarge aangegeven waarbinnen 95% van de monsters vallen.²⁶²

3.1.6 Prijs

Klanten wordt gevraagd wat zij voor het middel dat ze komen laten testen hebben betaald. De gemiddelde prijs wordt alleen weergegeven voor monsters die uitsluitend of voornamelijk de stof bevatten waarvoor het is gekocht.²⁶³ Bij de berekening van het gemiddelde worden gratis verkregen monsters niet meegenomen en onwaarschijnlijk hoge prijzen buiten beschouwing gelaten. Prijzen worden afgezet tegen de dosering.

²⁶¹ Of een monster als zuiver wordt gekwalificeerd, hangt daarmee ook af van de nauwkeurigheid van de test. FT-IR heeft bijvoorbeeld een detectielimiet van 10%. Zijn er vervuilende stoffen in lagere concentratie aanwezig, dan zullen deze niet worden gedetecteerd en zal het monster als zuiver worden gekwalificeerd. (Zie: www.jellinek.nl/vraag-antwoord/why-do-they-test-drugs-the-netherlands-and-how-does-it-work-2/). Overigens bleek de inzet van FT-IR-analyses vanaf 2018 nauwelijks van invloed op het aandeel zuivere monsters.

²⁶² Deze marges zijn geschat op het gemiddelde plus of min 1,96 maal de standaarddeviatie. Wanneer de geschatte benedenmarge lager was dan de laagste dosering die daadwerkelijk werd aangetroffen, dan is het daadwerkelijke minimum genomen. Een soortgelijke procedure is voor de bovenmarge gevolgd. Bij monsters in poedervorm is de bovenmarge bovendien gemaximeerd op het maximaal haalbare volumepercentage.

²⁶³ Als de aantallen dat toelaten wordt ter controle wel gekeken of andere monsters ('nep'-pillen en -poeders) vergelijkbaar geprijsd zijn.

3.2 Tabellen testservice

3.2.1 Aanbod

Tabel 3.1 soort drugsmonsters aangeboden
1994-2001²⁶⁴

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
XTC/MDMA	584	1.038	1.049	868	703	481	389	367
cocaïne							3	5
amfetamine							6	4
ketamine							1	1
GHB							8	17
LSD							2	7
2C-B							0	0
4-FA							0	0
overig							9	13
onbekend							2	2
TOTAAL							427	418

2002-2011

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
XTC/MDMA	239	321	343	211	375	342	309	923	763	709
cocaïne	16	11	35	42	41	76	92	89	112	115
amfetamine	11	21	39	16	19	21	23	55	65	66
ketamine	0	0	5	1	3	5	10	9	13	11
GHB	9	9	25	13	10	32	22	6	20	24
LSD	6	9	13	6	4	2	9	17	14	24
2C-B	0	0	0	1	1	4	8	9	2	10
4-FA	0	0	0	0	0	0	0	6	1	7
overig	11	12	12	24	24	11	14	17	29	28
onbekend	0	0	6	1	0	8	5	2	7	13
TOTAAL	292	383	478	315	477	501	492	1.133	1.026	1.007

2012-2021

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
XTC/MDMA	683	907	1091	1317	1.993	2.386	2.358	3.169	1.045	1.738
cocaïne	144	178	194	293	506	539	510	519	356	273
amfetamine	149	106	98	138	193	245	256	324	130	170
ketamine	35	33	37	98	108	161	154	325	136	188
GHB	26	5	10	22	30	47	53	70	42	36
LSD	22	49	79	43	58	60	94	96	74	70
2C-B	11	21	43	71	101	130	182	384	220	247
4-FA	5	17	89	192	396	227	121	94	13	9
overig	27	28	48	63	137	149	143	163	80	151
onbekend	3	3	6	20	31	29	19	22	66	10
TOTAAL	1.105	1.347	1.696	2.257	3.553	3.973	3.890	5.166	2.162	2.892

3.2.2 Ecstasy

Tabel 3.2 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
pillen	93%	89%	89%	92%	90%	90%	87%	88%	83%	81%
	634	804	974	1.210	1.802	2.143	2.057	2.773	869	1.402
poeders/kristallen	7%	11%	11%	8%	9%	10%	13%	12%	16%	19%
	49	102	116	106	186	248	296	381	171	330
overig/onbekend		0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%
		1	2	1	5	27	5	15	5	6

²⁶⁴ In de periode 1994-1999 werd uitsluitend het aantal ecstasymonsters gerapporteerd; andere drugsmonsters werden nauwelijks aangeboden.

Tabel 3.3 *werkzame stof xtc-pillen*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend MDMA	89%	90%	91%	90%	87%	94%	83%	80%	74%	79%
	502	651	796	939	1.267	1.658	1.413	1.886	699	919
voornamelijk MDMA	5%	3%	3%	6%	4%	2%	5%	14%	23%	15%
	26	21	27	57	58	40	84	336	215	171
ander hoofdbestanddeel	2%	4%	2%	1%	1%	1%	1%	0%	2%	5%
	12	28	18	9	21	17	19	9	15	53
overig	4%	3%	4%	3%	7%	2%	9%	6%	1%	2%
	22	25	39	34	105	43	179	131	11	25
niet geanalyseerd										
	72	79	94	171	351	403	361	411	61	234

Tabel 3.4 *dosering xtc-pillen*

In mg MDMA, selectie van xtc-pillen met uitsluitend of voornamelijk MDMA

	gemiddeld (sd)		min-max		gemiddeld (sd)		min-max
1994	107 (30)	328	3-222	2010	96 (34)	534	1-190
1995	93 (27)	638	6-173	2011	123 (35)	525	1-212
1996	95 (27)	731	9-199	2012	131 (42)	528	12-210
1997	86 (33)	439	1-181	2013	148 (42)	666	3-229
1998	64 (22)	540	3-136	2014	150 (41)	823	3-250
1999	68 (22)	384	5-195	2015	157 (36)	996	5-239
2000	76 (30)	346	8-212	2016	164 (37)	1.325	30-245
2001	89 (29)	317	8-193	2017	168 (36)	1.698	36-278
2002	84 (25)	199	8-209	2018	174 (35)	1.498	8-275
2003	81 (32)	275	4-212	2019	179 (32)	2.222	19-279
2004	86 (34)	294	27-188	2020	158 (49)	914	2-314
2005	88 (41)	156	5-180	2021	150 (43)	1.090	5-340
2006	85 (33)	252	2-172				
2007	87 (34)	276	3-157				
2008	87 (38)	225	1-182				
2009	74 (32)	475	1-180				

Tabel 3.5 *prijs xtc-pillen*

Per pil, selectie van xtc-pillen met uitsluitend of voornamelijk MDMA met prijsopgave

	gemiddeld			gemiddeld	
1994	?		2010	€3,97	473
1995	?		2011	€4,17	462
1996	?		2012	€4,18	466
1997	?		2013	€4,32	614
1998	?		2014	€4,33	727
1999	?		2015	€4,38	919
2000	?		2016	€4,36	1.242
2001	?		2017	€4,32	1.575
2002	?		2018	€4,27	1.411
2003	?		2019	€4,36	2.079
2004	€2,90	142	2020	€4,13	722
2005	€3,11	114	2021	€4,38	1.039
2006	€2,89	214			
2007	€2,76	229			
2008	€2,83	182			
2009	€3,55	382			

Tabel 3.6 *werkzame stof MDMA-poeders*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend MDMA	81%	79%	76%	83%	77%	90%	92%	92%	75%	89%
	39	73	65	58	119	148	259	333	126	280
voornamelijk MDMA	10%	14%	17%	9%	15%	4%	4%	5%	21%	6%
	5	13	15	6	23	6	10	17	35	19
ander hoofdbestanddeel	8%	7%	6%	4%	6%	5%	3%	3%	4%	5%
	4	6	5	3	9	8	8	9	6	15
overig			1%	4%	3%	2%	1%	1%	1%	0%
			1	3	4	3	4	2	1	1
niet geanalyseerd										
	1	10	30	36	31	17	15	20	3	15

Tabel 3.7 dosering MDMA-poeders

In volumepercentage MDMA, selectie van MDMA-poeders met uitsluitend of voornamelijk MDMA

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	73	76	75	76	77	77	78	79	78	79
(sd)	(8)	(11)	(10)	(11)	(7)	(6)	(7)	(3)	(6)	(4)
	44	86	80	64	142	154	269	349	161	299
min-max	41-82	1-87	29-84	2-81	1-84	29-84	2-84	50-84	26-87	38-89

Tabel 3.8 prijs MDMA-poeders

Per gram, selectie van MDMA-poeders met uitsluitend of voornamelijk MDMA met prijsopgave

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	€21,82	€24,75	€22,50	€22,18	€21,75	€23,30	€22,18	€21,95	€21,15	€21,89
	32	73	70	57	122	138	237	310	142	268

3.2.3 Cocaïne

Tabel 3.9 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
poeders/kristallen	100%	100%	99%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	144	178	192	293	504	537	510	519	356	273
overig/onbekend			1%		0%	0%				
			2		2	4				

Tabel 3.10 werkzame stof cocaïnepoeders

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend cocaïne	14%	9%	4%	5%	11%	23%	18%	14%	16%	23%
	20	14	6	11	51	117	89	65	55	60
voornamelijk cocaïne	69%	72%	81%	87%	83%	70%	75%	79%	77%	71%
	97	113	122	182	383	354	361	359	259	187
ander hoofdbestanddeel	7%	10%	12%	4%	3%	4%	4%	3%	4%	4%
	10	15	18	9	13	21	19	15	13	10
overig	9%	10%	3%	4%	3%	3%	3%	4%	3%	2%
	13	15	4	8	15	13	15	16	10	6
niet geanalyseerd										
	4	21	42	83	32	26	64	42	19	10

Tabel 3.11 dosering cocaïnepoeders

In volumepercentage cocaïne, selectie van cocaïnepoeders met uitsluitend of voornamelijk cocaïne

	gemiddeld (sd)	min-max		gemiddeld (sd)	min-max
2000	43 (17)	3 28-62	2011	56 (17)	101 13-84
2001	64 (19)	5 38-84	2012	65 (13)	104 13-89
2002	65 (23)	15 10-89	2013	65 (14)	127 12-89
2003	73 (?)	10 52-90	2014	65 (13)	135 20-87
2004	51 (22)	35 18-89	2015	66 (14)	193 15-89
2005	61 (17)	36 22-88	2016	72 (11)	434 13-89
2006	57 (20)	35 20-82	2017	71 (12)	471 8-89
2007	65 (18)	69 12-89	2018	69 (12)	450 21-88
2008	68 (18)	89 25-89	2019	73 (13)	420 26-89
2009	56 (18)	83 8-89	2020	73 (13)	314 9-89
2010	57 (16)	97 14-90	2021	75 (13)	247 25-89

Tabel 3.12 prijs cocaïnepoeders

Per gram, selectie van cocaïnepoeders met uitsluitend of voornamelijk cocaïne met prijsopgave

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	€51,63	€53,13	€55,15	€53,69	€51,39	€52,91	€54,24	€53,70	€54,17	€53,94
	109	123	121	187	414	455	433	416	311	239

3.2.4 Amfetamine

Tabel 3.13 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
poeders/kristallen	99%	97%	98%	99%	98%	98%	95%	98%	98%	98%
	148	103	96	148	190	241	244	317	127	167
overig/onbekend	1%	3%	2%	1%	1%	2%	5%	2%	2%	2%
	1	3	2	1	3	4	12	7	3	3

Tabel 3.14 werkzame stof amfetaminepoeders

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend amfetamine	13%	7%	9%	8%	46%	41%	55%	59%	46%	62%
	19	7	7	8	84	97	119	171	57	98
voornamelijk amfetamine	27%	52%	60%	54%	15%	19%	21%	19%	34%	20%
	39	49	45	53	28	45	45	55	43	32
ander hoofdbestanddeel	48%	33%	20%	21%	33%	36%	19%	16%	18%	13%
	69	31	18	21	60	85	41	47	23	20
overig	12%	7%	11%	16%	7%	3%	5%	7%	2%	6%
	17	7	9	16	12	8	10	19	2	9
niet geanalyseerd										
	4	9	17	38	6	6	29	25	2	8

Tabel 3.15 dosering amfetaminepoeders

In volumepercentage amfetamine, selectie van amfetaminepoeders met uitsluitend of voornamelijk amfetamine

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	49	58	59	56	56	57	58	58	61	62
(sd)	(18)	(14)	(14)	(13)	(15)	(13)	(13)	(15)	(11)	(14)
	58	56	52	61	112	142	162	226	100	130
min-max	5-70	3-73	1-73	17-73	4-73	15-73	12-73	2-73	30-74	7-78

Tabel 3.16 prijs amfetaminepoeders

Per gram, selectie van amfetaminepoeders met uitsluitend of voornamelijk amfetamine met prijsopgave

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	€8,85	€8,58	€8,48	€7,72	€9,29	€9,35	€9,44	€8,66	€8,88	€9,72
	51	47	45	58	99	134	151	204	92	122

3.2.5 Ketamine

Tabel 3.17 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
poeders/kristallen	100%	100%	97%	99%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	35	33	36	97	108	160	154	324	136	187
overig/onbekend			3%	1%				0%		0%
			1	1				1		1

Tabel 3.18 werkzame stof ketaminepoeders

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend ketamine	59%	57%	60%	66%	76%	83%	85%	89%	88%	92%
	20	17	18	55	77	120	127	268	118	169
voornamelijk ketamine		7%	7%	7%	8%	1%	8%	4%	2%	1%
		2	2	6	8	2	12	11	2	2
ander hoofdbestanddeel	32%	37%	33%	20%	7%	10%	2%	5%	5%	5%
	11	11	10	17	7	14	3	14	7	9
overig	9%			7%	10%	6%	5%	3%	5%	2%
	3			6	10	8	7	9	6	3
niet geanalyseerd										
	1	3	6	13	6	2	5	22	3	4

Tabel 3.19 dosering ketaminepoeders

In volumepercentage ketamine, selectie van ketaminepoeders met uitsluitend of voornamelijk ketamine

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	80	82	79	77	78	78	77	78	79	79
(sd)	(8)	(6)	(9)	(10)	(8)	(9)	(10)	(9)	(10)	(9)
	20	19	20	61	85	122	139	279	120	171
min-max	53-87	60-87	60-87	46-87	43-87	37-87	12-85	26-87	19-87	35-87

Tabel 3.20 prijs ketaminepoeders

Per gram, selectie van ketaminepoeders met uitsluitend of voornamelijk ketamine met prijsopgave

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	€21,32	€25,00	€30,00	€29,33	€27,58	€27,50	€26,53	€26,23	€26,47	€24,89
	19	17	20	55	78	117	130	255	109	160

3.2.6 GHB

Tabel 3.21 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
vloeistoffen	88%	60%	70%	96%	97%	100%	100%	97%	100%	97%
	23	3	7	21	29	47	53	68	42	35
overig/onbekend	12%	40%	30%	4%	3%			3%		3%
	3	2	3	1	1			2		1

Tabel 3.22 werkzame stof GHB-vloeistoffen

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend GHB	96%		100%	89%	90%	87%	86%	99%	52%	97%
	22		6	16	26	41	42	67	22	33
voornamelijk GHB							2%			
							1			
ander hoofdbestanddeel						4%	6%	1%		3%
						2	3	1		1
overig	4%	100%		11%	10%	9%	6%		48%	
	1	1		2	3	4	3		20	
niet geanalyseerd										
		2	1	3			4			1

Tabel 3.23 dosering GHB-vloeistoffen

In mg/ml GHB, selectie van GHB-vloeistoffen met uitsluitend of voornamelijk GHB²⁶⁵

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	470	456	437	465	457	448	454
(sd)	(82)	(82)	(73)	(66)	(80)	(91)	(85)
	16	26	40	43	67	22	33
min-max	313-600	125-550	240-533	190-550	182-632	153-575	220-554

3.2.7 LSD

Tabel 3.24 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
papertrips	77%	86%	78%	98%	93%	95%	99%	100%	100%	97%
	17	42	62	42	54	57	93	96	74	68
overig/onbekend	23%	14%	22%	2%	7%	5%	1%			3%
	5	7	17	1	4	3	1			2

Tabel 3.25 werkzame stof LSD-papertrips

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend LSD	94%	52%	62%	79%	89%	89%	86%	96%	92%	94%
	16	15	34	27	41	47	60	67	59	51
voornamelijk LSD										
ander hoofdbestanddeel		45%	29%	12%	2%		3%		3%	4%
		13	16	4	1		2		2	2
overig	6%	3%	9%	9%	9%	11%	11%	4%	5%	2%
	1	1	5	3	4	6	8	3	3	1
niet geanalyseerd										
		13	7	8	8	4	23	26	10	14

²⁶⁵ Doseringen van voor 2015 ontbreken omdat testuitslagen destijds in volumepercentages werden gerapporteerd.

Tabel 3.26 dosering LSD-papertripsIn microgram LSD, selectie van LSD-papertrips met uitsluitend of voornamelijk LSD²⁶⁶

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	61	100	45	70	74	97	73	92	66	58
(sd)	(59)	(80)	(22)	(40)	(40)	(62)	(39)	(65)	(33)	(34)
	16	15	32	27	23	23	30	24	46	40
min-max	10-268	24-378	3-84	23-154	17-143	2-253	17-190	13-260	3-163	15-159

Tabel 3.27 prijs LSD-papertrips

Per papertrip, selectie van LSD-papertrips met uitsluitend of voornamelijk LSD met prijsopgave

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	€4,17	€6,08	€6,43	€5,38	€5,73	€7,03	€6,47	€5,93	€6,85	€7,70
	15	13	25	25	32	42	56	56	56	41

3.2.8 2c-B

Tabel 3.28 vorm

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
pillen	64%	86%	70%	90%	92%	98%	95%	87%	89%	94%
	7	18	30	64	93	127	172	335	196	232
overig/onbekend	36%	14%	30%	10%	8%	2%	5%	13%	11%	6%
	4	3	13	7	8	2	10	43	24	15

Tabel 3.29 werkzame stof 2c-B-pillen

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
uitsluitend 2c-B	86%	100%	77%	60%	88%	94%	52%	40%	65%	48%
	6	15	20	32	72	102	73	114	119	105
voornamelijk 2c-B			8%	28%	10%	4%	39%	22%	2%	1%
			2	15	8	4	55	62	3	3
ander hoofdbestanddeel			15%	6%	1%	1%	4%	11%	5%	3%
			4	3	1	1	6	30	9	6
overig	14%			6%	1%	2%	4%	28%	29%	48%
	1			3	1	2	6	78	53	104
niet geanalyseerd										
		3	4	11	11	18	32	51	12	14

Tabel 3.30 dosering 2c-B-pillen

In mg 2c-B, selectie van 2c-B-pillen met uitsluitend of voornamelijk 2c-B

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	8	10	10	12	12	11	11	11	11	11
(sd)	(3)	(2)	(3)	(4)	(3)	(3)	(2)	(2)	(2)	(3)
	6	15	22	47	80	106	128	176	122	108
min-max	4-11	4-13	3-15	7-20	7-19	7-17	6-17	7-17	7-19	2-20

Tabel 3.31 prijs 2c-B-pillen

Per pil, selectie van 2c-B-pillen met uitsluitend of voornamelijk 2c-B met prijsopgave

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
gemiddeld	€3,92	€3,83	€3,92	€4,24	€4,24	€4,42	€4,33	€4,43	€4,36	€4,37
	6	15	18	42	73	100	121	171	116	101

²⁶⁶ Aantallen kunnen lager zijn dan in Tabel 3.25 omdat bij een deel van de monsters alleen wordt getest of LSD al dan niet aanwezig is (maar geen dosering).

I INTRO	II PANEL UITGAANDERS	III PANEL KWETSBARE JEUGD	IV MBO-SURVEY	V MARKT	VI SAMENVATTING	VII SUMMARY	VIII BIJLAGEN
---------	----------------------	---------------------------	---------------	---------	-----------------	-------------	---------------